KİŞİLİK

G. W. Allport

Tercüme
Abdulhalim Durma

Önsöz

Elinizdeki kitap, her ne kadar 1937'de neşredilen, 'Personality, a Psychological Interpretation', adlı kitabımın yeniden gözden geçirilmiş bir şekliyse de, bir diğer anlamda tamamen yenidir.

İlk kitap gibi bu da, kişiyi şahsiyet sahibi oluşu yönüyle ele alan araştırmaların önemli sonuçlarının tetkikini teklif eder. Ayrıca, bu araştırmaların sonuçlarını örgü halibde bütünleştirerek koordine eden teoriyi sağlar. Kitabın genel görünüşü, gayesi ve taşıdığı önem fazla değiştirilmedi.

Aynı zamanda, yine de farkı belli edecek kadar değişiktir. Sadece birkaç cümle ve paragraf, harfi harfine yeniden basıldı. İktibas edilen araştırmalar çoğunlukla yakın zamanlara aittir. Eskisinden farklı yanı, bu kitap, psikoloji ile uzaktan ilişkisi olan veya hiç psikolojik zemini olmayan öğrencilere de hitap etmek amacındadır.

İlk kitap, normal ve parçalanmamış, bütünlüğe sahip şahsın psikolojisi adına bilgileri bir araya getirmekteydi. Ve uyarı-tepki, farklar psikolojisi, tipoloji, veya faktör analizini benimsesin veya benimsemesin, göze çarpan mevcut ekoller yetersiz gözükmekteydi. Yetersizlikler bir dereceye kadar hala vardır ve tekrar işaret edilmektedir.

Bu arada bir çok iyi gelişme oldu. Bir çok yazar, psikolojinin suni bir insanı incelemekten memnun olmayacağı, fakat gerçek olanı tasvir ve izah etmesi gerektiği tartışmasında bana katıldı. Son yıllarda yeni hareketlerin faydalı tesirleri oldu. Bunların arasında egzistansiyalizm, fenomenoloji, hastayı merkeze alan tedavi, ve ego psikolojisi vardır.

Bu gelişmelere, yeni araştırmalara, keza münekkitlerime müteşekkirim. Sanırım, çalışmalarımı sayelerinde geliştirdim. Kitapta, şahsiyette kültürel faktörler, zihin yapısı ve self ile ilgili yeni bölümler var. Fonksiyonel otonomiye dair mütalaalarımı yeniden gözden geçirdim. Öğrenme, şahsiyeti ölçerek değerlendirme ve şahıs idraki sahalarında tamamen yeni bir çok değerlendirme yapıldı.

Esas problem ise değişmeden duruyor. Gördüğüm şekliyle bu problem, şahsiyette 'üniform faktörler'le 'kişisel morfojenik faktörler' arasındaki uygun dengenin keşfedilmesidir. Biyolojiye dayanarak neyi kastettiğimi açıklayayım. Moleküler biyoloji, giderek hayatın esasının türlerkarşısında aynı olduğunu gösteriyor. Hayatı gerçekleştiren kalıplar –bitki ve hayvanda- nükleik asit, protein molekülleri ve enzimatik reaksiyonlar çerçevesinde, çarpıcı şekilde tek örnek olmaya gidiyorlar. Ancak, bir serçe bir çam ağacından farklıdır, bir insan serçeden, ve yine bir insan diğer bir insandan oldukça farklıdır. Model için göz önüne alındığında, morfojeninin bu meydan okuyuşu, hayattaki benzerlikleri, ortak yönleri keşfettiğimiz zaman, giderek daha şiddetli bir hal alıyor.

Psikolojide de bu böyledir. Bütünün form ve modelinde yeganeliği hesaba katmak için zorlayıcı olan araştırıp ortaya çıkardığımız ve keşfettiklerimizin çoğu, insan tabiatında üniformdur. Nasıl ki, morfojenik biyoloji, analitik ve moleküler biyolojinin arkasından geliyorsa, morfojenik psikoloji de analitik ve moleküler psikolojinin arkasından gelir. Bu kitabın önemli bir maksadı, dikkati bu çatlağa ve onu muhtemel kapatma yollarına çekmektir.

Bu sebeble motivlerin, vasıfların ve şahsi stilin iç bütünlüğüne önem veriyoruz. Güçlü tenkitlere rağmen, inancımda ısrar ediyorum ki, modelleşmiş ferdiyet, şahsiyet ilmi için bir veri olabilir, ve olacaktır. Bu itikat, bana şahsiyetin bütün insanlarda bulunan benzerliklere indirgenmesine direnç göstermekte rehberdir.
Bunun gibi, şahsiyeti sosyo-kültürel sistem içinde yer alan bir roller meselesine, şahıslar arası ilişkilere, tesadüflere indirgeyecek olan sosyal ilimlerdeki yürürlükteki anlayış, aynı ısrarımda etkilidir. Önemi kabul edilen kültür ve cemiyetin, şahsiyetin özü olan dahili karmaşık sistemi gölgede bırakmasına izin verilmeyecektir. Şüphesiz, şahsiyetin sosyal bir ortamda şekil kazandığı ve kendisini ifade ettiği bir gerçektir. Bununla beraber kendine hakim bir sistemdir, ve aynı şekilde kendi doğrultusunda çalışmaya izin verir.
Bu kitap yürürlükteki temayüllerden ayrılır. Dev kompüterler, matematik ve istatistik konstrüktler ve diğer benzerleri doğrultusunda şahsiyeti izah eden modellere kayıtsızdır. Bu çeşit modellerin araştırmalarda kullanılmasına hiçbir itirazı yoktur. Hasar, sadece, taraftarlar ampirik-hümanistik bir yaklaşımdan 'daha asli' değerlendirme yaptıkları esnada olur. Mesela istatistikçi, sembol görevi yapan sağlam tartışmalar için kıymetli araçlar sağlar; fakat bir tartışma esasen sıhhatli değilse, istatistiki incelik hiçbir işe yaramaz, üstelik şaşkınlığı artırır.
Bu ihtirazi kayıtla beraber, ümit ediyor ve inanıyorum ki, okuyucu bu sahifelerde, şahsiyetin ilmi şekilde ele alınan şümullü ve makul surette eklektik bir değerlendirmesini bulacaktır. Zamanımızda insan tabiatının araştırılmasında bir yaklaşım yolunu kapamaya veya cesaretimizi kırmaya hakkımız yok. Katı dogmatizme de yer yok. Aynı zamanda, sistematik bir açıdan yazdığı yazıları değerlendirmeye tabi tutmak, bir yazar için meşrudur. Biz de soruyoruz, bu yazıların *modelleşmiş ve gelişen bir sistem* olarak idrak edilen şahsiyetle açık ilgisi var mıdır?
Tarih düşürmek üzere, en zayıf ampirik araştırma sahasının, özellikle bu kitabın, münferit bir konkre şahsiyet modelinin, bu modelin iç bütünlüğünün lehinde olduğunu, yani onu incelediğini belirtmek yerinde olur. Bu konuda söylemek zorunda kaldıklarımızın çoğu, program sahasında bulunmaktadır. Ve henüz, bunlar bir arada doğru değildir. Bir çok bölümlerde, konkre insan hayatıyla uğraşan ve yaşanılan insan hayatının tek tarz olduğu dahili model ve gelişmeye dikkati çekerek, hareket noktası kabul edilen gelişmelere işaret etmek durumunda olduk.
Şahsiyet psikolojisi üzerine yazılmış kitaplar, aynı zamanda şahıs felsefesi üzerine yazılmış kitaplardır. Başka türlü olamazdı. Bir öğrenme veya motivasyon teorisinin bir diğerinden daha iyi olduğuna karar veren bir yazar, böylece diğer görüşlerin zararına, insan tabiatını bir görüşle izaha kalkışıyor. Bir çok psikoloji kitabında felsefe, her nasılsa gizlidir. Sadece çok bilmiş bir okuyucu, bu felsefeyi tarayabilir. Bu hususta, elinizdeki kitap daha açıktır. Ve okuyucuyu, bir psikolojik yorumu bir diğerinden daha çok belli eden felsefi sonuçlara dikkat etmeye davet eder. Genişliğiyle ele alındığında görüşüm, bizden öncekilerin insanı reaktif bir robot olarak tasvir etmedikleridir. Bu deliller, gelişme için yegane potansiyeli ile bir varlık şeklinde insan kavramına daha fazla işaret eder. İnsanın potansiyellerinin çoğu, biz onları daha iyi anlamadıkça asla gerçekleşmez.
Bu kitabın başlangıçları, kırk yıl önceki araştırmalarda yatar. O zamandan beri, yazma ve gözden geçirme hadisesi birbirini takibett. 1937 baskısı genellikle iyi karşılandı ve belki de şahsiyet psikolojisini tarife yardımcı oldu. Neşri takiben bir çok özel mevzular dikkatimi çekti. Sonuç, elinizdeki kitaba malzeme teşkil eden bir seri kitap oldu.: The Use of Personal Documents in Psychological Science (1942), The Individual and his Religion (1950), The Nature of Prejudice(1954), Becoming: Basic Consideration for a Psychology of Personality (1955). İlaveten bazıları, bir denemeler kitabı olan Personality and Social Encounter (1960)'da yeniden neşredilmiş bir çok ilgili yazı vardı. Elinizdeki kitapta,

çağdaş psikolojik araştırma ve teorinin ışığında, bütün bu yazıların özünü basitleştirilmiş bir tarzda yeniden ifade etmeye çalıştım.

Materyal zaman zaman sıflarımda sunuldu. Tecrübelere gösterdikleri alaka, iştirak ve tartışmalar yoluyla öğrenciler, kitabın mevcut şekline ve muhtevasına sandıklarından daha fazla yardımda bulundular. Bu sebeble kitabı onlara, keza insan şahsiyetinin düğümlerini çözmeye çalışacak olan gelecekte ve dünyanın her yerindeki öğrencilere ithaf ediyorum.

Kitabın hazırlanışında özel yardımlarından dolayı Ada L. Allport, Katherina F. Bruner, James H. Lave, Carl. C. Seltzer, Doris C. Simpson, Harold E. Allport, Renato Tagiuri, ve Luberta H. McCabe’a teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle manuskripti okuyup kıymetli tenkitlerde bulunan Theodore Newcomb ve pratik yardımlarıyla Eleanor D. Sprague’a minnettarım.

Cambridge, Massachusetts G. W. A

I.BÖLÜM

Psikoloji

ve Ferdiyet

SOYAÇEKİM-BİYOKİMYASAL FERDİYET-MODELLEŞMİŞ FERDİYET-İLİM VE TEKLİK: DİLEMMA-KANUN'UN MANASI-ÇÖZÜMLER-NORM SETİ-FARKLAR PSİKOLOJİSİ-TİPLER-KLİNİK PSİKOLOJİSİ-ÖZET

İki ifadeyi mukayese ederek başlayalım: (I) Erol'un sahip olduğu enteresan şahsiyet. (2) Şahsiyet enteresan bir şey. İlk ifadeden Oktay, Abdi ve İpek'i çıkarırım; dikkati, bir fert olarak Erol'u işaret eden yegane psikolojik şekle çekiyorum. İkinci ifadeye Erol, Oktay, Abdi, İpek ve Dünyada yaşayan herhangi bir kimseyi dahil etmek kastındayım.
İki ifade zarfları içinde ayrı yerlere koyulur: bir kişi ve milyarlarca insan. Fakat her iki ifade de aynı derecede hakikattir. Şahsiyet terimi hem özel, belirli bir kişiye, hem de geneldeki herhangi bir şahsa dayanır. Eğer kitle içindeki şahsiyeti incelemek istersek, dikkatimizi süratle özelden genele, konkre şahıstan abstre şahsa ve tekrar geriye değiştirmek üzere hazır olmalıyız. Bu mekik dokuyuş bize yardımcıdır. Erol'dan öğrendiklerimiz toplum içindeki ferdi bilmemize yardım eder; ve geneldeki insan hakkında bildiklerimiz de kısmen Erol'a tatbik edilebilir.
Bu kitabın sahifeleri, bir çok mekik dokuyuşların misallerini ihtiva eder. Maksadımız, şahsiyet gelişmesinin, bütünlüğünün, ve ifade edilişinin genel prensiplerini keşfetmektir. Hatta insanın önemli özelliğinin onun ferdiyeti olduğu gerçeğine önem verirken bile, maksadımız aynıdır. İnsan, tabiat kuvvetlerinin yegane (kendine has) bir yaratığıdır. Kendisi gibi bir şahıs hiç bir zaman olmamıştı, ve hiçbir zaman da olmayacak. Parmak izini hatırlayın; o bile yeganedir.
Psikoloji dahil bütün ilimler, daha sonra izah edeceğimiz sebeblerden dolayı, ferdin bu fevkalade hakikatini ihmal etme temayülündedir. Diğer taraftan günlük hayatta, ferdiyetin, insan tabiatının en önemli tarafı olduğunu unutma tehlikesi içinde değiliz. Bütün uyanık hayatımız esnasında, hatta rüyalarımızda insanları ayrı, farklı ve yegane fertler olarak kabul eder, ve onlarla uğraşırız. Onların muayyen zamanlarda doğduklarını, öldüklerini ve baştanbaşa bütün kısa hayat müddetlerinde, kendi hususi fiziki ve zihni vasıflarının şeklini gösterdiklerini biliriz. Her bir şahsın irsiyet ve çevresinin yeganeliği açısından bu, başka türlü olamazdı.

Soyaçekim

Tabiatın cinsi çoğalma metodu, doğumlu her fani için fevkalade yeni bir genetik teçhizatı garanti eder. Nazari olarak, ferdin irsiyetinin bir yarısı anneden diğer yarısı babadan gelir. Evvela eşin yeganeliğini düşünün. Dünya üzerindeki bir milyardan fazla erkekten kendine has biri, yine bir milyardan fazla kadından kendine has biri ile eşleşir. Hiçbir kombinasyon, irsiyetin bu özel, iki katlı kaynağının aynısını hasıl edemeyecektir.

İnsanın üreme hücrelerinde 46 kromozom vardır. Her bir hücre otuz bin civarında genle yüklüdür. Bir veya daha fazla gen irsi bir vasıf gerektirir. Gelişmenin muayyen bir safhasında tohum hücreleri “redüksiyon bölünmesi”ne uğrar, ve kromozomlar çeşitli genlerin farklı kombinasyonlarına malik olması sebebiyle, irsiyet için bir çok ihtimalleri bertaraf ederek, sadece 23 kromozomlu hale gelir. Uzak bir tehlike –fakat büyük- kendi özel varyantlarını ihtiva eden hususi bir spermanın yeni bir hayat kavramında sonuçlanacak olan belli bir ovum ile birleşecek olması şansıyla ilgilidir (cinsi münasebet esnasında vajinaya üç yüz milyon sperma boşalır). Dünya üzerinde herhangi iki ferdin, müşterek bir irsiyet şekline sahip olabileceğini (sadece aynı yumurta hücresi ve aynı spermden teşkil olan idantik ikizler istisna olmak üzere) farzetmek, akla ve tabiata mugayirdir. İnsan genlerinin muhtemel mutasyonlarıyla muhtemel kombinasyonlarının sayısını Dobzhansky, “mevcut alemdeki atomların sayısından ziyadesiyle daha büyük” olarak takdir eder. “Açıkça, muhtemel gen kombinasyonlarının sadece bölünemeyecek kadar küçük bir kesri, dünyanın herhangi bir yerinde kuvveden fiile çıkarılabilir ve hatta çıkarılır…Her insan yegane bir genotipin taşıyıcısıdır.”
Bu müessir hakikatlerden, iki kişinin benzer şekilde gelişme potansiyeline sahip olamayacağını (muhtemel istisna, idantik ikizler) çıkarırız, özellikle bütün bu genetik farklılıklara, her fani şahsın çevre ve tecrübelerinde vukubulacak farklılıkları ilave ederiz.
Henüz –burada mekik dokuyoruz-genlerin, insanın muayyen ortak özelliklerinin bütün temsilcilerini yarattığını unutmamaya çalışırız. İnsanların hepsi de dik duruşa sahiptir, ikişer göz, kulak, kol ve bacaklara sahiptir ve tek yanlı olarak simetriktir (az veya çok). Bedende aynı kimyasal unsurlara, his ve düşünme, konuşma, hayal kurma, hatırlama, ortaya eser verme kapasitesine sahiptir. İstisnalar kaideyi bozmaz.

Biyokimyasal Ferdiyet

Biliriz ki, iç salgı bezleri mizaç, gelişmenin takip ettiği yol, ve motivasyo üzerinde derin tesirlere sahiptir. Ağırlık ve hacımlarındaki farklılık normal hudutlar içinde bile geniştir.
Williams bize aşağıdaki misalleri verir;

Pitüit ağırlığı 350-1.100 mg. Arasında değişir.
Tiroid “ 8-50 g. “ “
Paratiroid “ 50-300 mg. “ “ ;lobların sayısı 2-12 arasında farklılaşır
Testis “ 10-45 mg “ “
Ovaryum “ 2- 10 mg “ “.(doğumda) 30-400.000 arasında ova ihtiva eder.
Adrenal “ 7-20 g. “ “ . Korteksin kalınlığında on kat farklılık vardır.

Tek katlı değişme faktörü, salgı bezlerine hudutlandırılamaz. Fertlerin metabolik oranları onların ilaçlara, su harcamalarına, potasyum, sodyum, kalsiyum, iyod, ve aminoasitlere olan reaksiyonlarını oldukça düzenler. Vitamin talepleri tek katlı bir değişme gösterir; aynı diyette C vitamini eksikliği yüzünden bir denizci iskorbiti geliştirirken, bir başkası bunu göstermeyecektir. Hastalıklara olan hassasiyet, oksijen ihtiyacı tesirleri, ve muhtelif maddelere karşı istidat oldukça farklılaşır. Bir tecrübede deri tahriki hasıl etmek üzere lüzumlu civa klorüd miktarı teste tabi tutuldu. Otuz beş denekten bir tanesinde deri tahrikini 1/100.000’lik bir eriyik sağladı. Beşi on birime, onbiri otuz birime tepki gösterdi; dördü test yapılan konsantrasyonlardan hiç birine tepki göstermedi.
Sinir sisteminin morfolojisi, daha az değişken değildir. Bir çok insan, iç organlara ait daha umumi olan iki yerine üç sinir setine sahiptir; sathi sinirlerin şekilleri, farklı bölgelerdeki sistemler kadar farklıdır. İnsanların %15’i civarı spinal cordda hiçbir direkt piramidal sinir

kordonuna sahip değildir. Bazı fertler, iyice gömülü olan siyatik sinirlerine sahip iken, bu bazı fertlerde nispeten açıktadır. Beynin hem büyük hali, hem de mikroskopik anatomisi geniş farklılıklar gösterir. Mevzuu tekrar gözden geçirdikten sonra Lashley şöyle yazar: "..hatta mevcut sınırlı delil şunu gösterir, daha göze çarpan özelliklerde olduğu gibi, nöronların sayısı, hacmi ve düzenindeki farklılıklarla kişi hayata, yapıda cesim bir şekilde farklılaşan beyinleriyle başlar."
Oniki yıllık bir devre için Dearborn ve Rothney, yıllık olarak üç bin çocuğun gelişme oranlarını ölçtüler. Her ne kadar bütün çocuklar büyümekte, ve her ne kadar çoğu adolesans öncesi bir hamleyi gelişme oranlarında göstermekteyseler de, yazarların "aynı gelişim şekline sahip iki vakanın kesinlikle bulunmadığı" neticesini çıkardığı ölçümler, çocuktan çocuğa farklılaşmaktaydı.
Böyle bir genetik, yapısal ve biyokimyasal değişkenlik dizisiyle mizaç ve motivasyonun, hakikatte, bilinen her psikolojik fonksiyonun oldukça farklılaşacağını ummamız gerekir. Bazı kimseler hayatı bir yük olarak görmek kaderine sahip gözükür, diğerlerine ise hayat şampanya gibi sarhoş edicidir. Şahsi zeka şekilleri, insan manzarası üzerinde tamamen dizilecek, ve böylece, daha farklı motivlerin kuvvet ve istikameti de farklılık arzedecektir. Cinsiyet üzerinde iyi bilinen incelemeler, bu motivasyon sahasında benzerliğin üstün geldiğini düşünenleri hayrete düşürecek şekilde cinsiyet iiçgüüsünün şiddet ve ifadesinde bir değişiklik gösterir.
Bir an için tedavide bu geniş dizili ferdiyetin sonuçlarını düşünün –cerrahi, tıbbi, veya psikolojik olsun. Terapist başparmağının sade kurallarını başarıyla takip edemez (averaj manada). Hiç kimse birkaç vasıftan fazlasında normal değildir. Şüphesiz, hiç kimsenin bütün bu iç salgı, anatomik, nöral, kortikal ve motivasyonel kapasitelerde ortalama olmadığını söylemek yerinde olur. Konuyu Goethe'nin sözüyle kapayalım: sözüyle kapayalım: "Tabiat, ferdiyette söz konusu olan herşeye sahip gözüküyor. "

Modelleşmiş Ferdiyet

Böylece her şahıs, teorik ortalamadan binlerce şekilde sapar. Fakat onun ferdiyeti, bütün bu sapmaların toplamı değildir, bu son derece önemli bir noktadır -ve anlaşılmadıkça, okuyucu bu kitabın yükünü taşımakta başarısız olacaktır.
Bir an için sizin ve benim ciğerlerimizi ele alalım. Sizinkilerle benimkiler arasında ya da sizin kortikal metabolizmanız ile benimki arasında hiçbir hayat ilişkisi yoktur. Fakat benim ciğerlerim benim kortikal metabolizmama, sizinkiler de sizin kortikal metabolizmanıza tesir ederler. Benim potasyum ihtiyacım sodyuma olan ihtiyacımla karşılıklı etkileşir. Bu kimyasal ihtiyaçlar sizinkilerle mukayese edilebilir, fakat onların sizinkilerle organik fonksiyon bakımından hiç bir ilişkisi yoktur, soyaçekimim, ilk tecrübelerim, mizacım, beyin kapasitem, heyecanlarım, motivlerim, nabız atışım, hafıza, kültürel tarih ve muhayyilem fonksiyonda bulunurken birbirleriyle irtibat ha lindedirler ve muhtelif alt sistemlerden meydana gelen bir ana sistemi oluştururlar.
Ne yazık ki ilim, esasen normdan sapan ağırlığımı, sizinkilerden farklı olan heyecanlarımı, sizinkilerle mukayeseli olarak inceler; nadiren de birbiriyle etkileyen bir model olarak ağırlığımı, nabzım ve heyecanlarımı ele alır.
Bu yüzden psikolojide yürürlükte olan bir noktaya kuvvetle iti raz ederim. Eysenck bu noktayı aşağıdaki şekilde ifade eder: İlim adamına göre, kısaca, kendine has olan fert, bir miktar sayısal değişkenin kesişim noktasıdır.
Bu ifade ne manaya gelir? Şu demektir ki, ilim adamı bütün şah siyet sistemi içinde parça-sistemlerin birbirine karşılıkla bağımlı lığı ile ilgilenmez. Sadece bir çok şahısta karşılaştırabileceği ay rı boyutlarla ilgilenir. Kalpler (sizinki ve benimki), veya ciğer lerle (sizinki ve benimki) ilgilenir. Fakat benim kalp ve ciğerleri min veya sizin kalp ve ciğerlerinizin karşılıklı etkileşmesiyle ilgilenmez. Bir vasıfla (mesela içedönüklük1 -

sizinki ve benimki- ilgilenir; fakat sizin içedonüklüğünüzün diğer vasıflarınızla, değerlerinizle ve hayat planlarınızla etkileşmesindeki tarzla ilgilenmez.
İlim adama bu görüşe göre, hiç bir zaman şahsiyet sistemiyle ilgilenmez, fakat sadece müşterek vasıflarla ilgilenir.Şahıs hiç bir iç yapı,birbirini tutarlılık veya hayatiyet hesaba katılmaksızın, saf 'karşılıklı kesişim noktası' olarak terk edilir. Bu görüşe katılmıyorum.

İlim ve Teklik : Dilemma

Fakat bizi bir tereddüdün karşıladığını görmek kolaydır. Herhangi bir kimse olabilen bu fert, yapı olarak karmaşık bedeni ve zihni oluşumların yegane bir bütünlüğüdür. Fakat yegane olduğundan ilim ona bir şaşkınlıkla, sıkılganlıkla bakar. Denilir ki, ilim sadece sahası geniş, tercih edilir evrensel kanunlarla uğraşır. Bu yüzden ilim nomotetjk bir disiplindir. Ferdiyet ilimle ele alınamaz, fakat nomotetik (evrensel kanunları araştıran) olmayıp, idiographic olan
metotlarla, sadece tarih, sanat ve biyografya ile incelenebilir . Hatta ortaçağ ilim adamları bunun farkına vardılar ve şunu ileri sürdüler : scientia non est individuorum.

İlmin görevi ve sınırlarıyla ilgili olan bu dogmayı kabul edersek, bir şahıs olarak bu şahsı terk etmek zorunda kalırız. Fakat henüz cesaretimiz kırılmasın, modelleşmiş yeganelik sistemi olan fert,bir hakikattir. İlmin evrensel olanları benimseyip özel olanları reddetmesi de ayrı bir hakikattir. Bu yüzden şahsiyetin kendisi her ne kadar evrensel bir fenomen ise de, sadece ferdi formlarda bulunur. Evrensel bir fenomen olduğundan ilim onu incelemelidir; fakat ferdiyet modelleşmesini gözönünde tutmadıkça, kesinlikle onu inceleyemez. Bu da dilemmadır.

Bazı ilim adamlarının yaptıkları gibi, evrensellerin karmaşık bir kombinasyonu olan hakikate binaen, özelden bahsedemez miyiz? "Kompleks kombinasyon" ibaresinin bütün meseleyi istemesi hakikatine bakmasak, buna aldırış etmesek bile, ifadenin kendisi doğru yoldan sapıyor. Bütün insanların aynı niteliklerden (evrensellerden) mürekkep olduğunu, fakat bu nitelikler kombinasyonunun yeganeliği meydana getirdiğini söyler. Şimdi iki evrenseli ele alalım ve onların nasıl çalıştığını görelim:

	Nitelik A	Nitelik B
Fert	Zeka	Hakimiyet
Erci	90 persantil	10 persantil
İpek	10 persantil	90 persantil

Burada Erol'un çok zeki bir arkadaş, fakat tamamen itaatkar olduğundan bahsedilir; İpek budala, fakat mütehakkimdir. Buraya kadar çok güzel. Fakat A niteliği B niteliğiyle etkileşemez mi? Böylece yeni bir birim teşkil edilemez mi? Erol zeki bir taraftar, İpek aptal bir saldırgan olamaz mı? Ve onların tavırlarının çeşni, ayrıca diğer nitelikleri tarafından değiştirilecektir. Böylece ortaya çıkan şekil, evrensellerden giderek önceden haber verilemez, bir su ve peroksit molekülü, aynı evrensellere -hidrojen ve oksijen- sahiptir; sadece kantitatif olarak farklılaşırlar ($H2O$ ve $H2O2$), fakat küçük bir kantitatif farklılık, sonuçta birbirine benzemeyen durumlar alır. Saçlarınızda onları arayın, göreceksiniz.

Ferdiyet problemi, Erol'un zeki ve hakimiyetinin diğer insanlardan soyutlanen bu niteliklerle nasıl mukayese edileceği değil, fakat Erol'un zekasının onun hakimiyeti, değerleri, şuuru ve şahsiyetindeki herhangi bir özellikle nasıl ilgili olduğudur. Bu da, teamüli evrenseller ilmini şaşırtan 'içteki sistem'dir.

“Kanun”un Manası

Geleneksel ilim idraki, özelin iç bütünlüğünün, genel kanunların tesbitinde nomotetik araştırmaya nasıl zemin hazırlayabileceğini göremeyişiyle şaşırtılır. Fakat burada çeşitli düşüncelerin yardımcı olması mümkündür.

İlk olarak, evrensel bakımdan bir hakikat ifadesi ve bu yüzden bir kanundur ki, şahsi ferdiyet modelleri yeganedir. Şahsiyet psikolojisi, bunu ilk kanunu olarak tasdik etmekle isabetli hareket etmiş olacaktır.

İkinci olarak, yeganeliğe sebebiyet veren oluşumlar için biyolo ji ve dinamik psikolojinin bir çok genel prensiplerine ümitle bakabiliriz. Mesela genetiğin genel prensipleri, bize yeganeliğin nasıl meydana geldiğini anlatan kanunlardır.

Üçüncü olarak, her ferdin davranışı kendi doğrultusunda kanuni dir. Bir kişinin hayatındaki meşru düzenlilikleri keşfetmek için herkesin hayatını anlamak zorunda değiliz. Eğer candan bir dostunuz varsa, onun niçin belli bir şekilde davrandığını çok iyi bilebilirsiniz, ve gelecekteki davranışını önceden kestirebilir, ve kısmen de kontrol etmeye muktedir olabilirsiniz. Bu da, onun hayatındaki kanuni devamlılıkları bildiğiniz içindir, bunun için, genel insan tabiatı hakkında bilgiye ihtiyaç duymazsınız.

Bu son nokta, şahsın kanuni düzenliliklerine karşı istatistiki düzenliliklerini vazetmesi sebebiyle önemlidir. Daha önce söylediğimiz gibi, nomotetik ilim, ikinciyi öne almak ve birinciyi ihmal etmek temayülündedir. Onun istatistiki önemlilik ölçülerine geniş bir insan kitlesi için bakılır, tek bir olay için değil.

Bir hapisanede yüz kişilik bir suçlu grubu düşünün. Müdürün şu sözleri söylediğini işitiyorlar: "Hapisanedeki hayatınız topluma yeniden dönüşünüz için bir hazırlıktır." Ve muhtemel gözüktüğü gibi, hapisane kuşlarından doksandokuzunun bıyıkaltından güldüklerini ve bu sözleri derhal unuttuklarını farzedin. İstatistiki psikolog şunu söyleyecektir: Bu dindar tavsiyenin hiçbir tesiri olmayacağı bir kanundur. Ve bir anlamda da haklıdır.

Fakat bir kişi için bu sözlerin "bir ezan sesi" manasına geldiğini ve onu saf dönüş yoluna götürdüğünü farzedin. İstatistikçi ne diyecektir? Bunun "şansa bağlı" olduğunu veya bu hadisenin "istatistik bakımdan önemi olmadığını" mı? Böyle bir cevap saçma olacaktır. Meselenin aslı şudur, bu vakada önemli bir sebeb-sonuç, münasebeti vardır. Ender bir hadise olabilir (hatta yegane) fakat tamamen kanunidir -kendisine nasihatte bulunulan şahsın iç yapısını hedef alan kaçınılmaz bir olay.

Ve böylece şu sonuca varırız. Dar 'kanun' tarifleriyle veya dar ilim tarifleriyle kaşlarımız çatılmamalıdır. Uygun olanı veya geleneksel olanı değil, bir şeyin ne olduğunu aydınlatmak ilmin görevidir. Tabii ilim metodunun uyanık durumunda pala sallayan psikolojiyle, ilmin bu emreden durumuna ulaşmadan çok önce, scientia'nın eski bir manası vardı. Hiç bir metodu tavsiye etmemekte, hiç bir sınır koymamaktaydı; kısaca bilgiyi ifade etmekteydi.

Teklif Edilen Çözümler

Umulacağı gibi, ileri görüşlü bir çok yazar, bu ilim-teklik dilemmasını not etmektedir. Şüphesiz en açık çözüm, genellemenin ilme, ferdiyetin de sanata ait olduğunu ileri sürmektir. Bu teklif, esas itibariyle, ilmin sınırlarını kabul ve tasdik etmemiz gerektiğini söylar. Hakiki mahiyeti sebebiyle dokunulmamış olan insana hiçbir zaman insaf gösterilemez, ve sadece dram, şiir, biyografi insanı ele alabilir. İlim, özellikleri itibariyle kabul etmemesi bakımından merhametsizdir, bundan dolayı , ilim, en iyi şekilde sadece "akla ilave”dir. Böyle bir hal çaresi, birçok ilim adamı ve muhtemelen bütün hümanistler tarafından benimsenir.

Bu teklif, her nasılsa, ümitsizliğin bir nasihatidir. Psikoloji genç bir disiplindir, ve ideal olarak hem soyut hem de somut fenomenin üstünlüğünü geliştirecektir. Onu,

dışarıda bırakıcı şekilde nomotetik düşünce tarzına sokarak dondurmak mevsimsizdir. Ferdi ilim içinde muhafaza etmemiz gerekiyor.

Böyle bir görüş, "insanlarda müşterek olan"a hemen hemen tam bir dikkat sarfettiği ve "sedece tesadüfen ve kısaca -çok kısaca konunun önemi sebebiyle" kişisel karakterle uğraştığından dolayı bir asır önce psikolojiyi tenkit eden Samuel Bailey'in görüşüydü.

Bir başka çözüm de, biri nomotetik diğeri idiographıc duruma tahsis edilen iki ayrı ve farkla psikoloji kabul etmektir. İkincisi, şüphesiz tarih, biyografi, edebiyat ile elele çalışacak ve belki de onlardan tefrik edilemeyecektir. Bir çok Alman yazarı, tabii ilimlere (Naturwissenchaften) nomotetik psikolojiyi ve zihni—kültürel ilimlere de idiographıc psikolojiyi ayıran bir görüşü benimsediler. Birincisi bir "unsurlar" psikolojisi, ikincisi de bir "yapı" psikolojisiydi. İlki analiz metodunu ve nedensellik izahını, ikincisi de "kavrayış" (Verstehen) metodunu kullanır. Diyorlardı ki, "tabiatı 'analiz ve kanunla' izah ederiz, fakat insanları (onlarda bulunan şekil kazanmış ferdiyetle) anlarız."

Teklif edilen bu çözüm karşısındaki durumum, kasaca şöyle ifade edilebilir. Psikolojinin iki zıt branşa ayrılması daha kesindir. Karakter ilminin, ne psikolojinin yaptığı gibi umumileştirmeler vasıtasıyla, ne de sanatın yaptığa gibi ferdiyetler vasıtasıyla başlayamayacağını uzun yıllar önce yazan Fransız psikiyatristi Azam ile aynı fikirdeyim. Onun zihni, bir ara durum ile meşguldü. Ehliyetli olduğumuz insan tabiatı haklında her genellemeden niçin birşeyler öğrenemeyeceğimizin sebebi yoktur. Aynı zamanda, bizi şekil kazanmış ferdiyeti anlamakta muktedir kılan kavramlar, ve metotlar yüzünden , tetikte olmaya ihtiyacımız var. Gördüğümüz gibi, fert tabiat içinde meşru düzen arzeder. Gelişen şahsiyet psikolojisinde bütün yaklaşım yollarını kullanmamız gerekecektir.

Teklif edilmiş olan bütün çözümler, ilim-teklik dilemması için henüz ele alınmadı. Bazı ilave fikirlere daha dikkatli bir şekilde bakalım.

Üç Norm Seti

Bir şahsı nasıl tanırız? Kısmen onun karakteristiklerini üç standart (norm) set ile mukayese ederek bunu yaparız. Kluckhohn ve Murray, meseleyi aşağıdaki şekilde ortaya koyarlar :

Her insan muayyen hususlarda :

a) diğer bütün insanlar gibidir (evrensel normlar)
b) diğer bazı insanlar gibidir (grup normları)
c) hiç kimse gibi değildir (idiosyncratic)

Bu ifade hakikattir ve yardımcıdır -bir noktaya kadar. İhtiyatsız için ihtiva ettiği bir tuzağı hemen ileri süreceğiz. Şekilde görüldüğü gibi, şahsiyet psikolojisinin bütün bu normlardan faydalandığı bir hakikattir.

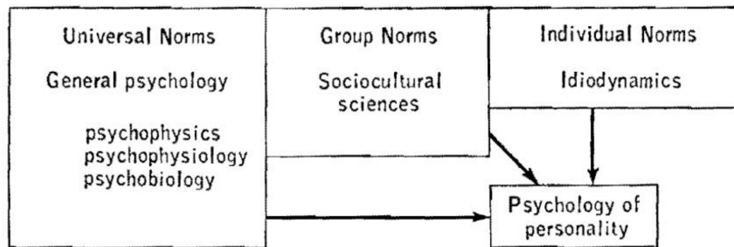

Figure 1. Three Sets of Norms Utilized in the Psychology of Personality

Evrensel Normlar. Bir şahsın uzun boylu veya süratli, veya enerjik veya neşeli olduğunu, ya da 110 kosyanlık bir zekaya sahip olduğunu söylerken, onu bildiğimiz (veya ölçtüğümüz) genel insan nüfusuyla mukayese ediyoruz. Diyoruz ki, belli bir vasıfta İpek ortalamadır, veya ortalamanın altında ya da üstündedir. Buraya kadar iyi. İpek'in şahsiyeti bir anlamda, ortalama insanla bir benzerlik veya ondan sapma durumundadır.

Grup Normları. Kesin konuşmak gerekirse, evrensel normlarla mukayese ederek hedefe ulaşmak zordur. İpek bir Türk ise, onun hakkınca İngilizler ya da Çinlilerle mukayeseden çok, diğer Türklerle mukayesesiyle hüküm vermemiz daha mümkündür. Eğer ipek'in zeka kosyanı 110 ise, aslında muayyen bir teste tabi tutulmuş olan grubun ortalamasının açıkça üstünde olduğunu kastederiz -faraza Türklerle. Fakat bu ayırımın bizi üzmemesi gerekir. Sadece evrensel normların grup normlarını fazla ışıktan koruduğunu bildirerek bu ayırımın önemini belirtelim.

Grup normları, üzellikle İpek'in tipik bir kimse olduğunu söylerken önemlidir: tipik bir ev kadını, tipik bir bağnaz, bir yumurta kafalı, mani-depressif bir tip, sporcu bir tip veya tipik bir tatar. Böyle ifadeler, İpek'in ait olduğu grup üyelerinin çoğunluğundan ya da mukayese edildiklerinden çok fazla farklılaşmayan özelliklerin bir ipucuna sahip olduğu manasına gelir. Veya tersine, İpek'in kendi grubunda bir sapma gösterdiğini söyleyebiliriz: tipik bir doktor veya köylü değildir. "Onun bir öğretmen olduğuna" inanmanın zor olduğunu söyleyebiliriz. Fakat grubundakilere benzesin veya benzemesin, onun tabiatını ölçerek değerlendirmek için grup normlarını kullanırız.

Ferdi Normlar. İpek hakkında malumat sahibi olduktan sonra, onunla alakalı olan ihtimallerimizi ortaya koyarız. Vasıfları, şahsi alakalarının şekli, şahsiyetinin bütünlüğü, hüküm için bir standarda karşılıktır. Eğer bir davranışı, ihtimalimizi desteklerse, "beklenildiği gibi hareket ettiğini" söyleriz; desteklemezse, "ona ne kadar uymadığını" veya "bugün kendisinde olmadığını" söyleriz. Bu şahsi şeklin incelenmesi için Rosenzwaig idiodinamik terimini kullanmaktadır.

Evrensel ve grup normlarının nomotetik ilim sahasına girdiğini not ediyoruz. Ferdi normlar bize, tekrar idiographic ilim kavramına dönmemize yardım eder. Buradaki münakaşamız, şudur: şahsiyet psikolojisi sadece genellemeler vasıtasıyla ve ferdiyetlerle başlayamaz**,** fakat 'bir ara durumla zihni meşguldür'.

Her ne kadar üç norm setini kabul etsek de, bir tuzağa karşı dikkatli olmamız gerekecektir. Bu yaklaşım, hatalı olarak şunu ima eder. Evrensel veya grup normları doğrultusunda, davranışının çoğunu göz önünde tutarak değerlendirdiğimiz zaman, fert sadece bir avuç dolusu bakiyedir, ve belki de ihmal edilebilir bir artıktır. Gerçekler başka türlüdür. İpek, insan türünün karakteristik birçok vasfına ve kültürel olan çok şeye sahiptir: fakat o bütün bunları, yeg<u>ane idiomatik bir sistem</u>e dahil eder. Onun şahsiyeti üç ayrı sistemi değil, sadece bir bütün sistemi ihtiva eder. Ferdiyet, nomotetik ilimlerin söylemiş oldukları sözlerden sonra terk edilmiş, değersiz bir çanta değildir. Fert hayatının bütünlüğü, insan tabiatının her zaman için asli bir hakikati olmuştur ve olacaktır.

Farklar Psikolojisi

Diferansiyel psikoloji, ferdi farklar psikolojisinin bir başka adıdır. Bu asrın başında harekete geçti ve hala kendisini geliştirmektedir. Hakikatte bir çok psikolog, bu hareketi şahsiyet psikolojisiyle ortak, şümullü olarak telakki edecektir.

İşitme duyarlığı, mekanik zeka, hakimiyet, nörotik eğilim, ilme olan alaka (veya diğer ölçülebilir boyutlar) hakkında testlere tabi tutulmuş olan bin kişi farz edin. İpek ve Erol'un, böylelikle elde edilen <u>grup normları</u>na göre bulundukları yeri bilmek faydalıdır.

Puanlarını bildiğimiz zaman, onları bir profile (veya psikografa) yerleştirebiliriz.Şekil 2. yukarıda listesini çıkardığımız değişkenler için ipek vakasındaki uygulamaya izah eder.

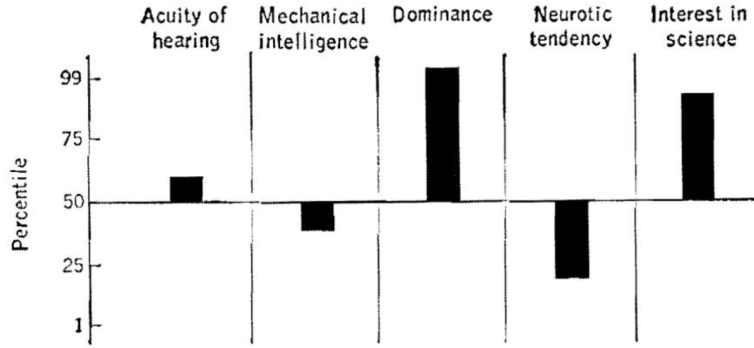

Figure 2. Illustrative Profile for Sam

Bu tarz yaklaşımın meziyetleri arasında, dikkati bütün nüfusa göre İpek'e çekişi de vardır. Kesinlikle **İpek**'inkiler gibi birkaç profil olacaktır, eğer yapılmışsa. Bu profillerin yardımıyla ona rehber olabilir, ve tavsiyede bulunabiliriz. Eğer puanları taleplerimizi karşılarsa, bir iş için onu tutabiliriz, üstünlük ve zayıflıklarını tesbit ederiz. Bir profil, bizi böylelikle ferdiyet hedefimizin yanına getirir, fakat çok yanına değil.

Metot hudutlarını işaretlemektedir. Araştırıcı tarafından testte öncelikle seçilmemiş olan hiç bir şeyi İpek hakkında öğrenemeyiz. Karşılaştırıldığı grup içinde İpek, çok önemli bir şahsi vasfa sahip olabilir -belki de test bataryalarının yukarıdan baktığı bir hakikate. Muhtemelen, testlerde yer almayan zevkte ve hünerde ilk ve önde gelen bir kişidir.

Başka bir asli limit, bir profilin bize niteliklerin bütünlüğü hakkında hiçbir şeyi anlatmayaşı hakikatidir. İpek'in hakimiyeti, onun ilme olan alakasıyla nasıl etkilenir? İlme olan yüksek alakaya sahip oluşundan, fakat onu desteklemek için gerekli kuvvetli mekanik zekaya sahip olmayışından doğan model nedir? Bu ihtilaf, onu çatışmalarla dolu ve mutsuz bir şahıs mı yapar, yoksa bir mühendise, olgun kimselere yaraşır şekilde hareket eden kanaatkar bir yardımcı mı? Bütün profillerde "vasıfların bulunduğunu, fakat organizasyon eksikliğinin de bulunduğunu" söyleyebiliriz.

Diferansiyel psikoloji henüz genç iken, bir Fransız tecrübecisi olan Tulouse, ünlü matematikçi Henry Poincare üzerinde psikografi metodu ile çalıştı. Ve psikografların sadece "bir budala ile dehada ortak olan" özellikleri ifade ettiklerinden, kendisinin evrensel normlarla yetinmediğini söylemekteydi. Bu yüzden dehanın sırrını keşfetmek maksadıyla, averajdan sapmaları tayin için Poincare'i teste tabi tuttu. Poincare' in hafıza aralığının 11 dijite, üstün işitme yeteneğine, bedii vasıflara sahip olduğunu buldu; kötü uyumakta, mü zikten hoşlanmakta, fakat avlanmayı sevmemekteydi. Çalışmasına zamanı unuturcasına dalıp gitmekteydi, vs. Onun eforlarını tetkik eden Tulouse, ümitsizce kabul eder ki, Poincare'in dehası, bir dereceye kadar tahrik edici şekilde profilden anlaşılmamaktaydı. Meselenin hakikati şudur, psikografi sentez yapamaz. Sadece boncukları ipe dizebilir.

Tipler

Farklar psikolojisi gibi tipoloji de, ferdiyete bir yarı yol yaklaşımıdır, daha fazla bir şey değil. Diferansiyel psikolog gibi bir tipolog da, "bir budala ve dehada ortak olan" la tatmin olmaz. İnsan tabiatının daha sınırlı ve ayırdedici tasnifini ister.

Tip doktrinleri, hernasılsa, bazı insanların bazı hususlarda diğer insanlara benzediğinden fazla bir şey söylemez. Tam olarak dört tip insan, olduğunu söyleyebilir:

(1) konveks diş fırçacı kullananlar, (2) konkav diş fırçası kullananlar, (3) düz olanını tercih edenler, (4) hiçbirini kullanmayanlar -ilaveten, şüphesiz, bazen birini bazen de diğerini kullanan karışık tip. Bu, eğer dış fırçalarıyla ilgilenilirse, muteber bir tipolojidir. Aynı şekilde, dışadönük, içedönük, ve hem içe hem de dışadönük insanlar vardır, bu da muteber bir tipolojidir, eğer içedönüklük ve dışadönüklükle ilgilenilirse. Fakat farz edin ki, hem kullanılan diş fırçalarıyla hem de dışadönüklükle ilgileniyorsunuz. Şema, bir çeşit fırça kullanan herkesin içedönük olmaması sebebiyle bozulur. Arkadaşınız Erol madem ki bir şahıstır, iki tipe de tasnif edilmek zorundadır.

Fiziki ve zihni olmak üzere insanları tasnif edebileceğimiz bunun gibi birçok özellikler vardır ki, derhal Erol'u muhtemel yüzlerce tipin içine yerleştirdiğimizi, ve tekrar onun dahili yegane bütünlük şeklini kaybettiğimizi görürüz.

Şüphesiz bir çok tip doktrini, dışarıda bırakmamacasına içine almayı ve mümkün mertebe geniş tutulmayı amaç edinir. Gelişigüzel birkaç isim verelim. Bir şahsın liberal olduğunu veya bir narsist, serebrotonik, otoriter, anal, oral , veya genital tipe ait olduğunu bitnik olduğunu, bir piyasa şahsiyete sahip olduğunu söyleriz. Bunlar ve sayısız diğer teklifler, insanoğlunun geniş ve muteber bir kategorileşme ümidini ortaya koymaktadırlar, her bir tip doktrini, umumiyetle (fakat her zaman değil) birbirine bağlı olan vasıfların bir ipucuna (sendrom) işaret eder.

Fakat tasnifin temeli ne kadar geniş olursa olsun, tipler her zaman ferdi tamamen tasvir etmez. Şek. 3, iki tercihli çıkmazı gösterir.

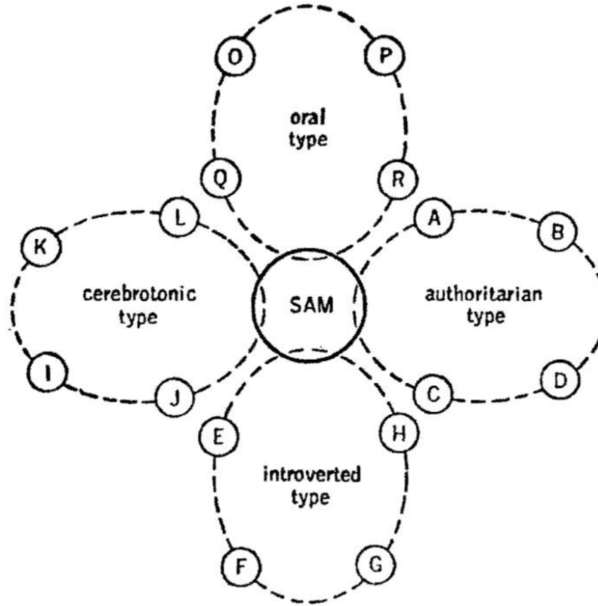

Figure 3. Typology *versus* Individuality [Dotted ellipses signify types; solid circles, individuals].

Erol A,B, C, D fertlerinde olduğu gibi otoriter tipe girer. Fakat aynı zamanda, eğer ona Freudçu "oral" vasıflar sendromuna göre bakarsak, O, P, Q ve R ile de tasnif edilebilir. Her bir sınıflama doğrudur, fakat bir fert olarak Erol'a hemen hemen dokunulmaz. Onun özellikleri diğer fertlerdeki benzer niteliklerle ilgili olmakta, fakat kendi tabiatının organik sahası içindeki nitelikler birbirleriyle ilgili olmamaktadır. Onun oralitesi otoriter tarafıyla nasıl etkileşir? Bilmiyoruz. Ve hayatının bir çok bölgelerinin kıymet takdiri yapılmaz. Tipolojiler uygundur ve çekicidir, -fakat hiçbiri ferdi bütünüyle değerlendirmek üzere keşfedilmiş değildir.

Konuyu bitirmeden önce, dikkati doktrinin hususi bir şekline çekeceğiz. Bazı yazarlar ideal tiplerin kullanılmasını tavsiye ederler. Bu kavram hakiki şahıslara isnat

etmeyi kastetmediği için tenkidimizden kaçıp kurtulur. İdeal tiplere konkre insanların tam incelenmesiyle ulaşılmaz. Onlar ampirik metotlarla değil rasyonel metotlarla çıkarılır. Spranger'in terimiyle, ideal tipler "anlaşılırlığın şemasıdır" . Bu yüzden hakikatte tipin kusursuz bir temsilcisinin var olduğunu farz etmeksizin "tipik" bir İtalyan, bir Amerikalı iş adamı, bir John Bull, bir Hristiyan , veya ideal olarak mürekkep nazari, estetik veya siyasi bir şahsiyet tasvir edebiliriz.

Kavrayış bakımından böyle şemalar, kullanışlı sahalarına sahiptir, belki de özellikle "milli karakter" incelemesinde. Şüphesiz bazı insanlar farklılaşan derecelerde ideal tipe yaklaşırlar. Ve bu hakikat, şahsiyetin ölçülerek değerlendirilmesine geldiğimizde bize yardımcı olabilir. Fakat ideal tipler koltukta icat edilir, laboratuarda değil.

Klinik Psikoloji

Bugün bir çok psikolog "klinik çalışma" içindedir. Hastanelerde, sosyal servislerde , okullarda, hapisanelerde , endüstriyel tesislerde, kiliselerdc ve silahlı kuvvetlerde hizmet ederler. Doktorlar gibi daima daha iyi intibak ve geliştirilmiş akıl sağlığına sebeb olma ünidiyle tek tek fertlerle uğraştıklarından onların çalışmasına "klinik" adı verilir. Her ne kadar klinik psikoloğu, hepsi de evrensel veya grup normlarıyla uğraşan umumi, fizyolojik, tecrübi, ve sosyal psikolojinin eğitimine ihtiyaç duyarsa da, asıl hareket noktası, spesifik şahıstır.

Teklik dilemmamıza hal çaresinin basit olmadığı gözükmüyor mu? Nomotetik olan diğer bütün psikologların aksine, klinik psikoloğu idiographic bir mütehassıs değil midir? Bu kısmen hakikattir, fakat durum daha karmaşıktır. Bir çok klinik psikoloğu diferansiyel psikolojinin ötesine geçemez. Testler verirler, bir profil üzerinde skorları yerleştirirler ve fert öylece terk edilir, kendisinden vazgeçilir. Ve sadece bir persantil kümesine indirilmiş olur. Klinik psikoloğu bir akı1 hastanesinde çalışıyorsa, buluşlarını bir psikiyatriste teslim eder ki, o da klinik görüşe bu bilgileri katmaya, hastanın dahili sistemlerinin ve kapasitelerinin hakikatte neye benzediğini görmek için parçaları bir araya getirmeye çabalar.

Şahsi modeli keşfetmek için parça parça skorların ağırlığı, bir kısım delilin diğeriyle karşılaştırılması ve nihayette bilinenlerin sentezi hadisesi ziyadesiyle karmaşıktır. Ne yazık ki, hala yaptığımız gibi, görevi ne kadar başardığımızı da bilmiyoruz. Bir oda arkadaşı veya bir eş seçmek istediğinizi farz edin. Ya da kısaca annenize uygun bir doğum günü hediyesi seçeceksiniz, Genel olarak insan hakkındaki bilginiz çok fazla yardım etmeyecektir. Ve hatta grup normları hakkındaki bilginiz de.

"İlmi" psikologların fazlasıyla kederli oldukları nokta katiyetle burasıdır. Ve idiographic anlayışın, istatistiki veriyi takip ederek elde edilen neticelerden (mes. evrensel veya grup normları) hiç de daha iyi olmadığını düşünmekle teselli bulacaklardır.

Mesela Meehl, davranışın hem istatistiki verisini (diferensiyel psikoloji metoduyla elde edilen skalalar üzerindeki skorlar) hem de idiographic ("intüitif") prediksiyonları kullanan araştırmaları yeniden gözden geçirdi. İncelemelerin aşağı yukarı yarısında iki metot takriben eş derecede başarılı oldu. İkinci yarısında istatistiki prediksiyonun modu (nomotetik) üstündü.

Şimdi kolejlerdeki başarı ve başarısızlığı önceden kestirirken, suçluluğu önceden tahmin ederken, hatta evlilikteki mutluluğu önceden kestirirken bir başarıdan pay alan kullanışlı testler ve skalalar vardır. Hoşa gitmeyen bir geçmişi, kötü bir aile hayatı ve diğer bozuklukları olan çocuklar için, emniyetle denilebilir ki, onların %85'nin polisle başı derde girecektir. Böyle bir istatistiki tahmin bize hafta tatili sonunda vukubulacak "trafik ölümlerinin sayısını tahminde istatistik enstitülerinin başarısını hatırlatır. Sigorta şirketleri böyle istatistiki tahminlerde mütehassıstır.

Fakat burada aldatıcı bir taraf vardır. Bahtsız ve kötü bir zemine sahip yüz çocuktan seksenbeşi hakkında tahminde bulunmak, bu zemine sahip olan İpek'in suçlu olmada yüz şanstan seksenbeşine sahip olduğunu söylemek demek değildir. Hiç bir şekilde değil. İpek bir fert olarak hem suçlu olabilir hem de suçsuz. Onun hakkında hiçbir zaman %85 şans yoktur. Sadece İpek hakkında tam bir bilgi, teşhiste emin olmak için bizi muktedir kılar. Teşhislerinde "intüitiv" bir metot kullanan klinikçilerin başarasızlığa uğrayışları hakikati, meselenin dışındadır. Eğer İpek'i ve onun çevresini tamamen bilseydik, fertler olmayıp da sadece insan gruplarına uygulanan istatistiki tahminleri geliştirmekte ehliyetli olurduk.

Meselenin püf noktası, vaktiyle, arkadaşı J. Watson'a şu sözleri söyleyen Sherlock Holmes tarafından ifade edilmişti: "Fert olarak insan çözülmez bir bulmaca olmakla birlikte, bütün içinde matematiksel bir kesinliktir. Herhangi birinin ne yapacağını hiç bir zaman, önceden söyleyemezsin, fakat ortalama bir sayının ne olacağını kesinlikle söyleyebilirsin. Fertler başkalaşır, fakat yüzdeler daima aynı kalır."

Klinik psikolojinin hakiki hedefi bütünü tahmin etmek değil, fakat "herhangi bir kimsenin ne yapacağını" önceden söylemektir. Bu ideale ulaşırken, istatistiki tahmin bazan yardım eder, evrensel ve grup normları faydalıdır, fakat bütün mesafeyi dolduramazlar. Vardığımız sonuç, teklik dilemmasının klinik psikolojinin evine sık sık uğradığıdır. Şimdiye kadar diferansiyel psikolojinin metotları baskın gelmekteydi. Evrensel ve grup normlarından sapmalar, fertlerin incelenmesinde klinikçinin asıl vasıtasıdır. Henüz bir çok klinikçi, yaşayan insanoğlunun istatistiki kanunlarla hariçte bırakıcı şekilde bilinemeyeceğini hissediyorlar. Şahıs bu kanunların bir karşılıklı kesişme noktasıncen fazle bir şeydir. Kendi içinde ve dışında meşru bir modeldir. Bu dilemma çözülmeden önce yeni metotlar ve yeni teoriler talep edilecektir. Bu probleme daha sonraki bölümlerde tekrar döneceğiz.

Özet

Ferdiyet, insan tabiatının başlıca karakteristiğidir. Bir şahsiyet ilmi geliştirmek için bu hakikati kabul etmeliyiz. Fakat hakiki bir insanla yeterli ve ilmi bir şekilde uğraşmaktansa, evrensel ve grup normlarının dışında suni bir insan inşa etmek daha kolaydır.

Umumi ve sosyal psikoloji, şahsiyet psikolojisinin üzerine geliştiği zemin ve köktür. Öğrenme, idrak ve zihin kanunlarına ihtiyaç duyarız. Ferdin gelişme ve dal budak salmasını değerlendirmek için kültür ve cemiyet bilgisine muhtacız. Fakat şahsiyeti içine alan ferdiyet modeline ulaşmak üzere bu genel prensipleri getirmek için hususi bir görüşe de ihtiyacımız var.

Şahsiyet psikolojisi ne diğerlerini dışarıda bırakıcı şekilde nomotetiktir, ne de idiographictir. İki had arasında bir denge arar. Eğer bu bölümdeki temayülümüz idiographice önem verilmesi istikametinde ise, sadece mevcut psikolojinin tek yanlılığını düzetltmek içindir. Psikolojide bir çok ders kitabı "şahsiyet" başlıklı bir bölüm teklif eder. Yeterliğe doğru hareket tavsiye edilebilir. Fakat ekseriya teklif edilen şahsiyet görüşünün, unsurlar ve test skorlarının veya parça parça proseslerin çimentosuz bir mozaiki olduğunu, hakikatte, hiç bir zaman karşılıklı ilişkili olmadığını buluruz. Böyle suni, cansız bir görünüş, insan kişiliğinin, hayatın geleceğe yönelik hamlesi ve anahtar özelliklerinin sistematik karşılıklı bağının, kendi şahsiyetinin de merkezi özellikleri olduğunu hisseden kişi için renksiz bir görünüştür.

2. BÖLÜM

Şahsiyet, Karakter, Mizaç

HARİCİ TESİR. "ŞAHSİYET" TERİMİNİN ORİJİNLERİ. DAHİLİ BÜNYE. POZİTİVİST GÖRÜŞ. BU KİTABIN TARİFİ. FELSEFİ BİR İTİRAZ. KARAKTER, MİZAÇ. ÖZET.

Öyle gözükür ki, herkes şahsiyetin ne olduğunu bilir, fakat kesin olarak hiç kimse tarif edemez; yüzlerce kullanışla tarifi vardır. Umumiyetle bu tarifler harici tesir, dahili bünye, ve pozitivist diye adlandıracağımız üç sınıfa girer. Birinciyi kısaca tartıştıktan ve terimin orijinlerini gözden geçirdikten sonra diğer ikisine geçeceğiz .

Harici Tesir

Birinden bahsederken, "şahsiyeti noksan" ya da bir başkasından "ziyadesiyle şahsiyet sahibi" deriz. Şüphesiz bu sözlerimizle, bu tanıdığın başkaları üzerinde bir tesirde bulunduğunu veya bulunmadığını kastederiz. Ekseriya bir tavsiye formu bizden "şahsiyet" hakkında bir oranlama isteyecektir. Umumiyetle istenilen, talibin sosyal tesirliliği veya müracaatının bir takdiridir.

Bir araştırmacı, kadın öğretmenler arasında şahsiyet hakkında yüksek bir nisbeti gösteren özelliklerin neler olduğunu araştırır. "Şahsiyetinin" çok yonlülüğü ile tanınan bir öğretmen başkalarına sekiz cazibeli özelliğini arzeder gözüken kişidir: "Konuşmasıyla alaka çeker, yetkilidir, alaka sahası geniştir, akıllıdır, atletik tir, iyi bir sporcudur ve hem samimi ve hem de uyumludur .

Bu yüzden popüler şahsiyet kavramı, sosyal bakımdan zevk veren ve tasirli olan, vasıfların muayyen bir ipucuna dayanır. "Şahsiyetinizi geliştirmek" için size yardım teklif eden tavsiyeciler, umumi konuşmalarınızda, duruş ve jestlerinizde, dans edişinizde, muhaverelerinizde yapmanızı istedikleri teklifleriyle bu ipucunu kuvvetlendirmek gayesindedirler. Muayyen bir dudak hareketi veya modaya *uygun* bir kıyafetin "şahsiyeti ortaya koyduğu" söylenir. Bu vakada şahsiyet, derialtı bile değildir. Bir şahsın bir diğerinden "daha fazla" veya "daha az" şahsiyete sahip olduğu görüşünü kabul edemeyiz.

Sevimlilikten yoksun olanlar psikolojik anlamda, sevimli olanların zengin bir şekilde yüklü oldukları kadar çekicidirler ve ilmin alakasını çeken birer parçadırlar.

Bir dereceye kadar çok bilmişlikle, fakat hala aynı istikamette şahsiyetin aynı şekilde sosyal veya "harici" bir görüşünü benimsemiş olan muayyen psikologlar tarafından teklif edilen tarifler vardır.

Şahsiyet,

bir ferde cemiyet tarafından yapılan tesirin toplamıdır.diğer insanlar üzerinde başarılı şekilde etkili olan alışkanlıklar veya hareketlerdir.

bir uyarıcı olarak başkaları tarafından ferde yapılan tepkilerdir.

başkalarının hakkınızda düşündükleridir.

Bu "harici" tesir tariflerinin lehinde olan bir husus vardır. 0 da toplum içinde bilinen şahsiyetlerimizin, diğer insanlar tarafından hakkımızda verilmiş hükümler vasıtasıyla olmasıdır. Biz insanlara tesir etmedikçe nasıl bilinebiliriz? Bu hakikattir, fakat eğer, farklı kimselere farklı şekillerde tesir edersek? Böylece bir çok şahsiyete mi sahip oluruz? Bu, bir hüküm verenin hakkımızda doğru ve diğerlerinin yanlış bir intibaa sahip olabileceği manasına gelmez mi? Eğer böyleyse, bizim "hakiki" tabiatımıza karşılık olan derimizin (dış görünüşümüz) altında bir şeye sahip olmalıyız (keza mümkün bir değişken). Harici tesirlere göre yapılan tarifler, şahsiyeti ad, şöhret, nam ile karıştırırlar ve kişi bir çok adlara sahip olabilir.

Ve yalnız yaşayan biri, veya (kurtlar arasında yaşayan) çocuk ya da Cuma ortaya çıkmadan önceki Robenson Crusoe hakkında ne diyebiliriz. Bunlar naşkaları üzerinde hiçbir tesire sahip olmadıklarından şahsiyetleri noksan mıdır? Kendi görüşümüz şudur ki, böyle istisnai durumlar, insan cemiyetinde yaşayan kişilerden daha az hayranlık uyandırmayan şahsi niteliklere sahiptirler. Bir TV aktörü milyonlarca insan üzerinde tesirli olabilir fakat çatı arası muğlaklığında ipuçlarıyla birlikte daha az karmaşık bir şahsiyete sahip olabilir.

Şüphesiz, başkaları üzerinde bıraktığımız intiba ve onların bize olan tepkisi, şahsiyetlerimizin gelişmesinde önemli faktörler- dir. Bunlar daha sonraki bölümlerde tekrar üzerinde duracağımız meselelerdir. Fakat sadece kendi iç yapısıyla şahsiyetin harici tesirleri zihnimizi karıştırmaktan başka bir iş yapmayacaktır.

Şahsiyet Teriminin Orijinleri

Şahsiyet kelimesi ve onun şahıs kökü, dil öğrencileri için mevkiini uzun zamandan beri muhafaza etmektedir. Mesela Max Müller bu kelimelerin mücerretliği ve geniş hizmetiyle adeta heyecanlanarak şöyle der :

Şahıs kelimesini ele alalım. Hiç bir kelime ondan daha soyut olamaz. Bu kelime sadece ne erkek ne kadın, ne genç ne de ihtiyardır. Bir isim olarak, 'olmak'ın bir fiil olarak ne

olduğundan çok daha fazla bir şeydir. Fransızcada hiçkimse manasına bile gelebilir. Paris'te kapıcımıza yokluğumuz esnasında bizi herhangi birinin arayıp aramadığını sorarsak, "personne Mösyö" diyecektir; yani "hiç kimse efendim" .

Fakat tu persona kelimesi, sağa sola çarpan, yeni Düşünceler İleri süren, ihtilaf bulutlarına tırmanan ve teoloji ve felsefe üzerine bütün tartaşmalarda günümüzde seçkin bir yeri işgal eden, harikulade hudutlar boyunca rolünü oynadı. Ancak onu kullananlardan sadece bir kısmı onun sahip olduğu yere nasıl geldiğini bilir.

İngilizcede personality, Fransızcada perso nnalite ve Almancada Personlichkeit terimleri ortaçağın Latin personalitias'ına fazlasıyla benzer. Klasik latincede persona tek başına kullanılmaktaydı. Bütün ilim adamları bu kelimenin orijinal olarak maske manasına geldiğinde mutabıktırlar (bu hakikat, harici tesire göre şahsiyeti tarif etmek isteyenlere rahatlık verebilir, iç bütünlük değil de görünüş önem kazanır.) Fakat persona eski zamanlarda bile, maskenin arkasındaki oyuncu, yani dahili ve şahsi niteliklerin asıl toplandığı yer dahil diğer şeyler manasına gelmekteydi. Keza önemli bir şahıs manasına gelmekteydi (önemli şahsiyet; rahip). Terim keza, Teslisin (üçleme) üç şahsını tasvirde kullanıldı. Ve bu personae, tek Tanrı'nın üç maskesi veya üç ortak eşitlikte şahıs olup olmadığı, uzun süren teolojik bir kavgaya sebeb oldu. Belki de personanın en meşhur tarifi, 6. yüzyılda Boethius tarafından yapıld; Persona est substantia individua rationalis naturae —şahıs rasyonel tabiatın ferdi bir özüdür.

Ve böylece görüyoruz ki, terim klasik Latinde bile çeşitli manalarıyla hudutluydu. Bu manalardan bazısı, bugünün "harici tesir" tariflerine katıldı, bazısı da "dahili bünye" tariflerine.

Dahili Bünye

Birçok filozof ve psikolog (daha sonra ele alacağımız modern pozitivistlerin dışında) şahsiyeti, objektif bir oluş, "hakikatte ortada" olan bir şey olarak tarif etmeyi tercih eder. Şahsın, kendisini çeviren dünyaya açık olduğundan, bu dünya ile kendisine te-sir edildiğinden, ve her adımda onu benimsediğinden bahsederler.

Bu yüzden, bir şahsiyet kendi hayat tarihine ve kendi mevcudiyetine Sahiptir; ne cemiyetle ne de başkalarının onun hakkında sahip oldukları idraklerle şaşırtılabilir. Böylece, hem bir filozof hem de bir psikolog olan Stern , "çok şekilli dinamik bir ünite" olarak şahsiyetten bahseder. Ve şunu ilave eder. "Hiç kimse kusursuz bir üniteyi başaramaz, fakat daima kusursuz bir üniteye sahip olmak ister ".

Bazı yazarlar bu tip tarife bir 'değer' notu ilave eder. Şahsiyet, mükafatlandırılacak bir şeydir. Goethe şahsiyetten dünyada "üstün değere" sahip olan tek şey olarak bahseder. Ve Kant'ın moral felsefesi de aynı itikada dayanır. Hayatta herşey, insanlar tarafından sadece şahsiyeti kurtarmak üzere belli sonuca ulaştıracak bir vasıta olarak kullanılabilir. Hiç kimse bir diğerini istismar edemez. Şahsiyet bütünlüğüne daima saygı duyulmalıdır. Yahudi-Hristiyan ahlakı bu düşünceyi başlattı.

Her ne kadar Batılı psikologlar şahsiyetin bütünlüğüne adet kabilinden yüksek değer verirlerse de (herşeyin ötesinde demokrasi itikadı sebebiyle) kendi tarifleri daha zayıftır. Değerlendirme teşebbüsüne dayanır, ve basit tasviri bir ifade verir. Tipik bir misal, *Şahsiyet*, ferdin bütün biyolojik fıtri istidat, impuls, temayül, iştah, ve insiyakları ve kazanılmış (tecrübe yoluyla) istidat ve eğilimleri'nin toplamıdır.

Her ne kadar bu tarif, şahsiyete, inceleme sahası için erişilebilir bir bilgi olarak bakarsa da, listesi çıkarılmış bir çok unsurun yekpare yapısına önem vermekte başarısızdır. Bir çok maddeleri içeren veya "parça bohçası" şahsiyet tarifleri dediğimiz görünüştedir. Daha "yapısal" olanı, aşağıdadır:

Şahsiyet, gelişmesinin herhangi bir safhasında, insanoğlunun mevcut zihni organizasyonudur. İnsan karakterinin her görünüşünü içine alır: zeka, mizaç, hüner, ahlak ve kişinin hayat yolunda inşa edilmiş olan her tutumu.

Keza ;

Şahsiyet, ferde ait olan psikolojik oluşum ve durumların organize toplamıdır.

Şahsiyetin aşağıdaki şekilde olduğunu ileri süren bazı tarifler, iç bütünlüğü meydana getiren sübjektif zihni faktöre önem verir.

Şahsiyet, birleşik tecrübe şeması, birbiriyle mürekkep halde

olan bir değerler organizasyonudur.

Benim tarifim aynı şekilde dahili bünye terimlerine göre olacaktır (bazı yazarlar bu tip tariflere "essentialist" diyeceklerdir). Fakat evvela karşı teşebbüsü izah etmeliyiz.

Pozitivist Görüş

Bazı çağdaş psikologlar essentialist tariflere kuvvetle itiraz eder. "Dahili bünye"nin ilim için erişilmez olduğunu tartışırlar. "Çok şekilli dinamik birim"in "hakikatte ortada" olduğunu bilemeyiz. Dahili yapı, hiçbir şekilde yoksa, basitçe doğrudan doğruya incelenemez.

Şahsiyet hakkında bildiklerimiz,sadece,bizim "operasyonlarımız"dır. Bir şahsiyet testini tatbik eder ve herhangi bir puan elde edersek -bunlar operasyonlarımızdır, yani kullandığımız metottur.

Pozitivist zaviyeden, bu sebeple, dahili şahsiyet bir mittir, "münâsip adla birbirine bağlı saf bir yapı, bir tertiptir". Yapabileceğimizin en iyisi, onun hakkında tahminlerde bulunmak, onu "kavramsallaştırmak" olacaktır. Kavram haline getirme işi,kullandığımız ilmi metotların dışına çıkmamalıdır.

Böyle operasyonel bir tarif için işte misal.

Şahsiyet, ilim adamlarının herhangi bir zamanda verebileceği bü*tün* detaylarıyla bir şahsın davranışının en kifayetli kavramsallaş masıdır.

Burada "harici tesir" tarifleriyle olan bir benzerliğe dikkat edin. Şahsiyet, kişinin sahip olduğu değil, fakat kişinin kendisinin, bu durumda ilim adamının idrakidir. Diğer deyişle, şahsiyet

bir "konstrükt"tür, keza dışarıdaki hakkında bir şeydir, fakat fiili olarak ortada bulunmayan bir şey.

Bu noktanın önemi dolayısıyla, her durumda şahsiyet kavramını kesinlikle kullanamayacağımızı söyleyen psikologlar vardır. "Stimülüs" ve "Respons" (S —R psikolojisi denilen) hakkında kafi bilgimiz varsa, kafalarımızı şahsiyette olduğu gibi "birbiri içine giren" değişkenlerle" karıştırmak zorunda kalmayacağız. Bu, had pozitivistçi davranışçılık görüşüdür. Sadece haricî, dışarıdan görülebilir, idare edilebilir operasyonlar hoş görülebilir. Böylece şahsiyet de bir sis metodunda buharlaştırılır.

Gerçi böylesi bazı psikologların hedefidir, fakat onların daha eski ilimlerin yolunu takip edip etmedikleri tartışılabilir. Arcturusu inceleyen bir astronom, yıldızı bir adla birbirine bağlı bir konstrükt olarak düşünür mü? Ancak, ona göre, ilmi olarak anlamaya çabalayacağa bir kompozisyona ve yapıya malik ve hakikatte mevcut semavi bir cisimdir. Bir biyolog bir fideyi bölümlere ayırırken fidenin yapısı ve fizyolojisinin sadece kendi hareketlerine bağlı olduğuna inanmaz.

Şahsiyeti incelemek, yıldızları ve fideleri incelemekten daha zordur. Fakat durum aynıdır. Hiç bir psikolog ve ilgili, herhangi münferit bir şahsiyeti, kendi şahsiyeti olsa bile, tamamen anlamaz. Fakat bu gerçek, şahsiyetin mevcudiyetini inkar etmez. Astronom veya biyolog gibi, biz de mevcut bir tabiat gerçeğini anlamaya çalışırız, objeye göre metotlarımızı benimseriz. Fakat objeyi yanlış metotlarımız doğrultusunda,tarif etmeyiz.

Bu kitabın tarifi

Şüphesiz doğru ya da yanlış diye bir tarif yoktur. Terimler, sadece belli bir maksat için faydalı olan şekillerde tarif edilebilirler. Bu kitabın maksatları için "essentialist" bir şahsiyet tarifi talep ederiz. Şahsiyeti, kendi doğrultusunda dahili yapıya malik, "ortada olmayan" bir birim olarak alacağız. Bütün cümleler, tuzaklardan birer parçadır, fakat daha iyi veya daha kötü olan tarifimiz şöyle :

Şahsiyet, ferdin karakteristik davranış ve düşüncesini tayin eden psikofiziki sistemlerin dinamik organizasyonudur.

Şimdi bu tarifin anahtar kavramlarını kısaca izah edelim: Dinamik organizasyon. Bir çok madde ihtiva eden veya parça bohçası tariflerin yeterli olmadığını gördük. Psikolojinin asıl problemi,zihni organizasyondur (dinamik olarak faaliyete yön veren fikir veya alışkanlık modellerinin veya hiyerarşilerinin teşkili). Entegrasyon ve diğer organizasyonel oluşumlar, şahsiyetin gelişmesi ve yapısının değerlendirilmesinde gereklidir. Bu yüzden "organizasyon" tarifte gözükmelidir. Terim, özellikle derece derece bütünlükten kopma ile belirtilen anormal şahsiyetlerde zihni dağınıklık ve kopukluğun karşılıklı oluşumlarını da ima eder.

Psikofiziksel• bu terim bize, şahsiyetin, ne münhasıran zihni ne de yalnız sinirsel (fiziksel) olduğunu hatırlatır. Şahsiyet bütünlüğü, içinden çıkılmaz bir ünitede "zihin" ve "beden” işleyişini gerektirir.

Sistemler. Bir sistem (herhangi biri) karşılıklı etkileşme halinde olan bir unsurlar kompleksidir. Bir alışkanlık bir sistemdir, bir duyıu, bu vasıf, bir kavram, bir davranış tarzı da. Bu sistemler, aktif olmadığı zaman bile, organizmada saklı vaziyettedir, Sistemler aktivite için bizim potansiyelimizdir".

Tayin etme. Şahsiyet bir şeydir ve bir şey yapar. Harekete çağrıldığı zaman, bu saklı psikofiziki sistemler spesifik aktivite ve düşünceyi hem motive ederler hem de ona yön verirler. Şahsiyeti içeren bütün sistemlere, tayin edici temayüller olarak bakılacaktır. Onlaı şahsiyeti ortaya koyan bütün uyumsal ve ifadeli hareketlere doğrudan doğruya bir tesirde bulunurlar.

Karakteristik. Birinci bölümde tartışıldığı gibi, bütün davranış ve düşünceleri şahsın karateristiğidir, ferde hastır, yeganedir. Açıkça başkalarından pay aldığımız akt ve kavramlar bile,esasta ferdi ve idyomatiktir. Şurası hakikattir ki, bazı akt ve kavramlar diğerlerinden daha fazla idyosyncratiktir, fakat hiçbirinde şahsi rayihanın eksikliği duyulmaz. Bir anlamda bu yüzden tarifimizde karakteristik terimini kullanmak ağdalıdır. Fazlalık kötü bir şey değildir; bizi problemin merkezine götürmeye yardım eder.

Davranış ve Düşünce. Bu iki terim, bir fert her ne yapabilirse bunu tasvirde kullanılır. Esasen ferdin yaptığı, çevesine intibaktan ibarettir. Fakat şahsiyeti sadece intibak doğrultusunda tarif etmek düşüncesizlik olacaktır. Biz çevremize sadece uyum göstermekle kalmayıp ona reflekste de bulunuyoruz. Keza onu idare etmeye çalışıyor, ve bazen de muvaffak oluyoruz. Bu yüzden davranış ve düşünce, hem hayatta kalmak hem de gelişmek için kullanılıyor. Onlar intibakın modlarıdır ve içinde bulunduğumuz çevresel durum vasıtasıyla çıkarılan uzama mesafesidir. Daima şahsiyetimizi içine alan psikofizikisistemler tarafından seçilmekte ve yönlendirilmektedir.

Bu tarif sebebiyle, hayvanların şahsiyete sahip olup olmadıkları sorulabilir. Cevap, ihtiyatlı bir "evet”tir, Şüphesiz hayvanların karakteristik (yegane) faaliyetlere yol gösteren kalıtsal ve sonradan kazenılmış psikofiziki sistemlerin parça parça formları vardır. (Onların düşüncesi hakkında bilgimiz yoktur). Fakat bu kabul, bizi fazla uzağa götürmez. Aşağı seviyedeki hayvanların psikofiziki ferdiyeti, ziyadesiyle primitiftir, ve insan şahsiyetinin yardımcı bir temel tipi olarak hizmet edemez. İnsandan aşağıda iki omurgalı türü arasındaki

farklılığın, iki insan arasındaki farklılık kadar olmadığını doğrulamak teşebbüsünde bulunuyoruz. Diğer omurgalıların daha basit beyinlerinin tersine, insan beyninin cesim karmaşıklığı bu teyidi garantiler gözükecektir.

Felsefi bir itiraz

Tarifimizdeki bir terim henüz açıklığa kavuşturulmadı -fert terimi. Bazı felsefeciler diyeceklerdir ki, bütün meseleyi ispat olunmuş farzetmenin affedilmez hatasını işleriz,kendisinde şahsiyeti ikame eden bu "fert" kimdir? bir organizatörü -"selfi" kabul etmiyor muyuz ? Bir dereceye kader şahsiyet birimini yaratan izah edilmemiş bir entite (oluş) ellerimizde yok mu?

Bu itiraz, özellikle bütün şahsiyet tarifleriyle tek vücut olmuş bir müessirin kastedildiğini (veya ihtiyaç duyulduğunu) hisseden personalistik filozoflardan gelir. Bu filozoflardan biri de Bertocci'dir, ve tarifimizi aşağıdaki şekilde değiştirecektir :

Bir selfin şahsiyeti, onun çevresine yegane intibaklarını icra eden kendi psikofiziki istek ve kabiliyetlerinin dinamik organizasyonudur ,

Şahsiyete selfe dair baskı yapan bir problem olduğunu kabul ediyoruz. 6. Bölümde bu şaşırtıcı hususa tekrar döneceğiz. Fakat şimdilik itirazın fert terimini kullanışımıza yönelmediğini söylemek kafi. Dinamik bütünlüğün fertte bulunduğunu söylerken, sadece organizmada yani "deri içinde" yeraldığını kastederiz. Şahsiyetin sadece bir "dış tesir" meselesi olduğunu kabul etmiyoruz.

Self kavramına gelince, onu mutlaka tarifimize katmaya gerek yok. Daha sonra göstereceğimiz gibi, kişinin selfi zaten şahsiyetteki önemli bir psikofiziki sistemdir (şüphesiz en önemlisi). Fakat artık problem çözümü için bizi zorlamaktadır.

Karakter.

Şahsiyet teriminden hiç de daha az büyüleyici olmayan bir terim de karakterdir. Her ne kadar ilki latinceden diğeri Grekçeden türemişse de, bu iki terim ekseriye birbirinin yerine kullanılmaktaydı. Karakter kazıma manasına gelir, bir insanı tanıtan işarettir. Kişinin vasıfları veya hayat tarzının modelidir. Eski Grekte terimi, Aristo'nun öğrencisi Teofrat kullanmıştı. Teofrat, otuzu elde bulunan bir çok canlı karakter skeçleri yazdı. Üçüncü bölümde onun enteresan metodunu izah edeceğiz.

Söylediğimiz gibi bugün, iki terim ekseriya aynı manada kullanılmaktadır. Fakat Avrupalı psikologların karakter terimini tercih ettikleri görülüyor. Halbuki Amerikalı psikologların gözdesi, şahsiyettir. Bu farklılığın enteresan bir sebebi vardır. Persona öncelikle maske manasına gelmektedir; kazıma, oymacılık. İlk terim görünüşü, zevahiri beyan eder, görülebilir davranışı, sathi vasfı;ikincisi ise derin (belki de doğuştan), sabit ve temel yapıyı kastetmektedir. Şimdi Amerikan psikolojisinin çevreciliğe önem veren bir tercihi vardır; davranışçı temayülü, harici hareketlere, görülebilir aksiyona önem vermesine yol açar. Diğer

taraftan Avrupalı psikoloji, insan tabiatında bulunan, doğuştan getirdiği, derinden tesirli ve oldukça değişmeyen tarafına önem vermek meylindedir. Mesela Freud, ekseriye karakter yapısından bahseder, nadiren şahsiyetten söz eder. Avrupa'da karakteroloji terimi yaygın şekilde, fakat Amerika'da ender olarak kullanılır. Amerikan psikologları ' Şahsiyet' başlıklı bir çok eserler verdiler, fakat ' Karakter' başlıklı verdikleri eserler azdır. Bu yüzden iki terimin çeşnisindeki eski farklılık günümüzde bölgesel tercihleri hesaba katar gözüküyor.

Karakter terimi, orijinal kazıma manasının ötesinde hususi bir ifade kazanmaktadır. Bir adamın iyi karakterli olduğundan söz ederken onun moral tarafının üstünlüğüne dayanırız (eğer onun iyi bir şahsiyeti var dersek o kişinin sadece sosyal bakımdan tesirli olduğunu kastetmiş oluruz). Bu yüzden her ne zaman karakterden söz etsek, moral bir standart ima etmemiz ve bir değer hükmü vermemiz muhtemeldir. Bu karmaşıklık, şahsiyetin aktüel yapısı ve fonksiyonunu muhafaza etmek isteyen psikologları, moral kabul edilirlik hükümlerinden uzak kalmalarından dolayı rahatsız eder. Şahsiyet terimi, bu sebebten dolayı mevcut kitapların gözdesidir (dirayetli okuyucu diyecektir ki, "iç yapıya verdiğiniz önem eski Greklerin karakterden anlattıklarıyla tamamen mutabık". Öyledir de, fakat iç yapıya verdiğimiz bu önem, bizi bugün karakter sözünü kullanırken tereddütte bırakan daha sonraki değer hükümlerinin ilavesidir).

Artık, şüphesiz bir bütün olarak şahsiyetin herhangi bir bölümüyle ilgili bir değer hükmü verilebilir: "O necip bir insandır." "Onun kendisini sevdiren bir çok vasfı vardır". Her iki halde de kastedilenin, şahsın arzu edilir vasıfları olduğunu -harici, sosyal veya ahlaki standartlarla bakıldığında - söylüyoruz. Ham psikolojik hakikat şudur ki, şahsın özellikleri, kısaca, neyse odur. Bazı gözlemciler (ve bazı kültürler) onları necip ve sempatik bulabilir, diğerleri bulmayabilir. Bundan dolayı -ve bizim tarifimizle mürekkep olması bakımından karakteri, ölçüp biçilerek kıymet takdiri yapılan şahsiyet olarak tarif etmeyi tercih ederiz; ve şahsiyeti de bu kıymet ölçüsü gözönünde tutulmayan karakter olarak.

Karakteristik terimi, mahiyeti farklı bir terimdir. Onu şahsiyet tarifimizde, şanslı olarak esas kelimenin değerli ruhundan kaçıp kurtulduğu için kullandık. Moral hükümle hiç bir referansı yoktur. Karakterin orijinal manasıyla sıkı ilişkili olduğundan onu faydalı bulmaktayız. Alışkanlıkları, vasıfları, tutumları ve alakaları ihtiva etmeye hizmet edecektir - ferdiyetin herhangi bir kazılı işareti. Ciddi bir hakikattir ki, "karakteristik", primitif manasını muhafaza etmektedir, halbuki onun ilk şekli daha ahlaki bir değer taşımaktaydı.

Konuyu terk etmeden önce, karakter teriminin ayrı bir kullanılışı nı da belirtelim. Bazı psikologlar ona şahsiyetin hususi bir parçası olarak bakar, bu yüzden "ferdin bütün kuvvetlerinin etik bakımdan tesirli organizasyon derecesi" olarak tarif edilir. Ayrıca düzenleyici bir prensiple ahenk içinde olan ve impulslara ket vurmak için dayanıklı bir psikofiziki istidat" olarak da tarif edilir, bir miktar araştırma, "Studies in Character or Dimension of Character" başlığı altında neşredildi. Bu raporlar çocukların doğruluğunun, kendi Kendilerini kontrolünün, başkalarını düşünürlüğünün, ve dini bağlılıklarının araştırılmasıyla ilgilidir.

Buradaki gerçek, yani bir çocuğun veya bir yetişkinin sahip olduğu ahlaki idealler, vicdan ve dini inançların mevcudiyeti, onun şahsiyetinin incelenmesinde çok önemli birer

faktördür. Çünkü bunlar, onun iç yapısının özellikleridir. Keza, bir şahsın "düzenleyici bir prensiple ahenk içinde olan impulslarına ket vurma istidadına" sahip olup olmadığını bilmek de lüzumludur. Fakat bütün bu anlayışlar şahsiyet içinde yer alır. Onların idrak edilmeleri ve haklarında hüküm verilmeleri hakikati, hadiseyi değiştirmez. Ve bu sebeble karakteri şahsiyetin özel bir bölgesi olarak mütalaa etmemeyi tercih ederiz. Kıymet biçilmiş şahsiyet olarak basit tarifimize dikkati çekelim. Etik teori, felsefenin önemli bir branşıdır, fakat şahsiyet psikolojisiyle şaşırtılmayacaktır.

Mizaç.

Eski çağlardan bugüne kadar, bir şahsın mizacının daha çok beden sıvıları (salgı bezleri) tarafınden tayin edildiği doktrini gelir. Mizaç terimi, İngilizceye dört sıvı doktriniyle birlikte ortaçağlarda geçti (3. Bölüm). Özellikle fiziki yapıya bağlı veya irtibatlı olan konstitüsyon veya zihin alışkanlığı manasına gelmekteydi ki, hala da bu manaya gelmektedir. Bugün mizaç mevzuu üzerine süren araştırmalar, 'yapısal psikoloji' adı altında devam eder.

Zeka ve psişe gibi mizaç için de, şekil verilen şahsiyetteki bir sınıf "ham madde" denilmektedir. Bu üç faktörün genler tarafından tayin edildiği söylenir ve bu yüzden soyaçekimle en fazla ilgili olan şahsiyet mevzularıdır. Mizaç, kimyasal iklime veya şahsiyetin geliştiği 'iç ortam'a dayanır. Bir istidadın doğuştan gelen karşılığına dair kendisinden bahsedilecek terimin mizaç olması daha muhtemeldir. "Onun doğuştan gelen neşeli bir mizacı var." "Yavaş ve ağır bir mizacı var.

Özellikle İngiltere'de bir kaç yazar, terimi bazan şahsiyetle aynı manade kullanır -"şahsiyet testleri"nden çok mizaç testleri demeleri gibi. Fakat bu kullanış da istisnaidir ve azalıyor. Ve mizaç mevzuu hakkında hudutlu yazan bazı yazarlar, aşağıdaki kitap isimlerinde olduğu gibi, daha geniş kapsamlı terimleri yanlış kullanıyorlar: Şahsiyeti Düzenleyen Salgı bezleri, Fizik ve Karakter, Şahsiyetin Biyolojik Esasları. Bütün bu durumlarda "mizaç" en kesin şekilde kitapların asıl mevzuunu teşkil edecektir.

Mizaç konusunda gerekli ilerlemeleri kaydetmek için, insan genetiği, biyokimya, nöroloji, endokrinoloji ve fiziksel antropolojide çok daha fazl a araştırma yapmalıyız. Biliyoruz ki, şahsiyet daha çok mizaçla kazanılır, fakat mizacın kendisinin kesin kaynaklarını bilmiyoruz.

Mizaç neyi ihtiva eder? Kesin cevap vermek mümkün değildir. Bir şahsın kolaylıkla korkutulduğunu, güçlü ya da zayıf seksi zorlayacıları, veya korkunç bir tabiatı olduğunu söylerken» bir kimsenin tabiati icabı yavaş hareket eden veya uyuşuk bir kimse olduğunu, bir başkasının hareketli, enerjik veya "huysuz, ters" bir kimse olduğunu söylerken, esasen mizacı tasvir ediyoruz. Psikolojik testlerin yardımıyla mizacın temel boyutlarını analiz etmek için muhtelif teşebbüsler yapıldı, fakat şimdiye kadar hiçbir nihai mutabakata ulaşılmadı.

Muhtemel gözüküyor ki, asli bir faktör, dürtü, enerji veya onun zıddı olan cansızlığa, gevşekliğe bağlıdır. Dürtü ve enerjide yüksek olan karşılıklar, yüksek metabolik oranlara ve kuvvetli tiroid fonksiyona sahip olabilirler. Fakat fiziki temel hakkındaki bilgilerimiz, henüz

tamamen güvenilir değildir, üstelik mizacın asıl formlarını tasnif etmek için ihtiyaç duyduğumuz ilave boyutların neler olduğunu bilmiyoruz.

Mesele hakkında daha kesin bilginin eksikliğini duyarak, cari psikolojik tatbikatı göstermek üzere ve kitabımızın maksatlarına yeterli bir şekilde hizmet olarak, aşağıdaki tarifi teklif ediyoruz.

Mizaç, bir ferdin emosyonel tabiatının karakteristik fenomenlerine dayanır. Bu fenomenlere, emosyonel harekete getiriciye ferdin hassasiyeti, tepkilerinin adet kabilinden hızı, hakim tabiatının evsafı, ve tabiatındaki dalgalanma ve kesafetin bütün özellikleri ile bedeni yapıya bağlı olarak bakılan ve böylece orijinde ziyadesiyle irsi olan bütün fenomenler dahildir.

Bu tarif, mizacın doğumdan ölüme kadar değişmeden kaldığını ima etmek manasına gelmemektedir. Fizik ve zeka gibi mizaç da (hudutları dahilinde) öğrenme ve hayat tecrübesinin takip ettiği yolda olduğu gibi tıbbi, cerrahi ve beslenme tesirleri yoluyla değiştirilebilir. Mizaç, şahsiyet inkişaf ettiği müddetçe değişebilir. Gerçi doğumdan itibaren yapımızda bulunması bir hakikat ise de, bizim için meşguliyette karakteristik bir stok sağlayan konstitüsyonel, kimyasal, metabolik, nöral seviyeler vardır. Değişme muhtemeldir, fakat hudutsuz değildir.

Özet

Volter vaktiyle, “Benimle anlaşmak istiyorsanız, önce kavramlarınızı tarif etmelisiniz”, demişti. Özellikle şahsiyet, karakter ve mizaç gibi oldukça soyut kelimelerde anlaşma sağlanması için tarif edilmeleri gerekir.

Benim şahsiyet tarifim “essentialist”tir. Şahsiyet bir şahsın “gerçekte” ne olduğudur – başkalarının o şahsın özelliklerini idrak tarzına ve bizim incelemede kullandığımız metotlara bakmadan. Bir astronomun bir yıldızın konstitüsyonunu incelerken yapabileceği hata gibi, idrakler ve metotlar da hatalı olabilir. Fakat, incelemeye meydan okuyan bir obje olarak yıldız hala bulunduğu yerdedir. Tarifim, şüphesiz şahsın ve davranışının zamanla ve durumdan duruma değişebileceğini inkar etmez. Kısaca şahsın dahili bir yapı ve karakteristikler dizisine sahip olduğunu söyler (bilinmeyen, fakat tahkiki mümkün) ve şahsiyet de incelemeyi ümit ettiğimiz yapıdır.

Karakter, şahsiyet takdirine (tarifimiz yoluyla) dayandığından fazlasıyla dikkat ettiğimiz bir terimdir. Diğer taraftan Karakteristik orijinal kazıma manasını muhafaza eder (özellikle kalıbı alınan bir özellik) ve bu sebeble maksatlarımız için faydalıdır.

Mizaç, zeka ve beden gibi şekil verilen şahsiyetin “ham maddeleri”dir. Kişinin mizaçla ilgili donanımı değişemez değildir, keza şahsiyetin gelişmesine sınır çeker. Gelecek bölümde mizaç mevzuu ayrıca işlenecektir.

3.BÖLÜM

Geçmişten Alınacak Dersler

DÖRT MİZAÇ - FİZYONOMİ - EDEBİ KARAKTEROLOJİ - XIX. YÜZYIL-FRENOLOJİ - GALTON VE TECRÜBE - ÖZET

Bu bölümde antikiteye, tuhaflıklara ve gariplikere alaka duymuş değiliz. Bir şahsiyet ilmini ve ilim öncesini formüle etmek için insanın çağlar boyu gösterdiği gayretler, kör vadilere ve saçmalıklara yeteri kadar götürdü. Bu yüzden, şurası aynı şekilde gerçektir ki, geçen asırlar, bu görüşlerin cevherini de hasıl etti. Yukarıdan kuşbakışı seyretmeye dayanamayacağımız alınacak önemli dersler vardır. Bu bölümde, bugün için araştırma ve teoriye irtibatı işaret eden önceki çağlardan gelme bir kaç öğretici yaklaşımı inceleyeceğiz,

Dört Mizaç

Kaydedeceğimiz en eski psikolojik teori, aynı zamanda asırlar boyu en büyük tesire sahip olmuş olan teoridir, bazı noktalarda, hala modern ilmin ruhu ve buluşlarına ziyadesiyle yakındır.

Tabiatın hava, toprak, ateş ve su olmak üzere dört unsurdan mey dana geldiğini ileri süren ve M.Ö. V. yüzyılda yaşamış olan Empedokles'e atfen teori, eski Grek inancıyla başlar. Teoride 2. safha, bir bütün olarak tabiat (makrokosmos) için ortaya atılan bu "formülün, in- sanın (mikrokosmos) kendi yapısına da yansıtılması gerektiğini ileri süren tıbbın babası Hipokrat tarafından eklendi. Endokrinoloji (iç salgı bezleri ilmi) nin bugünkü durumundan çok önce, bu unsurlar, insanın bedeninde bulunan dört sıvı (hormon) şeklinde gösterilmekteydi. Eğer bir sıvı bedene baskınsa, bu sıvıya uygun bir hakim mizaç şek - lini bulabiliriz. Doktrin M.Ö 2. asırda Romalı Galen tarafından da formüle edildi. Galen bu sıvıları sadece mizacın temeli olarak değil, aynı zamanda hastalıkların da kökü olarak görmekteydi. Aşırı miktarda safra ateşe, hummaya, aşırı derecede kara sıvı depresyon ve halsizliğe sebep olmaktaydı .

Her ne kadar modern ilim bedendeki salgıların çok sayıda ve eskilerin bildiklerinden daha karmaşık olduğunu gösterdiyse de, şahsiyetin irrasyonel zemini olan mizacın, beden kimyası tarafından kazandırıldı üi tartı rr.ası n dern araştırmada giderek genişlemektedir. Beden kimyası hakkındaki bu şanslı tartışmaya ilaveten, bu teorinin uzun ve özlü hayatı için hala güçlü olan bir başka sebeb vardır. (Aralarında Pavlov da dahil, bazı yazarlar eskilerin dörtlü tipolojisinin düzeltilip istifadeye sunulamayacağını ileri sürerler). Teoriyle tasvir edilen dört model, mizacın tasnifinde hemen hemen modern ve boyutları olan zarif bir şema haline geldi.

Şurası gerçektir ki, bu mizaç isimlerinin kalitatif bir çeşnisi vardır : kolerik-sinirli, kanlı -ümitli , m el an kol i k -kederli , kendine hakim, sakin-duygusuz, lakayt. Fakat aynı zamanda bu kalitatif renklerin mizacın muhtemel boyutlarının mantıki ve sayısal bir görünüşüyle ahenkli olduğunu keşfediyoruz.

Bir yazarın mizacı, Wundt'un yaptığı gibi, sürat ve yoğunluk terimlerinde farklılaşma olarak düşündüğünü farzedin. Şek4'teki A, bizim bu mantıki boyuta göre eski dörtlüyü yerleştirmede hiç bir zorluk çekmeyeceğimizi gösterir.

Farzedin ki, bir nazariyeci genişlik ve derinliği mizacın asli boyutları olarak teklif ediyor. Dörtlü tasnifimiz Şek.4'teki B'ye uygun olur.

Veya bir başkasının tahribe gelirlik ve duyguya önem veren boyutlar teklif ettiğini farzedin. Uygunluk Şek.4'teki C' de hala vardır.

Şek.4 C'de olduğu gibi, hala bu tarz boyutları olan makul bir şema da faaliyette aktif ve pasif ve yaklaşma ve geri çekilme temayülü muvacehesinde ileri sürülebilir.

Aslında tarifimizde izah edilen mizacın bütün unsurları, dört sıvıyla ilgili tiplerle mutabakat halinde olan bu boyutsal şemalar dan birine tamamlanabilir.

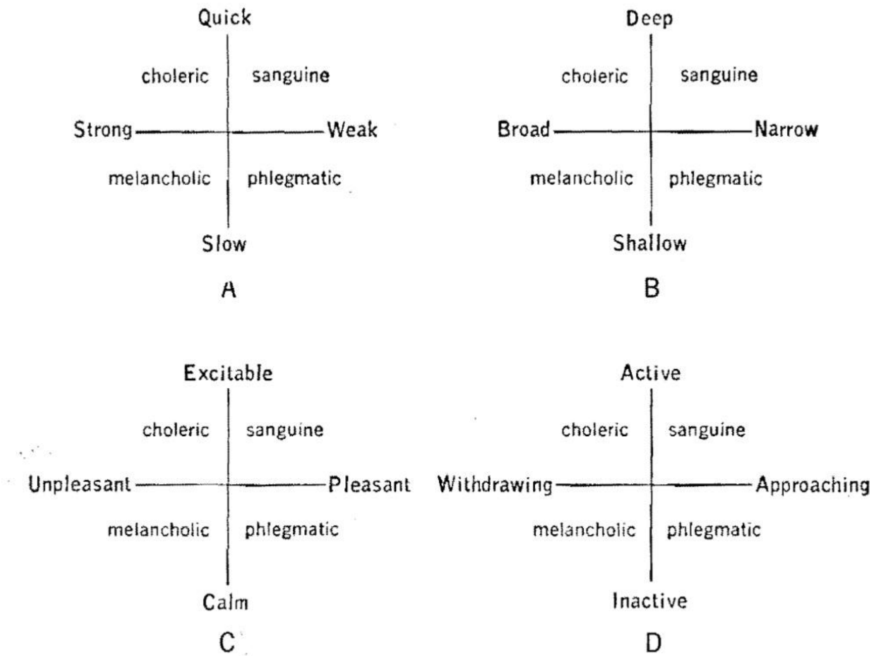

Figure 4. The Four Temperaments Fitted to Various Dimensions of Emotional Response

Sayısız yazar bu dört miracı kullanarak meraklarını tatmin ettiler. Doktrin siyasi bir partinin platformu kadar elastikidir. Kişi onda bulmak istediğini görebilir. Çok cepheli oluşu, onun büyük tesirini ve uzun ömürlülüğünü izaha yardım eder. Galen'i izleyen hem Batı hem de İslam aleminin tıbbı, hemen hemen yalnız bu teorinin ıstılahınca yazıldı. Quattor humores regnant in nostro corpore, XI. Yüzyılın tıb şiirini söyler. XVI. yüzyılda Harvey'in kan deveranını keşfine kadar Galen'in tıbbı üstündü .

Asırlar boyu güzel sanatlar bu dört tipi kutlayan ünlü heykeller, frizler, portreler yaptı. Burton'un ' Melankolinin Anatomisi', diğer birçok edebi eser gibi, bu doktrine dayanmaktaydı . Teori her kullanış tarzına denendi. Beden patolojisini, insanın ferdiyetçiliğini, hatta hayat safhalarının sebeblerini göstermekteydi -kanlı olan genç, kolerik olan olgun, daha sonraki olgunluk için melankolik, ihtiyarlık için duygusuz, heyecansız. Mizacın bu dörtlü tasnifini en geniş şekilde

kullanan psikoloji yazarları arasında kant, Wundt, Höffding, Herbart, Külpe, Ebbinghaus, Klages, Pavlov yer alır. Yakın geçmişteki bir çok ders kitabı ona gözde bir yer verir.

Böyle sağlam bir teorinin kendisine bir şey yapılması gerektiğini söylemeyecek miyiz ? Evet onun değeri, analizin çeşitli mantıki boyutlarını tamamlayan beden kimyasını tasdik edişinde ve uysallığında yatar.

Aynı zamanda, bütün tipolojiler gibi teorinin model ferdiyeti açıklamakta başarısız olduğunu buluruz. Biliriz ki, duygusuz, heyecanlanmaz dostlarımı zın öfkeli anları olur ve kanlı, canlı dostlarımız damelankolik izler gösterebilir, biyokimyevi ferdiyet hakikatleri, herhangi bir somut şahıs için herhangi bir tipolojiyi kabul etmeyi zorlaştırır.

Bu gün üç kısımlı bir şemanın lehine olacak tarzda bu dört kısımlı şemadan dönüşü görüyoruz. Kretschmer ve Sheldon adlarıyla anılan üçlü tasnif 4. bölümde verimektedir.

Fizyonomi

Fizyonomi, dış görünüşten, fakat özellikle yüzün şekli, gürünüşü, tipi veya ifadesinden şahsiyetin, hususiyetle mizacın özelliklerini keşfetme sanatı (ve potansiyel ilmi) dır. Mevzu üzerine en eski uygulama, Aristo'ya isnat edilen Physiognomonica adlı eserdir. Bu eski düşünce, daha yakın geçmişte hala uygulaması olan fizyonomik karakter okuma sistemlerine temel teşkil eder. Onun teklifine kuşbakışı bakabiliriz. Bir insan eğer bir hayvana benzerse , hayvanın özelliklerinden parçalar taşımakta demektir : tilki gibi bakan bir kimse kurnaz olmalıdır. Modern araştırma ve teoride destek bulan üç tez, daha kıymetlidir :
(1) Hükümler her ne kadar kolay değişen herhangi bir çehreye dayandırılabilirse de, mizacın özelliklerini en fazla ifşa eden, yüze ait ifade, hareket ve jestlerdir. (2) Münferit bir işarete güvenmek saçmalık olur; bir hususa tamamen işaret eden muhtelif belirtiler bulduğunuzda, neticelerinize güveniniz daha fazla olacaktır." 19. Bölümde ifadeli hareketlerden "monosemptomatik" teşhis hatasına döneceğiz. (3) Hepsinin en takdir edilir olanı, kemik yapısı, beden dokusu ve benzerinin (konstitüsyon) "fıtri ve nispeten değişmez olanı (mizaç) ifşa ettiği fikridir. Halbuki adali yapı ve hareket kazanılmış şahsiyet özelliklerini ifşa eder. Her ne kadar birincisi de önemli ise de, ikincisi daha güvenilir olanıdır.

Bu son teklifi, dört mizacın çok eski fizyonomik temsili suretlerine bakarak izah edelim. İnsanların çoğu (%80'inden fazlası) şek.5'te tasvir edilen tiplere benzerler. Birincisi ünlü melankolik geleneksel aşk hastası şair gibi bakar. Benzer çağrışımlar diğerlerine de yapılır ; 2. açıkça, öfkeyle dolu bir dövüşçü olarak gözükür; 3. Uykucu gevşek ve sakindir; 4. boş iyimserlik imajıyla kanlı, canlıdır. Hükümler fizyonomik ipuçlarına dayanır. Bu kalıplaşmış tiplerde kemik ve adale yapısını gözlerken sonuca, geliştirdiğimiz eski tecrübelerimiz yoluyla varırız.

Kullandığımız ipuçları nelerdir? Resimlerin tesirlerinin hem kemik hem de adale yapısına dayandığını not ediyoruz. Melankolik tipin ince ve uzun oluşu ve

narin bünyesi, ona tabiat tarafından verilir, fakat meyus ifadeli gözleriyle ufki alın kırışıklığı, kaslarındaki geriçekilme ve çehresindeki hoşnutsuz ifade kazanılmış alışkanlıkları yansıtır. Aynı şekilde öfkeli yüz, çevresine kazanılmış sabit bakışlarla tepkide bulunma alışkanlıkları ve şiddetli emosyonel hisse kendisini borçlu olarak ağır bir çirkinlik, tabii sertlik ve fizik gücüne *(mizaç)* ilaveten gösterir. Flegmatik yüz, yapıda uyuşuk, alışkanlıkta dikkatsizdir. Yüzdeki çizgiler, histen ziyade kendilerini şişmanlığa borçludur. Kanlı, canlı yüz kemik yapısında kafi derecede normaldir , fakat derinliği işaret eden veya hissi tecrübeye dayanan çizgilerle sınırlı değildir. Grek dokümanlarının söylediği gibi, hem bedeni yapıdan hem de alışkanlıkla ilgili adali setlerden ortaya çıkan önemli ipuçlarını kazanırız.

XIII, yüzyılda Aristocu görüşün yeniden canlandırılmasıyla, fizyonomi popüler hale geldi ve o zamandan beri tesiri kesintisiz devam etti. Konuyla ilgili literatürün sayısı, temyizinin onu sahtekar ve şarlatanların himayesine getirmesinden dolayı, kalitesinden çok daha çarpıcıdır. Ne yazık ki, ziyadesiyle kaldığı bu yerde zararları öylesine fazlaydı ki, XVII. ve XIII. yüzyıllarda İngiliz Parlamentosu, umuma açık tarzda kamçılanmak veya ıslahevlerine gönderilmek gibi cezalarla, fizyonomide hüner ve kabiliyete mani olan belirtileri taşıyan herkesi mahkum etmek üzere faaliyete geçti. Bu gün bile ucuz bir fizyonomi tipi yürürlüktedir. Bir mütehassıs personel problemlerini çözmek için kesin bir meşguliyetle ücret karşılığı çalıştırılabilir. Onun tavsiyesi, mutat olduğu veçhile, dosyaya geçirilmek üzere sıraya konur ve unutulur, fakat fizyonomist cebinde lordlara yaraşır bir ücretle yanı başında görevine devam eder ve ilk şirketine başarıyla hizmet eden şöhretiyle yeni hastasına tesirde bulunur. Fakat bütün bu gölgeli tatbikat, fizyonomik ipuçlarıyla başkaları hakkında hüküm verirken insanların daima bir yardımcı buldukları gerçeğini değiştirmez -henüz tamamen anlaşılmamış olan bir çeşit yardım.

Tarihin en ünlü fizyonomisti, bir İsviçreli olan Johann Kaspar Lavater (1741-1801) dir. Kuvvetli bir propagandist ve ahlakçıydı. Sanatını caddelerdeki kalabalıklara ve kiliselerdek i cemaate icra ederdi. Sisteminin dikkatimize hiç bir özel talebi yoktu, kuvvetle ısrar ettiği bir nokta dışında : bedenin bütün özelliklerinin nihai olarak birbiriyle bütünlük teşkil ettiğine inanmaktaydı . Diyordu ki, neşeli gözler neşesiz bir yüzde meydana gelmez, ve görmekte istidatlı isek, el yazısı ve bedenin duruşu, neşeli mizacı yansıtacaktır. Modern psikolojiye manalı gelen tarafı, Lavater'in hem iç dünyaya ait görüşleridir, hem de harici ifadece şahsiyetin bütünlüğüne verdiği önemdir. : "tek ve aynı ruh herşeyiyle kendini bildirir". Probleme 19. Bölümde döneceğiz

Edebi Karakteroloji

Eski Grek'e tekrar dönersek, şahsiyetin ilk edebi tasvirini de buluruz. 2. Bölümde, Aristo'nun bir öğrencisi olan Teofrat tarafından yazılmış Karakterler'den bahsettik. Arasıra Aristo'nun kendi portresi 'Alicenap İnsan'a, stili ortaya çıkarmış olması ile itibar edilir.

Başarılı bir 'karakter', herhangi bir ülkede basitleştirilmiş fakat esasen doğru bir tasavvur olarak herhangi bir yaştaki okuyucu tarafından değerlendirilebilen insanoğlunun müşterek bir tipinin kısa bir tasviridir. Teofrat'ın otuz mevcut karakteri, katı, sert,bir kompozisyon stilini takip eder. Her biri baskın vasfın kısa bir tarifi ile işlenişinin tipik misalleriyle sürer. (Çağlar boyu Teofrat'ın birçok taklitçisi, bu rijit şekilcilikten farklı derecelerde birbirlerinden ayrılır.) Teofrat'an Karakterler'inin bir özelliği, bu otuz misalin hepsinde de kusurlu veya hiç olmazsa nahoş tipler göstermesidir. İyi insanı yazmak üzere fazla sıkıcı bulup bulmadığını, veya skeçlerinden çoğunun kaybolmuş olup olmadığını bilmiyoruz. Aşağıdaki misal, stilini gösterir. İki bin yıldan fazla bir zaman önce yazılan cimri insan, bugünkü tanıdıklarımızdan bazılarına benzetilebilir.

Cimri Adam

Cimrilik, ekonominin, her ölçünün ötesine taşınılmasıdır. Cimri bir adam, ay bitmeden yaram gümüş, faizi için borçludan alacağını istemeye giden kimsedir, Masrafların paylaşıldığı bir akşam yemeğinde, her bir şahsın içtiği fincanları sayar ve herhangi bir kimseden daha küçük bir payı (eski putperestlerde içilen içkinin mabutlar payı olmak üzere bir kısmını yere dökme) Artemis için yere döker. Diğer biri onun hesabına iyi bir pazarlık yapar ve bunu kağıt parayla ona arz ederse, bu çok büyük bir şeydir.

Hizmetçisi bir kab veya bir tabak kırdığında, yiyeceğinden değerini çıkarır. Eğer karısı bir bakır para kaybetse, mobilyaları, yatakları, sandıkları ve perde altlarını araştırır, satacak bir şeyi varsa, onun üzerine öyle bir fiyat koyar ki, alıcının işine yaraması n. Bahçesinden bir incir koparmaktan herke si meneder, toprağından geçmeyi, bir zeytin veya hurma koparmayı yasaklar. Mülkünün sınır taşlarının değiştirilip değiştirilmediğini görmek için her gün dolaşır. Borçlusuna fazla tazyik eder ve faizin faizini vermeye zorlar. Nahiye üyelerini misafir ederken, onlara yemeği çok küçük parçalar halinde vermeye dikkat eder. Alışverişe giderse , bir şey almadan döner. Karısına herhangi bir şey ödünç vermeyi yasaklar -ne tuz, ne lamba fitili, ne tarçın ne mercan köşk otu, ne yemek ne kurbanlar için çelenk ne de pasta. Der ki, "bütün bu önemsiz şeyler, bir yılda dağ gibi olur". Özetleyecek olursak, cimrilerin paraları küflüdür, anahtarları paslıdır ve kalçasına ancak ulaşan elbiseler giyerler; çok küçük bir yağ şişesi yağlanmaları için yeter; saçlarını kısa keserler, ayakkabılarını öğleye kadar giymezler; ve kendilerini toprağı işlerken zorlayacak olan almadıklara bu daha uzun elbiseler, böylece bu kadar erken eskimeyecektir.

Her zaman ve her yerde cimri insanlar olmuştur. Teofrat'ın hüneri, canlı tiplerin seçiminden, tasvire gelen vakaların tercihinden, ve ifade ekonomisinden ibarettir.

Her ne kadar açıkça söylemese de, Teofrat önemli bir şahsiyet teorisi teklif ediyor; gerçekten 14. ve l5. bölümlerde sunulan tartışmayı önceden göstermektedir. One göre cimrilik, bazı insanların hakim vasfıdır, dinamik ve yönlendirici bir kuvvettir, tutumunun hakiki bir saikidir. İstikrarladır, önceden kestirilebilir, kendi içinde ahenklidir. Cimri adam vakasındaki 19 tutum örneğinin hepsi de hakim bir vasfa misal teşkil eder.

İşinde ya da evde olsun, dostlarını ağırlıyor olsun veya tuvaletini yapmakta bulunsun, karısıyla, hizmetçileri ile, borçlularla, komşularla veya mabuduyla zihni meşgul olsun veya olmasın, bu insan cimrilik vasfıyla harekete getirilir. Yeni durumlarda da aynı tarzda tepkide bulunacağını kestirmek kolaydır. İyi not edin : bu insanın kısa elbisesi sadece bir 'giyme ' alış kanlığı ' eseri olmakla kalmayıp, hususiyetinin hudut taşlarını izah eden bir başka alışkanlığın eseridir. Her faaliyeti, merkezi motivinin bir bildirimidir.

Bir anlamda Teofrat 'ideal tip'i tasvir ediyor. Böyle sert bir bütünlüğe gerçek hayatta her zaman rastlanır. Ve hatta herkesin merkezi vasfı ve şahsi stilleri vardır. Emniyetle benimseyebileceğimiz görüş, mübalağayı reddetsek bile, budur.

Teofrat'an taklitçilerinin listesi uzundur, bu listeye Ben Johnson, John Conne, Samuel Johnson, George Elliot gibi ünlü yazarlar dahildir. XVI. yüzyılın Fransız yazarı Jean de la Bruyere, metodu bir dereceye kadar pekiştirdi. Tiplerden portrelere geçti. Giton vakasında, bir hayat tarzını, mürekkep bir vasıflar modelini tasvir eder, Cimri Adam'da olduğu gibi, sadece münferit merkezi bir istidadı tasvir etmez.

Giton

Giton'un canlı bir çehresi, canlı bir görünüşü, dolgun bir yüzü ve çıkıntılı elmacık kemikleri, sabit ısrarlı bakışı, geniş omuzları, göbeği, katı, sert ve düşünceli bir yürüyüşü vardır. Güvenle konuşur; kendisiyle konuşanlara söylediklerini tekrarlatır ve sadece alelade tarzda söylenilenlerden zevk alır.Büyük bir mendilin kıvrımlarını düzelterek açar ve burnunu büyük bir gürültüyle temizler; tükrüğünü uzun bir mesafeye fırlatır ve gürültülü şekilde aksırır. Gece gündüz uyur; iş yerinde horlar. Masa başında ve yürürken herhangi bir kimseden daha fazla yer işgal eder . Emsalleriyle birlikte yürürken hep ortayı alır; o durur, yanındakiler durur; o yürür, yanındakiler yürür; hepsi kendilerini ona göre ayarlar; sözü kesilmez, dinlenir, ta ki konuşmadan sıkılıncaya kadar; fikri kabul edilir, söylediği havadise inanılır. Bir koltuğa oturduğunda, göreceksiniz, bacak bacak üstüne atar, şapkasını gözlerine kadar indirir ve kimseyi görmez, veya tekrar şapkasını kaldırır, kaşlarını gurur ve küstahlık ifade eden bir şekilde çatar.

Neşelidir, candan gülümser, sabırsızdır, mağrurdur, dindar değildir, günlük meselelerde siyasi ve esrarlıdır; bildiği hikayelerin doğruluğuna inanır ve akıllıdır, zengindir.

Amerikalı bir taklitçi, Stark Young, özellikle hayran olunur bir Karakterler tercümesi olan kitabı skeçlere Encaustics adını vererek Teofrat'a yakınlığını muhafaza etti.

Edebiyat ve psikoloji, şahsiyetin incelenmesi için iki daha önemli metot sağladığından, aralarındaki mukayese öğretici olmaktadır. Dramatistler, biyografi yazarları, ve romancıların özel kabiliyetleri vardır, fakat psikologlar eserlerinde, işlerinde şüpheci olma eğilimindedirler.

Edebiyatçı der ki, "bana şurası açık görünüyor,. Psikoloji, sadece edebiyatın daima söylemiş olduğu şeyleri söylüyor, üstelik daha az sanatkarane. "

Psikolog karşılık verir, "belki daha az sanatla, fakat daha kesinlikle . "

"Daha kesinlikle belki, fakat daha az gerçekçi» yağlı boya bir portre tebessüm ettirilmiş gibi görünen resme anlamlı özellikleri şekillendirdiğinden bir fotoğraftan daha hakiki olabilir» halbuki fotoğraf münasebetli olan ve olmayanı aynı derecede gösterir. Sanat seçicidir, kesin ilim sadece fotoğrafiktir. "

Ve bu tartışma sonsuza dek sürebilir. Vakasını yoklamak için edebiyatın sadece bir yolu vardır, bir portre, seçici özelliğe sahipse, kendi içinde parçaları birbirini tutmalı, ve makul bir birim olmalıdır. Thackeray'ın bir karakteri üzerine mütalaada bulunanG. K. Chesterton, şuna işaret etmekteydi. "Genç kız içti, fakat Thackeray bunu bilmemekteydi." Nükteli söz, bütün iyi nitelendirmelerin, "kendi kendine yüzleştirmelerin" faziletine sahip olması gerektiği talebini yansıtır.

Bir şahıs hakkında, muayyen bir hakikatler manzumesini diğer ilgi li gerçekler takip etmelidir. Hiç kimse Hamlet'i ilmi bakımdan değerlendirmemizi istemez. Bu fevkalade portre, kendi kendini muteber kılar ve ayrıca başarılı bir tasvir de yapar.Ancak bütün bu delil, şehadet çizgileri bir arada olduğu zaman biz kendi kend ine yüzleştirmeden bahsederiz.
Psikoloji kendisiyle yüzleşme metodunu kullanmaya öğrenmedi. Ayrıca böyle yapmak idiografik yaklaşımın gelişmesini talep edecektir. Bugün, bir şahsiyette bir kısım-sisteminin diğer kısım-sistemleriyle münasebet tarzını keşfedecek bir kaç tekniğimiz var. Görüldüğü gibi, nomotetik yaklaşımlar hayati ferdiyet modelini kaybetme riskini ortaya koyar. Ve, şimdiye kadar psikolog edebiyatı azarlarken himaye eksikliğinden dolayı haklıydı. Biyografi yazarları özel bir keder içindedir. Belli bir hayatın iki ayrı değerlendirmesi oldukça farklılaşabilir. Her bir biyograf, portresinde kendi kendine yüzleşmeyi başarır, fakat ayrı değerlendirmelerin yüzleşmeleri mutabık olmayabilir. Bir psikolog, yorumunun güvenilirliğinde dış kontrollere ihtiyaç duyacaktır.

Edebiyatın tesirleri, hünerli seçim ve mübalağa ile kazanılır. The petits faits yrai (gerçeği küçük şeyler ortaya kor) ilkesi önemli hale getirilir;, uygunsuz birbirini tutmazlığa izin verilmez. Yazarın aksine psikologa hiç bir artistik aksan için müsaade edilmez. Yerinde mübalağa yapılamaz. Edebiyatçı yazar kendi hayallerini, kendi eğilimlerini ifade etmeye, eğlenceli olmaya çabalar. Psikologa sadece keşfetmesi ve kaydetmesi için izin verilir, ve o eğilimlerini dikkatli bir şekilde eserden ayrı tutmaya çalışmalıdır. Başarısını, okuyucunun alkışlarıyla ölçemez.

İlmin göreve bağlılığına karşı, hür olan edebiyatçı yazar sebepleri bulurken dünya umurunda olmayabilir, karakterlerinden birinin "damarlarındaki kan bayağı" olabilirken, diğerinin "düşük bir çenesi" olabilir. Bir el "harikulade bir şekilde zalim, hırslı" olabilir ve bir sarışın etrafa dönekliği, kararsızlığı yayabilir. Bu çeşit disiplinsiz mecazlar ahenk verir ve mülayim, tatlı bir safdilliği telkin eder. Fakat hiç bir psikolog,

profesyonel meslektaşları tarafından feci şekilce hırpalanmayı göze almadan bu şekilde yazamaz.

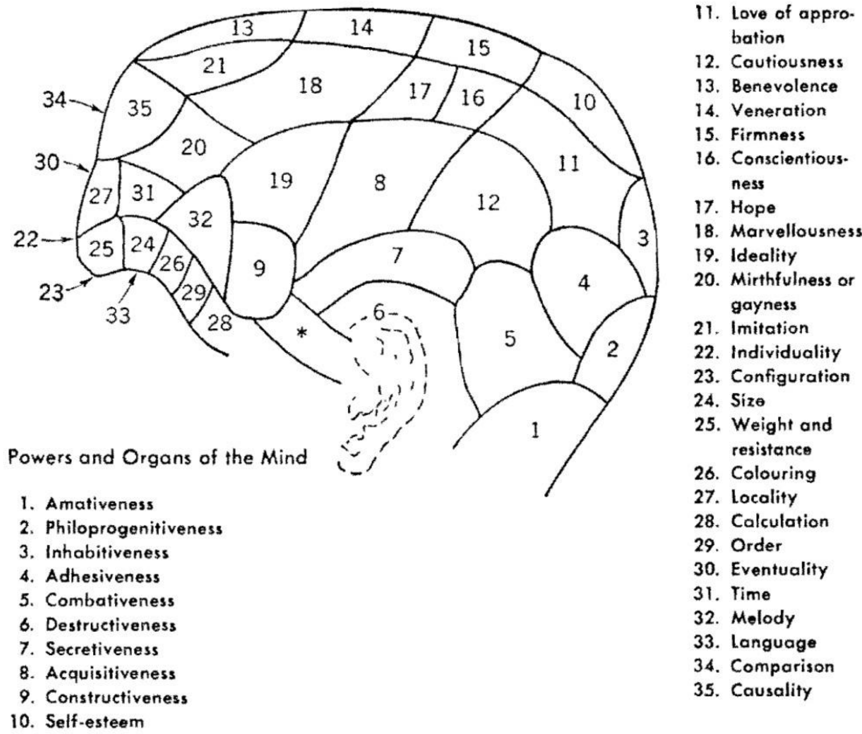
Psikoloji, edebiyatın ayağını kaydırıp yerine geçmeyecektir, artistlerin aşağılaması da psikolojinin gelişmesine mani olmayacaktır. İki metot ayrıdır ve birbirlerini tamamlayıcıdır . Eğer bugünün psikolojiisi, edebiyatın daima söylemiş olduğunu sadece keşfediyor olsaydı, eski hakikatlere kesinlik kazandırmış olurdu. Daha az zevk verici, daha disiplinli; daha az ince, daha tahkik edilebilir; daha az sanatkarca, daha kesin .

Frenoloji

Elverişli bir şahsiyet ilminin eksikliğini duyan insanlar, kime benzediğinizi veya yanınızda çalışan işçinizi (ya da nişanlınızı) nasıl başınızdan atacağınızı size anlatmak için hazır çözüm yolları olan falcılara, nümerologlara, el falcılarına, frenologlara, astrologlara ve diğer şüpheli mütehassıslara birer av oldular. Şarlatanlık ve batıl itikat serpilip çelişir. Fakat psikolojinin dar ve sefil sokakları bizi geciktirmemelidir. Hepsinde olmayıp sadece bazı popüler karakter okuma şemalarında yatan hakikatin ruhu, ilmi yaklaşımla vaktinde kurtarılabilir. Bazı belirtiler, XIX. bölümde verilecektir.

Burada izninizle, bir asır önce gözde olan ve şimdi yavaş yavaş zail olan **bir** hareketten bahsedelim. Franz Joseph Gall tarafından ilk defa ilan edilen ve organoloji veya cranioscopy diye adlandırılan frenoloji, dünyada azametle yürüyüp geçti. Bütün popüler sistemler gibi, onun da itibarsız bir yanı vardı ki, bu da ticari bürolarda, konferans salonlarında, kulüplerde, kilise ve hatta üniversitelerde faaliyet gösteren kurucularından dolayı idi. Fakat frenolojinin bir başka, diğerlerine daha az benzeyen, daha manalı bir yanı vardı. 0 da insan şahsiyetini terkip eden radikal birimleri keşfetmek üzere namuslu bir teşebbüsle başlamış olmasıydı.

Gall, ciddi zihniyetli, tenkitçi bir nazariyeci idi. Diferansiyel psikolojinin de önde koşanlarından biriydi. Onun tartışması , takriben aşağıdaki şekildedir: zihin ve beden birbiriyle ilgilidir. Bu sebebten, şahsiyetin iç yapısının dış bildirimlere sahip olduğunu umabiliriz.Beyin "zihnin en önemli organı olduğundan, beynin biçiminden, kafatasından teşhise ait belirtilere bakabiliriz, şimdiki halde bu "yumru ilmi"nin yarı yolu Gall'in büyük hatalarıyla doludur. Ne yazık ki, Gall'den hatırlanan doktrinin tek mevzuu, bu hatalardır.

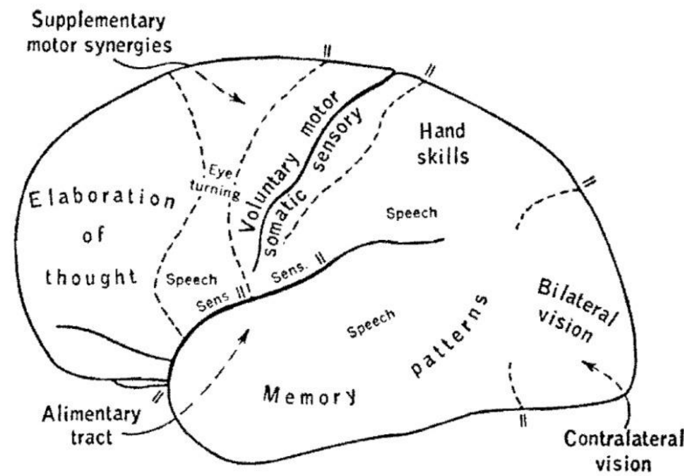

Figure 6. Two Views of Brain Localization: Nineteenth and Twentieth Century. The phrenological chart was employed by G. Spurzheim in *Phrenology, or the doctrine of the mind* (London: Treuttel, Wurtz, and Richter, 1825. The summary of major functional regions of the human cortex is taken from W. Penfield and T. Rasmussen, *The cerebral cortex of man*, p. 221. Copyright 1950 by The Macmillan Company and used with their permission.

Daha önemlisi, Gall'in, şahsiyeti ihata eden "ilkel" birimleri araştırmasıydı. Zamanının, "melekelerin" tahminlere dayanan psikolojisini şiddetle tenkit etmekteydi -her ne kadar yirmi yedi yıl ilkel birimini tasvir için meleke terimini benimsedi ise de. İtiraz ettiği melekeler, idrak, irade, arzu, anlayış, tasavvur gibi üniversel zihni fonksiyonlardı. Bir budalanın dışında herkes, bu zihni melekelerden payını alır, diyordu. "Şimdiye kadar hiç kimse, aynı entellektüel veya moral karaktere sahip olmamıştır." İlave etmekteydi ki, şahsiyetteki ferdi farklara cevap verecek olan ilkel güçlerin, vasıfların ve kapasitelerin bir tasnifi, ihtiyaç duyduğumuz en önemli şeydir.

Her ne kadar fazla başarılı değilse de, Gall'in araştırması, "asli zihni yeteneklerin" veya "kaynak vasıfların", bir şahsı diğeriyle mukayesede en iyi şemayı teşkil ettiğini bulup ortaya çıkarmakta bugünün psikolojisinin teşebbüslerine oldukça benzer.

Gall'in listesi, cedlerinin (Christian Wolf, Thomas Reid, Dugald Steward ve diğerlerinin) evrensel melekeleri arasında hiçbiri gözükmeyen nefsine hürmet, iyi tabiat, kararlılık, mekanik alaka, akıl kuvveti gibi niteliklerin bir karışımını içerir. Gerçi onunkarakterolojik değişkenler listesi, geleneksel üniversel melekeler listesine tamamen benzer. Fakat cedlerinin aksine Gall, insanları maksatlı olarak inceleyen, onların kafataslarını yoklayan, muayene eden ve indüktif bir şahsiyet ilmi yazmak için iyi bir ilmi ruhla çabalayan katı bir gözlemciydi.

Ne onun ilkel birimler lsitesi ne de cranioskopisi modern tenkit karşısında hayatını sürdürebildi. Fakat gerçek, Gall'in bütün hatalarına rağmen ciddi ve nüfuzlu bir araştırıcı, diferansiyel psikoloji ve psikofizyolojinin kurucularından biri olduğunu muhafaza eder. Onun, beynin lokalizasyonu ile ilgili teorisinin, Şek.6'da görülen modern görüşe ne kadar benzediği ortadadır.

XIX. Yüzyıl

Gall'in zamanından kısa bir süre sonra, John Stuart Mill, "insan tabiatının kesin bir ilminin" formasyonunu teklif etti. Bu, etoloji diye adlandırılmaktaydı –geniş anlamda insan karakterini tesmiye edeceğini hissettiği bir terim (aynı terim yakın zamanlarda psikolog ve biyologlar tarafından, içgüdüsel davranış ilmini adlandırmak üzere daha az uygunlukla benimsenmiştir). Mill'in teklifi, tecrübe metodunun kullanılmasına mani olmaktaydı; ona görei hakiki bir tecrübe için her etkenin kontrol edilebileceği tam tecrit durumunda yetiştirme ve eğitme gerekecekti (bir tecrübe için onun talepleri, bugünkülerden daha kesin oluyordu!). Tecrübe metodunun eksikliğini duyan etoloji, geleneksel zihniyetin atasözleri, düsturları ve diğer ifade şekillerine güvenmek zorunda kalacaktır. Bu metotla Mill, insan karakterinin hakiki illi kanunlarını bulabileceğimizi ümit etmekteydi. Onun yaklaşım tarzı, Gall'in yaptığı gibi, ferdi farklılıklara önem vermez.

Mill esasen Alexander Shand üzerine olan etkisi sebebiyle, şahsiyet incelemesi için önemlidir. Shand XIX. Yüzyılda duygular doktrinini başlattı. Mill'in tavsiyesini dinler veatasözlerini malzeme (veya dedüksiyon için kaziye) olarak kullanır. Onun "temel kanunu" şudur, her duygu kendi karakter tipini teşkil etmek meylindedir. Ardından davranış ve düşünceyiçeşitli duyguların tesiriyle ilgili yüzkırkdört özel kanun hazırlar.

Böylece ortaya şu çıkar; "Ümit, daima geleceği halden daha iyi yapmak meylindedir." Shand, her bir kanunu çağların aklıyla "tahkik etmektedir." Bu özel kanun desteğinde, diğerleri arasında Şekspir'den şu iktibası yapar:

Hakiki ümit ayağına tezdir, kırlangıç kanadıyla uçar;

Kralları mabud, zayıfları kral yapar.

Bu metottan etkilenmiyoruz. İnsan içinde bulunduğu durumu destekleyen atasözlerini seçebilir. Duruma uygun aynı derecede muhalif atasözleri de vardır. Fakat şu da söylenir, “genç bir keşiş, ileride yaşlı bir şeytan olur”. Goethe diyordu ki, “ekseriyetle zayıfın ihtilalci hisleri vardır”, halbuki G. B. Shaw da şunu demekteydi, “yirmisinde ihtilalci olmayan insan, basit bir insandır.”

Shand’ın müspet yardımı, his dediği birimin tasdik edilemsinde yatar. Asrın başında bu, Mc Dougall tarafından şevkle benimsendi. Mc Dougall diyordu ki, insanlar hayata üniform içgüdülerle (veya temayüllerle) başlar. Bunlar hareket, topluluk, veli faaliyeti, kendi kendini alçaltma, kendi kendini teyit, ve hoşnutsuzluk içgüdüsünü ihtiva eder. Fakat gelişmenin takip ettiği yolda, bu içgüdüler, belli objelere bağlı olur. Bu yüzden veliye ait içgüdü bir şahısta kendi ailesine, bir başkasında yardıma muhtaç veya yoksul kimselere, bir başkasında sevimli finolara doğru olur. Bu insanlar ahenkli şekilde farklı hisler geliştirir. Bu yüzden din, vatanseverlik, korku, düşmanlık ve binlerce başka his, her biri kendi rengiyle ferdi vakalarda doğar. Teori, ferdiyetin sonsuz değişikliğine izin verir. Dünyevi birim histir. Bu hislerden bazısı şahsiyetin asli, bazısı da tali kısımlarıdır. Hepsi de ekseriyetle merkezi bir his etrafında organizedir –seçilmiş belliideallere kendi kendinden şuurlu bir tahsisin şeklini alan ve bu asli hissin tabiatına göre az çok düzenli bir yay içinde tali hisleri alıkoyan bir kendi kendine balış hissi. Her ne kadar Mc Dougall’in içgüdüler teorisi bugün ziyadesiyle kabul edilmiyor ise de, his kavramı ve içgüdü doktrini olmadan kullanılabilir –şahsiyet teorisinde katiyetle faydalıdır. Bazı yazarlar, bu teorinin şahsiyet analizinde muhtemel bütün birimlerin en uygununu bize verdiğine inanır.

İlave olarak bir İngiliz yazarından bahsedielecektir. 1862’de ‘On the Study of Character’ adlı eserini neşretmiş olan Alexander Bain kitabında, tasvir yapılan temayüllerden ikisini bir araya getirdi. Ve Teofrat tarafından yazılan Karakterler’in Bain tarafından yapılmış orijinal tercümesini içerir. Keza Mill’den ‘etoloji’ teklifinin kökünü alır, her ne kadar Bain bu teklifi, “insan tabiatı hakkındaki bilgimizin mevcut durumuyla daha ahenki hale getirmeyi arzu ederse de. Fakat başardığı, esasen çok eski olan bir teorinin yeniden ifadesidir. İnsan tabiatının üç esas melekeden ibaret olduğu; his, irade, akıl. İnsan ruhuyla ilgili bu üç kısımlı teori Platon tarafından teklif edilmekteydi ve bugün bile bir çok psikolojik yazıda yerini almaktadır.

Bain doktrine bazı şeyler ekledi. (H. Spencer’i takiben) muayyen bir kimsenin belli bir “enerji” miktarına sahip olduğunu teklif etmekteydi. Adet üzere hissi kanallardan geçerek akarsa, entelektüel faaliyetler için kullanışlı değildir; veya benzer şekilde bir şahıs kuvvetli olarak “iradi” ise, aynı derecede hissi veya akli olamaz. “Eğer işinin hayatiyeti aktif organlara çok fazla kayarsa, hudutlu olaninsan tabiatı, diğer kısımlara daha az gidecektir”. Ve böylece bu iş olur, enerjinin akışı (valflı bir buhar makinası gibi) bir tip doktrininde neticesini verir: insanlar zihni (entelektüel, hareki (iradi) veya hayali (hissi ve duyumsal) olmak eğilimindedir. Böyle bir kavramı popüler hale getirmek kolaydır ve hatta bugün, ekseriya bu üç “nihai” karakter tipi hakkında mutlaka bir şeyler duyarız.

Bain’in teorisinin bir özelliği özel dikkate layıktır. İnsanın psişik enerjisinin akışı istikametinin çoğunu kendisi seçer. Bir buhar makinası gibi, insanın

muayyen bir ağırlık veya baskısı vardır ve bu enerjinin gittiği yer, valfların mutat üzere açık olduğu yere bağlıdır. Bu, hidrolik metafordan psikanalizin en modern görüşlerine atılan kısa bir adımdır. Freud'a göre libido veya id, "enerjiyle doludur". Represyonla kapayıp saklanabilir. Süblimasyon, yer değiştirme gibi dolaylı yollarla kaçıp kurtulabilir. Freudçu teoride (Bl. 7) her ikisi, yeni cinsiyet ve saldırganlık yüksek basınç kuvvetleri gibi davranışta bulunur ve onların kanalize edilmesi, insan hayatının asli problemidir. Diğer dinamik psikologlar da "enerji" ve istikameti, drenaj, kanalizasyon veya diğer elverişli terimleri kullanırlar. Ve böylece Bain'i bir anlamda modern dinamik psikolojinin kurucularından biri olarak hatırlayabiliriz.

Galton ve Tecrübe

XIX. Yüzyılda karakteroloji literatürü gözlem ve hipotez bakımından zengindi, fakat 1884'ten evvel hiçbir yazar, şahsiyet incelemesi içinhenüz geliştirilmiş tecrübi metodu tatbik etmeyi teklif etmedi. 1879'da Lepzig'de ilk psikoloji laboratuarının tahakkukundan sonra süratle gelişen tecrübi psikolojiye olan alaka, önceleri şahsiyetle ilgili değildi. Ferdi farklılıklara olan alaka ortaya çıkmaya başlıyordu, fakat kendi hatırı için değil, nomotetik fonksiyonların işleyişindeki dereceleri göstermek üzere (mesela, reaksiyon süresi gibi).

Bir çok psikometrik sahada, davranışın şahsi formlarının incelenmesi için direkt olarak tatbik edilecek tecrübe standartlarını ilk teklif eden kişi, Sir Francis Galton'du (1822-1911): "Tutumlarımıza şekil veren karakter, kesin ve sürekli "bir şey"dir ve bu yüzden onu ölçmeye teşebbüs etmek makuldür." Onun tarafından ileri sürülen bir öl.üm metodu, karmaşık nitelikleri "dereceleme" idi. Mesela öğretmenler öğrencilerinin korku, öfke, sadakat ve hırs tepkilerinin tekrarını saymak ve bunların kesafetini değerlendirmek için gıpta olunur fırsatlara sahiptirler. Birbirini takip eden yaşlara göre, şahsiyetin gelişmesi için normlar tespit edilebilir. Modern şahsiyet incelemelerinde elzem olan korelasyon metodu, köklerini Galton'da bulmaktadır. Bunlar tamamen ilmi yardımlarıdır. Fakat Galton'un fiili tecrübe kullanma teklifi, gerçekten göze çarpıyor.

Diyor ki, gözlem, özellikle hayatın kritik anlarının ortaya çıkmasını beklerken, yavaş hareket eden bir oluşumdur. Fakat "acil ihtiyaçlar bekletilmemek zorundadır; irticalen ifade edilebilirler; tuzaklar hazırlanabilir." Aşağıdaki misali verir:

Akşam sofrasında yemekten sonra sandalyelerinin yan tarafına yüklenerek yan yana oturan ve aralarında sıcak bir ilişki olan iki kişi, gözle görülürcesine birbirlerine dönerler. Basınçta meydana gelen farklılıkları ve gerilimdeki değişiklikleri tespit etmek üzere bir tecrübe düzenlemek için fazla meharet gerekmez, fakat dikakti çekmeyen ve alelade eşyaya uygulanabilen üç kat tesirli olma durumunu gerçekleştirecek bir düzeni hazırlamak zordur. Fakat zannettiğim gibi, diğer meselelerin de karıştığı ve düzenden onları ayıramadığım bazı kaba tecrübeler yaptım.

Bu eğlenceli fakat bununla beraber makul teklif, şahsiyet sahasındaki tecrübenin başlangıcına işaret eder. Kendisiyle uğraşılan özel problem, yani

ifadeli hareket, Galton'un teklif ettiği araca benzer ölçü aletlerini kullanmak henüz yeni başlıyor. El yazısı baskısı, neşe, yüz ifadesi az çok kesin ölçü vermektedir. Bedenin gayrı şuuri sapması, eğilimi –Galton'un merakını çeken mevzu- Galton'unkinden daha basit bir araç olan kimografla Hull tarafından meharetle ölçüldü.

Her ne kadar tecrübe, şahsiyete ilmi olarak yaklaşmanın sadece bir metodu ise de (17 ve 18. Bl.), önemli bir metottur ve köklerini Galton'da buluruz.

Özet

Uzun ve farklı geçmişin dışında bu bölüm, çağdaş şahsiyet incelemesi için özel manası olan sadece birkaç doktrin seçti. Birkaç vakada eski ve ısrarlı yanlış bizi yakaladı, fakat ekseriyetle müspet yardımlar kaydedildi.

İnsan tabiatıyla ilgili bütün doktrinlerin en eskisi olan ve sıvılara dayanan psikoloji, eksikliğini ve uzunluğunu kısmen mücadelesiz talebine borçludur ki, bu talebe göre, bedenin kimyası ile emosyonel tertibi arasında irtibat vardır: kısmen de mizacın sonraki boyutsal analizlerinin önceden yapılmasına borçludur.

Fizyonomi, mizaç, iskelet, adali yapı özellikle yüz arasında bir ilişki olduğunu ileri sürer. Lavater bütün ifadeli özelliklerin birbirleriyle mürekkep halde olduğunu kabul etmektedir –modern metotlarla denenilecek önemli bir hipotez.

Teofrat, kişinin günlük küçük hareketlerinin dikkate layık derecede birbirleriyle ahenkli olduğuna inanmaktaydı. Bir çok durumlarda insanın davranışını bir birime tevcih eden hakim vasfı araştırdı. Birçok takipçisi yazı-karakter okuma metodunu teşmil etti. Hayal, dram, biyografi gibi ürünlerin o kadar ustalıklı olmasına mukabil, psikoloji münasebetsiz ve manasız gözükür. Fakat münasebetsiz kesinlik, disiplinsiz mutluluk için sıhhatli bir panzehirdir. Her bir yalnız başına tek yanlıdır; fakat birlikte ele alınan iki yaklaşım tarzı, şahsiyet araştırıcısı için sağlam zeminli bir techizat sağlar.

Frenoloji, insanın genel nitelikleriyle kafatası yapısı arasındaki paralelliğe önem verir. Bu paralellik, şüphesi, Gall'inolduğunu düşündüğü gibi değildir. Henüz primitif şahsiyet birimlerini araştırırken Gall hem sonraki diferansiyel psikoloji disiplini için hem de şahsiyet analizinde asli boyutlar için modern araştırmaların hazırlıklarını yapıyordu.

İnsan tabiatının kesin bir ilmi olarak etolojiyi teklif ederken Mill, açıkça psikoloji, edebiyat ve aklı selimin karşılıklı bağımlılığını görmekteydi. Kullanışlı his kavramlarıyla Shand ve Mc Dougall, Mill'in gayretinin asli meyvalarıydı. Bain, enerjinin şahsi ifadesinin muhtelif kanallara olan dinamik akışını düşünmekteydi. Onun hidrolik metaforu, Freud'un sonraki teorilerinin açık bir taslağıydı.

Tecrübe, dereceleme, ölçü, korelasyon sahası Galton tarafından gösterildi. Mill şahsiyet sahasında tecrübenin imkansız olacağını ileri sürmekteydi, fakat bu, Mill'in değil, daha çok hakim olan Galton'un görüşüydü.

4Bölüm

Şahsiyetin Temelleri

FİZİK VE MİZAÇ - ZEKA — SOYAÇEKİM BİYOLOJİK ŞAHSİYET GÖRÜŞÜ- HAYATIN İLK YILLARINDA ŞAHSİYET - GELİŞMENİN ÖNCEDEN TAHMİNİ - ÖZET

Yeni doğmuş bir bebeğin şahsiyete sahip olduğu zor söylenebilir (Bebeğin psikofiziki sistemlerin özel bütünlüğüne dair eksikliği duyması sebebiyle). Fakat emniyetle diyebiliriz ki, şahsiyet doğumla başlar ve yine diyebiliriz ki, çocuğun potansiyel bir şahsiyeti vardır; gelişmeye açık belli kapasite ve özellikler tamamen mevcuttur.

Ama genellikle, yeni doğmuş bir çocuğa bir şahıs olarak bakmaktan çok, onu "psikolojik bir şey" olarak görmek daha doğru olur.

Fizik, mizaç ve zekaya, şahsiyetin hemen hemen yardımcı "ham maddeleri" olarak bakılabileceğini daha önce söylemiştik -zamanla işlenecek ham maddelikten kurtulsalar bile. Yine de soyaçekimle kazanılmış olmaları (tartışmalı olsa da) sebebiyle, onlardan ham madde olarak söz edebiliriz. Bunlardan fizik,göze çarparcasına karmaşık bir şekilde irsiyete bağlıdır, fakat zeka ve mizacın temellerinin, genetik bakımdan tayin edilmiş olduğuna aynı veçhile kuvvetli deliller vardır.

Okuyucuya evvela şunu ikaz etmek gerekir ki, bu üç faktöre -fizik, zeka, mizaç- beslenme, sağlık ve hastalık, ve hudutları dahilinde öğrenme ile hayat boyu tesir edilebileceğini inkar etmiyoruz.

Fizik ve Mizaç

Son bolünde gördük ki, eski Grekler bile bir şahsın beden şeklinin, onun mizacı hakkında önemli ipuçları verdiğine inanmaktaydılar. Muhakeme yolu basittir, ve hala modern ilim tarafından kabul edilebilir.

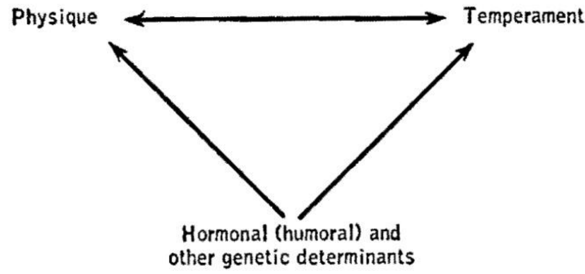

Figure 7. Derivation of Physique and Temperament from One Common Source

Şek. 7, problemin unsurcu mantığını gösteriyor. Eğer salgı bezleri ve diğer biyokimyasal maddeler gelişmeyi düzenlerse, ve his ve faaliyet seviyelerinin "iç iklime" dayanan tayin edicileri olurlarsa, fizikten sonra mizacın da bu köklere bağlı olduğu sonucuna varırız.

Oldukça çarpıcı bir misal verelim. Hazreti İsa'nın fiziki görünüşüyle ilgili çağdaş hiç bir kayıt yoktur. İlk bilinen "portreler", M.S. II. ve III. yüzyıllara dayanan Roma'daki katakomblardadır. Niye ilk zamanlarda hristiyan figürleri, sanatta adaleli veya şişman olarak resmedilmekten çok, ince, zayıf ve uzun olarak resmedilmişti? Tombul veya atletik bir hristiyan, bir dereceye kadar uygunsuz gözükecekti. Fakat niçin ? Ruhanilik, dünyadan el etek çekme, içe kapanma kapasitesinin normal olarak uzun, zayıf yapılılarda bulunması sebebiyle mi?

Aralarında böyle bir bağ olduğuna dair itikat , asırlarca ısrarlı oldu. Şekspir'den hatırlarız. Jül Sezar, etrafındaki insanları şişman ve sevimli olanlardan seçmekteydi. Cassius'a zayıf ve aç görünüşlü olması sebebiyle güvenmemekteydi ; çünkü "böyleleri çok fazla düşünürdü", Fallstaff'ın hem şişman hem de iyi tabiatlı olarak resmedilişinde, hiç, bir araz, istememezlik yoktur. Hakikate, bu geleneksel fizyonomik inançta bir dayanak olduğu, modern ilim tarafından kabul edilmektedir. Buna dair çok sayıda teyit edici araştırma iktibas edilebilirdi.

Konu ile ilgili son tesir sahibi, akıl hastalıklarını inceleyen Alınan psikiyatrist Kretschmer'dir. Buluşu, mizaç ve his bozukluklarının (mesela, mani depressif psikozlar) tombul (piknik) fiziğe sahip olanlar arasında daha sık bulunmak eğiliminde olduğuydu; halbuki düşünce hayatı bozuklukları (aşırı içedönük; şizofreni) ince, zayıf (astenik) fiziğe sahip kimselerle ilgiliydi. Fakat Kretschmer'in fiziği ölçmek için hiçbir emin yolu yoktu, ve yaş faktörüne kuş bakışı bakmaktaydı; şizofreni yaşça mani -depressif hastadan daha önce ve fiziki yapının ince, uzun olmak eğiliminde olduğu kişilerde tesirli olmak temayülündedir.

Daha kesin bir metot Sheldon tarafından ortaya atıldı . Sheldon bir şahsan, kendi bedeninde üç beden Tipinden (somatotip) her birinin ne nisbette olduğunu tayin etmek üzere bir şema çizdi. Böylece muhtelif uzunlukları, kuturları, nisbetleri çizerek her bir kişiye üç beden yapısından her biriyle ilgili (l'den 7'ye kadar) bir puan verebiliriz.

Geniç, midevi' iç organlar ve diğer beden boşlukları "yuvarlakça bir beden yapısı" fakat nispeten kemik ve adale gelişmesinde zayıf olan endomorfik

(Kretsechmer' in piknik) geniş kemik ve adalelere ve köşeli bir yapıya sahip olan mezomorfik (atletik); ince, uzun kol ve bacaklar; fakat küçük beden boşlukları olan ve adale gelişmesi eksikliği olan "çizgisel" bir yapı-ekt**omorfik,**

Aynı düzen içinde 1-7 puanlarını her bir tipin karşısına yerleştirirsek, her bir ferde üç puan vermiş oluruz; puanların birincisi yapısındaki endomorfi miktarı, ikinci ve üçüncüsü zikredildikleri sıra ile mezomorfi ve ektomorfi miktarları için. Puanların birçok dizilişleri mümkündür, hepsi olmasa da. Açıkça 7—7—7 veya 1-1-1 halleri imkansız olacaktır, her nasılsa 4-4-4'lü veya buna yakın puanla birçok ortalama fizik yapılar vardır.

Bu temel analize ilaveten, Sheldon beden yapısının muayyen cinse ait özelliklerine dikkat etmenin gerekli olduğunu kabul eder. Mesela bir erkek, kadın fiziğine benzeyişinden ve bir kadın da erkek fiziğine benzeyişinden dolayı puanlanabilir. Sheldon bu boyuta gyanandromor-phy adını takar. Bunun gibi, bedenin farklı bölgeleri farklı somatotipler gösterebilir -endomorfik bir gövde ektomorfik bacaklara takılabilir. Böyle düzensiz fizik yapılara da displastic denir. Sheldon, bedeni yapıyla ilgili yetmişten fazla tip ayırdedebileceğimize inanır.

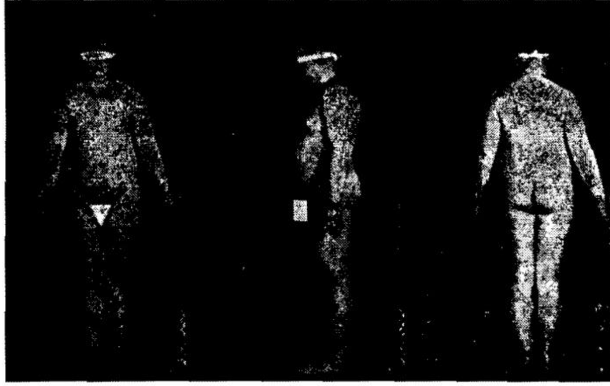
Fizik için bu kadar yeter. Mizaç için durum nasıldır? Teori, her bir asli somatotipin temel bir mizaç modeliyle sıkı bir şekilde irtibatlı olduğunu kabul eder. Aşağıda olduğu gibi :

viscerotonik (kuvvetli iç uzuvlar), normal olarak endomorfik yapıyla ilgili; gevşeklik, rahata düşkünlük, ağır tepki, yeme arzusu, sosyabilite, tatlı huyluluk, gönül hoşluğu, derin uyku, kederli anlarda insanlara ihtiyaç duyma.

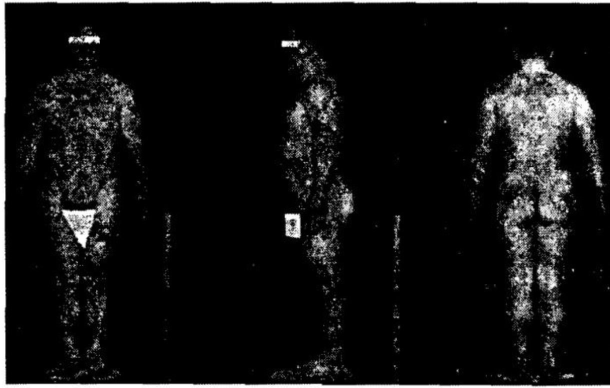
somatatonik (normal olarak mezomorfik yapıyla ilgili) iddiacılık, fiziksel macera aşkı, egzersiz ihtiyacı, hakimiyet arzusu, risk ve şansı göze alma, davranış doğruluğu, istikametliliği, cesaret, genel gürültücülük, kederli anda faaliyet ihtiyacı.

serebrotonik (normal olarak ektomorfik yapıyla ilgili) ; tavır ve hareketlerde kendini tutma, çekinme, süratli reaksiyonlar, aşırı şiddetli, endişeli, sır saklayıcı , ket vurucu, hafif uyku, düşüncede içe dönüklük, kederli anında yalnızlık ihtiyacı.

Sheldon orijinal araştırmasında, mizaç ve beden tipleri arasında çok sıkı bir ilişki olduğunu iddia etmekteydi (koefisyan korelasyonu .80'in üzerindeydi) .

EXTREME ENDOMORPH

DOMINANT MESOMORPH

EXTREME ECTOMORPH

Figure 8. Basic Somatotypes According to Sheldon

Sonraki incelemeler, bu iddianın aşırı olduğunu işaret etmekteydi. Birkaç araştırma, hiçbir anlamlı ilişki tesbit etmedi. Yine de çoğu umulan istikamette mütevazi bir mutabakata varmaktaydı. Denge unsuru olarak Sheldon'un formülünde bazı şeylerin bulunduğu neticesine varırız (sadece, bu fizyonomik paraleldeki geleneksel inancımızı doğrulayan bir hakikat).

Glueck'ların çalışması, gençlik hataları sahasında teorinin dikkatli bir şekilde incelenmesidir. Beşyüz suçlu çocuğun fizik yapısı, suçlu olmayan beşyüz akranının fizik yapısından hiç olmazsa iki defa daha çok mezomorfa meyletmekteydi.

Bu buluş, önemli bir meseleyi ortaya çıkarır. Sheldon'un teorisi yoluyla, mezomorfiye refakat eden yüksek doğrulayıcılık, çocukları suçluluğa önceden hazırlar mı? Yani, fıtri fiziki mizaç araza, suçluluğa yol gösterir mi? Veya diğer taraftan, suçluluk esasen kötü ev şartlarının ortaya çıkardığı bir mesele midir, ve suçlular arasındaki mezomorfi hakimiyeti, kısaca bazı çocukların kendilerini kanunla daha açık çatışmalara götüren, daha kuvvetli ve sert olmaları hakikatine mi borçludur?

Hala bu harekete önem vererek, beden yapısıyla mizaç arasındaki asli irtibatın, doğuştan gelen bir korelasyonun kendisi olup olmadığını veya bunun kendisini hayat tecrübelerine borçlu olup olmadığını sorarız. Fizik yapı bakımından ehemmiyetli derecede ektomorfik ve arkadaşlarından daha zayıf olan bir çocuk alın. Sporda iyi değildir ve yumruk yumruğa dövüşlerde hep dayak yer. Sonra ne yapar? Gergin, ketum, ket vurulmuş, içedönük olan bir tabiatı geliştiremez mi? Cassius gibi, "çok fazla" düşünmez mi? Zayıf olanı gibi şişman çocuk da, oyun sahasının mükafatları kendisine değil de mezomorf yapıda olanlara verildiğini öğrenir. Beden yapısı ile mizaç arasındaki irtibatı hesaba katan faktörün sadece hayat tecrübesi olduğunu söyleyemeyiz, fakat muhtemelen hayat tecrübesinin bu irtibat üzerinde bir rolü vardır. Karşı yorum, yedi yaşınaki çocukların hemen hemen Sheldon'un tasvir ettiği karakteristikler modelini teşhir ettiklerini gösteren bir inceleme tarafından desteklenir (ki bu çocukların daha acımasız bir dünya ile ancak başa çıkabilecek genişlikte omuzları vardır). Bu yaştaki ektomorflar, diğer beden tipinde olanlardan dana endişeli, daha uykusuz, daha titiz gözükürler.

Netice olarak, bedeni yapı ile mizacın sıkı bir ilişkiye sahip oldukları hakikatinden şüphelenemeyiz. Onlar şahsiyetlerimizi kısmen, öğrenme yoluyla şekillendirdiğimiz bir çift hammaddedir. Genetik, biyokimya, antropoloji ve psikoloji ilimleri mevcut paralellerin ne olduğunu kesinlikle söyleyecek kadar ilerlemediler. Bununla beraber mizaca dair somatotip doktrini, bize, eksik de olsa yol gösterici olur.

Zeka

Zekayı şahsiyetin hammaddeleri arasına katmak şarttır, çünkü, zeka bir yönüyle merkez sinir sistemine sıkıca bağlıdır ve bu merkez sinir sistemi, beden yapısı ve mizacın altında yatan nöroglandüler bir sistem olduğu kadar, doğuştan gelen Allah vergisi bir hadisedir.

Hiç kimse, bir insanın hayat başlangıcında, sinir sisteminin bir diğerininkinden kaç yolla farklılaşabileceğini söyleyemez. Mevcut beyin

hücrelerinin sayısında büyük farklılıklar vardır: düzenlenişinde, metabolizmasında, iletkenliğinde, bağlantılarında ve kullanılışındaki genel verimliliğinde (sh.6). Kombinasyonlar gözde olduğunda, şahıs yüksek zeka ile bahşedilmiştir; gözde olmadığında, düşük, ve şartlar karışık olduğunda, sonuçlar da ara yerdedir.

Zekayı tarif etmek zordur. Bir çok yazar onu, yerinde hükümler verme, tecrübelerinden yararlanma, yeni problemler ve hayat şartlarını layıkıyla karşılamakta bir şahsın fıtri potansiyeli olarak tarif eder. Elbette bir dahiyi bir budaladan ayıran bir husus vardır, ve biz ona "genel zeka" adını veriyoruz (bazen g ile ifade edilir). Bunun gibi, "özel" zekaların olduğu da görülür. Hatta genel olarak budala bir şahıs, hudutlu özel kabiliyet bölgelerine sahip olabilir (budala bilgin), ve bir çok dahi de bazı hususlarda görünüşte budaladır. Dehaya yakan birinin hiç bir istikamet duygusu yoktur ve ancak ümitsizce kaybolmuş olmaksızın evini terk edemez. Akılca zayıf bir çocuk da, makinelerle adeta oynayan usta bir teknisyendir.

Genel ya da özel olsun, entellektüel kapasitenin doğuştan getirilen bir tarafa dayandığını nasıl biliriz ? Buna dair bir çok delil vardır. Aile tarihi incelemeleri, dehanın ve dehaya yakan olanların sık sık bir doğru boyunca ansızın meydana çıkacaklarını, halbuki zayıf akıllılık ya da budalalığın düzenli olarak ortaya çıktığını gösterir (şüphesiz bu hadisece soyaçekim kadar çevre de bir faktör olabilir). Şurası hayvanlarla yapılan araştırmalardan açıktır ki, farelerin istenilen zeka çizgileri seçici tohumlama ile bir kaç nesilde elde edilebilir .

Hayvan ve insan soyaçekimi bu doğrultuda muhtemelen aynıdır. İdan tik ikizler incelemesi (faraza idantik irsiyete sahip olan) .90 civarında bir zeka korelasyonu gösterir: halbuki (soyaçekim bakımından bir benzerlik gösteren) kardeşlerin zekası arasında .50 civarında korelasyon vardır. Çocukla veli arasında .30 ve ilgisiz çocuklarla .00 . Başka bir delil de, belli bir çocuğun ilk yıllarından daha sonraki yıllarına doğru olan incelemesinden gelir. İstisnalar varsa da ekseriyetle, zeki çocuk zeki yetişkin olur. Bu "zeka bölümünün sabitliği" problemi şümullü olarak incelenmiştir.

Münferit bir misal vermek üzere, bir incelemede aynı çocuklar 3—12 yaşları arasında her yıl ölçülmekteydi. Üç yaşında ölçülen zeka, oniki yaşında ölçülen zekanın çok iyi bir habercisi değildi (r.46); fakat 6-12 yaşları araaındaki bütün korelasyonlar .73 veya daha yüksekti. Onbir ve oniki yaşları arasındaki zeka ölçümlerinin uygunluğu .93'tü. Araştırıcılar çocukların %62’sinin 3-10 yaşları arasında zeka puanlarnın 15'ten fazla değiştiğini buldular. Böylece, entellektüel kabil iyetin nisbeten sabit olduğu, fakat tamamen aynı kalmadığı sonucuna varırız.

Bu incelemenin enteresan yanı, bazı çocukların IQ'larında zemini kazanış ve kaybediş sebeblerini araştırmış olmasıdır. Kazanmış olanlar şahsiyet vasıflarının muayyen bir modeline sahip çocuklar olarak ortaya çıktılar: bağımsızlık, inisiyatif, rekabet (yüksek başarıyı sağlayan vasıf kümesi). Zıt nitelikleri kazanan

çocuklar zemini kaybettiler. Oniki yaşındaki IQ'ları, daha genç iken olduğundan daha düşüktü.

Bu inceleme, zekanın yalnızca merkez sinir dokusunun yapısıyla tayin edilmediğini ispatlar. Motivler ve vasıflar, neticeyi değiştirir. Ve ayrıca aile terbiyesinin , çevre uyarımının, mükafat ve cezaların bir çocuğa diğerinden daha yüksek bir fonksiyonda bulunuma seviyesi vererek birlikte iş göreceklerinden emin olabiliriz.

Bir an için şahsiyet ve IQ arasındaki ilişkilerde merkezileşerek onların karşılıklı etkileştiklerinden, fakat açıkça standart hiçbir modelin olmadığından emin olabiliriz. Konuyla ilgili ikiyüz çalışmayı tetkik eden Lorge, zeka ölçümleri ile hissi ve şahsi vasıfların ölçümleri arasında herhangi bir üniform (birörnek) ilişkiyi bulmakta başarsızlığa uğrar. Bu şu demektir, akıllı ya da donuk insanlar içedönük, endişeli, baskın, sosyal, nörotik veya başka herhangi bir özelliğe aynı derecede sahiptirler.

Her ne kadar zeka ve şahsiyet arasında hiçbir üniform irtibat yok ise de, aralarında aynı derecede çok ince ilişkiler vardır. Şüphesiz iyi bir tesir için kişinin "fıtri potansiyelini" kullanması, şahsiyetin diğer bölgelerinden bir itimi gerektirir.

Doğuştan kabiliyetli 750 çocukla yapılan uzun vadeli bir incelemede -ilkiyle sonuncu test arasında 20 yıl geçmiştir— Terman ve Oden, kariyerlerinde bazılarının önemli derecede başarılı, bazılarının başarısız olduğunu buldu. Her iki grupta 'g' faktörü yüksek olarak bilinmekteydi. Öyleyse farklılık niye ? İki özellik göze çarpıyor. Başarılı grubun üyeleri işlerine daha fazla alaka duymaktaydı. Yakınları tarafından haklarında diğerlerine göre daha sabırlı, daha güvenilir ve hedefleriyle daha bütünleşmiş olarak hüküm verilmekteydi. Böylece elverişlı zihni fonksiyonda bulunm ak için (1Q ne olursa olsun) şahsiyet vasıflarına ihtiyaç duyulur.

Önemli bir nokta da şudur: bir şahsın zeka modeli idiografiktir, esasen yeganedir, kısmen asla tekrarlanmamış olan irsi mirası ve kısmen zekasının toplam şahsiyetiyle içinden çıkılmaz surette meczolması sebebiyle, kendisine hastır. Bunu söylerken, belli maksatlar için büyük bir 'g' ölçüsünün faydalı olabileceğini inkar etmiyoruz. Fakat 'g' ölçüleri ve hatta 'özel kabiliyet' ölçüleri, meczolmanın yeganeliğini göstermez.

Bir çiftçi çocuğu olan onaltı yaşındaki Peter'ın vakası . Okulda özellikle okuma, dil, ve hecelemede iyi değildir; sözel zeka puanları düşüktür. Mekanik zeka testlerinde yüksektir ve başarıyla babasının bütün çiftlik aletlerini tamir eder. Fakat bu benzer nomotetik şemaya göre kabiliyetlerini bölmek (mekanik zekanın karşısına sözel zekayı) Peter'in karakteristiği olan özel modelleşmeyi haklı çıkarmaz. Posta pullarına özel bir alakası vardır ve dil, tarih, veya diğer 'sözel' materyelin posta pullarıyla ilgili olanlarında hiç bir zorluk çekmez. Ayrıca özellikle 'sosyal

zeka'ca zengindir, sempatik ve yardımsever olduğundan değil, çünkü sempatik ve yardımsever değildir. Fakat yetişkinlere önce kendisini reddededer, fakat daha sonra muteber olduğuna dair bir ilk intiba vererek insanlar hakkında hüküm yürütebilir. Bunu ciddi, karakteristik bir istihza ile yapar -anlayışla, sempatiyle değil. Ve ilave edebiliriz ki, onun bu derinliği, velilerinin kavrayışına hiç bir surette genişletilemez. Peter, zekasındaki bütün bu ciddi tavan ve yarıklarla manalı ve ahenkli bulunur; fakat kabiliyetleri, normal ölçü metotlarına uymaz ve bir bütün olarak ortaya koyduğu model diğer insanlarla doğrudan doğruya mukayeseye karşı koyar.

Profesör Lowe vakası. Burada ise 'sözel' kabiliyet yüksektir – konusunda. Kolaylıkla ve pürüzsüzce psikoloji konferansları verir – hiç olmazsa psikolojinin kendi sahası olan matematik ve ölçüm üzerine. Psikolojinin diğer sahalarına gelindiğinde, kör bir nokta gibidir. Mesela 'dinamik psikoloji'den ne kastedildiğini kavramaktan uzak görünür. Fakat, kendi gözde ölçüm sahasında onu mahcup eder. İyi bir amatör doğramacıdır, fakat bütün yayalara alarm vermeksizin ve çamurlukları çarpmadan araba kullanamaz. Yazısında ve tashih işinde çok titizdir; fakat insan ilişkilerinde birçok kimseyi aleyhine çevirmekte üstüne yoktur. Kendi hırpalayıcı sözlerine karşılık gördüğünde, şaşkınlığa uğrar -incitmeyi kastetmez fakat tesirini hadise esnasında değerlendirmekten uzaktır. Satrancı iyi oynar, fakat briçte acemidir. Kırık elektrikli aletleri onarabilir, fakat motorlu aletlerden anlamaz.

Gerçek insanlarda bulduğumuz hayata duyulan alaka, vasıf ve görünüşlerle sıkıca örülmüş personalistik bir zeka modelleşmesidir. Bazan “g”seviyesini veya özel hünerlerdeki puanları (mesela sözel, mekanik) bilmek veya asli kabiliyetler profiline sahip olmak (dil, sayı, mekani düşünme, mekanik prensipler, hüner , idrak, öğrenme, muhakeme) faydalıdır. Fakat şahsi modele asla ulaşamadığımız entelektüel fonksiyonları, güzelce alt kısımlara ayırırız. Umumiyetle psikoloji, ancak zekanın şahsi organizasyonunun bilmecesine dokundu. Her birimiz bazı karşılaştırmalarda elastiki, bazılarında katıyız. Yaratıcılık bölgelerimiz var, fakat diğer bölgelerde yayayız, ve cari fikirlere ve inançlara uymaktan geri kalmıyoruz, hünerlerimiz alacalı bulacalı; müziği kulaktan duyduğumuzla çalabiliriz, fakat notalarla değil, veya tersine; bir rumba yapabiliriz, fakat bir vals değil. Sadece bir konuda emin olabiliriz; zeka, alakalara uygun surette sıkıca irtibatı olan kanallarda hareket eder, sebebtir ve açıkça söyleyemeyeceğimiz tesirdir.

Belli bir meslekte zirve, kendisini sadece zekaya berçlu değildir. Dr. Roe, önemli ilim adamlarını inceledi. Onların icraatları her ne kadar zeka testlerinde yüksek olmak eğiliminde ise de (fakat her zaman değil) puanları seçkin olmayan binlerce ölümlü ile

karşılaştırılamaz ve fazla yüksek olmazdı. Öyleyse onları seçkin yapan neydi? Görevlerine, alakalarına ısrarlı bir kendini veriş, önemli bir faktördür. Keza yerinde tekrarla, insanlar ilk eksiklik hislerinin onlara başlangıç hareketini sağladığını hissetmektedirler. Çoğu kolejde genç öğrenci iken, yaratıcı çalışmada başarılı bir tecrübeye sahip olmuş olmalı. Her ne kadar kesinlikle benzer iki model yoksa da, her iki zeka ve şahsiyet faktörünün seçkin kişi olmakta düzenleyici olduğu neticesine emniyetle varabiliriz.

Soyaçekim

İnsanoğlu, yaşayan diğer bütün yaratıklarla ortak alarak, irsiyet kanunlarına tabidir. Bu kanunların ne olduğunu, ne dereceye kadar **fizik,** mizaç, zeka ve şahsiyeti tayin ettiğini artık öğrenmeye başlıyoruz. Hadise fazlasıyla naziktir. Meyve sineği (drozofila) gibi öylesine basit bir yaratıkta elli kadar gen, gözün alışılmış kırmızı rengini tayin eder. Jennings konuyla ilgili olarak,

Göz rengini hasıl ederken rol alan meyve sineğinin elli geninden herhangi birinin değişmesiyle renk farklılaşır, bir başka renkte göz hasıl edilir; veya gözde hiç bir pigment yoktur; ya da yapısal olarak kusurludur. Aynı durum, meyve sineği veya kendimizdeki bütün özellikler için bulunur.

Ve insan irsiyetine geldiğimizde, ve özellikle tembellik, hırs, cesaret gibi karmaşık vasıflarıyla şahsiyeti inceleyeceğimiz zaman, sadece, "soyaçekim, bütünüyle harikuladedir" diyen C. Darwin'le mutabık olabiliriz.

İlmi anlaşmanın en önemli noktası, hiç bir özellik veya vasfın dışarıda bırakıcı şekilde irsi olmadığı, ve **hiç** birinin aynı şekilde kökte çevresel olmadığıdır. Mavi gözlerin kalıtsal olduğu, fakat tenin esmerliğinin kazanıldığı, çocukluktaki beslenmenin göz rengine tesir edebileceği, ve tenin esmerliğinin, güneş ışınlarına tepkide bulunmak üzere tabiat tarafından deride pigmentler tarafından hazırlanmadıkça her zaman vukubulmayacağı bile söylenemez. Hatta bir köpeğin havlayışının kalıtsal olduğu fakat adı söylendiğinde gösterdiği tepkinin, sonradan kazanıldığını bile söyleyemeyiz. Bağlanarak veya hapsedilerek terbiye edilmiş bir köpek havlamada başarısız olabilir; ve bir öğrenebilirliği mevcut olmadıkça, hiç bir köpek çağrıldığında gelmeyi öğrenemeyecektir. Aşağıdaki denklemin doğru olduğunda herkes mutabık gözükür:

Şahsiyet -veya onun alt sistemlerinden, alışkanlık, vasıf, his gibi herhangi biri- f (soyaçekim) X (çevre) .

İki illi faktör, birbirine ilave edilmez, fakat birbiriyle çarpan ve çarpılan olarak ilgilidir. Herhangi biri sıfırsa, şahsiyet olmayacak demektir.

Hiç bir şahsiyet özelliğinin hem soyaçekime hem de çevresel etkiye tahsis edilmediğinde mutabık olsak bile, ısrarlı soru yine karşımıza dikilir. Şu ya da bu karakteristiğin ne kadarı genetik tayin ediciliğe ne kadarı çevresel etkiye kendini borçludur? Mesela bir köpeğin havlamasını öğrenmesinin ismine tepkide bulunmasını öğrenmekten daha kolay olduğu açıktır. Bunun gibi, bir şahsın doğuştan getirdiği sinirsel ve salgı bezleriyle ilgili donanıma zeka, mizaç ve fiziğine onların kelime haznesi, ideoloji veya kültürel kalıplara yaptığından daha fazla yardımda bulunur. Kısaca, şahsiyetin muhtevasından bir kısmı çevresel tesir ve öğrenmeye daha çok ve daha az konu teşkil eder. Muayyen tutum ve kültürel uygulamaları, başkalarının ancak yapabildiklerinden daha kolay öğreniriz, çünkü bizi öyle hareket etmeye müstait kılan genetik temayüllerimiz vardır. Bu hususta aydınlatıcı bir teklif, öğrenme kolaylığının irsiyetin doğru bir tarifini sağladığıdır. Hiç bir faaliyet bir çeşit öğrenmeye has değildir, fakat üğrenme çok kolay olduğunda doğuştan gelen donanımdan bir yardım geldiğinden şüpheleniriz.

El meharetine dair bir misal verelim. Geniş bir gruba, "Kaçınız sol elli olmayı düşünürsünüz ?" diye soralım. Hemen hemen %10 civarı, tereddütsüz ellerini kaldırırlar. Bu grup, sağ eldense sol elin lehine öğrenmeyi daha kolay bulmaktadır (üstelik bütün çevresel baskıya rağmen). Şüphesiz sol elli olmaktan hemen hemen tamamen soyaçekim sorumludur.

Eğer %10 ıslah olmaz surette sol elli ise, bir %10'un da ıslah olmaz surette (beyin yapısına borçlu olarak) sağ elli olduğunu çıkarabilir miyiz? Bu insanlar sol elli bir kültürün alışkanlıklarına kendilerini uydurmak için yapılan bütün gayretlere direnç göstereceklerdir —böyle bir kültür varsa.

Sağ ellilerden kalan %80 hakkında ne diyeceğiz? Bunlar, faraza tabiatları icabı, potansiyel olarak iki elini aynı derecede kullanabilen fertlerdir. Beyin yapısı onlara her bir el lehine izin verir. Fakat içinde yaşadıkları kültür sağ el kullanan kültürdür. Bu yüzden veliler ve cemiyet, çocuğa sağ elinin esas olduğunu öğretir.

Bu analiz doğruysa, diyebiliriz ki, soyaçekim nüfusun %20' sinde el kullanmada asıl tayin edici faktördür; %80'inde çevresel öğrenme.

Verdiğimiz örnek, bir şahsın belli bir vasfın esasen soyaçekime bir başka şahsın aynı vasıf için esasen öğrenmeye kendini borçlu olabileceğini işaret ederken faydalıdır. Bir şahıs **esasen** mizacı, bir başkası da çevresiyle olan çatışması sebebiyle münzevi ve mahcup olabilir. Bir kimse esasen genetik sebeblerden dolayı, bir başkası da hayat tecrübesindeki

engellemeler ve aşırı uyarılmalar sebebiyle kolay tahrik edilebilir bir kimse haline gelebilir.

Genetik bakımdan sınırlama hakkındaki bilgimiz esasen üç kaynaktan gelir: (1) hayvan incelemeleri, (2) irsi bakımdan değişik derecelerde birbirine yakın kişilerin özelliklerinin mukayesesi (idantik ikizler, erkek ye de kız kardeşler, veli-çocuk karşılaştırmaları) ve (3) hayat başlangıcında ayrılmış ve ayrı eğitimden geçmiş idantik ikizler incelemesi.

Hayvan incelemelerinden öğreniyoruz ki, birbirini takip eden nesillerde fiziki yapı, zeka, endişe, vahşilik ya da uysallık, saldırganlık, reaksiyon süratliliği, ve hatta ısı tercihi bakımlarından değişiklikler elde etmek mümkündür. Bu bilgi tek başına bizi, fizik özellikler, zeka ve mizacın birlikte hareket etme eğiliminde olduklarına götürür. Fakat bunu henüz bilmemekteyiz.

İnsandaki akrabalık incelemelerine bakarak görürüz ki, tabiat bize özel bir çeşit yardımda bulunmuştur. İdantik ikizler, aynı sperm ve yumurta hücresinin ürünüdürler. Bundan dolayı onların genetik donanımı, ayrı yumurta ikizlerinde veya alelade kardeşlerde bulunandan daha benzerdir. Genetik benzerlik açısından aşağıdaki sıra ortaya çıkar.

İdantik ikizler
Kardeşler
Ana bir baba ayrı ebeveynlerin veya karşıtının çocukları
İlgisiz bireyler

Bir çok inceleme göstermiştir ki, zeka ölçümlerinin korelasyon yakınlığı kesinlikle bu sırayı takip eder. İlişki öyle sıkıdır ki, zekanın determinantlarının inceleyicisi, genlerin hadise üniform olduğunda çevreden dört veya beş kat daha önemli olduğunu ileri sürer.

Diğer bir çok özellikteki benzeyişler incelendi. En iyi şekilde özetleterek aşağıdaki sonuca ulaşabiliriz. Aile bireyleri en çok fizik bakımdan birbirlerine benzerler; daha sonra ölçülebilen kabiliyetlerde (zeka, reaksiyon süresi, hareki beceriler, duyumsal ayırt etmeler) benzerler. Heyecanla ilgili özelliklerde, mizaç niteliklerinde, nörotisizmde bir dereceye kadar benzerdirler; fakat tutum, değer, inanç ve alakalarda daha az (gerçi hala) benzer oldukları görülür. Bütün bu vasıflarda, fakat özellikle fizik bakımdan idantik ikizler en fazla benzerdirler.

Bütün bu aile benzeyişleri incelemeleri, benzer aile terbiyesinin kısmen sonuçlardan sorumlu olup olamayacağı meselesiyle karşılaşır. Erkek ve kız kardeşler takribi olarak aynı tarz muamele görürler. İdantik ikizler çok defa benzerliklerini

kullanarak dikkat ve mükafat kazanırlar. Von Bracken, kural olarak idantik ikizlerin aralarındaki herhangi bir farklılığı reddetmek istediklerini tespit etmiştir. “Hanginiz daha süratli?” diye soran yabancıya, “oh, aynıyız. Biliyorsunuz, biz idantik ikizleriz”, ortak cevabını verirler. Diğer taraftan ayrı yumurta ikizleri çok defa birbiriyle şiddetli rekabete girişirler.

Aynı şekilde genlerin tesirini çevrenin tesirinden ayırmak zordur. Bilinen tek metot, hayatın başlarında ayrılmış ve farklı çevrelerde büyümüş olan idantik ikizler bulmaktır. Genler tamamen güçlü ise, sıkı benzerlikler umabiliriz, eğitim ve hayat tecrübesi hudutlu şekilde farklı olsa da. Ne yazık ki, incelemede bu tarzda ayrılmış sadece birkaç ikiz takip edildi. Ayrı ikizlerin anatomik özellikler bakımından hemen hemen kusursuzca birbirine benzedikleri birkaç vakada ortaya çıktı. Hastalıklarda ve salgı bezleri ile ilgili düzensizliklerde bazı göze çarpan benzerlikler vardır. Zeka testleri karışık delil verirler: bir çok vakada benzeyiş yüksektir, fakat birkaç vakada farklı eğitim miktarları takdire gelir bir farklılık yapar. Şahsiyette ısrarlı benzeyişler vardır, ama bütün krediyi genlere veren bir derecede değil. Sonuçlar talebimizi doğrular gözükür ki, irsiyet, şahsiyetin hammaddelerine şekil verirken, gelişmiş şahsiyetin kendisine olduğundan daha geniş bir rol oynar.

Son bir ikaz da düzen ile ilgilidir. İrsiyet, benzeyişler kadar ailedeki farklılıkları da hesaba katar. Her şahsi genotip yegane olduğundan (sh.49 bunun böyle olduğunu ummalıyız. Bir çocuğun genleri yumuşak bir mizaca yardımcı olabilir; kardeşine ise hayata gergin ve katı bir yaklaşımı için etkili olabilir. İki kardeş arasındaki aşağıdaki konuşmayı düşünün. Bu konuşma onların müşterek ev hayatına özellikle babalarına nasıl farklı şekilde reaksiyonda bulunduklarını gösterir.

Ora demektedir ki, “babam çağaçul, tembel, yaşlı bir ayyaştı, ve annem yemek pişirmenin dışında pek bir şey bilmezdi. Bana fazla dikkat etmekle fazla meşguldü ve tanıdığım çocuklar su tankının çevresinde avare gezerek eğleşen bir grup ağzıbozuk haylazdı. Hiç normal bir eğitim şansım olmadı, üstelik tam bir yaramaz olmak için her şeyim vardı. Tabiatıyla, bu yüzden küçük bir maişet vasıtası asalağı için borçlarını düşünerek sıkılabilen bir çeşit serseri haline geldim. Ve sanırım hanımlar ve içki hakkında daha titiz değil ama tembel olmaya meyilliydim. Fakat ilk eğitimim göğüs kabartan bir sonuç sağladı. Teamülden böylesine uzak olarak ortaya çıkışımla daima bir anti püriten olacağım. Etin tadını ve Güzelin kudsiyetini hiç inkar etmeyeceğim.”

Myron ise, “babam” demekteydi, “yumuşak biriydi ve daima içmekten ve çocuklarla hikaye kitapları değiştirmekten hoşlanırdı. Annem ise bizi katı bir şekilde yetiştirirdi ve bu su

tankı çevresindeki haylazlardan biraz küfür işitirdim. Bir çeşit tepki şeklinde olabilir, hemen hemen borç ödemekten, ödevlere telaşlanmaktan ve içki ve kadınlardan korkmaktan fazlasıyla sabit fikirli hale geldim. Fakat eğitimim göğüs kabartan bir sonuç verdi. Tam tersine, beni iyi, sıhhatli, muhafazakar New Wngland Püriteni yaptı."

Aynı ateş tereyağını eritir, yumurtayu sertleştirir.

Biyolojik Şahsiyet Görüşü

Diğer organizmalar gibi insanoğlunun da biyolojik bir tabiatı vardır. Bedeni sistemi sıvılardan, kemik, deri, adali, irtibatı sağlayıcı ve nöral dokudan ibarettir. Ayrı ayrı ya da kombinasyon halinde bulunan bu maddelerin işleyişi organizmanın fizyolojisini teşkil eder.

Şimdi bir çok psikolog diyecektir ki, mutabakatı olan fizyolojik proses olmadan hiçbir psikolojik proses (ve şahsiyet) yoktur (psikofiziki paralellik teorisi). Bazıları da der ki, iki oluşum tipi, aynı organizmik oluşumun altında yatan iki görünüştür (iki görünüş teorisi). Böyle diyenlerin sadece bir kısmı, zihni ve bedeni fonksiyonların tamamen farklı olduğunu ve birbirlerine tesir edebildiklerini, fakat mutlaka birbirlerine bağlı olması gerekmediğini (karşılıklı etkileşim teorisi) ileri sürecektir.

Hiç kimse hangi teorinin doğru olduğundan emin olamaz, fakat zihin ve beden arasındaki karşılıklı bağımlılığın sıkı olduğu hakkında delil bolluğu vardır. Beyin hasarı olduğunda veya bazı kısımları ortadan kalktığında, şahsiyette, her ne kadar umulandan daha az olsa da, bir bozukluk meydana gelir. Bir nesil önce, iç salgı bezleri şahsiyetin, daha doğrusu mizacın, belli paralel fonksiyonları arasında yakın benzerliğe dikkat edilirdi. Bu günlerde, insanlar arasındaki şahsiyet farklılıklarının muhtemel alt tabakaları olarak, beynin elektriksel dalgalarına canlı bir alaka duyulmaktadır. Bir çok yazar bizi anatomi, nöroloji ve fizyolojideki ilerlemenin kucağındaki bir şahsiyet teorisini geliştirmeye zorluyor.

Zıt bir yaklaşım da, biyolojik ilimlerin yardımcı olmak üzere, karmaşık psikolojik fonksiyon hakkında yeterli şeyler anlatamayacağını ileri sürer. Sadece davranışı izah etmek, ve mütemadiyen gizli ve ekseriya spekülatif sinir dokusu ve/veya fizyolojik işleyişle ilgili hakikatlerin lehine davranışı yorumlamamak daha iyi.

Konu hakkındaki görüşüm, şahsiyetin psikolojik incelemesinin biyolojik incelemesinden dikkate layık surette daha ileride olduğudur (bunu, hala eşiklerde ayağımızı çarparak sendelediğimiz için tam bir tevazu ile söylüyorum). Soyaçekimin

önemi olduğunu biliyoruz, fakat genetiklerin altında yatan mekanikler hakkındaki bilgimiz az. Öğrenme hadisesinin kanunları hakkında bazı şeyler biliyoruz, fakat öğrenmenin nörolojisi hakkındaki bilgimiz ne kadar az. Nöral ve fizyolojik eşdeğerlerini bilmeden vasıfları, tutumları, hayat felsefelerini inceleyebiliriz.

Bir zaman gelecek, tecrübe ile sabit hale gelmiş şahsiyetle ilgili hakikatlerin insan biyolojisinin denenmiş gerçekleriyle sımsıkı bağlı olduğu görülecektir, inanıyoruz. Yine o zamana kadar da inanıyoruz ki, "psikolojik model", insan şahsiyetinin ilmini ortaya koyarken umumiyetle takip edilecek en emin rehberdir. Bir gün biyolojik model arkadan yetişebilir.

Biyoloji, arzuladığımız kadar detaylarıyla yardımcı değilse de, şahsiyet teorisine, asli bir derinden münasebetlilik açısı içerir –tekamülcü zaviye. Organizmaların belli bir türün şeklini almaları gibi her bir tekamüli mücadelede başarılı bir hayatta kalma tarzını gösteriyorlarsa, insan türünde yer alan fertler de aynı şekilde özel çevresel çatıları içinde özel ihtiyaçlarının karşılanmasında hayatta kalmalarını sağlayacak en uygun şekil olarak şahsiyete ulaşırlar. Böylece benim şahsiyetim, hayatiyet için özel mücadelemde ulaştığım yegane yaşayış tarzıdır. Türler bütün canlı sınıflar için ne ise, şahsiyet de fert için odur.

Teoriyi daha tam olarak ifade etmek gerekirse, bir ferdin şahsiyeti plastik ve tadil edilebilir bir merkezi sinir sisteminin tavassutu vasıtasıyla o kişinin organik ihtiyaçlarının dostça ve düşmanca bir çevreyle karşılıklı etkileşmesinden doğan bir intibak veya hayatta kalma şeklidir.

Bu görüşe göre, organik ihtiyaçlar salgı bezlerinden ve esasen otonom (vejetatif) sinir sistemine katılan bedenin iç organlarından doğar. Bu ihtiyaçlar çevredeki potansiyel tatmin veya tehlike veya engellerle karşılaşırlar. Sonra merkez sinir sistemi, umumiyetle ihtiyaçları tatmin edenöğrenilmiş veya öğrenilmemiş bir intibak tarzını ortaya koyar. Bu yönüyle şahsiyet, işleyişi hayatta kalmayı garanti etmek olan bir icracıdır. Otonom sinir sistemi ve çevre zalimdir ve şahsiyet keder ve sıkıntıları bertaraf eden bir çeşit nizamcıdır. Tablo 9, bu görüşü izah eder.

Bu biyolojik şahsiyet teorisi, geniş hatlarıyla kabul edilebilir. Şahsiyet ferdin şuurlu veya şuursuzca, kendisi için işletilip

tükettiği hayatta kalma tarzını

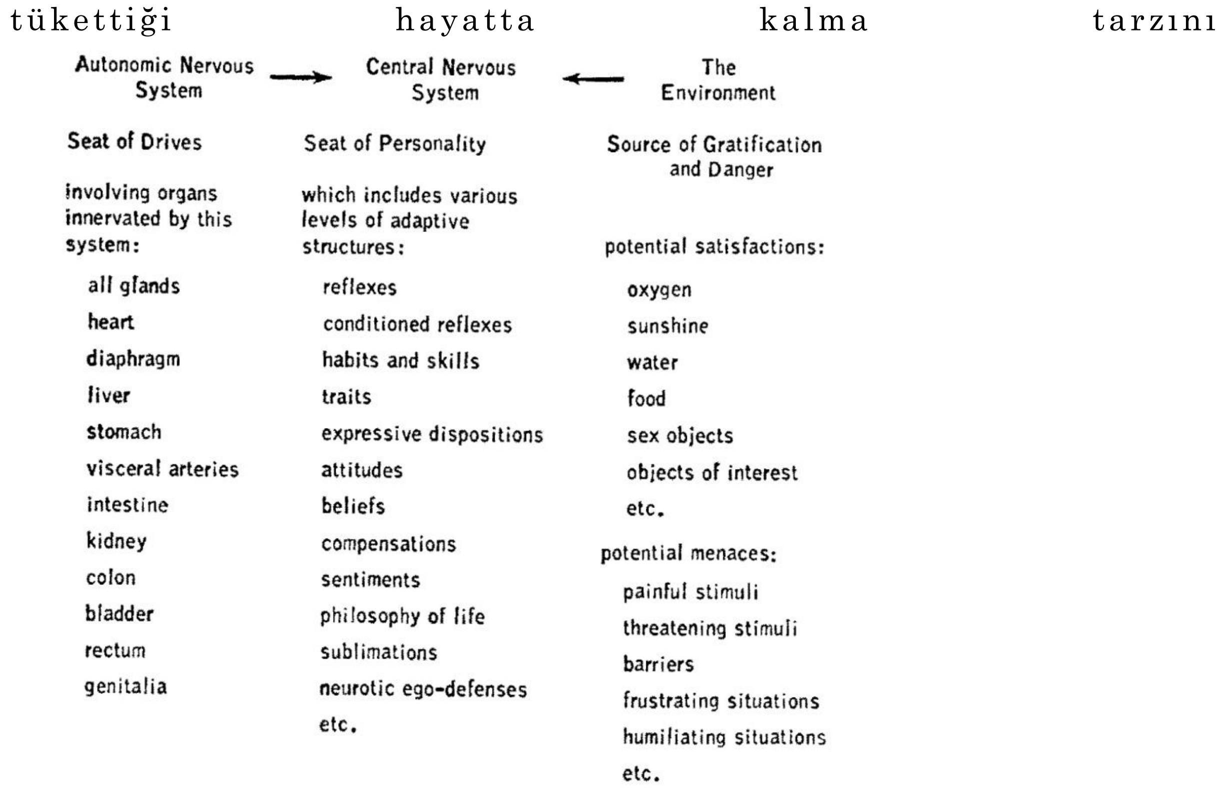

Figure 9. Biological Theory of Personality

gösterir. Bütün intibakları başarılı değildir, vasıflarının bazısı sert olabilir, fakat bu intibak ve vasıflar da, karmaşık kuvvetlerin karşılıklı uyumunda yaşama için uygun modeller bulmakta boş, eksik teşebbüsler olarak izah edilirler.

Şema hernasılsa aşırı basitleştirilmiştir. Bütün kuvvetli isteklerimiz beden dokumuzdan fırlamaz. Bu isteklerin çoğu, entelektüel (mesela merak) veya ruhsal (mesela idealler) dır. Ne de şahsiyetlerimizin, basit bir şekilde iki müstebitin hizmetçileri olduğu bir gerçektir. Çok defa onları kontrol ederiz, idare ederiz. Şahsiyeti meydana getiren alt sistemlerin sadece merkez sinir sisteminde yattığını söyleyemeyiz. Sinirsel bütünlük hakkında bildiğimiz her şey, her iki sinir sisteminin şahsiyetin modelleşmesinde işe katıldığına işaret eder.

Umumiyetle, basit biyolojik şahsiyet görüşü, yetişkinlik devresinden çok, ilk çocukluk devresine uygulandığı zaman daha iyi sonuç verir.

İlk Yıldaki Şahsiyet

Bebek bir fetüsten fazla farklı değildir. Bağımsız olarak nefes alma, temel başarısıdır. Başka türlü diyecek olursak, bebeğin ortaya çıkacağı çocuğa benzemesi, bir fetüse benzemesinden daha uzaktır. Bundan dolayı yeni doğumda şahsiyetin belirtilerini göremeyiz. Bir çok potansiyellerle veya daha

doğrusu, genleri vasıtasıyla potansiyel dizileriyle donanımlıdır. Fakat henüz, “davranış ve düşüncesinin karakteristik tarzlarını” geliştirmemiştir.

Doğum, bağımsızlığa ve ferdileşmeye doğru atılan ilk adımı işaret etmesi dolayısıyla dramatik bir olaydır. Bir şahsın hayatının ne kadarının anasından, evinden, ve kültürel teamüllere bağımlılıktan kendini kurtarmaya tahsis edildiğini düşünürsek, denilir ki, doğumla sürekli olarak artan otonomi ve kendine güvenme oluşumu başlar.

Şahsiyetin kendisini ortaya koyduğu ilk kesin safhanın hangisi olduğunu, ne zaman başladığını tartışmak verimsiz olacaktır. İki haftalık bir bebek ağlamayı kesmesini öğrenebilir ve başını annesinin göğsüne dayayabilirdi. Bu çevresine karşı karakteristik bir intibak ve çevre üzerinde haimiyet kurma tarzı olurdu –böylece şahsiyet görünmeye başlardı. İki aylıkken veya daha önce meydana gelen ilk sosyal gülücük, şahsiyet için o tarihi, tarih düşmek için bizi iknaa çalışan kazançlı bir olaydır. Dört aylıkken tamamen farklı tarzlarda mırıldanma, herhangi bir şeye ulaşma ve yeme stillerinde gözükmeye başlar. İlk yılın ikinci yarısında bu stiller daha bellidir. Fakat self duygusu henüz ortada yoktur. Bebek dil sembollerinin eksikliğini duyar ve ancak kendisi mi yoksa etrafındaki objeler mi hareket ediyor bilmeden, saf bir şekilde “duyum-hareki” tarzda davranır.

En belirgin olanı da, bebeklerin mizaçtaki sınırlı farklılaşmalarıdır. Marquis yeni doğan bebeklerin beslenme halinde iken engellenmeye farklı tepkide bulunduklarını bildirir –biri muayyen zamanlarda itiraz ederken diğeri bütün bedeniyle. Bebekler ağlayışlarında, emiş tarzlarında, şaşırtıcı ve engelleyici uyarıcılara karşı tepkilerinde, genel enerji ve katılık seviyesinde ve mizacı ifade eden diğer bir çok durumlarda farklılaşırlar.

Konuyla ilgili olarak Stone ve Church şunları yazıyor:

Bazı insanlar çabuk hareket ederler, bazıları yarı yavaştır, bazıları ağırdır. Bazıları kesik ve kuvvetli, bazıları da aralıksız. Bazı bebekler bir hamlede süt şişelerini bitirirler, bazıları acelesizdir ve hatta bir beslenme sırası onlar için diğer zamanlardan farksızdır. Bazı bebekler durumlarının değiştirilmesine oldukça sert karşı koyarlar, diğerleri bir yerde bırakıldıkları şekilde kalmaktan mutlu gözükürler. Sürat için irsi bir temel olsa bile, diğer irsi vasıflard ister istemez birbirlerine uymalarının dışında, veliler ve çocukları her zaman aynı tarzda hareket etmezler. Ve aceleci bir anne ile ağır hareket eden bir çocuk veya tersi bir durum karşı karşıya

geldiğinde, karşılıklı engellenme, öfke, dargınlık ve çatışma ortaya çıkabilir.

İlk yıl ne kadar önemlidir? Sürgün eğimli olduğunda, ağacın da eğri olduğu doğruysa, daha sonraki şahsiyetinde uzun vadeli tesirlerin önemli olduğunu çocuğun başlangıçtaki eğiminden bekleriz. Her ne kadar uzlaştırılamaz olmasa da, konu hakkında sahip olduğumuz böyle bir delil, başlangıçta ihtilaflı gibi gözükür.

Menfi delil, spesifik çocuk eğitimiyle ilgili uygulamaların uzun vadeli tesirlerini ölçen incelemelerden gelir. Freudçu anlayışı benimseyen bazı psikologlar, daha sonraki şahsiyetinin güvenli, nörotik olmayan bir duruma ulaşması için bebeğin, (a) meme emmekten, (b) uzatılmış bir bakım devresinden, (c) derece derece sütten kesmeden, (d) bakım programını kendiliğinden bırakmadan, (e) tuvalet eğitiminden, (f) sıkılganlıktan kurtulma, (g) cezadan kaçıp kurtulma, (h) güven duygusu, mesela anne ile birlikte uyumaktan zevk alacağını söyleyecektir. Bu spesifik hipotezlerin araştırılmasında Sewel, bu tecrübeleri hayatının ilk yılında kazanan ve kazanmayan altı yaşındaki çocukların şahsiyetini mukayese etti. Sonuçlar olumsuzdu. Tek müspet buluş, annesiyle birlikte uyumak zorunda oluştu. Hayatının ilk yılında anneleriyle birlikte uyuyan bebekler, diğer çocuklardan daha zayıf intibak puanları ve daha zayıf aile ilişkileri göstermekteydi –orijinal hipoteze ters düşen bir buluş.

Bu yüzden bu delilin bize rehberlik edebileceği yere kadar, bebeğin şişeyle mi yoksa anne memesi ile mi beslenip beslenmediğinin, bakımının programlı mı yoksa gelişigüzel mi olup olmadığının, sütten kesilmenin bir den bire mi, yoksa derece derece mi olup olmadığının, tuvalet eğitim metotlarının kullanılıp kullanılmayışının, daha sonraki şahsiyet gelişmesinde hiçbir farklılık yapmadığı gözükür. Hayatın ilk yılında bebek öylesine plastik veelaştiktir ki, spesifik eğitim tarzlarıyla daha sonraki eğitim tarzları arasında hiçbir noktası noktasına irtibatın kurulmadığını çıkarmak yerinde olur.

Müspet tarafta spesifik ve detaylı olmayan uygulamalara, fakat annelik etme tarzı diyebileceğimiz daha geniş bir faktörle ilgili incelemelere geliyoruz. Hayatının ilk yılında ana kucağından kesilen ve ananın yerini alacak iyi bir karşılık bulamayan bir çocuğun, ters surette etkilendiği görülür –hatta uzun bir devre için, muhtemelen her zaman için. Goldfarb, annelerinden hayatının ilk aylarında ayrılmış olan iki grup çocuk inceledi. Bu çocukların yarısı, ayrılma zamanından sonra iyi bir süt anne terbiyesi almıştı; diğerleri bir kurumda yaşamıştı. On yıldan fazla bir zaman sonra tekrar incelendiğinde, aralarında önemli bir farklılık olduğu görüldü. Kurumda kalmış olan çocukların

zihni kabiliyetleri daha düşük olmakla kalmıyordu, hissi kontrol ve sosyal intibaklarında da nispeten bozukluk görülmekteydi. Esasen yeterli annelik etme noksanlığının aynı bozuk ve kusurlu tesirleri –bazan "hastanelik" denilir- diğer araştırıcılar tarafından da tespit edilmişti. Böyle delilleri Erikson'u ilk ve en önemli hayat krizinin güven gelişmesi olduğunu benimsemeye götürdü. Sözlük diyor ki, güven, bir başkasının doğruluğuna teyit edilmiş itimattır. Tamamen bağımlı bir yaratık olan çocuk, anne görevini yerine getiren bir kişiye güvenemedikçe, hayattaki başlangıcı gerçekten zayıftır.

Bir çocuğun yeterli annelik görevini yapan kişinin eksikliğini duyması için mutlaka kuruma gönderilmesine gerek yoktur. Bazı kadınlar bebeklerini reddederler. Çocuklarına verdikleri her hizmeti çok görürler. Ve annelerinin ses tonuyla fiziki hareketleri, güven vermekten çok çocuğu sinirliliğe sevkeder.

Özetleyecek olursak, hayatının ilk yılındaki çocuk, hayatının daha sonraki bir safhasında olacağından daha plastik, daha elastiktir, daha faaliyetsizdir. Kendisi hakkında hiçbir kavramı, süregelen anısı, ve kesin alışkanlıklar iskelesi yoktur. Bu sebeblerden dolayı diyebiliriz ki, onun çevresindeki olaylar, mesela nasıl doyurulduğu, nispeten az tesir bırakır. Bir anlamda ilk yıl, sağlıkta ciddi incinmelerin meydana gelmediği kabul edilerek, şahsiyet için en az önemli yıldır.

Aynı zamanda kökler teşkil ediliyor, özellikle ana kök olan güven. Tarihlendirmek üzere en iyi delilimiz, ehliyetli bir annelik etmenin (özel uygulamalara önem vermeden) psikolojik gelişmenin normal yolunu tesis ederken asli bir faktör olduğudur.

Denilmiştir ki, şahsiyet büyüme yoluyla çocuklukta bağımlılıktan adolesans döneminde de bağımsızlıktan, yetişkinlikte itimada layık olmaya doğru gelişmedir. Hayatın ilk yılı problemi, bağımlılığı kesin ve tabii temeller üzerine tesis etmektir. Bu karşılanırsa, Maslow'un ifadesiyle, çocuk "kendini kuvveden fiile çıkarma" safhasına girişte, daha sonraki yıllarda çok daha iyi durumda olur. Karşılanmazsa, bütün hayat, ferdin başlangıçta esirgenildiği bağımlılığı sevme durumunu elde etmek üzere tamahkarlık, gözü doymazlık, mütehakkimlik, ve benzer gayretleri izhar ettiğini gösterir. Güven yerine hayat güvensizlik üzerine kurulur. Başşlangıçta temel güven eksikliğini duyan çocukların, daha sonraki çocukluk yıllarında azınlık gruplarına karşı peşin hükümler dahil, her şeye karşı şüpheciliği geliştirmek üzere meyilli olduklarına dair deliller vardır.

Gelişmenin Tahmini

İlmin gayelerinden biri, önceden kestirmektir. Daha sonraki şahsiyetin ne olacağını, çocukluk yıllarının dikkatli bir şekilde incelenmesiyle önceden söyleyebilir miyiz? Eğer soyaçekim ve başlangıçtaki öğrenme önemli ise, ve şüphesiz her ne kadar bütün çevresel etkileri önceden göremez isek de, belli bir başarımızın olacağını umabiliriz.

Bir tecrübede otuzdan fazla çocuk iki ile sekiz aylık arasındaki belli bir zaman içinde incelendi. Çocukların beş yaşındaki muhtemel davranış stili ile ilgili bir çok tahminler yapıldı. Bakıcılar titizdi: Bir psikolog ilk incelemeyi yaptı. Başak bir psikolog beş yaşındaki incelemeyi yaptı ve diğerleri de iki raporun uygunluğu hakkında hüküm verdi.

Roddie'nin vakasında küçük bir parça alalım.

Tahmin (beş aylık iken): Roddie'nin göze çarpan bir çocuk olacağını sanmıyorum, her ne kadar bu "kız gibi oluşunun" bir belirtisi ise de. Daha çok diğer çocuklar gibi kovboyluğa, askerliğe özeneceğini, hareketleri ve tavırları bir çok beş yaşındakilerde gözlenilen saldırgan erkek vasfına sahip olmayabilir."

Sonuç (Beş yaşında iken): Tavırları ve sözleriyle fırsat buldukça erkeksi bir kabadayılığı ortaya koydu. Keza Hopalong Kasidi, Süpermen ve babasıyla balıkçılık oyunları gibi her çocukta aynı olan alakaları paylaştı.

Hala davranışındaki "yumuşak" bir nitelik bütün gözlemciler tarafından yorumlanmaktaydı…Sanki kendisinin kuvvetli olduğunu hisseder gibi teyitkar davranmamaktaydı (örneğimizde bir çoklarının yaptığı gibi).

Roddie için bütün prediksiyonlar aynı derecede doğru değildi. Bu vechile tahmin: "Konuşmasında Roddie'nin erken gelişme göstereceğini umuyorum". Sonuç: "Vokabülerinde ve sözel kavrayışında ortalamanın altında puanlar aldı".

Bu metot sayesinde –muhafazakar puanlanarak- bütün tahminlerin üçte ikisinin doğru, üstelik üstün bir şekilde doğru olduğu görüldü: üçte biri yanlış veya ekseriyetle (raporun büyük bir kısmı) yanlıştı. Umumiyetle bunlar, altı çizilebilecek olan geniş ve sonuna kadar süren mizaci istidatlardı. Mesela Roddie beş aylık ve beş yaşında iken çok sinirli, aşırı hareketli, hassas bir çocuk olarak doğru bir şekilde görülüyordu. Görülemeyen, ya da tahmin edilemeyen, kendi kendini kontrol, şahsi dostluklar, daha sonra öğrenecek olduğu kendisi hakkındaki tasavvur ve kaçınılmaz surette şahsiyetine tesir edecek olan model tip idi.

Bir kere daha görüyoruz ki, mizaç, hareketlilik ve bir dereceye kadar zeka, işi sonuna kadar sürdürendonanımlar olarak görünüyor, fakat çevresel etkilerle onları dokuyacağı ilerdeki model bilinemez.

Daha uzun bir zaman aralığı bakımından bu önceden kestirmeler, tahminler nasıl olacak? Burada ayrıca, başarının her ne kadar kusursuz olmaktan uzak olduğunu görüyorsak da, tahminler şanstan daha büyüktür.

Shirley, hayatlarının ilk iki yılında bulunan ondokuz çocuk hakkında şahsiyet skeçleri yazdı. Onbeş yıl sonra Neilon, bu çocukları tekrar teste tabi tutarak orijinal skeçlere bakmadan bu çocukların onaltısını tespit etti: ve onların şahsiyetleri hakkında yeni tasvirleryazdı. Mesele şuydu, bunların dışında verilmiş hükümler orijinal skeçlerle ve daha sonraki skeçlerle çatışabilir mi? Diğer deyişle, genç bir şahıs aynileşebilir şekilde, iki ve onaltı yaşlarında aynı mıdır? Hükümler, özellikle kızlar hakkında verilenler, tesadüflerden uzaktı. İki ile onaltı yaş arasındaki kızların skeçlerinin hemen hemen hepsini gözlemekte ehliyetliydiler, fakat bir vakada tam başarısızlık vardı. Açıkça, her ne kadar bazı çocuklarda şans büyük rol oynamakta ise de, ortalama değişmezlik makuldu.

Bu ve benzer delillerden, daha sonraki şahsiyet modelinin çocuklukta bir dereceye kadar tefrik edilebilir olduğu neticesine varıyoruz. Tahmini oluşum şaşırtıcıdır ve tamamen bağımlı olamaz. Değişmezlik kusursuz değildir. Söylemek gerekirse, küçüklüğündeki çocuk kesin anıların eksikliğini duyar, gelişmesine yol gösterecek hiçbir nefis duygusu veya kendisi hakkında tasavvuru yoktur. Freud doğruluyor ki, bu ve diğer kapasiteler gelişirken, üç yaşında, daha sonraki gelişme için rehberlik kesinlikle kurulur. Karakter yapısı üç yaşında tayin edilir. Benim görüşüm ise daha az kadercidir. İstikametler daha sonraki çocuklukta, adolesans devresinde veya yetişkinlikte kuvvetle değişebilir. Fakat bir dereceye kadar aynı çocuk, tamamen reddedemeyeceğimiz, “insanın babasıdır”.

Özet

İnsanlar asırlarca beden yapısının mizacımızı yabsıttığına inandılar. Sonunda ilim, mevcut paralelleri nasıl kuracağını öğreniyor. Beden yapısına göre hareket etme vaadkar bir metottur.

Sadece fizik ve mizaç değil fakat zeka da, sonraki eğitim ve tecrübenin tamamen gelişmiş bir halin oluşumunda etkili olacağı şahsiyetin ham maddelerini teşkil eder. Her ne kadar genetik donanımın ailedeki benzerlikler için olduğu kadar

aykırılıkları da hesaba kattığını unutmamak gerekir ise de, ekseriyetle entelektüel kapasite aile içinde kendini gösterir. Ne yazık ki psikologlar, her bir ferdin kendine has bir tarzda doğuştan Allah vergisiyle sonradan kazanılmış alaka ve vasıfları mezcetmesinden dolayı, kabiliyetlerin şahsi modeline yukarıdan bakmak temayülündedirler.

Bir genetikçi, hiçbir özellik veya hareketin genetik bir tesir olmadan hiö bir manaya gelmeyeceğini belirtmek için, “insan şahsiyeti %100 genetiktir”, ifadesini kullanmıştı. Haklıydı. Fakat şu ifade de aynı derecede doğrudur. “İnsan şahsiyeti %100 çevreseldir”. Kastedilen manası, çevresel tesirler ve öğrenmenin, her özellik ve harekete girdiğidir. Araştırmalar her nasılsa, Allah vergisi olan fizik, mizaç ve zeka üzerinde genetik tesirlerin bulunduğuna kesin gözüyle bakar.

Her ne kadar şahsiyetin, şüphesiz biyolojik bir temeli varsa da, öyle gözüküyor ki, ilmi ilerlemenin mevcut safhasında, umumiyetle şahsiyet fenomenini biyolojik bir zaviyeden çok psikolojik bir zaviyeden incelemek daha yerinde olacaktır. Her nasılsa, biyolojik gelişim teorisini, kabaca tatbik edilir olarak kabul edebiliriz, ve şahsiyete, kişinin hayatta kalışını ve varlığının idamesini temin etmek üzere geliştirdiği formül olarak bakabiliriz.

İntibak modellerinin efriki organizasyonu olarak tarif edilen şahsiyet, doğumda hazır değildir, fakat doğumla başladığı söylenebilir. Hayatın ilk beş yılında eğitim ve öğretimin hususi şekilleri, çocuğun annesiyle tesis ettiği güvenilir ilişki tarzından daha az katı gözükür.

Araştırmalar gösteriyor ki, geliştirilecek şahsiyet tarzıyla alakalı olarak çocuklukta geniş tahminler yapılabilir. Bu tahminlerin başarısı, şahsiyetin kesinlikle ilk yıllarda sabit hale getirildiği inancını haklı çıkarmak için kafi değildir. Oluşum, kişinin hayatı boyunca devam eder.

5. BÖLÜM

Öğrenme Prensipleri

MOTİVASYONDA ZIT GÖRÜŞLER - YARI MEKANİK GÖRÜŞ - YARI MEKANİK MOTİVASYONUN TENKİDİ - ÖĞRENMEDE YARI MEKANİK FAKTÖRLER - FARKLILAŞMA VE ENTEGRASYON - KOGNİTİF (ORGANİZASYONEL) ÖĞRENME - İŞTİRAK (BİYOGRAFİK ÖĞRENME) - ÖZET

Daha önce gördük ki, irsiyet, şahsiyete şekil verirken evrensel bir nüfuz kullanır -özellikle fizik, temel kabiliyetler, ve mizaç bölgelerinde. Ve henüz, bir bütün olarak gelişmenin takip ettiği yolu incelerken, öğrenmenin daima daha büyük önemi olan bir faktör olduğunu söyleme teşebbüsünde bulunmaktayız. Belki bu yolda nispetler takdir etmek fayda getirmez, bir çiçekçi hiç bir zaman krizantemlerin kendilerini "ne kadar" tohuma ve "ne kadar" toprak ve ekime borçlu olduklarını sormaz. Açıkça, diğer bütün organizmalarla mukayese edilen bir hakikat olmak üzere, insan oldukça değişebilir bir yapıya sahiptir. Miras aldığı ham maddelere çok geniş şekillerde kalıp verilebilir.

Hayat boyunca kaç öğrenme şeklinin yer aldığını bir an için düşünün. Yürümeyi, konuşmayı ve dansı öğreniriz; otomobil sürmesini, yüzmeyi, ve piyano çalmayı; hecelemeyi, yazmayı, ve okumayı; olayları, sayıları ve şiirleri hatırlarız. Yenilecek şeyleri, korkuyu, sakınmayı ve cinsel bakımdan arzu edilecek objeleri öğreniriz. Moral, değer ve alaka kazanırız. Din, inanç ve ideoloji benimsemeye başlarız. Tercihler, hükümler ve tarzlar geliştiririz. Yeni kavramlar, manalar, ve intibaklar öğreniriz; keza yabancı diller. Yeni motivler, hırslar ve ümitler öğreniriz. İşaretler, izler ve ipuçları öğreniriz. Tedricen kendi vasıflarımızı ve şahsiyet temayüllerimizi

kazanırız; rehber bir şahsi şuur ve az çok şümullü bir hayat felsefesi ediniriz. Hatta nasıl öğreneceğimizi öğreniriz.

Öğrenmenin asli prensiplerine geçmeden önce, iki önemli ifade

yapılmalıdır .

1. Öğrenilenlerin yayı o kadar geniştir ki, basit, ehliyetli

Bir öğrenme teorisi ummamalıyız. Psikolojide öğrenme gibi hiçbir problem sahası, bu kadar fazla tecrübi araştırma çekmemiştir. Problemlerin çoğu çözüldü. Ancak zamana göre neticeyi tenkide tabi tutsak, mevcut teorilerin tek yanlı ve dar olmak temayülünde olduğunu söyleriz. Bu teoriler, vukubulan öğrenme şekillerinden çoğunu karşılamada talep edilen ihtimamın eksikliğini duyarlar.

2. Öğrenme teorileri (psikolojide herhangi bir konudakindenfazla) araştırmacının insan tabiatı hakkındaki düşüncelerine dayanır. Diğer deyişle, her öğrenme nazariyecisi, bir filozoftur, bunu da bilmeyebilir. Meseleyi daha somut olarak ortaya koymak gerekirse, öğrenmeyi araştıran (ve konuyu teori haline getiren) psikologlar, insanda motivasyonun mahiyeti hakkındaki henüz olgunlaşmamış bir görüşle işe başlar. Bu hareket (mot ivasyon felsefesi) öyle önemlidir ki, onu şimdi doğrudan doğruya izah etmemiz gerekmektedir, ve 9 ve 10. Bölümlerde bu probleme yeniden döneceğiz.

Motivasyonda zıt görüşler

Bir çiftlik evinin penceresinden, havadan etkilenmiş, dağınık ve kendisini tamirden aciz, giderek çökmüş eski bir ahır görürüm. Ahırın yanında, tamamen dayanıklı, arsız sazlar, ahududu çalıları ve yabani kirazlar vardır. Kuru ot alan üzerinde yayılmış ve aynı zamanda verimli toprak için ve yayılmak üzere boş arazide adeta birbirleriyle yarışıyorlar.

Cansız tabiat termodinamiklerin ikinci kanununa itaat eder. Bu tabiat kendi bütünlüğü derecesinde azalır. Prosese entropi denilir. Kayalar ufalanır, güneş hararetini kaybeder, ahır çöker.

Aksine hayat, birbirine meczolmuş şekilde sentetiktir. Organik ve inorganik özlerden şaşırtıcı değişikliklerle ye**ni** **or**ganik unsurlarını oluşturur. Prosesin anahtarı, entropik dağılmanın zıddı, organizasyon'dur. Hayatın organize

olma kapasitesi, sadece kimyevi sentezlere hudutlandırılamaz. Organizmalar cansız tabiatı bilinmeyen bir tarzda benimser, yeniden hasıl eder, ve gelişirler. Bu üreticilik, hayvanlar arasında bitkiler arasındakinden daha belirgindir, ve en göze çarpanı da insanlar arasında olanıdır. Şahsiyet her ne olursa olsun, yaygın organizasyon prensibinin en göz alıcı misalidir. Bu açık ve gelişen bir sistemdir.

İlim filozofları tabiattaki bu çift kanal vasıtasıyla şaşkınlığa uğra. Organizma ölür ölmez bedeni, sağlığında başarıyla karşı koyduğu ve kendine mal ettiği hava ve bakteri sebebiyle dağılmaya başlar. Kişi yaşarken, devamlı olarak yiyecek, oksijen, bakteri hareketi, geçmiş tecrübe, mevcut ihtiyaçlar ve gelecekle ilgili hayaller sentez eder. Böyle yaparak sadece bağımsız bir varlık olarak hayatını devam ettirmekle kalmaz, aynı zamanda **ne** olduğunun daima en karakteristiği olmak üzere büyür ve gelişir, bambular ve yabani kirazlar türlerinin kaderini inatla tamamlıyorlar. İnsan şahsiyeti daha fazlasına yapıyor: planlarını **ve** ümitlerini gerçekleştirmeye doğru ilerliyor. Kendini gerçekleştirme en sık kullanılan terimdir. İlim filozofları gelişmenin bu durumuna, hedeflere doğru bir ilerleyişi işaret etmesi manasında,teleolojik adını vermektedirler.

Aynı zamanda her çeşit mekanik determinant yaşayan organizmalar üzerinde tesirde bulunur. Elimizi bir aleve tutup yakarsak, yanığa mekanik olarak sebep olunur, gerçi vasıtasız olarak başlayan kendini tamir etme hadisesi mekanik değildir. Cansız tabiat gibi yaşayan varlıklar da sıcağın, rutubetin, yer çekiminin ve (en hassas olarak) radyasyonun tesirlerine maruz kalırlar; ancak bütünleyici güçlerimiz nor**mal** olarak onların **tehlikeli** tesirlerinden bizi korurlar. **Havayı** ayarlama cihazları icat eder, sı ğınaklar, asansörler yaparız, zehirlere karşı panzehirler buluruz.

Felsefi deyişle, hem mekanik determinizmi hem de teleolojiyi ka**bul** etmeliyiz. Delilleri yokladıktan sonra, konunun öğrencisi şu neticeye varır: "Geriye pek bir şey kalmıyor, fakat daima birbirini tamamlayan iki açıdan bakılması gereken, tabiat nizamının hakiki temeli olan teleoloji ile mekanizmin zıtlığı sonucuna varmak ve bize bilmecenin üstün olduğunu kabul etmek."

Bununla birlikte -artık burada yavaş yavaş motivasyon problemine yaklaşıyoruz- filozoflar ve ilim adamları, böyle zıt prensiplerle yüzyüze geldiklerinde inatçıdırlar. Sorarlar, ortak bir kanun bulmak mümkün değil midir? İki ayrı ilim sahasından çok ilmin bir birim

haline gelmesini sağlamayı isterler, veya zorlayıcı zıt prensiplerden bir hayat ilmi için sonuca gitmeye çalışırlar.

İlmin ilk zaferlerinin sadece cansız tabiat ile ilgili olduğunu belirtelim. Bugün bile tabii ilimler şahsiyet ilmi dahil hayat ilim lerinin oldukça önündedir. Bu yüzden mekanik determinizm kavramının niçin popüler olduğunu anlamak kolaydır. Ve yine, birçok psikoloğun niçin şahsiyet teorisinin kendisini mümkün olduğu kadar mekanik kavramlara hasretmesinin iyi olacağını düşündüklerini anlamak da kolaydır.
Bu yüzden -artık sonunda motivasyona geliyoruz- şahsiyetle ilgili araştırma ve teori, özellikle Amerika'da, muhtelif yarı-mekanik kavramlar geliştirdi. Onlara yarı diyoruz, çünkü tamamen mekanik değildirler. Hiç bir psikolog insanı tamamen cm.,sn.,gibi ölçülere vuramaz; ne de biyokimyada, elektronikte, ve düşünen makinelerde bulunan fonksiyonlara. Gerçi bu çeşit teşebbüsler oldukça sık yapılmaktadır.

Yara mekanik teoriler insan hareketlerini izah etmeye muktedir basit itimleri keşfetmek için mümkün olduğu kadar gayret gösterirler. İçgüdüler, tutumlar, niyetler, maksatlar gibi dahili teleolojik kuvvetlerden oluşan organizmayı bunlardan arındırmaya çalışırlar. Bu çeşit boş organizma yaklaşımına S-R psikolojisi diyoruz, S (uyarıcı) ve R (tepki) şahsın dışındaki saçaklar üzerindedir. Böylece onlar teleolojik çeşniden uzak gözükmektedirler.

Yarı Mekanik Görüş

S-R yaklaşımını destekleyen araştırmalardan çoğu hayvanlarla, esasen farelerle yapılan çalışmalardan gelir. Herhangi bir canlı yaratık gibi fareler de bir bütünlük gösterirler. Fakat nispeten basit hayvanlardır ve insanoğlu yerine onların incelenmesiyle, ümit edilir ki, iddia edilen teleolojinin daha mekanik bir illiyete nasıl indirgenebileceği keşfedilir. Tartışma aşağıdaki şekilde ortaya çıkmaktadır.

Dürtü. Farzedin ki, birinin midesi boştur, kıvranmaktadır ve organizmayı rahatsız edecek şekilde tahrik eden istenilmeyen bir uyarılma hasıl olur. Açların kan akışında kimyasal bozukluklar tarafından da yaratıldığı gerçeği karmaşıktır, fakat asli durumu değiştirmez. Nesiç dengesi yeniden kuruluncaya kadar sinirsel faaliyeti vazeden bir nesiç değişmesi olarak tarif edilir dürtü. Açlık ve susuzluk, oksijen eksikliği, şeker veya tuz ihtiyacı bozuk uyarılmanın misalleridir. Diğer dürtülere idrar ve feçes çıkarma, ve belki de yorgunluk ve cinsiyet ihtiyaçlarına da bedendeki yıkım veya salgıların baskısından doğan 'aşırı' uyarmalar olarak bakılabilir. Şahıs bu nesiç değişmeleri tarafından harekete getirildiğinden, kabul etmeliyiz ki, burada motivasyon teorisi için örnek ve zorlayıcı bir başlangıcımız var. Şurası not edilmelidir ki, mekanik illiyet için burada içgüdülerden söz etmiyoruz. Birkaç istisna ile, hayat başlangıcındaki dürtüler sadece gelişigüzel, kararsız, veya mekanik bakımdan refleks faaliyete yolgösterir gözükür. Fakat bu faaliyetlerden hiçbiri, genellikle içgüdüler kadar maksatlı değildir. Yani, üstünlük içgüdüsü, nefsini koruma, kaçıp kurtulma, ve topluluk içgüdüsü kabul etsek de bu çeşitten farzedilen hiçbir hedef yoktur.

Gerilim indirgeme. Yarı mekanik görüşte bir adım daha ileriye atan S-R psikologları dürtünün şümullü operasyonunu tarif edecek bir kanun araştırırlar. Bütün dürtüler açıkça nesiçlerdeki bir dengesiz likten doğduğundan (aşırı ve dengesiz uyarılma) dürtü motivasyonunun, daima gerilimi indiren bir proses olduğu bu psikologlara göre açıktır. Ve eğer bütün diğer hayvanlar gibi insan da dürtülerden başka hiçbir asli motive sahip değilse , motivasyonun gerilimi indirgemeye doğru bir baskı olduğu ortadadır. Motivasyonun

dürtüdeki indirgeme neticesini nasıl sağlayacağı sorulursa, cevap, bundan öğrenmenin sorumlu olduğudur. Öğrenme,bize gerilimlerimizi boşaltan alışkanlıkla ilgili stratejiler saçlar. Keza, bütün motivlerimizin ilkel nesiç ihtiyaçlarımıza dayandırıldığı kapalı hakikatini hesaba katar. Böylece hayattaki asıl motivlerinizden birinin sizin ö nceki yiyecek arzunuzun kısaca öğrenilmiş ve karmaşık bir yaygınlaşması olduğu izahı verilir. Bir meslek öğrenme niyetinizde olduğunuzu söylerseniz, motiv tekrar yiyecek, cinsiyet, yorgunluk veya diğer dürtülerin tatmini doğrultusunda izah edilir.

Gerilimi indirgeme teorisinin ilginç tarihi kökleri vardır. Eski Grekte Epikürcüler, insanın hayatta yaptığı her şeyin ıstıraptan kaçınmaya çalışmak olduğunu ileri sürmekteydiler. Akıllıysak arzularımızı azaltmaya çalışırız, böylece indirgenecek minimum bir gerilimimiz olur. Bazı filozoflar meseleyi daha esprili bir tarzda ifade etmekteydiler. Gerilimi indirgemenin hazzı getirdiğini, ve bu sebebten insanın bütün motivlerinin hazzı araştırma olarak özetlenebileceğini söylemekteydiler. Filozof ve psikologlar asırlarca, Jeremy Bentham'ın ifadesiyle, ‘ıstırap ve hazzin en yüksek hocalarımız olduğunda’ ısrar etmekteydiler. Görüş, psikolojik hedonizm diye adlandırılır.

Modern S-R psikoloğu haz ve ıstıraptan bahsetmez, çünkü bunlar şuurlu durumları tasvir eden kelimelerdir; ve S-R psikoloğu iyi bir mekaniksel teorinin, "zihnin" dilini kullanmaması gerektiğini hisseder. Mekaniksel hadisede 'zihne' yer yoktur, bu yüzden "gerilimi indirgeme" modern hedonizm için tercih edilen terimdir.

Görüşlerinde daha ılımlı olan bazı psikologlar bu kadar basit bir formülden rahatsız olurlar. Gerilimi indirgeyecek en süratli yolun, intihara havale etmek olduğunu işaret ederler. Ne bahasına olursa olsun şimdiye kadar birçok insan arzularını idame ettirerek ve artırarak hayatta kalmaya çabalamıştır. Ne bahasına olursa olsun hayatta kalmak, gerilime sahip olmak demektir. Kluckhohn ve Murray bir uzlaşma teklif ederek, insanların hakikatte gerilimsiz bir durumu değil, daha çok gerilimi indirgeme oluşumunu araştırdıklarını ileri sürerler. Problemlerimizi çözerken, istirahati ararken, yemek yerken, cinsel kovalamacada , çalışırken bizi saran faaliyetten hoşlanırız, çünkü her ne kadar gerilimsiz olmasa da, bu çeşit faaliyetler istek ve zorlamadan öteye bize yol gösterir.

Homeostasis. Bir başka gözde ve mevzuyla ilgili kavram, fizyolojiden ödünç alınır. Bedenin kimyevi terkibini, mizacını, sağlık durumunu uygun bir seviyede tutma kapasitesi muğlaktır ve huşu telkin eder. Kavramı ödünç alan bazı psikologlar diyorlar ki, homeostasis aynı zamanda insan motivasyonunun temel kanunudur. 'İstikrarlı bir durumda' bulunma ısrarı eğilimindeyiz. Hayat için gerekli tonüs ve tansiyonları muhafaza ederiz. Varlığımızın istikrarının korunmasına arzularız. Motivasyonun bu görünüşü açıkça gerilim indirgemeden bir dereceye kadar daha fazla teleolojiktir. Hayatın kendisini koruma ve yenileme eğilimi vardır. Sadece aşırı ve kusurlu uyarılma ile harekete getirilen bir şey değildir. Henüz homeostasis donuk bir kavramdır. Hem değişme hem de gelişme için statik, ilerleyici olmayan, yetersiz şekilde göz önünde duran bir kavramdır. Görünüşü yarı kapalı sistemlerden biri olduğudur**,** hayata tamamen açık bir sistem değildir ve olduğundan daha fazla yayılma ve oluşma için ehliyetlidir.

Yarı Mekanik Motivasyonun Tenkidi

Bu görüşlerin muarızları diyorlar ki, b**unlar,** şahsın arzu, emel, ümit ve hasretlerinin sadece küçük bir kısmını hesaba katar. Yetişkinin incelmiş motivlerini bir dürtü esasına indirgemenin imkansız **olduğunu sö**ylerler. Dürtüler vardır, evet, ve ekseriyetle organizmayı gerilimden kurtulmayı araştırmaya itmek eğilimindedirler. Fakat onlar insan motivasyonunun ilkel ve hayvani tarafıdırlar. Büyüme ve gelişmeyi değil fakat güvenliği sağlayan, temel koruyucu bir fonksiyona sahiptirler.

Bu tenkit, hem çocuklarda hem de yetişkinlerde, emniyet ve gelişim motivasyonları arasında ayırım yapan Maslow tarafından sarih bir şekilde geliştirildi. Emniyet önce gelir. Psikolojik manada büyümeden önce çocuk, temel gıda, rahatlık, emniyet tatminlerini sağlayacak olan velilerine ve çevresine güvenebileceği bir safhaya ulaşmalıdır. Bu safhayı başarıyla geçemezse, vasıtasız dürtülerinin tatmininde daima saplantılı olan endişeli, vesveseli bir şahıs olarak büyür. Akıl hastanelerinde (fakat günlük hayatta da) gelişme için hiçbir kapasitesi yok gözüken fakat tamamen bitkisel (faaliyetsiz) hayatlarında, basit ilcaların tatmininde merkezleşmiş olan insanlarla karşılaşırız.

Diğer taraftan çevresiyle temel bir güven ilişkisi olan bir çocuk merak ve alakasında dünyaya ulaşan bir çocuktur. Edebi lisanla, bulduğu herşeyden zevk alır; kumsaldaki deniz hayvanlarının kabukları, dinlediği hikayeler, kazandığı **yeni** hünerler. Korkudan, oluş hadisesine haris bir şekilde giren daimi koruyucu ihtiyaçlardan uzaktır.

Sağlıklı çocuk ve yetişkin gerilimlerini sürekli olarak yeni alak**alar** şeklinde inşa eder ve homeostasisin **temel** emniyet seviyesinin ötesindeki yolda gider. Çoğumuzun hasretini çektiği yeni tecrübeler ge**rilim** indirgeme başlığı altına konulamaz, ne de kendimiz için bilgi edinme isteği, güzel ve faydalı eserler ortağa koyma isteği, sevgi alışverişi, sevginin içine aldığı her çeşit sorumluluk **ve** kayıtları bu başlığa dahil edebiliriz. Görev duygusu da kişinin hayat boyu edinebileceği en iyilerinden biri- ilmi olarak dürtü psikolojisine indirgenemez. Arktik kaşif Roald Amundsen'in hayat tarihçesi, bize tamamen dürtü ve homeostasise dayanan bir motivasyon teorisine temel atmanın zorluğunu gösterir.

Otobiyografisin e, onbeş yaşında nasıl bir hakim hırsa sahip olduğunu anlatır -bir kutup kaşifi olmak. Engeller başa çıkılamaz gözükmekteydi, fakat o alaka ve cehdinde ısrarlıydı. Başarıya ulaştığında indirgenmiş gerilimlerine kendini bırakmadı. Emel seviyesini taahhüdü **ile** uygun kılmak üzere yükseltti. Kuzey batı geçidine ulaşan Amundsen, Güney kutbunun keşfine yolaçan ıstıraplı projesine dört elle sarıldı. Güney Kutbunu keşfeden Amundsen, aşırı cesaret kırıcılığına rağmen, nihayette başardığı bir iş olan Kuzey Kutbunun üzerinden uçmak için yıllarca planlar yaptı. Daha az yetenekli bir kaşif olan Nobile'ı Arctik'te ölümden kurtarmak teşebbüsünde hayatını kaybedinceye kadar taahhüdünde hiçbir zaman kararsız olmadı. Bir hayat tarzını aralıksız muhafaza etmekle kalmadı, aynı zamanda bu merkezi motiv onu, yorgunluk, açlık, istihza ve tehlikenin yarattığı kısmi gerilimleri azaltmak üzere birçok imtihanlara karşı koymakta muktedir kıldı.

Yarı mekaniksel görüşler bize dürtülere dair böyle bir manzara arzeder. Gözden kaçan önemli bir husus, daima olgun motivasyonu işaret eder gözüken, ileriye veya geleceğe olan güvendir.

Bu sert tenkitlere rağmen, dürtülerin önemliliğini, hayat boyu bir gaye için harekete sevkeden faktörler şeklinde kabul etmeliyiz. Klineberg haklı olarak onları, "kesinlikle güvenilir **motivler"** diye adlandırır. -bütün insanlarda ve bütün kültürlerde bulunan. Her ne kadar dürtüler daha sonraki bütün motivasyonları hesaba katmayabilirlerse de, hayat boyu bizimledir ve çocuklukta motivasyonel sahneye tamamen **hakimdirler.**

Ayrıca, dürtüler gelişim teorimiz için başlangıç noktası teşkil ederler. Sadece mahiyetleri icabı yarı mekanik olmakla kalmazlar, aynı zamanda özellikle hayatın başlangıcında yarı mekanik öğrenme prensipleri tarafından etkilenir (tadil veya kontrol edilir)ler**.**

Öğrenmede Yarı Mekanik Faktörler

Öğrenme, tecrübeden doğan psikolojik karakteristiklerin tadilatıdır. Söylediğimiz gibi, yarı mekaniksel nazariyeci şu dürtülerle başlar. Hemen sonraki adımı , hayat müddeti süresince dürtülerin değişme tarzının ve **dürtüler** tatmin olurken hareketlerin daha ustalaşma tarzının

izahına girişmektir.

Mekanik model derhal bir zorluğa saplanır. Bir organizmanın daima öğrenecek olması niçin bir problemdir. Cansız tabiat öğrenmez, dürtüleri de yoktur. Kar birikintileri toplanır ve buz kayaları çatlatır. Fa**kat** değişim kuvvetleri tamamen haricidir **ve** onların sürekli bir sistem üzerinde tesirlerinin hiçbir bütünlüğü yoktur. Hatta bu yüzden mekanik bir şahsiyet teorisi, hayat proseslerinin, her şeyin ötesinde tamamen mekanik olmadığı tavrını kabullenmelidir.

Bu gidiş yoluna göre, muhtelif yarı mekanik prensipler kabul edilebilir ve önemlidirler. Buna yeniden döneceğiz.

İzlerin Kaydı ve Damgalanma. Herhangi bir teori gibi, bir mekanik teori, sinir dokusunun orijinal tecrübenin zayıf bir kopyasını elinde bulundurmaya muktedir olduğunu farzetmelidir. Bütün bu tesirler kolayca kaybolmaz -bazen kısa bir an (gözdeki imaj sonrası gibi), bazen kişinin bütün hayat boyu kaza, hastalık, mahrumiyet neticesi şiddetli bir hissi şok gibi. Aslında siniz dokusunu etkileyen herhangi bir şeyin, hiç bir zaman tamamen kaybolmadığını farz etmek yerinde olur. Büyük ihtimalle, benzer bir uyarıcı tarafından daha sonra tahrikte bulunan bir iz bırakılır. Ve hatta, ferdi tecrübeler derece derece alışkanlık ve tutumlara dönüşürken, münferit hiç bir anı üstünlüğünü kurmaz, hala damgalanmanın izi oradadır.

Son bir araştırma, ilk damgalanmanın asli önemi olabileceğini ima eder. Mesela bir kaz yavrusu kuluçkadan **çıktıktan** sonra gözlerine ilk çarpan herhangi bir objeyi izleyebilir. Umumiyetle obje ana kazdır, fakat eğer obje bir insan olursa, yavrunun takip edeceği şekil insan şeklidir.

Bu kadar ilkel herhangi bir şeyin insan yavrularının öğrenmesinde meydana gelip gelmediğini söyleyemeyiz. Bebeğin anneyle özdeşleşmeye ve keza yakın çevresine emin ve arzu edilir bir hayat çatısı şeklinde bakmaya başladığı bir tarzda çevresinin diğer özellikleri gibi bebeğin annesinin damgalayıcı hale geldiği açıktır. Keza, muayyen kritik fazlarda çocuk yeni damgalanma şekillerine karşı hassas olur.

Şimdilik sadece, ilk ve temel öğrenme kanununun, intibaların sinir **izleri** şeklinde kalmakta olduğunu ima edebiliriz. Damgalanma devam ederken netice, organize ve faydalı çok zengin bir materyal deposudur. Mevcut tecrübe sistemlerine massedilen intibalarla ortaya çıkan oluşum, asimilasyon diye bilinir.

Şartlanma. Bir tarafı yanan çocuk alevden kaçınır. **Bu** söz şartlanma prensibini özetler. Bir alevin parıltısı evvela çocuğu cezbeder, fakat hemen çocuğun canı yanar ve artık alevin görünüşü kaçınmaya sebep olacaktır. Şartlı refleks kanunu aşağıdaki şekilde ifade edilebilir: her ne zaman bir uyarıcının bir motor mahreci varsa, aynı anda vuku bulan herhangi bir uyarıcı da aynı motor mahreci sağlama eğiliminde olacaktır; kafi tekrardan sonra (bazen bir fırsat yeter) ikinci **uyarıcı** tek başına o motor mahreçte bir deşarj hasıl etmeye kafi gelecektir. Aşırı sıcaktan kaçınma bir şartsız (doğuştan) reflekstir: alevin görünüşünden geriçekilme bir şartlı reflekstir.

Cüretli bir S-R psikoloğu söylemeliydi ki, şartlanma, ihtiyaç duyduğumuz öğrenmenin tek prensibidir (veya hemen hemen tek). Ve psikolog tartışmalıydı **ki,** şartlanmaya **ilave** olarak dürtü, şahsiyetin tamamını hesaba katar. Kombinasyonun nasıl çalışması gerektiğine dair bir misal veriyoruz.

Mavi elbiseler giyen, bahçesinde mavi çiçekler yetiştiren bir kadının odasını maviyle dekore ettiğini farz edin. Maviye karşı kuvvetli bir genel tercihi vardır, şartlanma muvacehesinde gelişim hikayesi şekildeki gibi olmalı. Orijinal olarak yiyecek yaklaşma

tepkisine sebep olmaktadır. Bu doğuştan şartsız bir reflekstir. Anne "bir arada vuku bulan bir uyarıcıdır"; bu kanunla anne yaklaşma davranışını canlandırır (mesela yiyecekte olduğu **gibi,** aynı motor mahreci sağlar. Anneyle ilgili diğer şeyler (kadının renk tercihi) ikinci seviyeden şartlanmalar olur. Anne belki şimdi hayatta değildir, fakat herhangi bir rabıta içinde mavi hala bizim nazari kişimize "yaklaşma için" sebep olur.Böyle bir şartlanma mazisine, bir yetişkinin resimlerden, mesleklerden, kilise, yiyecek, insan ırkları, felsefi ve moral doktrinlerden hoşlanmasını izah için müracaat edilebilirdi.

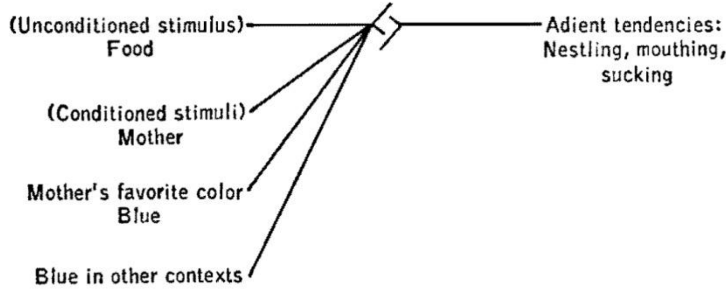

Figure 10. Development of a Taste through Conditioning

Kanunun her ne kadar dikkate değer muteberliği varsa da, en açık şekildie hayvanlara ve çocuklara uygulanır. Yetişkinler kendi arzularına göre şartlanma prosesini seçerek, reddederek, kaçınarak veya muavenet ederek ve belki muhalif olan diğer öğrenme prensiplerini izleyerek kanun hesabına zahmet ederler. Hiç kimse nazari olarak bir **dürtü**-tepkiyi şartlandırması gereken muhtemel uyarıcı kalabalığının elinde delildir. Mesela, örneğimizdeki annenin daima gözlük takması gerekmekteydi, fakat bu özellik hiç bir şartlanma kuvveti sağlamadı.

Şartlanma doktrininin bir varyantının özel izahı olacaktır. Reintegrasyon bize, şimdi meydana gelen orijinal bir tecrübenin küçük bir parçasının bütün orijinal tecrübeyi yeniden faaliyete geçirebileceğini anlatır. Bir dostun fotoğrafı hatıra ve duyguların her çeşidini **uyandırabilir**. Belli bir çiçeğin kokusu çocukluğumuzun bütün bir bölümünü yeniden yaşamamıza sebep olabilir, evinden uzakta bir yetişkin **gibi** davranan bir kolej öğrencisi, çocukluğunun bir parçası olduklarından dolayı velilerinin yanında rahatsızlık hisseder ve onların mevcudiyetinde kendi olgunlaşmamış rolüne doğru zorlandığını hisseder. Burada dikkat, parça bütün münasebetine çekilmektedir. Halbuki basit şartlanmada, yaş-rabıtası bir uyarı-uyarı ilişkisi olarak görülür. **Fakat** temel prensip aynıdır.

Uyarı genellemesi. Bir yasindeki bebek 'baba' kelimesini öğrenmiş olmalıdır ve her yetişkin erkeği bu isimle çağırarak yumuşak kucaklayışlara sebeb olabilir. Ş üphesiz kendi babasına çok özel tepkileri vardır, fakat kelime haznesi bu yaşta küçüktür -belki beş veya altı kelime. Bu yüzden onları aşırı kullanır. Onsekiz aylıkken oyuncak köpeğini 'toodle-oo' diye çağırmakta, fakat aynı zamanda yaşlı bir bayanın yüzündeki siğile de aynı sözcüyü kullanmaktadır. Psödo-mekanik şekilde konuşarak diyebiliriz ki, bir tepkiye uyarıcı genelleşmiş olur. Çok farklı objelere sanki onlar tek imiş gibi uygulama yapılır. Bir köpek tarafından korkutulan bir çocuk kedilerden, tavşanlardan, tavuklardan ve umumiyetle hayvanlardan korkabilir. Zalim bir çiftçi, küçük bir çocuğu içinde tilki bulunan bir odaya kilitledi, çocuk dehşete düşürüldü. Yıllar sonra vakayı unuttu (bastırdı), fakat uzun bir zaman, içinde bulunduğu odaların kapıları kapalıysa, kontrol edilemez surette dehşete kapılmaktaydı. Bu korkusu sadece orijinal hatıra su yüzüne çıkarılıp bir psikiyatristin yardımıyla perspektife konulduğunda tedavi edilmiş oldu.

Yetişkinler de uyarı genellemesine göre davranırlar. Zehirli mantarların zehirli olduklarını öğreniriz ve böylece odunların üzerindeki bütün mantarlardan çekiniriz,, yenilebilir olanlar dahil. Yabani otların yemek için iyi olmadıklarını duyar (bir yanlış parça “bilgi”) ve onların

hepsinden çekiniriz, besleyici olanlardan bile. Bir Çinli, bir Yahudi, bir Zenci ile nahoş bir anımız olmuş olabilir. Bu zayıf şehadetin temelinde bütün bir etnik gruba karşı peşin hüküm kazanabiliriz.

Doğru uyarı genellemesi iyi bir şeydir. Eğer her kitap, çiçek, yiyecek, şahıs ve hayat sahamızdaki muhtemel her uyarıcıya karşı ayrı bir intibakı öğrenmek zorunda kalsaydık, muhtemelen yaşayamazdık. Fakat (birbirine benzemeyen bir grup uyarıcıya farksız uygulama yapan) yanlış kategorileme, ırki peşin hüküm, yanlış tasnifler, ve en çok da muhakeme hatalarından sorumludur.

14. ve 15. Bölümlerde göreceğiz ki, uyarı genellemesi kavramı şahsiyeti terkip eden vasıfların anlaşılmasında önemlidir. Şahsiyetlerimizin asıl yapısı, "eşdeğer" olarak tuttuğumuz uyarıcı dizileri tarafından tayin edilir.

Takviye. Şek.10 gösterir ki, klasik şartlanma tamamen içeri götüren bir tadilat prensibidir, yani belli bir tepkiye vesile olan ima ve uyarıcıların yayılmasıyla iş görür.

Fakat tepkinin kendisi ne üzerinedir? Maviye ihtirası olan bayan diyagramda gösterilmektedir ve ufkunda mavi ansızın meydana çıktığında bir yetişkin olarak suratını buruşturmaz, çocuk gibi sokularak yatmaz. Kendisine kalsa elbise satın alır, odasını kağıtla kaplar, vecd hali içersinde göğe uzun uzun bakar –hepsi de maviye olan sevgisini ifade etmek için. Bu uyumlu, yetişkin hareketlerini nasıl yapar?

Daha önce tesir kanunu diye adlandırılan takviye prensibi kısaca şundan ibarettir. Başlangıçta bir çocuğun dürtüleri, her çeşit kımıltı ve işitilir tepkiler (gelişigüzel hareketler) yapmasına sebeb olur. Sırası geldiğinde, hareketlerinin veya bağrışlarının bazısı "mükafatlandırılır". Bu sebebten, bakım şişesine ulaşırsa, onu ağzına götürebilir ve açlık dürtüsünü tatmin eder. Bu doğru (uyumlu) hareket tatminle takviye edilir. Başarı onda iz bırakır (hedonistler "hazzın" iz bıraktığını söyleyeceklerdir).

Misalimize devam edelim. Şişeye ulaşma sadece sızıldanma ve ağlamadan daha fazla mük af atlandırılmayi ifade eder. Daha sonra süt şişesi için buzdolabına gitme, dürtüyü tatmin için başarılı bir yol olarak kalıp basar. Keza çocuk şunu öğrenir. Nezaketle sorma iyi bir stratejidir -genellikle doğrudan doğruya istemekten daha başarılı. Daha sonrasını keşfeder. Birçok insan ilişkisinde tedbirli yaklaşım, hedefine ulaşır. Diplomat öğrenir ki, süslü ve dolaylı dil umumiyetle maksada ulaşmada daha kaba taktiklerin yapacağından daha başarılı olur. Böylece bu sürer gider: gerilimi başarıyla indirgeyen hareket tarzlarını öğreniriz.

Bu gayet geniş bir uygulama sahası olan şaşırtıcı bir kanundur. Öylesine faydalıdır ki, onda tek değilse bile asli öğrenme kanunu olarak karşılanan "takviye"yi buluruz. Dışarı götüren tadialtı (değişen hareketler) 'izah ettiğinden' bütün S-R öğrenme teorisi sistemi kurmak üzere şartlanmayla (dışarı götüren tadilat) birlikte kullanılabilir.

Bu formülde hoşgörürlükler kadar zayıflıklar da vardır. Şüphesiz mükafat kaidesince, bisiklete binerek, alışveriş yaparak "doğru" hareketler yapmayı öğreniriz. Fakat teori niçin önceden başarılı bir tepkiyi sık sık değiştirmemizi veya farklılaştırmamızı ve riskleri göze alışımızı izah etmez. Şahın önündeki piyonu ileri sürerek açılışı yaptığında genellikle satrançta kazanan bir kişi yeni ve tuhaf oyunlara da çabalayavaktır. Sıkı takviye kanununa göre böyle hareket etmemesi gerekir. İyi bilinen "Eğer" adşı şiirinde Rudyard Kiplin, başarı ve başarısızlıktan 'ikiz hilekarlar' diye bahseder. Mesele şudur: hakiki olgunluk, ceza ve mükafat prensibinin mekanik tarafına hasredielemeyn sebeblerden dolayı, bazı şeyler yapmamıza yol gösterir.

Tekrar, Öncelik, ve Yenilik. Yarı mekanik prensiplerin listesini terk etmeden önce, üç ilave benzer prensip daha izah etmeliyiz. Frekans bize "tekrarın kusursuzu yaptığını" söyler. –daha sık kurulan herhangi bir irtibat, daha kuvvetli hale gelir. Öncelik de, eşdeğer olan bir intibalar serisinde ilk olanın kuvvetli olmasının muhtemel olduğunu anlatır. Bir şiir veya ilahinin ilk

satırını sonraki satırlardan daha iyi hatırlarız. İlk çocukluk tecrübeleri üzerimizde ekseriya silinmez surette etkili olurlar. Öncelik prensibinin her ne kadar zıddı olan yenilik prensibi de genişçe tutulacak gibi gözükür. Sabahki kahvaltıyı bir hafta önce yaptığımız kahvaltıdan daha iyi hatırlarız. Bir çok istisnalar bulsak da, bunların hepsi de faydalı prensiplerdir.
Yorum. Öğrenmenin karmaşık bir mevzu olduğunu şimdiden görüyoruz –ve hesabımız hiçbir vesileyle tamam değil. İhtiyaç duymaksızın prensipleri çoğaltmak istemezken, burada tasvir edilen yarı mekanik prensipler hakkında sadece şahsiyet gelişmesi vakasına dayanırsak, başarısızlığa mahkum oluruz. Bu prensiplerin hakiki ve hudutlu bir faydalılığı vardır.
Bu yarı mekanik prensiplerden hiç birinin "aktif bir idrak"e herhangi bir fayda sağlamadığını not etmek önemlidir. Esasen uygun şekilde teşvik edildiğinde otomatik olarak harekete geçtiği farzedilen sinir sisteminin özelliklerine dayanırlar. Bir şahsın öğrenmek için düşünceli niyeti, gayret, cehit ve maksatları için bu çeşit faktörlere üstündür. Öğrenmeye yön vermek ve yoğunlaştırmak için hiçbir şekilde planlayıcı ve yol göstrici kendini tasavvur yoktur. Bu çeşit faktörlere müsaade edilmez fakat öğrenme hadisesinde onların hala asli önemliliği vardır.
Fakat bu ilave öğrenme prensiplerine geçmeden önce şahsiyetin yapısı için öğrenmenin (herhangi bir öğrenme şekli) semerelerini görelim.

Farklılaşma ve Bütünleşme
Goethe der ki, tabiatın izlediği yol bütün haline geleni bölmek, ve bölüneni bütün haline getirmektir. Her gelişmenin iki durumunu iyi ifade ediyordu. Gelişme oluşumuna kısmen yapı ve davranışın tedrici farklılaşması; ve kısmen davranış ve yapının tedrici bütünleşmesi olarak bakılabilir.
Farklılaşma. Lewin, çocuğun yetişkinden daha büyük derecede dinamik bir bütün olduğuna işaret eder, ve sadece tedrici olarak parça hareketleri yapmak üzere kabiliyet kazanır. Çocuk başlangıçta bütün bedenin büyük geriçekme veya çekilmelerinde veya uzanmalarda veya başka gelişigüzel dönüşlerde ve kıvranmalarda kabiliyetlidir. Giderek bu şekilsiz kılıftan daha güzel faaliyetler ortaya çıkar. El kullanmayı gerektiren hareketlerde, sesle ilgili alışkanlıklarda farklılık olur; daha sonra çalışma, harcama, kurtarma, toplama ve her çeşit hüner gerektiren alakalar orijinal bütünden zuhur eder. Şek.11'de Lewin'in düşüncesine göre, kısımların bu tedrici farklılaşmasını görebiliriz. Fonksiyonel sistemler arasındaki hudutlar küçükken zayıftır (eğer bir dürtü uyandırılırsa çocuk "tamamen" canlandırılmış olur); bunun gibi, hayatında daha sonra önem vermemek iktidarında olacağı çevresel uyarıcıların her çeşidine karşı ona bir yağmayı terk eden çocuk ve çevresi arasındaki engel daha az kesindir. Bu engelin zayıflığı hayatının ilk bir veya iki yılında kesin kendi halini çok düşünürlüğünün gelişmesini önler. Genç çocuk kendisini çevresinden ayırt edemez.

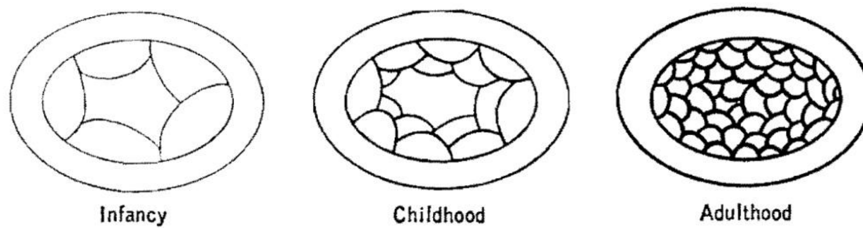

Figure 11. Differentiation of Functional Systems

İyi bir farklılaşma örneği bebeğin hissi hayatından gelir. Doğumda farklı heyecan sistemlerini ayırt etmek imkansızdır; sadece yaygın bir dert-heyecan vardır. İlk yılın sonunda, Şek.12'de gösterildiği gibi, çocuk hala yetişkinde bulunan birkaç hissi sistemden uzaktır, fakat öfke, korku, dert, memnunluk ve sevgisini farklı şekilde ifade eder.
Her ne kadar farklılaşma prensibi ilk çocuklukta özellikle açık ise de, daha sonraki hayatta tedrici değişmenin çoğu aynı yolu gösterir. Bütün hadiseye daha daha ince ayırımlar yapma meselesi olarak bakılabilir. Önce psikolojinin konusuna yaklaşıyoruz, diyebiliriz ki, onu büyük bir şaşırtıcı bulanıklıkta buluruz. Konuyu öğrenme oluşumu, onu mürekkip konulara,

kanunlara, kavramlara, teorilere kadar ayırmadır. Evvela “bir kayık yapmaya” çalışan çocukta her şey başparmaklardadır; basitçe testere, çekiç ve çivileri kullanmakta gerekli ayrı hareketleri beceremez. Kayık ustasının, cerrahın, piyanistin daha sonraki kararı, daha güzel ve daima daha güzel farklılıkları ortaya çıkarmaktır.
Farklılaşma kısmen olgunlukla izah edilir. Olgunluk öğrenme olmadan kemale erme manasına gelir. Şurası açıktır ki, çocuğun sinir kapasiteleri tamam değildir: beyni bir miyelin kılıfla tamamen techiz edilmemiştir. Salgısal gelişmesi eksiktir. Püberteye kadar cinsel bezler olgunlaşmaz. Olgunluğu, muayyen motor kombinasyonlar ortaya çıktığında görürüz: emekleme, yürüme, tırmanma, mırıldanma, gülme- bunların hiçbiri doğumda mümkün değildir. Bazı yazarlar (mesela McDougall) der ki, bazı “içgüdüler” geç olgunlaşır (arkadaşlık, veliliki toplayıcılık); fakat bu teorideki zorluk, çocuğun henüz hiçbir suretle bir ‘içgüdünün’ işin içine girmediğini farzedemeyeceğimiz bu faaliyetlere bu kadar sabır göstermeyi nasıl öğrendiğidir.
Farklılaşma tartışmakta olduğumuz ve tartışacağımız bütün öğrenme kanunlarıyla izah edilir. Öğrenmenin ayrı bir prensibi değildir, fakat bir çok gelişme hadisesinin şümullü bir sonucudur. Bu gerçek bütünleşme için de geçerlidir.
Bütünleşme. Bütünleşme kavramının anlamı en iyi şekilde biyolojideki hücre teorisine dayanarak anlaşılır. İlk hakikat insan bedeninin, beyinde bulunan dokuz bilyon üzerinde hücreyle trilyonlarca hücre ihtiva etmesidir. Her nasılsa münferit parçaların bu astronomik nizamı dışında, nispeten bütünleşmiş bir şahsiyet yapılanır. Ayrı sinir hücreleri bağımsızlıklarını kaybetmeye başlayınca, birlikte fonksiyonda bulunurlar. Orada çoktan bir zuhur eder; bütünleşmenin kitabesi, remizi ‘e pluribus unum’dur. Şahsiyetin asla tamamen ünife olmadığını (16.Bl.), fakat bütünleşme temayülünün bu hedefe doğru olduğunu önemle beliritiriz.

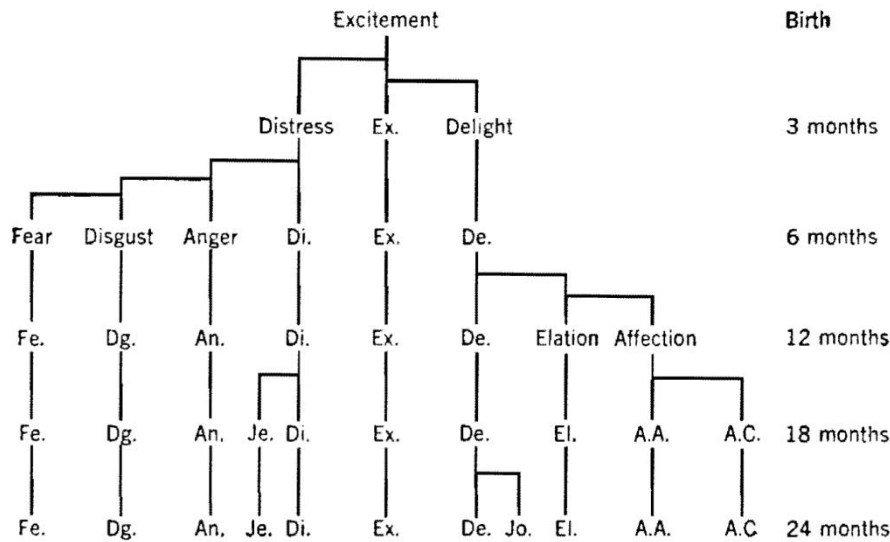

Figure 12. Differentiation of Infant's Emotional Life

KEY: A.A. = affection for adults. A.C. = affection for children. An. = anger. De. = delight. Dg. = disgust. Di. = distress. El. = elation. Ex. = excitement. Fe. = fear. Je. = jealousy. Jo. = joy (from K. M. B. Bridges, Emotional development in early infancy, *Child Develpm.*, 1932, 3, 340).

Bütünleşme hiyerarşik bir şahsiyet organizasyonunu ima ede. Muhtemel en basit bütünleşme, basit bir refleks ark olarak birlikte fonksiyonda bulunan iki sinir hücresinden (bir duyum ve bir motor) meydana gelecektir. İki nöron kadar az sayıda sinir hücresinin işin içine girdiği başka herhangi bir refleks olup olmadığı bilinmez. Bütün diğerlerinden fazla bütünleşme kavramından sorumlu olan fizyolog C.S Sherrington, bu hudutlu bütünleşme vakasına, ‘sanki

münasip bir ihtimale gelmez soyutlama' olarak bakar. Aynı şekilde, karşı uçta, tamamen entegre şahsiyet de sanki münasip bir ihtimale gelmez soyutlamadır. Fakat bu hudutlu vakalar arasında fiili bütünleşmenin operasyonu için geniş mekan vardır. Düzene ulaşırken aşağıdaki gibi bütünleyici seviyeler hiyerarşisi ayırt etmeliyiz:
Şartlı refleksler, uyumlu davranışın en basit kazanılmış şekilleri. Bedel uyarıcıya tepkide bulunma fıtri bir refleks sistemiyle bütünleşmiş olur.
Alışkanlıklar, özellikle "takviye edilmiş" tepkileri içine alan şartlı refleksleri bütünleşmiş sistemleri.
Şahsi vasıflar, hiç olmazsa kısmen spesifik alışkanlıkların bütünleşmesinden doğan daha dinamik ve eğilip bükülebilir istidatlar. Bu seviyeye ait olan istidatlar hisler, değerler, ihtiyaçlar, alakalar adını almaktadır.
"Selfle", kendi aralarında yapışık fakat farklı durumlarda farklılaşması muhtemel olan vasıf sistemleri. (W. James'in kişinin benimsediği kanaae göre mevcut farklı şahıs grupları kadar bir çok farklı sosyal selflere sahip olduğu" ifadesi). Aşırı bir misal, R. L. Stevenson'un hayali Dr. Jekyll ve Mr. Hyde hikayesinde sunulduğu üzere çoklu şahsiyet vakası olacaktır.
Şahsiyet bir ferdin muhtelif çevrelere katakteristik intibaklarıyla ilgili sistemlerin tedrici fakat asla tam olmayan bütünleşmesi.

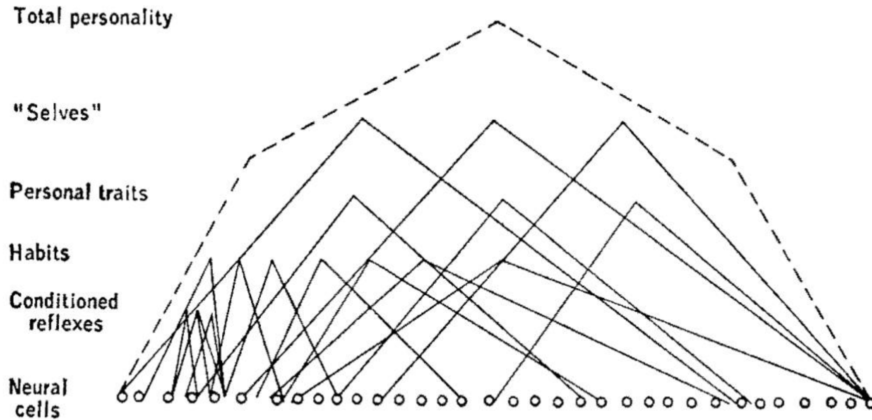

Figure 13. Schematic Representation of Integration

Bütünlükçü şahsiyet teorisi bir dereceye kadar kusurlu olan Şek. 13'teki diyagramla gösterilebilir.
Tepkisinin bütünlüğüne rağmen çocuktan tam bütünleşmiş olarak bahsedemeyiz. Farklılaşma yoluyla evvela özel ve hüner gerektiren intibakları, ayrı kelimeleri, münferit şartlı tepkileri öğrenmelidir. Daha sonra öğrendiği kendi tercihi olan karakteristik alışkanlık ve vasıfları teşkil eden intibak modellerini ve daha sonraki muayyen muhitlerdeki muayyen rolleri oynamak üzere durgun istidatları 'bir araya koyabilir' (diyagramda self denilen).
Daha yaşlıların kusursuz veya hatta şümullü bütünleşmeyi başardıklarını ima etmiyoruz. Her ne kadar birim ideal ise de (Bl.16) hala fiili hayatta yetişkin, bir dereceye kadar şartlı reflekslerin, alışkanlıkların, vasıfların, birbiriyle çekişen "self"lerin bir paketidir. Her nasılsa bebeğe nispetle yetişkin daha geniş bütünleşme sistemleri gösterir, bir bebek homojen biyolojik bir sistemdir, fakat bir yetişkin psikolojik bakımdan farklılaşmış ve bütünleşmiş bir sistemden fazla bir şeydir.

Zihni (Organizasyonel) Öğrenme

Bütünleşme ve farklılaşma muğlak öğrenme oluşumlarının neticesidir. Şartlanma ve takviye gibi yarı mekanik prensipler öğrenmeye cevap verirken, şahsiyet gelişmesinde yaşamanın getirdiği oldukça zengin tecrübeleri tamamen hesaba katmazlar. Tasvir ettiğimiz asli prensipler bir başlangıç noktasından biraz daha fazlasını teklif ederler –ve hayvan ve küçüğün öğrenmesine yetişkinin öğrenmesinden daha çok tatbik edilirler. Razran'ın söylediği

gibi, yarı mekanik oluşumlar öğrenmenin "bilinmeyen" seviyesiyle ilgilidirler. Şuurlu öğrenmeyi, anlayışı, maksadı, ve nefis münasebeti rolünü dışarıda bırakırlar.
Dikkati hünerler, bilgi, tutum, alaka, vasıf, ümit, ve korku, nefret ve sevgiler, hüner duygusu, vicdan, kültür dahil gelişen şahsiyetle öğrenilmesi gereken şeylerin farklılığına henüz çektik. Münferit bir öğrenme teorisinin kafi gelmesi mümkün değildir. Ve bu yüzden ihtiyaç duyulan ilave prensipleri listemize katarız.
Öğrenme setleri. İkisi de üç yaşında olmak üzere iki küçük çocuk alalım. İpek'in velileri sinirli, huysuz, ters tabiatlı olsun. Bazen İpek'i şiddetle cezalandırırlar, onu tersler ve korkuturlar. Diğer zamanlarda ona sevgi gösterir, ona hediye alır, başını okşarlar. İpek nerede duracağını asla bilmez. Aynı hareket bazen mükafat, bazen ceza getirir. Onun tek düşüncesi, devamlı olarak tetikte olmak, umumiyetle velileri hakkında şüphe etmektir, ve onların kabul eder veya reddeder bir tarzda olup olmadıklarını küçük ipuçlarıyla öğrenir. Birbirini utmaz uygulamalara maruz kaldığından, kaçınması gerektiği hususi hareketlerin neler olduğunu öğrenmeye çabalasa bile, asla emin olamaz. Çocuk eğitiminin bu tarzı, inanmak için iyi sebeb var, korkutulmuş, güvensiz, şüpheli bir hayata bakış tarzı yaratır. İpek'in "öğrenme seti"nin şümullü olarak bütün insanlara güvensizlik şeklinde genelleştirilmesinden dolayı, özelikle ona iyi bilinmeyen, aşina olmayan her şeye, diğer şeylar arasında ırki peşin hükme yol gösterir. Genç İpek muhtemelen Yahudi aleyhtarı, zenci aleyhtarı, dahası her şeyin aleyhtarı olacaktır.
Buna karşılık Erol'un sevgi gösteren ve ceza ve mükafatlarında tamamen istikrarlı olan velileri vardır. Çocuğu cezalandırdıkları zaman bile sevgilerinden geri çekilmezler. Çocuk bilir ki, her nasılsa kötü tarzda davransa bile, kabul edilir. Bu sebebten temel bir güven duygusuyla büyür. Evdeki tecrübesinden genellemeye gider. İnsanların fena olmadıkları, güvene layık oldukları düşünülür. Hiçbir sosyal tehdit, hiçbir genelleştirilmiş düşmanlık, hiçbir peşin hüküm geliştirmez.
Bu misali, muayyen, şümullü öğrenilen hal ve tavırların, gelişmenin takip ettiği yol üzerinde nasıl tesirde bulunabileceğini göstermekte kullanıyoruz. Güven ve güvensizlik, çocuğun insan ilişkilerini öğrenmesine müessir temel tutumlardır.
Bir çok ilave öğrenme setleri aynileştirilebilir. Bir çocuk ilk düşmanlığını matematiğe geliştirebilir. Onu öğrenemez ve öğrenmeyecektir, ve okul ödevleri bu sebebten dolayı ters surette etkilenir. Bir başka çocuk başlangıçta tıbbi kariyere doğru güçlü bir şekilde gözde bir set teşkil eder. Gençliği boyunca, gerçekte bütün hayatı boyunca karşısına çıkan bütün tıbbi bilgileri hevesle yutar. Sanata, hobilere, ve dine duygusuz olabilir, fakat tıbbi meselelere değil. Öğrenmenin bu sahasında bir süngerden farksızdır.
Böyle geniş kapsamlı setler bir yana, öğrenmek için dar kapsamlı maksatlar da vardır. Yarı mekanik teoriler, çocuk ve yetişkinin öğrenmeyi istemedikçe bebeklikten sonra çok zayıf şartlanma veya mükafatın tesirli olduğunu kabul etmekte başarısızlığa uğrarlar. Kişi onları arzulamadıkça tekrarlı tecrübelerin bile faydası mümkün değildir. Rehberdeki belli bir numaraya elli defa bakmış olabilirsiniz, ve hala onu hatırlayamazsınız; fakat onu hatırlama görevini zihninize yerleştirirseniz, numara zihninize yapışıp kalır.
Kavrayış. Bu önemli prensip için hayat başlangıcından birkaç asli misal alalım.
Henüz yürüyemeyen onüç aylık bir kız çocuğunun mutfak düzeni sebebiyle kendisini ayakta tutan bir pozisyonda tutma ve tüpgazın musluğunu çevirme alışkanlığı vardı. Tehlike sebebiyle annesi kabahatli ele her defasında ağlamasına sebeb olacak kadar sertçe vurmaktaydı. Şimdi yarı mekanik şartlanma ve takviye prensipleri, çocuğun sonunda cazip gelen gaz musluğundan geri çekilmeyi öğreneceğini söyleyecektir. Fakat hayır! Bebek kötü hareketinde ısrar etmekteydi. Her nasılsa öğrendiği, her suçtan sonra eline vurulmaya tahammül etmekti.
Bu hadiseden çocuk yanlış hareketleri ile vuruş arasında muğlak bir irtibat görmekteydi. Bu ikisini bir araya koyuyordu fakat annesinin maksatlı sonucuyla değil (şüphesiz bir çok hadisede şartlanma vuruşu maksatlı olarak çalışır –fakat daima değil).

Bir başka basit misal, küçük Andrew'in velileri tarafından tutulan günlüğünden.
Dokuz aylıkken. A. Pipo içen babasını dikkatle gözler. Baba A'ya pipoyu teklif ettiğinde (iyice temizlenip) A pipoyu ağzına sokar ve ciddi ciddi üfler.
Yarı mekanik prensiplere göre A pipoyu emmeliydi. Fakat A dumanı üfleyerek babasını taklide çabalıyor, kendisi tarafından anlaşıldığı şekilde durumu yeniden canlandırmaya düşünceli tarzda teşebbüs ediyordu. Şüphesiz içmenin üfleme kadar emmeyi de gerektirdiğini bilemezdi. Tekrar A'nın tarihçesinden.
Ondört aylıkken. A daima burnunun temizlenmesine itiraz eder; fakat mendili annesinin önlük cebinden alır, burnuna götürerek burnunu çeker.
Yirmi aylıkken. Doktor A'ya muayene esnasında bir spatula ile dilini bastırarak ağlamasına sebeb olan bir rahatsızlık vermekteydi. A kıvranmakta, objeyi reddetmekteydi. On beş dakika sonra kendi haline yalnız bırakılan A spatulayı alarak onu tam doktorun yapmış olduğu gibi boğazına soktu.
Bu misallerde sıkıntı ve ıstırap veren durumları dikkatle canlandırmaya çalışan A ile karşı karşıyayız. Takviye ve şartlanma prensiplerine göre böyle yapmaması gerekirdi. Burada önceden yaşanmış olan olayların bir yapısını yeniden hasıl etmek, onları canlandırmak arzusunu iş başında görürüz. Andrew manalı bir hareket çıkarmaya çabalıyordu.
Kavrayış tabiattaki harici bir yapıyla mutabakat halinde olan bir zihni yapıyı teşkil hadisesi olarak tarif edilmektedir. Bir Çinli bilmecenin parçalarının birbirini nasıl tamamladığını ansızın görürken, kavrayışımız olur. Bazan "ah ha" öğrenme tipi olarak adlandırılır.
Son üç misalimiz kavrayışlı taklitle ilgiliydi. Bütün taklitlerin kavrayışla öğrenmeyi izah ettiğini ima etmiyoruz. Yarı mekanik prensiplerin tatbik edildiği vakalar vardır. Bu sebebten dolayı iki yaşındaki bir çocuk yetişkinlerin güldüklerini işittiğinde güler, fakat sebebini bilmeden. Bu açıkça basit bir taklidin şartlı tepki tipidir. Veya daha genç bir çocuk, ağabeysinin yaptığı gibi yaparak bir çok mükafatlar elde etmeyi öğrenebilir (gizli şekeri eve gelen amcayı öpmele) ve böylece takviye yoluyla bir 'taklit' tutumu geliştirir.
Diğer taraftan bir taklit kendisini şartlanma ve takviyeye borçlu değildir, fakat problemleri çözmek için başkalarının hareketlerinin tedbirli kopyasıdır, kavrayışladır, körü körüne değil. Sonucumuz taklidin kendi kendine ayrı bir öğrenme prensibi olmayıp, davranışın bir çeşit yansıması, öğrenmenin farklı çeşitlerini yansıtan farklı şekillerden biri olduğudur.
Aynileştirme.Özel bir taklit şekli de hissi aynileştirmedir. Dokuz yaşındaki bir çocuk babasına sorar. "Baba biz neyiz?". Çocuğun sorduğu biz Cumhuriyetçi, Demokrat, Presbiter, Metodist, İskoç,İrlandalı, Amerikalı, Yanki miyiz?"dir. Her çocuk kendisine otomatikman velisinin dahil olduğu gruba ait olarak bakar. Kendisini velileriyle aynileştirir ve bu geniş, hissi bakımdan tonlu öğrenme setiyle bir çok tutumlar, değerler ve muhakeme şekilleri kazanır. Freud şahsiyetin gelişmesini izah etmek için ihtiyaç duyduğumuz tek öğrenme prensibinin hemen hemen aynileştirme olduğunu ileri sürmekteydi. Yaptıklarımız, düşündüklerimiz, söyleyip hissettiklerimizin çoğuna aynileştirme yoluyla tesir edilirken, bu faktöre Freud'un verdiği kadar bir ağırlık veremeyiz.
Aynileştirme ince bir şekilde iş görür. Genç bir çocuğun zihni bir beyzbol kahramanının kahramanlıklarıyla doludur. Bu kahraman delikanlı için bir çeşit nefis idealidir. Kahramanının yiğitliği, statüleri ve yetişkin imtiyazlarına sahip olmaktan hoşlanacaktır. Fantezilerinde bu kahraman olduğunu hissedebilir. Bu geniş öğrenme setinde bu yüzden her detaya dikkatlidir; kahramanının konuşma tarzına, taktığı boyunbağı, jest ve gidişine. Çocuk bütün bunları ve yiğitliğin diğer alametlerini taklit eder. Kahramanının statülerine sahip olmayabilir, fakat alabildiği kısımları alacaktır.
Durulma. Bir çok öğrenme, esasen tamamlanmamış bir yapıda tamamlama, bitirme meselesi olarak gözükür. Bartlett'in terimleriyle, hemen hemen her zaman "manadan sonra bir gayret" gösteriyoruz. Öğrenme, tamamlanmamış olanı bir tamamlama meselesidir. Gestalt psikologları 'sona erdirme temayülü'nden bahsederler. Jung, bir kompleksin burçlaşan

kuvvetine isnat eder. Thorndike, “ait olma”nın merkezi bir öğrenme prensibi olduğunu iddia eder. Kullandığımız terim ne olursa olsun (ve burada durulmanın fikri açıkça iyi ifade ettiğini ima ediyoruz) dikkati, zihnin faal bütünlük özelliğine çekeriz. Tesir itibarıyle düşünce oluşumlarının bir dereceye kadar kendi motivasyonlarını ihtiva ettiklerini söylüyoruz; mana sistemlerine daha sıkı yapılar teşkil etmeye, tamamlanmamış işleri tamamlamaya, tecrübelerin kısım ve parçalarını bir araya getirmeye ısrar ederler. Artık öğrenme presiplerinden final setimizi tartışırken durulma prensibinin varlığını kabul edeceğiz.

İştirak (Biyografik Öğrenme)

Dikkat ve Öğrenmeye Niyet. Genel anlamda hiçbir şey öğrenmenin temerküz, gayret, toplu dikkat veya derin alaka talep edişi gerçeğinden daha açık değildir. Eğer bu şartlar yeterli derecede mevcutsa, bir şeyler öğrenebiliriz. Eğer mevcut değilse, çok az öğrenme gerçekleşir, ve buna “tesadüfi öğrenme” denir. Köhler ve Wallach tarafından geliştirilen bir teoriye göre, dikkat bir objede toplandığında, altta yatan kortikal oluşum yoğunluk kazanacaktır (şiddetlendirilecektir). Böyle bir kuvvetlendirme açık idrake ve zihinde tutmaya yol gösterir.

Dikkat öğrenme için o kadar açık bir şekilde talep edilmektedir ki, öğrenmede, yani hünerlerin veya bilginin kazanılmasında ilk ve en öemli kanun olarak dikkatin bulunduğunu söyleme teşebbüsünde bulunmalıyız.

İştirak Seviyeleri. Dikkat ve temerküzün iki seviyesini ayırt edebiliriz. Bunlardan ilkine, ferdin dikkat objesine aktif olarak bir şey yapıyor olduğu manasına gelen göreve sarılma diye ad takabiliriz.

Gates tarafından okulda öğrenme üzerine yapılmış olan klasik bir tecrübe, öğrencilerin zamanlarını ezberlemekle geçirirlerse, pasif çalışmadan iki kere fazla öğrenebileceklerini gösterir. Kitabın yazarı, yüz kolej öğrencisine onların okul günlerinden bir anıyı hatırlamalarını istemişti. Büyük çoğunluk ezberden okunacak bir parçayı, oyunu, veya hadiseyi ki içine aktif şekilde katıldıkları bir çalışmayı hatırlamaktaydı. Bir kaçı, mesela sadece dinleme, görme, okuma gibi kendilerinin pasif oldukları tesadüfleri bildirmekteydiler. Razran gösteriyor ki, şartlı refleks gibi basit bir öğrenme şeklinin tesisinin hızı, eğer deneğin kendisi tecrübe sırasında bir şey yaparsa, artırılır (şarlı elektrik zilini çaldıran düğmeyi çevirme gibi).

Bu gibi delilleri özetleyen ve kendilerinin yeni delilini ekleyen Haggard ve Rose iştirak kanununu formüllendirirler. “Fert öğrenme sitüasyonunda aktif bir rol aldığında, (a) öğrenilecek tepkiyi daha süratle kazanmaya meyleder, ve (b) bu tepki şahsın pasif kaldığı zamandan daha istikrarlı olarak teşkil edilmek meylindedir.

Niçin bu çeşit göreve katılma, öğrenmeyi daha süratli ve daha istikrarlı kılar? Faaliyet esnasında daha tam nörofizyolojik bir katılma vardır. Pasiflik sinir sisteminde tesir olduğu, fakat hiçbir ifade olmadığı manasına gelir; duyum ve kortikal sinirler işe katılır, fakat sadece birkaç motor sinir ve adaleler. Sabit izler ve sistematik alışkanlıklar teşkilinde bütün sensorimotor devre gerekir (bu, şüphesiz niçin öğrenme taslağı ve laboratuar metotlarının konferans metoduna mutat olduğu üzere tercih edildiğinin sebebidir). İtalyan filozofu Croce, bir ifade şekliyle meşgul olmadıkça bilemeyeceğimizde ısrar eder. Bir öğrenci hocasına diyecektir ki, “Hocam cevabı biliyorum, fakat onu ifade edemiyorum.” Croce’nin karşılığı şu olacaktır. “Üzgünüm evladım, fakat onu ifade edemedikçe, bilmiyorsun demektir.”

Fakat ego-involvement (kendini verme) diye adlandırabileceğimiz daha derin bir iştirak seviyesi vardır. İki çocuk aynı derecede piyano dersleri alırken veya coğrafya çalışırken aynı derecede iştirak edebilirler; yani, görevde eş bir zaman miktarı harcarlar, aynı hareketleri yapar ve görünüşte benzer bir icraat verirler. Onlar aynı derecede göreve katılmışlardır. Fakat eş derecede “nefisle katımış” olmayabilirler. Bir çocuğun iştiraki, şahsiyetinin çemberinde olabilir, diğerinin merkezinde. Bir çocuğa göre faaliyet önemlidir, diğerine göre değil.

Artık açıça alakadan bahsediyoruz. Bu bölümde öğrenmenin "en önemli kanunu olmaya aday muhtelif prensiplerle karşılaştık; fakat alaka hadisesi bunların en kuvvetlisidir. Alaka, motivasyonun en derin seviyeleriyle, iştiraktir.

Şahsi Alaka. Mesele öyle önemlidir ki, onu yeniden ifadeye cüret ediyoruz. Küçüklük çağından sonra, kısmen teşekkül etmiş alaka sistemleriyle karşılaşırız. Bu sistemler, kişinin varlığının kenarında bulunan nisbetlerden şahsiyetin merkezi ve "ılık" nisbetlerini ayırt eder. Çocuk bir "self" hissi geliştirmekte ve alakaları self sistemini doldurmaktadır. Sekiz yaşında kendisini güve ve kelebeklere alakalı bulan bir çocuk oldukça uygun bilgiyi edinecektir ve şimdilik okul ödevlerinden daha az öğrenir. Lisedeki bir kız sinema ve TV yıldızlarını kendi okul tarihinden daha iyi öğrenir. Nefsin katıldığı tecrübelerden en fazlasını öğreniriz; bu tecrübelerin daha şahsi tarafları vardır ve bu yüzden kalıcı tesirleri olur. Razran'dan bir terim ödünç alarak bu edinme oluşumuna "biyografik öğrenme" diyebiliriz. Nefis alakası her ne ise yutulur ve alıkonur.

Yorum. Uygunluk sebebiyle öğrenme prensipleriyle ilgili tariflerimizi bir dereceye kadar cüretle ayırdık. Onları bir arada işleyen prensipler olarak düşünmeye çabalamalıydık. Her ne kadar böyle yapılması gerekir ise de, bu zordur. Fakat hayvan öğrenmesinde saf şartlanma ve takviyeyi ispatlamak mümkündür. Fakat insan öğrenmesinde böyle bir gayret başarısızlığa mahkumdur. Bir şahsın cerrahiye, liberal bir siyasi görüşe, bir peşin hükme veya dini duyguya nasıl alaka duyduğunu izah etmek, şüphesiz hepsi olmasa bile konser halinde çalışan bir çok öğrenme prensibini talep eder.

Özet

Şahsiyetin nasıl geliştiği öğrenme psikolojisinde esas ile ilgili bir problemdir. Fakat öğrenme teorimiz, insanın mahiyeti ile ilgili görüşümüzle iç içedir. Özellikle insanı dış kuvvetler tarafından itilen ve sürülen bir şey olarak düşünürsek (veya onu tamamen bu tarzda "tasavvur edersek") yarı mekanik öğrenme prensiplerini araştırmış oluruz. Basit fizyolojik kuvvetlere (dürtülere) ve sinir dokusunun asli oluşumlarına mümkün olduğu kadar önem veren bir S-R'yi benimsemiş oluruz. Netice olarak, şahsiyeti gelişmesini bırakılan izler, şartlanma, yeniden bütünlük kazanma, uyarı genellemesi, takviye, frekans, öncelik ve yakınlık terimleri çerçevesinde izaha çabalarız. Bunlar tamamen muteber prensiplerdir –bir noktaya kadar. Umumiyetle hayvanlarda ve çocuklarda gördüğümüz öğrenme oluşumuna şahsiyet gelişiminin daha ileri safhasından daha çok tatbik edilebilir gözükürler.

Büyüyen ferde hem farklılaşma hem de bütünleşmede ilerleme olarak bakmak faydalıdır. Öğrenme her iki tip yapısal değişmeyi sağlar, ve kişiyi şahsiyetteki (bütünlük) daha ince sistemlerin (farklılaşma) eklem yerleri ve bu sistemlerin hiyerarşik düzenlemeleriyle hudutlu bir bütünlüğe götürür.

Bu sistemleri değerlendirmek için tip bakımından S-R kadar zihni olan öğrenme prensiplerine de ihtiyaç duyarız. Bu ptrensipler arasında öğrenme setlerinin, kavrayışın, aynileştirmenin (ve diğer taklit şekillerinin) ve nihayette durulmanın önemini keşfederiz.

Fakat umumiyetle S-R prensiplerinin gelişerek olgunlaşan hayat için daha dıştan, harici ve zihni prensiplerin (ekseriyetle) daha entellektüel oldukları gözükür. Katılmanın öğrenme için temel olduğu gerçeğine ayrı önem vermemiz gerekir. Katılma basit dikkatlilik seviyesinde (göreve katılma); ve hepsinin en anlamlı seviyesinde –kendini verme ve şahsi alaka. Bu "biyografik öğrenme" bizi sonraki bölümde bütün şahsi alakanın temeli olan kendiliğindenlik tartışmasına götürür.

Bu bölümde üzerinde durduğumuz nokta, bütünlük problemiyle ilgiliydi. Şahsiyet her ne olursa olsun, bir sistemin özelliklerine sahiptir (ki, içindeki bütün kısımlar karşılıklı münasebet halindedir). Yarı mekanik öğrenme görüşleri kısımlarla ilgili tedarike önem verir. Meczolma ve kendisiyle münasebette olmaya yeterli izin vermez. Bu yüzden şahsiyetteki model ve bütünlük için daha tam değerlendirmede ilave prensipler kabul etmeliyiz.

6. BÖLÜM

Gelişen Self Duygusu

İLK ÇOCUKLUK – BEDENİ SELF – KENDİSİYLE ÖZDEŞLEŞME – İZZETİ NEFİS – İLK SELF: ÖZET – DÖRT ALTI –ALTI ONİKİ – ADOLESANS – PROPRİUM – BİLEN PROBLEMİ – EKSİKLİK HİSLERİ – VİVDAN – SONUÇ VE ÖZET

Şahsiyet Psikolojisi, huşu ifade eden bir muammayı içinde barındırır –self problemi. Self doğrudan doğruya farkında olduğumuz bir şeydir. Onu hayatımızın sıcak tutan, merkezi, hususi bir bölgesi olarak düşünürüz. Haddizatında şuurluluğumuzda (selften daha geniş bir kavram), şahsiyetimizde (şuurluluktan daha geniş bir kavram), ve organizmamızda (şahsiyetten daha geniş bir kavram) nihai bir rol oynar. Bu sebebten dolayı varlığımızın bir çeşit özüdür. Bazen bu öz, bütün davranışlarımız ve şuurluluğumuza emir vermak üzere yaygınlık kazanır; bazen bizi hiçbir şuurluluk olmadan kendimizden tamamen ayrılmış bir parça halinde terk edip gider gözükür.
Mükemmel bir şahsiyet teorisi, selfin sübjektif (hissedilen) mahiyetine dair bu zor problemi bir yana koymaz. Üstelik teorinin bu problemle yüzyüze gelmesi gerekir. Önce bu problemin niçin öyle zor ve kolay anlaşılmaz olduğu üzerinde duralım. Bunun üç asli sebebi olduğu görülür. (1) Sekf terimi, bir çok nazariyeci tarafından çok değişik şekillerde, çok defa ego terimi yerine kullanılır. Ve egoyla self arasında hiçbir açık ve kesin ayırım yapılmadığından, onları eşdeğer olarak kullanma ihtiyacını duyarız. (2) Her ne kadar her birimiz selfin keskin bir şuurluluğuna sahip isek de, neyin farkında olduğumuzu tamamen söyleyemeyiz. Bazı düşünce ve hareketler bize diğerlerinden daha çok "kendimizle ilgili" gözükür, fakat bu düşünce ve hareketleri diğerlerinden ayıran hiçbir kesin çizgi yoktur. Bu yüzden, tarifimize yardım etmesi bakımından hudutları tespit etmek imkansızdır. (3) Konu insanın, "ruh"un, hürriyetin, ve ebediliğin mahiyetine dair derin felsefi ikilemleri ortaya serer. Böylece niçin bir çok psikolojik şahsiyet tartışmasının tamamen problemden kaçındıklarını görmek kolay hale gelir.
Fakat bu bahane olamaz. Karşımıza tekrar üç sebeb çıkacaktır. (1) Şahsi varlığımız ve ayniyetimizin tek ve biricik emin ölçüsü, self duygumuzun içinde yatar. Şahsiyetin bu sübjektif miğferini dışarıda bırakmak, tekerleğin kenarını tutmak, fakat tekerlek göbeğini çıkarmak gibidir. (2) Evvelce gördüğümüz gibi, öğrenme, motivasyon, ve gelişim teorilerimiz şahsiyette "kendimizle ilgili" olanı ilgili olmayandan ayırmaksızın tamamlanamaz ya da doğrulanamaz. (3) Gerçi psikoloji felsefenin nihai dilemmalarını çözmeyi ümit edemez, fakat görevi içinde felsefeye yardım etmek için gelişmiş self duygusunun keyfiyetleri içine alan dikkatli bir değerlendirmesini sağlamak zorunda bırakılmaktadır.
Bu bölüm bu sebebten dolayı, problemin fiili tarafları üzerinde durur. En yardım edici yaklaşım, bebeklikten sonra gelişen self duygusunun altını çizmektir.

İlk Çocukluk
Bebeğin şuurlu tecrübesinin neye benzediğini bilmiyoruz. Yıllar önce W. James onu, "büyük, sıhhatli, vızıltılı bir şaşkınlık", diye adlandırmaktaydı, haklı olabilir. Bir husus açıkça ortadadır: bebek, bir self olarak kendisinden habersizdir, kendisini dış dünyadan ayırmaz. Ve daha sonraki hayatının miğferi, kesinlikle bu ayırımdır. Şuurluluk ve kendinin farkında olma aynı şey değildir, ne çocuk ne de yetişkin için. Çocuk, gerçi tahminen şuurludur ama, tam

olarak kendisinin farkında olmasının eksikliğini duyar; yetişkin her ikisine de sahiptir, fakat onda da bu ikisi aynı değildir.
Göreceğimiz gibi, kendisinin farkında olma, ikinci yılda dil gelişimiyle en süratli yürüyüşü yapan, hayatın ilk beş veya altı yılı esnasında giderek artan bir kazançtır. Gerçi oluşum derece derecedir, ama şüphesiz şahsın bütün hayatı boyunca meydana gelen en önemli gelişmedir.
Bazan yanlış olarak, çocuğun egosantrik, tamamen kendisinde merkezleşmiş olduğunu söyleriz. Bununla onun ısrarlı isteklerini, kontrolsuz içtepilerini ve şüphesiz annesi dahil çevresi üzerindeki sosyalleşmemiş hakimiyetini işaret ederiz. Çocuk aç olduğunu, altını ıslattığını, veya acı içinde olduğunu bilmez. Öyledir, ve bu durumdan kurtuluncaya kadar feryat eder. Ondan tek merkez olarak bahsetmemiz gerekir, 'kendini merkezleştirmiş' olarak değil. Ve tekrarlıyoruz, hayatı boyunca, bu son derece tek merkezden kendisini başkalarından farklı olarak gördüğü, çevresinden ayrıldığını ve bağımsız varlığı ile kendisi için olayları manalı şekilde idrak etme kabiliyetinde olduğunu bildiği bir duruma tedricen geçen anlık, münferit hiçbir istihale yoktur.
Doğumdan takriben birbuçuk yaşına kadar olan devreye bazen sensorimotor devre denir. Çocuk intibaları alır ve tepkide bulunur, fakat bu ikisi arasında hiçbir düşünen self yoktur. Bedenine veya derisine yapılan baskıları hisseder ve sesleri hafifleştirme şeklinde tepkide bulunur. Fakat bu sensorimotor tepkiler, Piaget'nin self ve çevrenin "farklılaşmış saflığı" diye adlandırdığı şekilsiz bir "bütün" içinde kaybolur.
Çocuk beş ve altı aylıkken el ve ayak parmaklarını inceler. Objeleri kavrayabilir, fakat onları maksatlı şekilde tutup salıveremez. Ağzına götürür veya dahası ağzına sokar. Parmakları ve objeler, onun için her şeydir. Ayağına uzun uzun bakarken onları yakalar ve ayak parmaklarına ağzını dayar. Ayağını ısırırsa bağırarak ağlar, fakat onu incitenin ne olduğu hakkında hiçbir fikri yoktur.
Sekiz aylıkken aynadaki hayali yine uzun uzun bakmasına sebeb olur. Aynada kendi hayalini tanımadan çok önce velilerini tanır. On aylıkken bu hayale ulaşmaya ve onunla oynamaya çabalayacaktır, fakat hala onun kendisine ait olduğunu bilmez.
Bu sıralarda 'dışarıdaki' ile 'içerideki' arasında muğlak bir ayırımın gelişiyor olduğu gözükür. Mükafatlar, memnuniyet verici şeyler dışarıdan gelir; umumiyetle "yumuşattığı" anne, derhal onun ihtiyaçlarını karşılamaz. Sevilen objeler engelleyici, üzcü olabilir. Bebek emeklemeye ve yürümeye başlayınca, sık sık sağa sola çarpmaya da başlar ve kafada bir çok şişler meydana gelir. Yavaş yavaş öğrenir ki, engel olan bir dış dünya vardır. 'Ben' duygusu gelişmeden önce, 'ben olmayan' bir görünen dünya vardır.
Sekiz aylıkken çocuk, ekseriya yabancılar göründüğünde ağlar. Anne, baba, erkek ve kız kardeşe benzer figürler artık tanınmaktadır ve bir başkasına ait bu ayniyet duygusu, kendi kimlik duygusundan önce gelir. Bundan dolayı denilir ki, 'Sen' 'Ben'den daha erken teşekkül eder. Kesif bir şekilde bebeklerle çalışmış olan bir araştırmacı 'ben'in şuurluluğuna ulaşmayı onbeş ay civarına tarihlendirir.

Bedeni Self
Muhtemelen kendiliiğindenliğin gelişmesi bahsinde ilk nokta, bedeni bir ben duygusudur. Çocuk bedeninin iç organlarından, adalelerinden, mafsal ve kirişlerinden daimi bir organik duyum akışı alır. Sürekli bir duruş zorlaması vardır; özellikle baş bölgesi anatomik durumu sebebiyle zorlamayı hisseder. Her mekani intibakta, gözlerin önemli olmasıyla birlikte bu gerçek, kendisini baş bölgesinde, gözlerin arkasında hafifçe alnın ortasında çok defa bir çeşit "Kiklop" gözünde 'yerleştirme' temayülünde sonuçlanır. Hiç olmazsa bu, 'kendilerinin nerede bulunduğunu hissettikleri sorulduğunda, bir çok genç tarafından verilen cevaptır.
Şüphesiz çocuktaki saf bedeni duyum, tekrar tekrar vukubulan bir şey olarak tanınmadıkça, bir self duygusuna meydan vermeyecektir –başlangıçta böyle hareket etmez. Muhtemelen kortekste tecrübenin "izlerini" muhafaza edecek olan –münasip bir olgunluk olmadıkça, bu

tekrar tekrar meydana gelişin hiçbir kabulü, tanıması yoktur. Yine muhtemelen genç çocuk self sürekliliği duygusu için gerekli olduğu üzere "hatıraların" muhafazasına hazır olmadan basit tepki alışkanlıklarını alıkoyacak sinir donanımına sahip gözükür.
Bedeni ben duygusu sadece tekrarlanan organik duyumlarla değil fakat 'dışarıdan' gelen engellemelerle de gelişir. İstediği zaman yiyemeyen, başını çarpan bir çocuk derhal bedeninin bütün sınırlarını öğrenir.
Hayat boyunca bedeni bir ben duygusu varlığımızın temel şehadetidir. Duyumlarımız ve hareketlerimiz, benim ben olduğum daimi şuurluluğu ile, bizi besler. Duyum mahrumiyeti üzerine yapılan son çalışmalar, benlik duygumuz için duyum akışına ne kadar bağlı olduğumuzu göstermiştir. Bir gün boyunca bir yatakta hareketsiz yatan denekler, kesinlikle dışarıdan hiçbir uyarıcı almadan, ve çok az iç uyarıcı ile self duygusunu hakikatte tamamen kaybettiklerinden şikayet ederler.
Bedeni duygu kendi şuurluluğumuz için hayat boyu bir son çaredir. Şurası hakikattır ki, normal duyum akışına çok defa dikkat edilmez. Hastalık anında, ıstırap içinde ya da bir mahrumiyet halinde bedeni duygu, şiddetle şekillenir. Fakat bedeni ben duygusunu her defasında destekleyen oradadır. Onun ne kadar deruni olduğu, aşağıdaki durum göz önüne getirilirse, görülebilir. Ağzınızdaki tükrüğü yutmadan önce düşünün ve öyle yapın. Sonra onu bir bardağa koyarak içmeyi düşünün. Tabii ve "bana" ait gözüken bu tükrük, birdenbire iğrenç ve yabancı hale gelir. Veya, bu nahoş düşünce akışına bir an için devam etmek üzere parmağınızdan kan emişinizi düşünün; sonra parmağınıza sarılı bir bandajdan kanınızı emmeyi tasarlayın. Tamamen bedeninize ait olarak gördüğünüz madde ılık ve hoştur; ayrı olarak idrak ettiğiniz madde ise derhal soğuk ve yabancı hale gelir.
Bedeni self her ne kadar önemli olursa olsun, kişinin selfinin tamamı değildir. Aşırı sıkıntılara katlananlar, bu eziyetler esnasında bir ayrılığı, bir yabancılık duygusunu, yabancı oluşu da hissettiklerini bildiriyorlar. Diyorlar ki, bu bedenime olan bir şey, bana değil. "Bir dereceye kadar bunun üstesinden gelecek ve daima olmuş bulunduğum aynı selfi olmaya devam edeceğim." Ve böylece self duygusu, bedeni ben duygusundan fazla muallaktadır.

Kendisiyle Özdeşleşme
Bugün düne dair bazı düşüncelerimi hatırlıyorum, yarın hem düne hem de bugüne ait düşüncelerimden bazılarını hatırlayacağım; ve eminim ki, bunlar aynı şahsın düşünceleridir – benim. Hatta seksen yaşındaki bir kişi emindir ki, o üç yaşındaki ile aynı "ben"dir, her ne kadar bedenindeki hücreler ve çevresi dahil her şey zamanla değişmekte ise de. Bu kendisiyle özdeşleşme duygusu, değişme gelişmenin yılmaz kuralı olduğundan, göze çarpan bir fenomendir. Beynimizde her tecrübeyi tadil ettiğimizden, ikinci bir defa özdeş bir tecrübenin vuku bulması imkansızdır. Bundan dolayı her düşünce, her hareket zamanla değişir. Şahsiyetimizin kalanının değiştiğini bilsek de, henüz kendisiyle özdeşleşme devam etmektedir. Selfin bu hususi özelliği bazen kendiliğindenlik probleminin tamamı olarak düşünülür. Mesela, bir psikoloji sözlüğü aşağıdaki tarifi yapmaktadır:
Self: kendi süregelen kimliğinden ve çevreyle ilişkisinden şuurlu olarak bakılan bir fert. Eşanl: ego.
Bazı filozoflar bu şahsi kimlik duygusundan öylesine etkilendiler ki, her şahsiyetin değişmeyen ve yok olmayan ruhi bir öz ihtiva ettiğini tartıştılar. Bu öz, doğumdan ölüme kadar hayata bir üniteyi garanti eder –ve muhtemelen ondan sonra da. Diğerleri bu görüşe itiraz ettiler. Onlara göre, birbirini takip eden şuurluluk safhalarının üst üste saf yığışımı ve birbirine bağlı ve gözden geçirilen anılar, kendisiyle özdeşleşme duygusu için hesaba katmaya ihtiyaç duyacağımız her şeydir.
Nasıl olursa olsun, hayatının ikinci yılında ve devamı için bu kimlik duygusunu tesis ederken çok önemli bir psikolojik faktöre işaret edebiliriz –dil faktörüne. Çocuk patileri, ayakkabıları veya babacıkları çerçevesinde konuşabilirmve düşünebilirken, bu belli ben için ona dair

araçlara sahiptir. Bazan objeyi terk ederek bazen ona dönerek ve bazen onun adını söyleyerek istidlal gelişir ki, bu ben, fasılalarla vaki olan ilişkilerde süregelen faktördür.
Dile dair hepsinden önemli bir yardım, çocuğun kendi adıdır. Devamlı olarak "İpek'in burnu nerede?", "İpek'in gözleri nered?", "Cici İpek", "Pis İpek" sözlerini işitir. Çocuk devamlı adını işiterek derece derece kendisini ayrı ve tekrar vukubulan referans noktası olarak görür. Bu isim hayatının ikinci yılında ona önem kazandırır. Sosyal grup içinde bağımsız durumların şuurluluğu onunla gelir.
Fakat şahıs zamirleri başa çıkılamayacak kadar zordur. İki yaşındaki çocuk birinci, ikinci veya üçüncü şahısları çok defa karıştırır. Kendisine söylenildiğini tesadüfen işitir. "Dikkatli olsana. İpek canın acır. Hayır acımaz." Şaşkınlık (ikibuçuk yaşına kadar hiç olmazsa ortaktır) çocuğun kendi kimliği ile ilgili sahip olduğu zorluğu yansıtır.
Tamamlanmamış kendiliğindenliğe dair ilave delil bolluğu vardır. Küçük üşüdüğünden, fazla sıcak bastığından veya yorgunluğunu hissetmesinden ya da tuvalet ihtiyacından haberdar olmayabilir. Ne yapmakta olduğundan habersiz altını ıslatabilir veya kirletebilir. Bir yetişkinin yabancı veya zararlı olarak görebileceği objelere hiç nefret veya korku hissetmez. "Dışardaki" ile "içerdeki" arasındaki sınırlar hala muğlaktır. Mesela heyecanlar, her zaman onun değildir. Yanındaki kişinin öyle yapıyor olmasının dışında hiçbir makul sebeb olmadan acı acı bağıracak, kahkahalarla gülecek hatta çığlık atacaktır. Ana okulları bu sirayet eden dalgaları sık sık bildirirler fakat bu heyecanı da takdis ederler.
Daha sonra kendisiyle özdeşleşme kısmen kurulur, çocuk ister istemez kimliğini oyunda çevreler. Öyle tam bir şekilde onu kaybedebilir ki,, diğer insanlar onu bir ayı, bir uçak veya hayalinde kurduğu herhangi bir şey olarak tanımakta başarısız olurlarsa, öfkesi artar. Gece gördüğü rüyaları, gündüz kazandığı tecrübeler kadar gerçektir. Henüz tamamen "dışarıda" olandan "içeride" olanı ayıramaz. Rüyasındaki kaplan dehşet verici şekilde gerçektir.
Çocuğun adının yanı sıra çeşitli objeler kendisiyle özdeşleşme için önemli bir demir alınacak yer sağlar. Elbise, ziynet, ve özel giyinip kuşanma bir rol oynar. İki veya üç yaşındaki çocuklar, yeni ayakkabılarını, bir saç kurdelasını veya bir oyuncağını gururla gösterirlerken kimlik duygularını artırırlar. Sanki kendi şuurluluğu bir gömlek gibi isteyerek saçılabilecek bir elbisedir. Belki nüdistler elbiseyi kaldırarak sıkıcı şuurluluktan bir çocuğun serbestliğini yeniden kazanabileceklerini ümit ederler.
Şüphesiz batı kültürlerindeki kendisiyle özdeşleşmeden bahsetmekteyiz. Diğer kültürler self ile self olmayan arasında bu kadar kesin bir ayırımda ısrar etmezler. Batılı erkekte 'ben' dayanıklı, kısa ve küt bir başparmağı gibi göz önünde olur. Diğer kültürlerde bu 'ben' tabiat ve cemiyet ile daha isteyerek meczolur. Sihir yoluyla ilkel tedavi yapan büyücü "yağmur" olduğunu hisseder; baba kendisini doğum esnasında ıstırap çekn karısıyla aynılaştırır. Bedeni selfin kısımları, mesela saç veya tırnaklar, kara büyü ve diğer büyü uygulamalarında olduğu gibi, bazen bütün selfe eşdeğer olarak tehdit edilir.
Hatta diğer kültürlerin dilleri gösterir ki, 'ben'imle veya 'sen'den olan ayırım daha az kesindir.
Mesela Kaliforniya'daki Wintu Kızılderilileri arasında selfin hudtları bizdekiyle aynı değildir. Bir Wintu annesi size çocuğunun aç olduğunu söylerse, kelimeler "ben açım-çocuğum", çocuğunu doyurduğunu söylemek isterse, "karnımı doyurdum-çocuğum" olacaktır. Kızılderili erkek diyebilir ki, "hastayım-atım". Kişinin teessürüyle ilgili her ne olursa olsun bu kendi kavramının bir parçası olarak dahil edilir. Wintu daha kapalı bir tarzda konuşmayı isterse, "bunu tek başıma yaptım", gibi söyleyebilir. Fakat Avrupa dillerinde ben daima dar ve sıkı bir ayniyettir.
Hayat boyu kendisiyle özdeşleşmede en önemli demir alınacak yer olarak kendi adımız kalır. Şekspir kişinin sahip olduğu iyi bir adın onun en değerli mülkü olduğunu söyleyerek biz doğrular:
Para kesemi çalan, çör çöp çalmış olur

Fakat benden sahip olduğum, bana itibar veren
Adı çalan, beni gerçekten yoksul bırakmış olur.
Varlığımızın bir sembolü olan adımız, sıcak ve merkezidir. Herkesin birbiriyle konuştuğu kalabalık bir odada ne kadar süratle telaffuz edilse de, adımızın söylendiğini duyarız. Biri adımızı unutsa, saldırıya uğramış gibi oluruz.
İsimlerin ve izzeti nefsin birbiriyle ne kadar ilgili oldukları Strunk tarafından yapılmış bir incelemede gösterilmiştir. Kişilerden kendi adlarından hoşlanıp hoşlanmadıklarını belirtmeleri istenir. Bu kişilerin kendilerini şahıs olarak kabul ediş (hoşlanış) derecesini tayin etme üzerine de inceleme yapılır. Düşük kendini kabul ederlik o kişinin oldukça tatminsiz olduğu şeklinde tarif edilir. Kendi isimlerinden hoşlanmayan kişilerin genellikle kendilerinden hoşlanmadıkları ortaya çıkar.
Burada yine görüyoruz ki, isim sembolü de olsa, kendisiyle özdeşleşme duygusuyla olduğu kadar kişinin izzeti nefsiyle de sıkı bir şekilde bağlı bulunmaktadır.

İzzeti Nefis

İki yaşından önce bir çocuk oyuncağını itmek, dünyasını kontrol altına almak, elinin altındaki eşyaya hakim olmak ister. Objeleri ustalıkla idare temek için güçlü bir isteğe sahiptir. Mürekkep ne yapar? Boya? Ruj? Traş bıçağı? Dolaplarla, büro aletleriyle, kibrit, elektrik düğmeleri, kediler, köpekler, büyükannenin peruğu ile ne yapılır? Birkaç dakikada meraklı evin altını üstüne getirebilir.
Her velinin tatlı belasındaki bu hırs, kendiliğindenliğin direkt bir yansıması değildir. Ancak çocukla çevre arasındaki normal ilişkidir –isterseniz buna "keşfedici dürtü" diyebilirsiniz. Self duygusu bu faaliyetlere engel olunduğunda devreye girer.
İki yaşındaki bir çocuk banyoya babasıyla yüzünü yıkamak için girmişti. "Bana bırak" diyerek musluğa tırmanmaya çabaladı. Yılmadan ısrar etmekteydi. Bir müddet sabırla bekleyen baba sonunda çocuğa "yardım" etti. Protesto çığlıklarıyla çocuk banyodan kaçtı, ve yıkanmayı reddetti. Babası her şeyi berbat etmişti.
Bu çeşit durumlar bu yaşta ortaktır. Keşfedici eğilim engellendiğinde çocuk izzeti nefsine bir darbe vurulduğunu hisseder. Tahkir ve öfkeyle sonuçlanan bir şekilde egoya engel olunmuş olur. Çocuk bir self olarakhassasiyetle kendi farkına varır. Bu davranış öyle aşikaredir ki, bazı psikologlar otonomi ihtiyacının hayatın iki ve üçüncü yılında kendiliğindenliğin göze çarpan işareti olduğunu söylerler.
Negativizm. Böylece kendisi hakkındaki şuurluluğun gelişmesi iki yaşında kritik bir safhaya ulaşır. Bir semptom, beslenmeye, yıkanmaya, tertipli olmaya –velilerinin arzu ettiği hemen hemen her şeye- şiddetli muhalefettir. Levy tıbbi muayene ve test için kliniğe getirilmiş yaklaşık 1000 çocuk üzerinde bu çeşit "muhalif davranış"ı inceledi. Negativizmin ilk işaretleri (umumiyetle "Hayır! Hayır! Hayır!" diye bağırma) 18 aylık vakaların yarısında gözükür, fakat negatif davranış dört yaşına kadar devam edebilir. Henüz üç yaşına gelmemiş bir çocuk, caddenin karşısındaki büyükannesinin evine şu sözleri söylemek için günlük bir ziyaret yapmaktaydı. "Büyükanne yapmıycam" (hiç yerinde yokken).
Bu yaştaki çocuk hemen hemen her yetişkin teklifine, kendi bütünlüğüne potansiyel bir tehdit olarak bakar. Ve böylece genelleşmiş bir "Hayır" deme alışkanlığı geliştirir, hatta 'evet2i kastettiğinde bile. Ona göre, görünmeye başlayan izzeti nefse bir itiraz olarak herhangi bir yetişkin teklifine peşinen direnç göstermenin daha emin olduğu gözükür. Fazladan bazı gençlerin çocuksu negativizm vasfı muhafaza ettikleri hakikatine işaret edebiliriz. Daimi olarak karşı tesire kolayca kapılırlar. Fransızcada direnişçi denilir. Her teklife direnç gösterirler, her tartışmaya karşı bir tartışma. Okul öncesi çocuklar gibi, o şekilde hareket etmezlerse, bir dereceye kadara "aceleye getirilecek" olmalarından korkar gözükürler.
Gerçi negativistiktir, fakat iki yaşında henüz rekabet halinde değildir. Sadece üç yaşında "başa geçme" öğretilebilir. Üç dört yaşları arasında yaklaşık üç buçuk yaşında "seni döverim"

duygusunu kazanır. Bizim kültürümüzde altı yedi yaşında, emniyetle diyebiliriz ki, izzeti nefis bir rekabet çeşni sağlar. Diğer kültürlerde bu böyle değildir. Antropologlar bize, bazı kültürlerde ferdi rekabetin, ölü peşinden feryat etmek manasına gelirken bazılarında grup içinde rekabeti canlandırmanın imkansız olduğunu anlatırlar. Fert, izzeti nefsini gruptaki itibarı ile aynılaştırır.
Batı kültüründe, her nasılsa ferdi izzeti nefis ve kendini sevme tabiatımızın üstün kısımlarıdır ki, Batılı yazarlar utanç vermeyen egoizmin insanın üstün vasfı olduğunu söylemektedirler. Bütün filozoflar bu tavır üzerinde düşüncelerini kurmuşlardır (Hobbes, Nietzsche, Stirner, Le Dantec, ve bir çok başkası). Bazı modern psikologlar aynı şekilde talep etmektedirler ki, bütün hareketlerimizde asli gayemiz mümkün olduğu kadar "ego seviyesini" (mesela bizim izzeti nefsimizi) yüksek tutmaktır. William James bir defasında demekteydi ki, her şahsın en fazla istediği sitayiştir, medihtir.
Sosyal hayatımızın ne kadarının izzeti nefis çerçevesinde merkezleştiğini düşünün. Birini utandırmak, rezil etmek demek onun izzeti nefsini tahrip etmek demektir. Tam tersine, incelik kullanmak egoyu incitmekten kaçınmaktır. İncelik yapmazsak, sonuç incinmiş bir izzeti nefsin impulsif teyidi olan gücenmedir. Konuyla sıkı bir şekilde ilili olan nokta, egolarımızın açıkça ayakta durduğu manasına gelen (ve kendinse şuurlu diye bakılan) evrensel sıkıntı tecrübesidir. Korku safhası dikkati çeken bir örnektir. İzzeti nefsin yaygın bir eşanlamlısı gurur, bir diğeri kendini sevmedir.
Kendiliğindenliğin bu şekilde yaygın olmakla birlikte, herkesin hayatında hakim değildir. Üstelik bütün self problemine karşılık olmaktan uzaktır.

İlk Self: Özet

Kendi kendinin farkına varma hadisesinin üç cephesi hayatın ilk üç yılında tedricen gelişmektedir.
1.Durum: Bedeni self duygusu
2.Durum: Devam eden kendisiyle özdeşleşme duygusu
3.Durum: İzzeti nefis, gurur
Gelişmeye yardım ede bir çok tesirler vardır: olgunluk (anatomik ve fizyolojik), tekrar tekrar meydana gelen bedeni duyumlar, sözel kavramlar yoluyla kazanılan hafıza, bir demir alma yeri olarak kişinin adı, çevreyi keşfetme ve idare etme oluşumu boyunca engellemeler, çocuğun oluşan self duygusuna dair uygulamalar yaptığı negativizm devresi. Çocuk bu safhada kendisini otonom ve başkalarından ayrı hissetmeye başlar. Fakat yine de oyunda kolayca kişiliğini kaybedebilir ve kendisini bir obje, bir hayvan, veya bir başka şahıs olarak hisseder.
Şüphesiz çocuğu her şeyden fazla uyaran insanlardır. Öğrenir ki, insanların hareketleriyle kendi tepkisi, kendi hareketleriyle onların tepkisi daima atbaşı giderler. Ego ve ikinci şahsiyet daimi bir etkileşim oyunu oynar –yetişkinlerin tenis oynaması gibi. Aralarında sürekli bir "jest muhaberesi" vardır.
Bu oluşumun asli boyutlarını çizen G. H. Mead inanır ki, orijinal ben duygusu, geniş bir şekilde tutumlardan, kelimelerden, jestlerden ve çocuğun idrak ettiği ve tepkide bulunduğu diğer şeylerden inşa edilir. Onun self duygusu bu sebeble başka insanların ona olan davranışlarının bir ürünüdür. Bazıları onu bir evlat olarak tehdit eder, bazıları bir çocuk olarak, oyun arkadaşı olarak, veya bir yabancı olarak. Bunlar sözde, onun "gözlük selfleri"dir veya hayattaki rolleridir, ve o bu süreklilik ve kimlik duygusunu geliştirirken, kendisini oynadığı roller muvacehesinde, yani başkalarının onun hakkında sahip oldukları tasavvur muvacehesinde kendisini görmekten asla vazgeçmez. Self, Mead diyor ki,her hususta hakim şekilde sosyal bir üründür. Umumiyetle Mead ile mutabıkız, mübalağalandırma saplantısına düşse de.

Dört-Altı

Tasvir ettiğimiz oluşumlar okul öncesi ve ötesine kadar devam eder. Self gelişmesi hala tam olmaktan uzaktır. Dedik ki, okul öncesi çocuk kendisiyle özdeşleşmeyi kolayca kaybeder. Onun istihalelerini kabul etmezsek sıkıntıya düşer. Onda hayal ve gerçek birbirine karışır. Hayal oyun hayatına hakimdir. Umumiyetle bir çocuk veya bir hayvan olmak üzere hayali arkadaşlar ortaya çıkar. Çocukların eksiksiz %20'si muhtemelen daha fazlası, dört altı yaşlarında hayali arkadaşlara sahiptir.

Ve bu yaştaki çocuğun hala zamirlerle başı derttedir. Stone ve Church dört yaşında akıllı bir çocukla öğretmeni arasındaki bir diyaloğu veriyor.

Stuart. Ben bir isimdir, biliyorum. Benim ismim

Öğretmen. Ben benim ismim de.

Stuart. Hayır benim. Nasıl senin olabilir. Ben benim.

Öğretmen. Benim de.

Stuart. Hayır sen ben değilsin. Ben benim. Sen sensin. (Bir müddet sonra) Ben bana göre benim, fakat sen sana göre bensin!

Bu kavrayışla öğrenmeye iyi bir misaldir (sh.130). Stuart'ın bakış açısındaki ani değişme, aynı şekilde Piaget'nin "karşılıklı münasebet" adını verdiği duruma bir misal teşkil eder. Çocuk bir müddet sonra sonunda başkasının zaviyesinden bakmaya ehliyetli olur, ve böyle yaparak kendisinin başkalarından ayrı olduğu duygusunu keskinleştirir. Bedeni self duygusu bu dönemde daha canlı hale gelir. Bademcik ameliyatı ile yüzyüze gelen beş yaşındaki bir çocuk, "kendim olmayan kendimden hoşlanmıyorum, hatta en küçük bademciğim benden alınsa bile, geri kalan kendimden", demektedir. Freudçular çocuğun korkusunun bir çeşit kastrasyon endişesi olduğunu söyleyeceklerdir. Bedenin bütün kısımları, özellikle genital bölge, çocuk için özel ve önemli gözükmeye başlar. Çocuğu bedeni eziyet ile tehdir eden akılsız yetişkinler (belki çocuk cinsiyet oyununda iptla gösterdiğinde "onu kesmekle"9 derin set korkular yerleştirirler ve böylece otonomi ve bütünlük için gelişen arzuyu tehdit etmiş olurlar. Bedenlerimiz bizim tercihlerimizdir. Sınırlarımızı bilmek üzere kafi derecede yaşlandığımızda bile, ve hatta onların yüzünden eksiklik hislerine katlansak da, Touchstone ile mutabık oluruz: "Çirkin bir şey sir, fakat bana ait."

Çocuk dört yaşındayken bir anlamda oldukça egosantriktir. Dünyaya onun menfaati için mevcutmuş gibi bakar. Düşünür ki, güneş onun iyi bir çocuk olup olmadığını görmek için onu takip etmektedir. Ona göre Allah, veya Santa Claus, asıl görevi ona hizmet etmek olan bir oluştur. Hakikatte çocuk kendisininkinden başka herhangi bir düşünce çatısından habersizdir (sadece karşılıklı münasebetin daha zayıf başlangıçları vardır). Bakış noktasını değişmez olarak alır, inanır ki, başkaları onun gibi düşünür, ve ifadelerini açıklama ihtiyacını duymaz. Fakat bütün bu benmerkezliliği, umumiyetle kendisini merkezleştirme değildir; bu safça, çocuğun bu dönemdeki düşüncesinin sübjektif mahiyetinden ileri gelir. Onun yalnızlığı, tekliği olduğunu bilmez.

Bu dönemde daha önce tartıştığımız üçüne ilaveten kendiliğindenliğe dair iki hususun ortaya çıkışına tarih düşürebiliriz.

4.Durum: Selfin Yaygınlığı

5.Durum: Kendini Tasavvur

Dedik ki, rekabet duygusu sadece üç yaşından sonra başlar. Malik olma duygusu onunla birlikte gelir. Bu top benim. Üç tekerlekli bisikletim var. Benim babam, benim ağbim, benim köpeğim, benim evim. Şüphesiz çocuk henüz kendisini, ülkesi, kilisesi, kariyeri ile benimsemek üzere genişletemez. Fakat kendiliğindenliğin bu önemli yayılması için temeller atılır. Yetişkin seviyede bazen deriz ki, "bir insan sevdiğidir" (12.Bl. bkn.). Bu ifade ile kastederiz ki, şahsiyeti yaygınlaşmış selfin neyi içine aldığını bilmekle en iyi biliriz. Fakat genç çocuk bu çeşit kendini yaygınlaştırmanın sadece ilk esaslarına sahiptir.

İlk esas kabilinden, henüz gelişmemiş olan bir kendini tasavvur da vardır. Velilerinin onun 'iyi' bir çocuk olmasını istediklerini, keza kendisinin ara sıra 'pis' olduğunu bilmeye başlar. Etkileşme oluşumu yoluyla, velilerinin ondan beklediklerini bilmeye, kendi davranışıyla bu ümidi mukayese etmeye başlar. Şüphesiz şimdiye kadar açıkça gelişmiş bir şuuru yoktur, yetişkinlite olmayı istediğikendisi hakkında bir tasavvuru da. Fakat daha sonra şahsiyetinde önemli bir rol oynayacak olan niyetleri, hedefleri, ahlaki sorumluluk duygusu, ve kendisi hakkındaki bilgisi için gerekli temelleri artık atmaktadır. Çocuklukta ne olduğu, olmak istediği, ve olmak zorunda bulunduğu şekilde kendisini düşünme kapasitesi saf olarak teşekkül halindedir.

Altı-Oniki

Çocuğun kimlik duygusu, kendisi hakkındaki tasavvuru, ve kendisini yaygınlaştırma kapasitesi okula başlamasıyla ziyadesiyle artırılır. Sınıf arkadaşları onun zayıflıkları veya özellikleri konusunda açıksözlü ve acımasızdır. Onu "dörtgöz" vey "Fatso" diye çağırırlar. Bu çeşit tenkidi lakaplar incitebilir, fakat aynı zamanda kendiliğindenliğin iç duygusunu daha sivri ve ince kılabilir, ve bir kimliğin teşekkülüne yardım edebilir.

Çocuk derhal öğrenir ki, dışarıda ondan umulanlar velilerinin standartlarından çok farklıdır. Giyim ve kuşanma ile ilgili akranlara ait standartlar yeni şeylerdir. Bir çocuk derhal akranlarının sert ve ağza alınmaz konuşmalarından velilerinin daha nazik dünyasına süratli bir şekilde geçmeyi ve bir dereceye kadar kendi mevcudiyetiyle her iki dünyayı birleştirmeyi öğrenmelidir. Çocuklar kendi akranlarının topluluğuna girerken "realite testinde' acı bir ders alırlar. Hakikatte, "Şimdi bunu yapmalıyım. Şimdi şunu yapmalıyım. Şimdi dikkatli olmalıyım. Şimdi hoşuma gitmiş gibi yababilirim." Gibi şekillerde tekrar etmeyi öğrenirler. Böyle değişmeler, self duygusunun şiddetini artırır.

İyi bilinir ki, bu yaştaki çocuklar ahlaka ve kanunlara harfiyen riayet ederler. Oyun kuralları katı bir şekilde uygulanmalıdır. Velilerinin uyguladıkları kurallar önemlidir, fakat arkadaş grubunun (çetenin) kuralları sert bir şekilde bağlayıcıdır. Çocuk henüz kendisine bağımsız bir yaşayış tarzının temsilcisi olarak güvenemez. Onun self duygusu sadece dış kurallara uyarsa, kendisini çeteye dahil ederse, ve kendisi hakkında emin bir müntesip tasavvuru geliştirirse, rahatlık verir. Çocuk ateşli bir şekilde inanır ki, ailesi, dini, ve keza akran grubu haklıdır. Velileriyle akranlarının standartları arasında bir çatışma hissettiğinde, kendisinin gayretleriyle kurduğu bu özel dünyasına katiyetle sadıktır. Bu dönemde idantifikasyon önemli bir öğrenme prensibi haline gelir.

Bu arada çocuğun zihni hayatı tamamen gelişmektedir. Okul yıllarının başında bilmecelere ve kelime oyunlarına, ve az sonra da kodlarai kriptogramlara ve yabancı kelimelere alışkın hale gelir. Objektif bilgi onu büyüler, ve 'niçin?' sorusu daima dudaklarının arasındadır. Yeni bir gücü, kendiliğindenliğin yeni bir vechesini duymaya başlar.

6. Durum. Akılcı bir atcambazı olarak self.

Şurası hakikattır ki, çocuk ilk aylardan itibaren basit problemleri çözmeye ehliyetlidir, fakat sadece şimdi tamamen realize eder ki, onlara dayanmak üzere gündeme getirmekte akılcı bir kapasiteye sahiptir. Önceleri de düşünmüştür, fakat şimdi artık düşünme üzerine de düşünür.

Bir "atcambazı" olarak self, Freud'un ego tarifiyle oldukça ahenkli şekilde uygun düşer. Freud için ego, bütün görevi impulslarla (id), dış çevreyle, ve velilerle cemiyet (süperego)ten yüklenilen yasaklarla ortaya çıkan problemlere bir çözüm bulmak olan, şahsiyetin şuurlu kısmıdır. Bir süvari gibi akılcı self, yolunu bu üç müstebit tarafından bırakılmış engellerden kaçınmakla bulmaya çabalar. Şüphesiz ego her zaman tamamen rasyonel değildir. Sık sık safça "müdafi""dir. Vazifesi izzeti nefsin incinmesini önlemek için özürler ve aklileştirmeler icat etmeyi içerir. Engellerin varlığını tekzip edebilir ve hayat problemleri için sadece sahte çözümler olan kaçış ve stratejiler icat eder.

Bir dereceye kadar kabul ediyoruz ki, kendiliğindenliğin bu safhasının gelişmesini altı-oniki yaş dönemine tarihlendirmek keyfidir, fakat böyle yapıyoruz çünkü çocukların reflektif ve formal düşünmeyle meşgul olmaya başladıkları devre bu sıralardadır. Artık tamamen biliyorlar ki, self bir düşünürdür ve bu fonksiyon onlar için kendiliğindenliğin diğer bütün vecheleri gibi sıcak ve merkezi hale gelir.

Adolesans

Erikson, adolesansın esas özelliğinin tekrar tekrar yenilenen kendi kendisiyle özdeşleşmeyi araştırma çabası olduğuna işaret eder. Hatırlıyoruz, iki yaşında hemen hemen iptidai hazırlık safhasıyla meydana çıktı. Fakat daha sonra çocuk ailesinde ve akranlara sadakatinde tekrar kendisini kaybetti. Şimdi adolesansta bu problem bir kere daha şiddetli hale geliyor. Merkezi sıkıntı dönemi problemi, “kesin olarak ben kimim?”, olur.

Asıl soru, “çocuk muyum yoksa büyük müyüm?” dür. Velilerin bu konuda hiçbir yardımı yoktur. Bazan ona bir çocuk gibi davranırlar, bazen ondan olgun kimselere mahsus sorumlulukları yüklenmesini beklerler. Velilerin bu tereddüdü onun kendi sebebi olabilir. Genç bir çok çocukluk tutumları muhafaza ederken, şimdi fiziki ve cinsel bakımdan yetişkin rollerini oynayacak kadar olgundur. Onsekiz yaşında muayyen hizmetlere sürüklenirken, bir çok eyaletlerde oy kullanamaz. Olgun mudur yoksa değil mi? Çocukluktan yetişkinliğe geçişi belirleyen muayyen ritler oniki ve onüç yaşlarında vazedilir; teyit, Bar Mitzvah, ilkokuldan mezuniyet. Bu ritler gerçekte akıl çağına girişi belirler mi? Oturduğu yere bağlı olarak bir adolesana ondört, onaltı, veya onsekiz yaşında araba sürmesine izin verilebilir. Olgunluğun nerede başladığını kim söyleyebilir? Adolesans bunu bilmez; aslında cemiyet de.

Adolesansın kendisi hakkındaki tasavvuru başkalarına bağlıdır. Gözde olmayı araştırır ve alakaların kesilmesinden korkar. Saçları, müzik zevki, ve hatta külüstür arabası grup standartlarını teyit eder. Nadiren akranlarının yaşayış tarzına karşı gelir. Kendisi hakkındaki tasavvuru ve kimlik duygusu, bağı ayakta tutmak için kafi derecede katı değildir.

Fiziki olgunluk bakımından gecikmiş olan genç, yaşıtları arasında istenilmeyen bir durumdadır. Genç erkek sakallarının büyüme hızı, veya zayıf yapısı (ve zayıf adaleleri) hakkında üzülebilir, eziyet çekebilir. Kız kardeşi istekli şekilde cüretkarane tavsiyelere kolay kolay geçmez. Aynı zamanda hiçbir adolesans bir yetişkinin, “Nasıl da büyümüş bu çocuk!” demesini işitmekten hoşlanmaz.

Adolesansın iyi bilinen isyankarlığı kimlik araştırmasıyla önemli bir ilişkiye sahiptir. Otonomi için onun son teklifidir. Tamamen veya kısmen velilere itiraz etme olabilir, oluşum katıysa, bu gerekli bir safha da olabilir. Çocuğun negativizminin adolesanstaki karşılığıdır.

Kimlik araştırması bir adolesansın farklı maskeler içinde çabalayışıyla açığa çıkar. Önce burnundan ya da dişleriyle kendine has bir konuşma tarzı geliştirir, sonra bir başka tarz, bir saç stili, ardından bir başka stil (daima akran grubunun izin verdiği ölçüler içinde). Bir kahramanı taklit eder, sonra bir diğerini. Onu tamamlayacak bir kıyafet araştırır. Gerçekte istediği henüz tam olarak mevcut değildir –onun yetişkin şahsiyeti. Veliler umumiyetle bu tecrübeleri küçük gördüklerinden onları arkadaşlarıyla ve esasen karşıt cinsle ve çok defa telefonda oldukça alıştığı tarzda dener. Adolesans erkek ya da kız cezp edildiği ve muhafaza edebildiği garantiyi araştırır. Hatta aşık olma çok defa kendisi hakkındaki tasavvurunu denemek için bir araçtır. Flört halinde olan çiftler, zihinlerindeki bulmak istedikleri şahsın kabiliyetini ve sonra da tesirlerini görmek için sonu gelmez bir şekilde sohbet edeceklerdir. Serttirler, tertiplidirler, konuşurlar, gelecek üzerine derin ve ince tetkiklerde bulunur ve benimserler. Umumiyetle konuşmayı (sohbeti) benimsemeye tercih eder gözükürler.

Aynı zamanda cinsel ihtiyaçlar üzerine çatışma şiddetlenir. Genç hemen hemen boyun eğmez yasakları öğrenmiştir ve teamülle cismaniyeti ahenkli kılmayı zor bulur. Kendisini zorlayıcı impulslarını mezcetmekte ehliyetli kılacak olan aynılaştırmada bir yol bulmayı ümit eder. (Batı kültüründe) Adolesansın yalnızlık, katlanma, ve hiddet ve gerilimi iyi bilinir. Çatışmalar

bazen intihara, çok defa da dine götürür, ve genç dinde devamlı olan çözümler bulabilir, veya tersine sıkıntılar yoğunlaşabilir.
Adolesans için aynılaşma (kendini bulma) probleminin özü, bir meslek seçimi veya diğer bir hayat hedefidir. Bilir ki, istikbal bir planı takip etmelidir, ve bu hususta çocuklukta eksikliğini duyduğu kendiliğindenlik duygusu, tamamen bir boyut kazanır. Çok defa genç, fazla yüksekleri gaye edinir. İdealizm sık görülen ve sevilen bir niteliktir. Bir çok adolesansın idealleri öyle yüksektir ki, kötü bir düşüş kaçınılmazdır. Belki de yirmilerin sonunda genç keşfedecektir ki, düşündüğünden daha az kabiliyetlidir, yeryüzünde daha küçük bir iz bırakacaktır, ve evliliği ümit etmiş olduğundan daha az kusursuzdur. Hayat emelleri ve kendis hakkındaki tasavvurunun yontulması yetişkin yıllara ait bir görevdir.
Fakat önemli olan nokta şudur ki, adolesansın uzun vadeli maksatları, mesafeli hedefleri kendiliğindenlik duygusuna yeni bir boyut ekler. Bu sebeble,
7. Durum: Propriate Çaba'
dan bahsedeceğiz. Muhtelif yazarlar iddia ederler ki, kişinin hayatını bir arada muhafaza eden çimento, onun 'istikametliliği' veya 'maksatlılığı'dır. Normal olmak için bir adolesans, ve özellikle bir yetişkin, ayırıcı bir objektife, bir taahhüt çizgisine ihtiyaç duyar. Hedeflerin katı bir şekilde faaliyet merkezi olması gerekir, fakat sadece mevcut merkezi bir ceht temi olması gerekmez.
Selfin bu önemli vechesi, hayatın başlangıçlarında mevcut değildir. Genç çocuk büyüdüğünde itfaiyeci veya pilot olmak "ister", fakat bu esnada bütünleşmiş hiçbir gayret yoktur. Genç plan yapmaya başlayıncaya kadar self duygusu tam değildir. Hakikattır ki, bazı adolesanslar herhangi bir takdir edilebilir maksat (hedef) duygusu olmadan yetişkiniğe sürüklenirler. Böyle olduğunda, diyebiliriz ki, onların şahsiyetleri "fırsatçı" ve "olgun olmayan" bir yapıdadır. Onların kendiliğindenlik dugusu hala inkişaf etmemiştir.
W. James vaktiyle selfi "hedefler için çarpışan" şeklinde tarif etmişti. O burada kendiliğindenliğin propriate (merkezi) tarafını telaffuz ediyordu. Her nasılsa James, tasvir ettiğimiz diğer hususların gayet iyi farkındaydı. "Bedeni", "maddi", ve "ruhi" self başlıklarıyla bedeni duygu, kendisiyle aynılaşma, izzeti nefis, kendisi hakkında tasavvur, kendini yaygınlaştırma, ve propriate (üstün) ceht terimleriyle bizim mevcut olan daha detaylı analizimize katılmaktaydı.

Proprium

Kendiliğindenliğin bu yedi ayrı görünüşünü birleştirecek hiçbir yol yok mu? Onlar varlığını hissettiğimiz kendisiyle uygunluğun bütün durumlarıdır. Kendi şekliyle her biri, ferdin organize olmuş hissi hayatına önemli meselelerde katılan şahsiyetin deruni bir bölgesidir. Onlar beni birlikte hisseden ve bilen olarak terkip ederler.
Bu yüzden münferit bir başlık altında bu hususları birleştirmek mekul gözükür (mesela farklı şekilde kazanılmış olmalarına rağmen, fenomenolojik bakımdan ayrı ayrıdırlar). Proprium terimini tercih ediyoruz. Niçin basitçe self terimi değil? Bunun için iki sebeb var: (1) Gördüğümüz gibi bir çok yazar self veya egoyu üzerinde durduğumuz hudutlu hallerden sadece bir veya ikisi için kulanırlar. Daha taze ve geniş bir etiket tercih ediyoruz. (2) Şimdi dönmekte olduğumuz selfe dair elde kalan felsefi bir problem var, "bilen" meselesi. Kendiliğindenliğin bu görünüşü uygun şekilde self diye adlandırıldığından, bilgi ve hissetme objesi olarak selfi içine almak üzere propriumu kullanmayı teklif ediyoruz. "Bilen" hakkında asla doğrudan doğruya farkında olmadığımız manada propriumun doğrudan doğruya farkındayız.
Bu noktada ilerlemeden önce muhtelif vecheleri içersinde (şahsiyet teorisinde) propriuma bir yer vermenin niçin gerekli olduğunu izah edelim. Şüphesiz bir sebeb şudur, şahsiyetin sübjektif (hissedilen) yanı herkesin hakkında bildiğidir, ona bazı psikologların yapmayı tercih ettikleri gib tepeden bakmak yanlış olacaktır. Çok önemli olan bir başka sebeb şudur, halkın

davranışı, yapmakta oldukları işe kendilerini verişlerine veya saf şekilde göreve katılmayı hissedip hissetmeyişlerine göre oldukça farklılaşır. Bu yüzden, önceki bölümde öğrenme tartışmamızda gördük ki, öğrenme, kişinin kendisiyle ilgili olduğu hissedildiğinde, bu diğer hallerden çok daha tesirlidir. Ve bir çok psikolojik tecrübe şunu göstermiştir ki, propriate katılmanın varlığı ya da yokluğuna bağlı olarak sadece öğrenme değil, fakat aynı zamanda hemen hemen her uygulama değişir. Bu farklılık dikkat, hüküm verme, hafıza, motivasyon, emel seviyesi, üreticilik, ve şahsiyet vasıflarının işleyişindeki ölçümlerde meydana gelir.
Bu yüzden proprium kavramını sadece haklı değil, fakat psikolojik teoride tamamen gerekli görürüz.
Şurayı işaret etmek önemlidir ki, proprium her zaman şuurlu demek değildir. Hakikat şu ki, kavramı tamamen şuurlu olduğumuz self tecrübelerinden çıkarıyoruz. Fakat bu tecrübelerin izleri, biz onları gözlemiyorken bile tesirlidir. Propriate cehdi gösterirken, mesela, karakteristik şekilde 'kendimizi kaybederiz', çünkü yapmakta olduğumuz işle derinden meşgulüz. Fakat, bununla beraber şu da hakikattır ki, ego katılımlı alaka hala ısrarlı bir rol oynuyor. Ve daha önce işaret ettiğimiz gibi, bedeni benden daimi şekilde haberdar değiliz, belki ıstırap veya duyum mahrumiyeti bizi bu çeşit şuurluluğa zorlayıncaya kadar farkına varmayız. Yedi propriate fonksiyonun hepsi de bir parça, önemli bir parça şahsiyetin faaliyet merkezinde bazen şuurlu, fakat çok defa şuursuzca rol oynar.

Bilen Problemi

Bu şaşırtıcı problem, biz "Bedeni 'ben'i bilen ben kimdir, kendim hakkında bir tasavvura ve zamanla ayniyet duygusuna sahip olan kimdir, kim benim propriate çabalarım olduğunu bilir?" Sorularını sorduğumuzda ortaya çıkar. Bütün bunları biliyorum, dahası, onları bildiğimi de biliyorum. Fakat bu perspektifle ilgili çatlağa sahip olan kimdir?
Bir çok filozof beyinlerine bu problemin çözümüyle eziyet verdiler. Bu tartışmaya girmek şimdiki görevimizin ötesindedir. İki zıt görüşün kısa açıklamasıyla ikna olabiliriz.
Filozof I. Kant tartışmaktaydı ki, biz hiçbir zaman obje selfin tecrübesini (proprium) edindiğimiz şekilde bilen selfin tecrübesini kazanmayız. Bilen self mutlak veya saf bir ego olarak tam yerindedir. Bilen kavrar, ama kendisi kavranılmaz. Onun gölgesini ancak fark edilir şekilde yakalarız, fakat daha fazla değil.
Diğerleri arasında W. James ve J. Dewey tarafından teklif edilen zıt çözüm şudur. Bilme oluşumundan ayrı hiçbir müstakil bilen yoktur. Şuurluluğun her bir anı önceki anla üst üste gelir ve bilen bir dereceye kadar bilinene gömülüdür. Sadece normal bilme oluşumunu durdurduğumuzda ve mesele hakkında derinlemesine ilerlerken, problemi olduğu üzere tasavvur ettiğimizdir. Bilen, organizmanın kendisinden daha fazla bir şey değildir.
Burada bu iki çözüm veya teklif edilmiş olan diğerleri arasında tercih yapmak için tahminde bulunmayacağız. Mesela selfi şahsiyette merkezi bir fail olmak üzere benimseyen görüş vardır. Bilir, ister, gayret gösterir, emreder. Self şahsi enerjinin merkezidir. Self psikolojisi diye adlandırılarak muhtelif şekiller alır, fakat genel durum aynıdır.
Ayrıca, şahsiyetin ve egoyla ilgisi olmayan saf organizmik fonksiyonların geniş dengesinden onları bir dereceye kadar uzağa yerleştiren propriate fonksiyonları belirleyen ünite ve irtibatta faaliyet merkezinin liyakatine sahiptir.
Fakat ilmi zaviyeden ciddi bir tehlikesi de vardır. Selfi, bilen, isteyen, emreden v.b gibi ayrı bir fail olarak kabul edersek, şahsiyet içinde şahsiyet yaratma yehlikesiyle karşı karşıya olmaz mıyız? "Göğsün içindeki küçük bir adam" ifadesini kabul ediyor gözükürüz. Jim'in niçin sıkı çalıştığını sorarsak, "selfinin emrettiğini" söylemek hiçbir şey ifade etmez. Bu hastanenin hastasının niçin kederli olduğunu sorsak, selfin kuvvetli bir kendini tasavvura sahip olduğunu söylemek yardımcı olmaz. Selfin şunu ya da bunu yaptığını, şunu ya da bunu istediğini, şunu ya da bunu emrettiğini söylemek bir seri zor mesele karşısında özür dilemektir. Psikolog bir self-müessire sıçramayı düşünmekten hoşlanmaz.

Eğer doğru olarak anlaşıldıysa-şüphesiz propriate'in yapısı dahil- görüşüm, araştırdığımız izahları şahsiyetin yapısında bulacağımızdır. Diziyi iten bir iç müessire problemlerimizi tahsis etmek akıllıca olmaz.
Muayyen felsefi maksatlardan dolayı, selfe devam eden –belki de ebedilik bahşedilmiş- bir oluş olarak bakmak haklı çıkarılabilir. Fakat psikolojide şahsiyetteki propriate sistemlerin fonksiyonundan "müessir olarak" selfin bu kesin ayırımına kaçınmakla iyi ederiz.

Eksiklik Hisleri

Şahsiyet psikolojisinde bir çok önemli probleme sadece self duygusu yoluyla yaklaşılabilir. Eksiklik kompleksi diye adlandırılanı bunlardan biridir; vicdan bir diğeri.
Hepimiz sık sık başarısızlığı yaşarız. Ortaya çıkardıklarımız, iddialarımıza yetişemez. İcraatlarımız izzeti nefsimizin aşağısında kalır, ve kendi hakkımızdaki tasavvurumuz çatlak ses verir. Bunlar olurken normal olarak gayretlerimizi sertleştiririz veya objektifimizi değiştirir, ve endişeyi keseriz.
Fakat çok defa başarısızlıkla gündeme geldiğinde ve merkezi ehemmiyeti olduğunda, onları bir tarafa atamayız. Onlar asklı ve rahatsızlık veren anılar olarak kalırlar. Ve böylece derinlere yerleşmiş bir bozukluk duygusu gelişebilir, ve muntazaman şiddetlenir ve ağırlaşır. Bu rahatsızlık veren duygu farklı sebeblere dayanabilir: fiziki zayıflık, nahoş görünüş, cinsel iktidarsızlık, sosyal yetersizlik (yoksulluk, eğitim noksanlığı, beceriksizlik, zayıf vokabüler, aklın yavaşlığı). Veya değersizlik hislerine dayandırılabilir, suç veya günah duygusuna da. Başarısızlıklar artarken, "karmaşıklık" derinleşir. Bir tarif istenirse, diyebiliriz ki, eksiklik kompleksi, şahsi donanımında kişinin hissettiği kusura yönelen bir dereceye kadar marazi hissi tutumdan doğan güçlü ve ısrarlı bir gerilim halidir.
Bir çok kimse bu rahatsızlık tipini bilir. Bir incelemeye göre, kolej öğrencilerinden bir grubun %12'sinden azı bildirmişlerdir ki, insanı kemiren eksiklik hislerine katlanmanın ne olduğunu bilmezler. Tabloda görüleceği üzere, dört esas tip olduğu gözükmektedir. Umumiyetle kolejli kız öğrencilerin sayısının erkeklerden bir dereceye kadar daha az olduğu ortadadır. Kadınlar arasında en yüksek oran, şüphesiz bir erkeğin dünyasında hissettikleri dezavantajı yansıtır. Bu hususta kolej örneğinde zihni bakımdan eksiklik hislerinin yüksek isabeti, erkeklerin kadınlardan sayıca çok fazla olması gerçeğine dayanır. Umumiyetle her iki cinsten kolej öğrencileri diyorlar ki, bir erkeğin hayatı kadının hayatından daha arzu edilir bir hayattır; ve onlar erkek cinsine daha gözde nitelikler atfetmek meylindedirler. Böylece Birleşik Devletler'de bile kadının serbestliğinin tam olmadığı gözükür.
Söylemek gereksiz, eksiklik hisleri bir fiili eksiklik indeksi olarak alınamaz. Bu incelemede kızlar oldukça seçkin öğrencilerdi, makul hiçbir testle, yarısı ya da fazlası, haddizatında fiziki, sosyal veya entelektüel kabiliyetler bakımından düşük olarak telakki edilemezdi. Henüz objektif hakikatler az farklılık yapar gözükür. İkinci en iyi mükafatı kazanan, veya ikinci en iyi satranççı, veya ikinci en iyi aktör derine yerleşmiş bir eksiklik hissinden ıstırap çekmekte olabilir. Eksiklik hissi, selfe mahsus sübjektif bir fenomendir. Ve belli bir istikamette kişinin başarı ve emelleri arasında cari olan ölçüyle ölçülür.
Şimdi yetişkin döneminde olan bu öğrencilerden çoğunun, daha önceki yetersizlik hislerini zamanla terk ettiklerini söylemek yerinde olur. Diğer incelemler göstermiştir ki, adolesan dönemi başlangıçlarında bir çok genç rahatsızlık veren fiziki eksiklik hisleri bildirirler. Kısa boy, şişmanlık, pezevenkçe yüzler kimlik bulma çabasında çetin engellerdir. Ve ancak küçük olduklarından genç çocukların olgunlaşmamış fiziki eksiklik hisleri barındırıp barındırmadıklarını rahatça sorabiliriz. Bu, 1912'lerde A. Adler tarafından 'eksiklik kompleksi'nin ilk formüllendirilişine yol gösteren hakiki veya hayali organik zayıflığın tasdiki, kabulüydü.

Maksatlarımız için özellikle önemli olan izzeti nefise göre bu kronik yara şekli genelleşmiş bir şahsiyet vasfı geliştirir. Hayatın bir bölümünde hakim olan güçlü bir başarısızlık duygusu, bir şahsa genel bir güvensizlik duygusu ve emniyet eksikliği bırakabilir.
Bir incelemede kişilere saç, sima, burun, diş ve benzeri olmak üzere bedeni özelliklerinden ne kadar memnun oldukları soruldu. Keza entelektüel ve artistik kabiliyetinden; ve değer ölçülerinden. Daha sonra aynı kişilere kendine itimadın normal seviyesini ölçen sosyal güvenlik testleri tatbik edildi. Eksiklik hisleriyle genel güvensizlik arasındaki korelasyon .50 civarındaydı.
Diğer incelemeler gösteriyor ki, bazı insanlar genel olarak başarısızlıktan sonra bile, fırsatları arama ve değerlendirme ve kendine güvenme temayülünde, halbuki bazıları da kabiliyetleri hakkında karakteristik şekilde meyus ifade eden ve karamsar bir görüş alırlar. İlgi çekici şekilde kafidir ki, birinci kategorideki insanlar, ortalama vatandaşın, önemli hükümet politikalarında seçim yoluyla, mektuplar yazarak ve bunun gibi yollarla fazlaca veya hiç olmazsa "biraz" etkili olabileceğine inanmak eğilimindedirler. Halbuki eksiklik ve güvensizlik hissedenler, ortalama vatandaşın bir demokraside olaylar zincirinde az tesire sahip olacağı veya hiç tesire sahip olmayacağı inancındadırlar. Bu misaller genelleşmiş bir şahsiyet vasfıyla ne kastedildiğini izah eder (Bl.14). Eksiklik hisleri kişinin umumiyetle hayata olan tutumunu hazırlayabilir.
Telafi. Kişi katlanmanın ötesinde eksiklik hisleriyle ne yapar? Propriumda kökleştiklerinden, kişi onlardan uzun zaman için kaçıp kurtulamaz. Destekli bir mücadele şekli gerekir, ve bu şekle Adler telafi adını vermektedir.
Muhtelif tipler ayırt edilebilir. Direkt aksiyon (aynıyla karşılama) katlanan kişi ısrarlı şekilde fiili bir eksiklik kaynağına saldırdığı ve onu ortadan kaldırdığında vukubulur. Orijinal zayıflık sadece yer değiştirildiğinde değil aynı zamanda bir güç kaynağı haline dönüştüğünde, aşırı telafiden söz ederiz. Lejanddan öğreniyoruz ki, sadece normal bir konuşmacı değil aynı zamanda büyük bir hatip olan Demosten, kekemeliğinin üstesinden gelmek üzere çok sıkı çalışmıştı. Gençliğindeki çelimsizliği bir sıkıntı kaynağı olmuş olan Theodore Roosevelt, fiziğini geliştirmeye çalışmış ve aşırı telafi ile bunu sonuçlandırmıştı. Bir aslan avcısı ve terbiyecisi (sadece keklik avcısı ve centilmen bir sürücü değil) oldu. Amerika'da kendini başarılı yapan kişi, sosyal eksiklik hisleriyle çileden çıkaran bir muhacir olarak başlayabilirdi. Çok sıkı çalışmasıyla engelini telafi (belki aşırı telafi) etmekteydi.
Kişi engelinin yerini değiştiremediği fakat diğer tatmin şekilleriyle geliştirdiği zaman bedel telafiden söz ederiz. Kambur kusurunu düzeltemez, fakat bunun gerisinde bir saltanat gücü oluşturabilir. Çirkin bir kız tazmin kabilinden cazibe ve güç geliştirebilir, ve atlet olmayan bir genç incelemeleriyle seçkinleş inebilir.
Savunma mekanizmaları başkalarını aldatmak üzere hazırlanmış telafilerdir. Adolesans güvensizliğini mübalağalı bir el sıkma geliştirerek gizleyebilir. Sakal, ince burunlu ayakkabılar, sempatik davranışlar fiziki ve sosyal eksiklik hislerini maskeleyebilir.
Akla uygun hale getirme, başkalarını kendisi kadar olmayacak şekilde aptal yerine koyan bir telafi şeklidir. Solgun, donuk, atletik olmayan bir genç demekteydi ki, kırmızı kanlı atletler hakkında işitmekten midem bulanıyor. Biliyorsunuz, kırmızı kan asla beyin yoluyla akışı olmayan kandır. Bu çeşit ele geçirilmediğinden hor görülen aklileştirmeler tatlı limon tipinde olduğu gibi, ortaktır. Soluk yüzlü kişi kendini 'Savanarola veya Dante' gibi farklı gösterdiği düşüncesiyle teselli bulmaktadır. Aklileştirmeye kitle haberleşme araçlarıyla yardım edilir. Entelektüel veya sosyal eksiklik hisleri olan kişiler yüksek tabakanın kötü taraflarını, kolej öğrencilerinin tuhaflıklarını, kabalıklarını, yumurta kafalıların aptallığını ve gösterişsiz davranışların ve alelade kişinin üstünlüğünü anlatan filmleri seyretmek, bunlar hakkında yazılar okumakla rahatlık bulabilir.
Otistik düşünce bir fantezi değildir. Hülyalarımızda muvaffak olabiliriz. Sırnaşık okul arkadaşları tarafından sıkıştırılan bir genç, her öğleden sonra hoşuna giden iki oyunu oynamak

üzere odasına kaçmaktaydı. Bunlardan birinde okul müdürüydü ve yaramaz öğrencileri dayakla cezalandırmaktaydı. Diğerinde bir milyonerdi ve gözdeleri için büyük çekler yazmakta ve önemli ricalarda bulunmaktaydı. Otistik telafi ilerlediğinde şahsiyeti, kuvvetli şekilde içedönük ve hatta 'şizoid' (kişinin kendi hayalleriyle hemen hemen tamamen ağ ördüğü anormal şizofreniyle etkilenen bir durum) buluruz.
Bir çok insan anlattığımız telafi şekillerinin herhangi birinden veya çoğundan uzaktır. Fakat hadise alışkanlıkla ilgili ve köklü hale gelmedikçe bir şahsiyet vasfı olarak telafiden bahsedemeyiz.

Vicdan

Eksiklik hisleri gibi vicdan da çeşitli propriate durumların -özellikle izzeti nefis, kendisi hakkındaki tasavvur, ve propriate cehd- bir modelini gösterir. 'İyi' bir vicdanın keskin bir görünüşe sahip olmadığı gözükür. Vicdanımız 'sakin' veya 'istirahat halinde' iken, düzgün bir psişik ve moral dengeden zevk alarak normal bir şekilde fonksiyonda bulunmaya devam ederiz. Fakat 'kötü' veya 'öfkeli' bir vicdan, bizi durmadan azarlar ve bir dereceye kadar tercih edilen bir oluş tarzını zorladığımızı söyler. Sonra onu aklileştirme yoluyla 'tehlikeden kurtarmamız' hem de kefaret olarak ceza çekmemiz gerekir. Çok defa vicdan dini bir duyguyla (fakat bazen değil) bütünleşir. Dindar olmayan insanlar ekseriya oldukça hassas vicdana sahiptirler. Gerçekten emniyetle diyebiliriz ki, birkaç 'psikopatik şahsiyet' dışında, vicdan her insanda normal bir gelişmedir. Isı ölçen bir termometre gibi bir şey olan vicdan, bize, tarafımızdan yapılan bir faaliyetin önemli bir kendini tasavvur halini kırıp ayırıyor olduğunu veya ayırdığını söyler.
Vicdan psikolojisinde iki merkezi problem vardır: İlki gelişmeyle ilgilidir; ikincisi yetişkin yapısıyla. Umumiyetle, çocuklukta gelişen vicdanın bir meli malı vicdanı, yetişkin ve olgun şeklinin bir mecburiyet vicdanı olduğunu telakki edebiliriz. Freomm öncekine "otoriter vicdan" sonrakine de "hümanistik vicdan" adını verir.
Şüphesiz meli malı vicdanı –tek şekil çocuğun sahip olduğu- velinin tehdit ve engellemeleriyle gelişir. Onsekiz aylığa kadar erken olavak şekilde çocuk velinin "Hayır! Hayır!" ikazını işittiğinde, korkar ve engellenir. Şekerlik "Hayır!"dır. TV "Hayır!"dır. Çamur "Hayır! Hayır!"dır. Çok defa bir eza şekli bu sözlererefakat eder. Dil gelişirken, çocuk meli malı kelimesini öğrenir. Yüzünü yıkamalı, caddeyi yalnız geçmemelidir. Bu kelimeler veli gücünün işaretleridir; ve bu işaretler, kendilerini takip edecek olan mükafat ve cezaları işaret ederler. Çocuk şüphesiz, niçin yapması ya da yapmaması gerektiğini bilmez (gerçekte, meli malı ve memeli ve mamalı için sebebler oldukça karmaşıktır: bazı durumlarda 'meli malı', "sobaya çok yaklaşırsan canın yanar" manasına gelir, yani eşya seni cezalandırır; bazı durumlarda, "Ben senin velinim, beni dinlemediğin için seni cezalandırırım"; bazen "insanlar toplumda seni böyle davrandığın için cezalandırırlar"; ve sonuçta, meli malının arkasındaki kudsiyet, hırsızlık yapar veya velilerine itaat etmezsen seni cezalandıracak olan Allah ile birliktedir.)
Sonra çocuk –büyük zorlukla- itaat etmeyi öğrenir. En fazla itaatkar odur, şüphesiz veli onun üzerinde bulunduğu zaman; fakat giderek otoritenin harici sesini içine yerleştirir ve kendisi yalnızken bile (oldukça iyi) davranır. Yasak bisküvi kavanozu, yıllarca günaha teşvik edicidir her nasılsa –nasihat veren anne sahnede olmadıkça.
Yaklaşık altı yaşından itibaren, yetişkin taleplerine dayanan ahlak katı şekilde yerleşir. Çocuk 'ahlaki bir realist' olur (Piaget). Hareketler tamamen vazedilen kuralları koruma veya onlardan ayrılma terimlerine göre değerlendirilir. Umulma ve itaat etme kurallarının alışkanlığı şimdiden öyle sağlam bir şekilde genelleşir ki, çocuk oyunlar kurallarına göre oynanmadığında, oyunda bile öfkelenir.
Şüphesiz vicdanın bu ilk safhasının, Freud'un tartıştığı gibi, aşiret veya veli kurallarının yerleştirilmesine dayandırıldığı gözükür. Vasıtasız ceza tehdit etmese bile, cebir, endişe ve

suça sebeb olur. Fizik ve moral dengeyi yenileme ümidiyle çocuk için yanlış bir şey yaptıktan sonra harici ceza araştırmak ortak olmayan bir şey değildir. Ve çok defa kendisini, vicdani acılara katlanarak ve biraz dolaylı olarak günahın cezasına dair hareketler yaparak cezalandırır.
Adolesans döneminde genç yeni bir krizle yüzyüzedir. Veliilerinin fazla tehditlerinin aptalca olduğuna karar verir. Gerçi hala bir suçluluk duygusu hissedebilir ama bir çok yasaklanmış hareketlerle meşguldür. Kıyaslarında gencin ondört yaş civarında antisosyal hareketlerle yakayı ele vereceğinden, evde ve okulda disiplinle ilgili problemler vardır; henüz omurgasını içerisine yerleştirmeyi istemez; isyankar zamanlarında bile, yola girmek için güçlü lider ve nasihatçıları tercih eder.
Fakat kendisi hakkındaki tasavvur tedrici olarak gelişirken ve genç kendisi için bir ideal geliştirirken, meli malının olumsuz halleri tamamen farklı mecburiyet vicdanı için tarz kazandırır. Onun tamamen farklı olduğunu söylüyoruz, çünkü ceza korkusu yüzünden hiçbir şekilde destekli değildir, fakat propriate çabanın müspet yapısına meczolur. Bir kariyer seçmiş olan genç bilir ki, bunun için çalışacaktır, ve böyle yapmakta başarısız olursa kendi seçtiği oluş tarzını zorlamış olur. Vicdan tedrici olarak merkezini spesifik itaat alışkanlıklarından propriuma değiştirir. Harici veya kendi kendini idare eden olsa da olmasa da, olgunlukta vicdan hissi nadiren ceza korkusuna bağlıdır. Fazlasıyla bir mecburiyet hissidir.
Yetişkinlikte bir çok meli malılar kalır, fakat onlar artık bir illet ve eser silsilesinin kabulünden sıçrarlar ve nadiren herhangi bir daha uzun ömürlü vicdan meseleleri şeklinde hissedilirler;trafik kurallarına riayet etmeliyim. Elektrik tellerini tamir etmeliyim Hakiki hislerimi ona göstermemeliyim. Fakat diğer taraftan, oyunu kullanmak mecburiyetindeyim. Gördüğüm o malı almak zorundayım. Bunlar propriate değer hükümleridir. Hiç kimse kendi seçtiğim tarza göre yaşamamda başarısızlığa uğrarsam beni cezalandırmayacaktır. Gelecekteki vicdani ıstıraplardan korktuğumu tartışmak, muhtemel bir sonucu tamamen müspet bir mecburiyet hissiyle karıştırmaktır.
Ayrıca, olgun vicdan kişinin kendisi hakkındaki tasavvuru kabul edilir bir şekil içinde korumak, propriate cehdin tercih edilen çizgilerine devam etmek –kısaca kişinin oluş tarzını inşa etmek (ve göz yaşı dökmemek) için bir görev duygusudur. Vivdan bir çeşit genel kendi kendine rehber haline gelir. Artık önem, aşiret ve veli kontrolundan ferdi kontrola değişmiştir.
Bazı psikolojik yorumların, istihalenin normal olarak mel imalıdan mecburiyet haline olduğunu tanımaması talihsizliktir. Bazı yazarlar, bir şahsın 'süper ego'sunun veli ve aşiret kuralları ve ihtarların hayat boyu bir kalıbından fazla bir şey olmadığını iddia ederler. Şurası hakikattır ki, bazı yetişkinler ahlaki gelişmede bir kesintiye uğrayarak acı çekerler. Çocuk suçlarından, ilk otorite, figürleriyle çözülmemiş çatışmalardan ıstırap çekmeye devam ederler. Fakat bu vicdan patolojisi –ortak bir rahatsızlık- normal gelişme yolunda istihaleye hükmeden kuralları değiştirmez.

Sonuç ve Özet
Bu bölüm, kendiliğindenliğin mahiyetine değil kendiliğindenlik dugusuna ayrıldı. Tartışmamız bu yüzden mahiyet itibarıyla esasen felsefi değil psikolojiktir. Moustakas'ın dediği gibi, selfi hissetmek selfi tarif etmekten çok daha kolaydır. Son tarifleri felsefeye bırakıyoruz.
Fakat insan zihninin dış dünyadaki objelere baktığı tarzda bir obje olarak kendisine bakma ehliyetinde oluşu psikolojik bir hakikattır. Self duygusuyla hususiyle her ne olursa olsun bana ait şeklinde bakılan şahsi durumlar vardır. Gösterdik ki, kendisi hakkındaki şuurluluğun çeşitli durumları hayatın muhtelif safhalarında ortaya çıkar. Gerçi propriumun yedi hali hayatın birbirini takip eden safhalarında gelişir gözükür. Fakat onların ayrı ayrı fonksiyonda bulunduklarını ima etmiyoruz. Günlük tecrübelerimizdne çeşitli ve hatta bütün vecheler birlikte mevcuttur.

Farzedin ki, zor ve kritik bir imtihanla karşı karşıyasınız. Hiç şüphesiz heyecanınız ve midenizdeki değişikliklerin farkındasınız (bedeni self); keza geçmiş ve gelecek muvacehesinde, imtihanın ehemmiyetinden (kendisiyle aynıyet); mağrur katılışınızdan (izzeti nefis); başarı ve başarısızlığı aileniz için ne manaya geldiğinden (kendini yaygınlaştırma); ümit ve emellerinizden (kendisi hakkında tasavvur); imtihanda problem çözücü olarak rolünüzden (akılcı fail); ve uzun vadeli hedeflerinizle durumun münasebetinden (propriate cehd) haberdarsınız. Fiili hayatta, propriate durumların bir birleşmesi kuraldır. Ve kendiliğindenliğin bu yaşanmış durumlarının ötesinde "bilen" olarak kendinizi dolaylı parıltılarınızı yakalarsınız.

Bilen problemi, "bu self fonksiyonlarını bilen self kimdir?", sorusu sorulduğunda ortaya çıkar.Sadece özellikle bizim olanların değil, farkında olduğumuzun da farkında oluruz. Bu bilmece özel bir kendinin vekili postülasına (hem saf bir bilen üstün bir ego hem de birleşik bir bilen-isteyen-gayret eden-emreden şeklinde) yol gösterdi.

Bu son görüş noktası, şahsiyette etkili düzenleyici hakim bir faili meydana getirir gözükür – dizileri iten göğüsteki küçük adam.

Umumiyetle bütün şahsiyet yapısıyla karşılıklı bağ içinde isteme, gayret gösterme, emretmeye dair propriate fonksiyonlara bakmak üzere ses verir gözükür. Kendisiyle münasebetli olarak hissedilir, fakat şahsiyetteki ayrı bir fail ile sebeb olunmaz. Bilene gelince, James, Dewey ve diğerlerinin benimsedikleri gibi kısaca yüksek seviyede bir karmaşılıktır, kısaca bir istidlal olup olmadığı veya Kant'ın düşündüğü gibi, saf bir bilen sürekli bir transandental selfi kabul etmenin gerekli olup olmadığı, çözemediğimiz bir bağdır.

Self duygusuna dönmek için özel dikkatimizi verdiğimiz iki benzer model vardır –eksiklik ve vicdan hisleri. Bu modeller muhtelif nisbetlerde, çokça, belki de tamamen propriumun görünüşlerine katılırlar. Şahsiyetin fonksiyon ve yapısına tesir eden önemli sübjektif durumlardır.

Sonuç olarak önceki bölümde gördüğümüz öğrenme prensipleri hakkındaki tartışmamıza dönüyoruz. Tartıştık ki, self duygusu tedrici olarak kazanılır (kişinin isterse, doğuştan gizli bir self geliştirme kapasitesine her çocuğun sahip olduğunu söylemek aykırı olmaz. Self kazanıldığından öğrenme kanunları tatbik edilmelidir. Hususiyle, ilk ya da ikinci yılda – önceden izah ettiğimiz gibi- yarı mekanik prensipler başlangıçtaki kendiliğindenliğin zuhurunu hesaba katar. Şartlanma, takviye, tekrar, açıkça çocuk bedeni duyumları, tecrübeleri ve sözel durumları (mesela adını) zuhur eden bir kendisiyle aynılaştırmaya irtibat kurabilir. Bu fırsatçı öğrenme şekli tasvirini yaptığımız propriate öğrenme şekillerinden önce gelir. Kısaca, öğrenme silsilesinde muayyen bir kesintiyi tartışıyoruz. Yarı mekanik prensipler propriumun zuhurunu hesaba katar; fakat bir defa tesis edildikten sonra, proprium öğrenmede asli kaynak haline gelir.

7. BÖLÜM

Şuuraltı Tabakaları

TABAKA TEORİLERİ. FREUD'UN ŞUURALTI GÖRÜŞÜ. NÖROTİK VE NORMAL. SAVUNMA MEKANİZMALARI. ÖZET.

Doğrudan doğruya asla ne olduğumuzun ne tamamından ne de bu bütünün herhangi bir büyük parçasından haberdarız. Her hangi bir anda şuurluluk alanı dikkate layık surette açıktır. Bir noktada toplanmış olsun veya olmasın, onun şahsiyetin geniş yapısında şuraya veya buraya fırlayarak hareketsiz kalamayan bir ışık noktasından daha küçük olduğu gözükür.
Bütün zayıflığına rağmen şuurluluk, her birimize şahsi varlığımız ve kimliğimizin tek emin testini sağlar. Bir anda çocukluğumuza döneriz; az sonra yarın ne olacağının hayalini kurarız; veya hemen mevcut bir olayın farkına varırız. Self duygumuz, dış dünya hakkındaki bilgimiz gibi, tamamen şuurlu durumların bu çaprazvarisine bağlıdır.
Fakat belli bir andaki şuurluluk ranjı öyle azdır ki, şahsiyetlerimizde hareket halinde bulunan çok şeyin herhangi bir şekilde şuurlu olmayan bir tabakaya ait olduğunu söylemekten başka alternatifimiz yok.
Şuurlu hayatımız sathi hareketini, akışını, yolunu daha çok gizli konturlardan ve bu sathın altındaki zorla içeri giren derelerden sağlar. Farkında olmadığımız intibalar, izlerini aynı derecede bırakabilir. Bu gerçek, tecrübeyle ispatlanabilir.
Koler deneklerinden görünüşte beyaz bir ekrana bakmalarını istedi. Ekranda geometrik bir figür çok düşük aydınlatmada bir an için görünüp kayboldu. Görüntü öyle bulanıktı ki, denekler herhangi bir şeye 'bakıyor' olduklarının farkında değillerdi. Bu "beyaz" tecrübeyi takiben, deneklerden çözümü bu idrak edilmemiş figürün kullanılmasını gerektiren bir problemi çözmesi istendi. Her ne kadar tamamen farkında olmadıysalar da, önceden almış oldukları şuuraltı (eşikaltı) intibaı kullanarak problemi çözme yolunu tuttular.
Bu prensip eşikaltı reklamcılıkta uygulanmaktadır. Ekranda gözüken bir resmin veya basılı mesajın, etkisini bilmese de potansiyel müşteri üzerinde şuuraltı tesirleri olduğu düşünülür. Bu yolla haddizatında belli bir ürünü satmak üzere bir tahriğin meydana getirilip getirilemeyeceği ihtilaflı bir meseledeir. Fakt bu çeşit idrak edilmemiş ipuçları bir düşünce zincirini harekete getirebilir, gizli bir alakayı canlandırabilir, veya bir endişe, ıstırap, sıkıntıyı başlatabilir –ve biz asli illi silsileyi asla bilmeyiz.

Tabaka Teorileri

Şahsiyetin yapısına girdiğinde gayrışuuru nasıl düşüneceğiz? Seviye, katman veya tabaka metaforu terimleri çok tabii gözükür (umumiyetle psikologlar mekani kelimelere taraftardır. His genişliği, dikat aralığı, kuvvet sahası, engel, bir şahsiyet çatlağından bahsederler; ve gayrışuurun ulaşmak için derin analizi gerektirir şekilde suya gömülü olduğu söylenir).
Bir teori dıştan içe doğru hareket eden katmanları tarifine alır –bir soğan gibi. Bu özel teori (Levin) şuur ve gayrışuurun ne olduğu ile fazla ilgilenmez, fakat ilgilendiği şahsiyet yapısının tamamıdır.

Şek.14'te görüldüğü üzere, Lewin için şahıs, dış çevresinden geçirgen bir hudutla ayrılmış farklı bir bölgedir (bkn. Şek.11, sh.97). Çevresiyle direkt irtibatı içinde duyumları alır, ve onlara doğrudan doğruya tepkide bulunurken, bunlarla meşgul olan muayyen idraki-hareki sistemlere sahiptir. Umumiyetle çevrenin taleplerine süratli uyumluluk istediklerinden ve en ısrarlı şahsiyet istidatlarını yansıtmadıklarından, bu sistemler akışkandır, gerçi çevrenin talepleri ve şahsiyet istidatlarından etkilenirler.

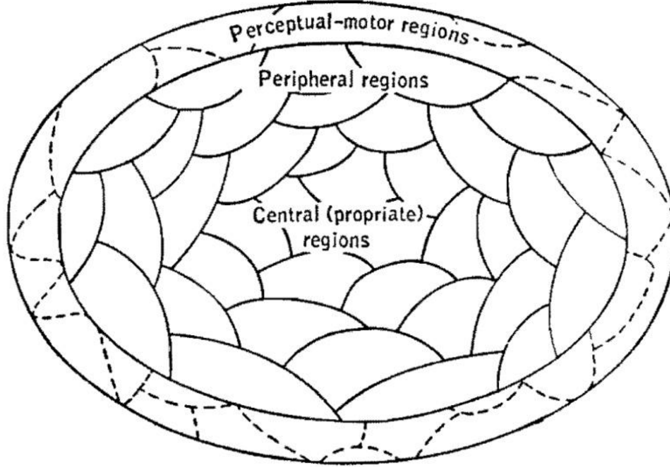

Figure 14. The "Onion Layer" Conception of Personality Structure (after Lewin)

Bu katmandan içe doğru şahsiyetin çevresel bölgeleri vardır. En katı şekilde yapılanmış olan idraki-hareki bölge merkezi (propriate) sistemlerden ayrıdır, onları ihtiva etmez. Çevresel sistemler arasına çeşitli kültürel alışkanlıkları katabiliriz –ana dilimizi konuşurken gösterdiğimiz hünerde olduğu gibi. Böyle bir sistem ister istemez bir kendini verme duygusu olmadan ilerler –şüphesiz fırsat düştükçe (mesela zorlayıcı faktör bizi ana dilimizi konuşmaktan men ederse) sistem merkezi ve ego katılımlı hale gelir. Diğer deyişle, çevresel sistemler gerilim altında olurlarsa motivasyonel hale gelebilirler, fakat ister istemez yollarını çatışmasız veya zorlamasız alırlar. Alışkanlıklarımızın çoğu bu gruba aittir.
İçe doğru ilerlerken, daha derin motivleri ve alakaları gösteren, duygulara ve peşin hükümlere dayanan en merkezi bölgeleri buluruz. Bu merkezi bölgeler bizim proprium kavramımızla mutabıktır. Deruni şahsi bölgenin kalbi bizim en zengin, muhafazalı tasavvur ve emellerimizi uzlaştıran en iç bölgedir. Lewin bu en içteki bölgeye self der.
Bu görüşün takdire layık bir özelliği, modelin yegane oluşunu kabul etmesidir. Hiçbir şekilde iki yapı kesinlikle aynı tarzda farklılaşmaz. Ayrıca zamanla ve hatta bir andan öbür ana bölgelerin hudutlarında bir değişmeye izin verir. Çevreden gelen belli bir basınç, gerilim altındaki bir veya daha fazla bölgeye (vasıflar) yerleşebilir ve böylece münferit dinamik bir güç hasıl eder. Kısaca, teori şahsiyetin asli vasıflarından ikisi olan yapı ve esnekliğe izin verir.
Diğer nazariyeciler daha çok şuuru gayrı şuur tabakasından ayırmakla ilgilenmektedirler ve ortak merkezli bir görünüş için aşağıdan yukarıya doğru bir açıklamayı tercih ederler. Tipik bir görüş, Şek.15'te gösterilen olmalıdır.

Bu şekil ile aysberg benzetmesi akla gelir. Şahsiyet yapısının fazlası yüzeyin altında gömülüdür; şuurun altındadır. Şuurluluğun mevcut anı en tepededir. Ortak şuur bir tabakadır ki, doğrudan doğruya değişen zirveyi destekler. Kim olduğumuzu, ne yaptığımızı, fiziki yönelişimizi daima 'biliriz'. Ön şuur bir dereceye kadar yüzeyden ayrıdır, uzaktır, fakat çağrıldığında şuura gelecek olan bütün anı ve çağrışımları ihtiva eder. En derindeki tabaka, gayrışuur ister istemez içine girilir değildir, fakat alışılmamış durumlarda (rüyalarda, tedavide) şuurlu hale gelebilir.

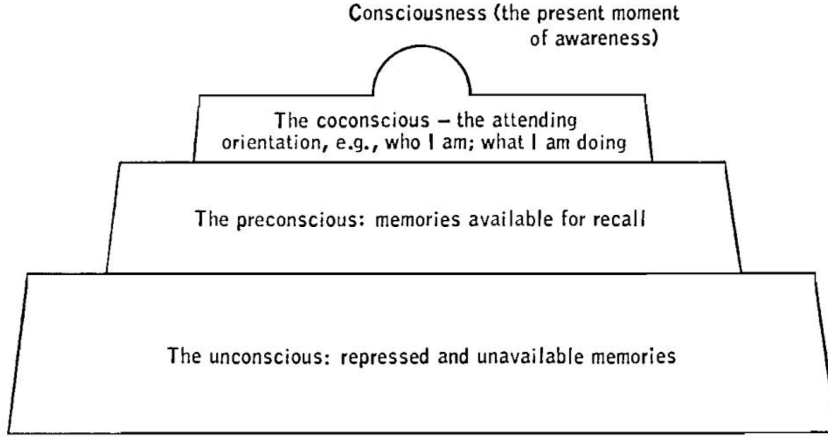

Figure 15. A Basic Representation of Strata

Bu temel dizaynın bir çok varyasyonları vardır. En eskisi Eflatun'a aittir. Bu filozof insanın tabiatında, her biri bir bedeni bölgede yerleşmiş olan üç kısım olduğunu söylemekle bizi doğrulamaktadır. Karın, iştah ve arzu merkezidir; göğüs, çaba, cesaret ve irade ihtiva eder; baş akıl ve muhakeme yeridir. Dedik ki, bazı modern teoriler şahsiyeti aynı üç unsura böler; duygu, kuvvet, zihin. Bu özel üçlü, hernasılsa gayrışuur problemiyle doğrudan doğruya uğraşmaz.

Bir çok tabaka teorisi, gayrışuur tabakasının iki fonksiyonu olduğunu ileri sürer. Gömülü anıların deposu ve keza fert tarafından tamamen anlaşılmayan bir enerji veya motivasyon kaynağı. Söylemeliyiz ki, bir mesken gibi, bu bodrum katı hem depoda bir bahisler yığışması hem de bir enerji sistemi ihtiva eder.

Bazı tabaka teorilerinin hoşgörünen bir özelliği, onların gelişmeye açık çeşnisidir. Anatomistler "eski" ve "yeni" beyin arasında ayırım yaparlar. Eski beyin, kabaca ifade edersek, heyecanların yeri olan talamus ve hipotalamusu içine alır. Yeni beyin bir ketvurma, kontrol, zeka amili olan serebral kortekstir. Kabuğu soyulmuş bir hayvan, en önemsiz bir tahrikte şiddetle heyecanlanacaktır. Ve insanlar da kortikal hasara uğramışlarsa, çok defa, ilkel şekillerde davranırlar. Herbirimizde bir 'kortikal' ve bir 'derin' insanın bulunduğunu söylemek mantıklı gözükür. Lerrach bu derin insana varlığın 'endotimik zemini', diğerine de 'şahsi süperyapı' adını verir. Hayatın lüzumlu bitkisel, hissi fonksiyonları, 'endotimik'tir, ve muhakeme, planlama, hüküm vermenin kontrol eden gücü daha az istikrarlı olan süper yapıda bulunur. Aynı temel ayırım, 19. Bl.'de göreceğimiz gibi, Klages'in şahsiyetin ifadesine dair teorisinin (elyazısı, jest, ses, ve benzeri) özüdür.

Özellikle harp sonrası Almanyasında tabaka teorilerinin bir çok varyasyonları teklif edildi. Thomae üç tabakayı ayırırken Eflatun'a benzer: empülsif bir ego, refleksleri, içgüdüleri ve dürtüleri ihtiva eder; propülsif ego, serbest enerji ihtiva eder ve kendini gerçekleştirmeyi emel edinir; prospektif ego, plan yapar, geleceği tahmin eder, daha düşük iki egoyu yapabileceği en iyi şekilde düzenler. İkincisi fasılalarla vaki olan bir faildir, ve sadece kısmen impuls ve tahrikleri kontrole ehliyetlidir.

Bir dereceye kadar benzer olan bir başka teklif, beş tabakaya dikkati çeker: (1) hayatın tamamında mevcut gerekli bir tabaka; (2) bitkisel ve beslenmeyle ilgili bir tabaka; (3) hayvani dürtü ve içgüdüler; (4) hususiyle insan hisleri ve doğuştan gelen özel kabiliyetleri; (5) şahsi tabaka.

Yine başka bir şema seviyeleri yediye çıkarır; hayatiyet, dürtü, duyum, his, fantezi, anlayış ve irade. Fakat bu şemada açık hiçbir hiyerarşi yoktur. Her bir seviyenin rolü, onun kapalılığıyla ve gelişen şahsiyetin 'çekirdek' yapısından uzaklığıyla tayin edilir.

Bütün bu tabakalaşma teorilerinin mutabık olduğu bir nokta, kortikal, veya şahsi, veya prospektif tabakanın –her ne ad verilirse verilsin- daha düşük tabakalar üzerinde hakimiyet

kurarken, her zaman başarılı olmadığıdır. Aralarında çatışma vardır. St. Paul'un sözleriyle, "ruhun karşısında etin hazzı, etin karşısında ruhun". Özellikle harp ve sosyal krizler esnasında daha düşük, hissi, empülsif, arkaik tabakalar ortaya çıkar ve akıl ve ahlaki bakımdan dengeli olan şahsiyetlerin kontrolünü ele geçirir –Hitler Almanyasında görülen bir fenomen.
Gerçi bütün düşünce okulları, bir anlamda gayrışuuri tabakaların şuuru yıprattığı ve hatta fırsat düştükçe ona hakim olabildiğinde mutabıktırlar, fakat zhnimmizde muhafaza etmemiz gereken kesin bir anlaşmazlık hareketi vardır.
Hareket şudur: şuurlu tabaka (Freud'un ego dediği) kendi kendine bir otonomi ve fonksiyona sahip midir, veya daima gayrışuurda derinden gömülü olan maksatlara ve motivlere hizmet eder mi? Çok önceleri Şopenhauer, irade (ihtiras ve arzudan daha düşük tabaka) aktif ise, akıl kendi kendine hareket edebilir, demekteydi. Daha yakın zamanlarda Kempf, aynı noktayı tartışarak, merkez sininr sisteminin esasen otonom (bitkisel ve emosyonel) sistemin hizmetkarı olduğunu (sh. 74) çıkardı.
Burada olduğu gibi bu çeşit görüşler (ve aralarında Freud'unki) tesir itibat-rıyla gayışuurun önceliğini tartışırlar. Derler ki, hayatın 'psişik yüzeyi' aldatıcıdır. Kendini son bir gelişmeye borçludur ve gayrışuurun arkaik muhtevalarını 'prospektif ego'nun uygun göreceği çağdaş şuurlu motivler haline getirmek için istikrar ve dinamik gücün eksikliğini duyar. Üst katlardan birinde yaşayan iyi giyimli birinin, yaşadığı yerdeki yapıyı muhafaza eden yer altı kazanlarını, boruları ve valfları ne bilmesi ne de kontrol ehliyetinde olması beklenir.
Hareket, teorimiz için merkezidir. Sorular basitçe şunlardır (İlkelliği ve arkaik karakteriyle) şuuraltı şahsiyetin yapısı ve fonksiyonuna hakim midir? Veya şuurlu tabaka? İkisi de tesirliyse, her biri hangi şartlarda ve ne nisbette kontrol eder?

Freud'un Gayrışuur Görüşü

Hepimiz işitmişizdir ki, "S. Freud şuuraltını keşfetti". Keza bundan dolayı onun psikolojiye yardımı, Aristo'dan beri en büyük olanıdır (ki Aristo şuurlu zihni hayatın psikolojisini ilk defa formüllendirdi). Bu ifadeler fazlasıyla aşırı olmakla birlikte, temelde doğrudur. Freud, ne yaptıklarını bilmeksizin şahsiyetlerimizi çok defa şekillendiren gizli, teşkile yarayan oluşumlara dikkati çekerken, tarihteki herhangi bir diğer kişiden daha fazla başarılıydı. Freud'a müteşekkiriz, şimdi caddedeki adam bile çok defa bilmediğimiz sebeblerden dolayı hareketlerde bulunduğumuzu, ve onlara sahip olduğumuzu bilsek bizi şaşırtacak olan gayrışuuri duyguları barındırdığımızı bilir.
Dediğimiz gibi, Freud'a göre gayrışuur iki misli görev yapar. Bir taraftan –sanki derin bir çukura düşen veya atılan- unutulmuş veya bastırılmış anıları depolar. Diğer taraftan içgüdüsel dürtünün (esasen cinsiyet ve saldırganlık) kaynama kazanı olan temel enerjinin buhar kazanını içerir. Dinamik id, diğer sistemlerin farklılaşmasının dışında şahsiyetin orijinal sistemidir.

İd dış realiteyi hiçbir şekilde tanımaz. Kendi kendine araştırarak tamamen içgüdülerin tatminine çalışır. Bu yüzden haz prensibi esasına göre hareket eder. Istıraptan kaçınmak ve hazza ulaşmak için donanımın sadece iki kısmına sahiptir; refleks hareket ve asli oluşum. Refleks donanım sebebiyle yeni doğan çocuk, idin tatmin maksadına binaen aksırabilir, göz kırpıştırır, emer, çıkarır. Asli oluşum, rüya ve hayallerimizle işaret ettiğimiz arzu tamamlama temayülüne dayanır. İdin tatminini doğrudan doğruya şeklinde açıklarız. İçgüdülerimiz tatmin objelerini düşündürür, hayalini kurdurur fakat refleks hareketin yapacağı dışında, bu çeşit tatmini sağlamak için hiçbir şey yapmaz.
Ego bu yüzden hayatın başında ide hizmet maksadıyla varlığa gelir. Tali oluşum yardımıyla realite prensibine göre çalışır. Egonun görevi, genel problemleri çözmek, düşünmek, plan yapmak,kendisine ve ide itiraz etmektir. İçgüdülerle dış dünya arasında arabulucu fiili bir faildir. Görevi zordur, ve sık sık intibakların gerektirdiği zorlukları çözemez. Engellenme ve çatışma halinde çok defa endişeye düşer. Eğer uzatılmış ve çözülmemiş ise, endişe, nörotik

bir davranış şekliyle sonuçlanır. Freud diyor ki, endişe nevrozların alfa ve omegasıdır. Nevrozlar (şahsiyet rahatsızlıklarının geniş bir grubunu içine alan terim) şu basit hakikate dayanır ki, enerjisini iden ödünç alan ve empülsif emirleri icra eden ego, dış dünyanın kendisiyle uğraşmak için fazlasıyla dirençli olduğunubulur. Tecrübesiz acayip hareketlerde bulunur ki, sonuç 'nörotik'tir.
Zavallı ego sadece id-impuls ve dış realite gibi iki 'zalim'in değil aynı zamanda bir üçüncüsü, süperegonun kölesidir. Bu zalim, kişinin vicdan ve nefis ideali, oyunun önceden tespit edilmiş kurallarına göre görevini yapması için fertten istediği velilerinden ve cemiyetten öğrenilmiş bir alışkanlıklar setidir. Bir 'meli malı' vicdanıdır (sh. 134).
Freudçu psikanalitik teoride anahtar kavram 'asli oluşum'dur. İd tarzını ister. Sosyalleşmey veya medenileşmeyi reddeder –fakat cemiyet (veliler yoluyla) 'doğru' davranışı ister. İdi tatmin etmek ve henüz makul surette "doğru" olmak, 'tali oluşum'umuzun görevidir. Akıl problem çözmede yardım eder, fakat represyonun önemli yardımı olmadan ilerleyemez.

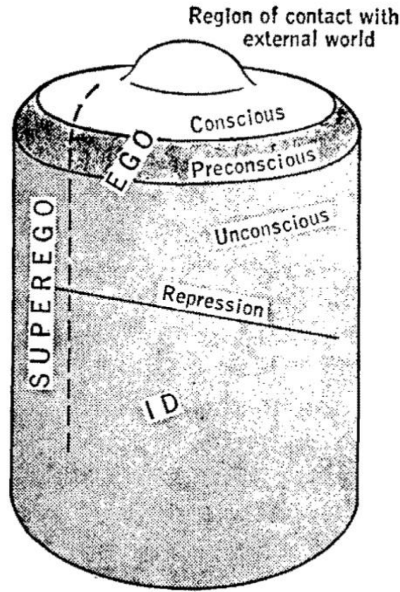

Figure 16. Structure of Personality According to the Freudian View

Represyon tehlikeli bir fikir veya anıyı şuurluluğun dışına zorlar ve hiç olmazsa sansürden geçmemiş bir şekilde dönmesini engeller. İdin bazı arzulara (mesela velilere cinsel istek) öyle derin bir şekilde yasaklamıştır ki, şuurlu tanımaya hiçbir şekilde izin verilmeyebilir, hatta çocuklukta. Sosyalleşme devam ederken süperego bir çok represyonun vukubulduğunu görecektir. Şek.16'da bir 'kaçış kapısı'na izin verilir ki, bununla gayrışuurun bastırılmış muhtevası uygun şekilde gizlenmiş ve yer değiştirmişse, ağızdan kaçabilir. Mesela rüyalar çok defa asli oluşumu uyanık saatlerde faaliyette bulunan represyonlara rağmen açığa vururlar. Bunun gibi dil ve kalem sürçmeleri gömülü fakat ölü olmayan arzu veya kinleri ele verebilirler. Yorgun ve isteksiz bir hostes bölüm misafirlerine 'iyi geceler, geldiğinize üzgünüm' demektedir. Onun bastırılmış düşünceleri ve düşmanca hisleri ağzından kaçmaktadır. Bastırma, bir klozete yanan bir kağıt sepetini koyma ve kapıyı kapama gibidir. Bazan alevler kendi ahengi dışında sönebilir, fakat çok defa ciddi hasara sebeb olurlar.
Psikanalizin hedefi, görevini genişletme yoluyla egoyu güçlendirmekle bir hastayı ehliyetli kılmaktır. Tehlikeli düşünceler ve hisleri yeniden kazanarak ve onlarla yüzyüze gelerek hayat problemleri, tekrarlı bastırma ürünü olan fakat mecburiyetler ve endişeler olmadan gerçekçi şekilde karşılanabilir. Freud diyor ki, psikanalizin savaş çığlığı "idin bulunduğu yer, egonun olacağı yer"dir.

Asli ve tali oluşum terimlerini daha sıkı bir şekilde ele alalım. Freud'un bu terimleri tercihi, onun insanın mahiyeti hakkındaki bütün teorisini ortaya koyar. İçgüdüsel, kör bir şekilde kendisinde merkezleşmiş, doğrudan doğruya isteyen, genişçe gayrışuuri olan aslidir. Akılcı, kontrollü, yetişkin olan talidir. Terimler bir de masum bir zaman çeşnine sahiptir; çocuun tatmin için asli talebi bütün tali akılcı gelişmelerden daha öncedir. Fakat Freud bundan fazlasını kasteder. Bir yetişkin hayatındaki asli oluşumun önceliğinden kaçıp kurtulamaz. Freud ısrar eder ki, 'egonun kendisinden gelen hiçbir enerjisi yoktur. Egoya karşılık olan tali oluşumlara destek olmak üzere iden enerji çevrildiğinden egoda enerji mevcut değildir.

Burası şüphesiz Freudçu doktrinde tartışma noktasıdır. Bir çok takipçisi, Freud'un bu görüşübenimsediğine esef etmektedir; diğerleri onu yeniden yorumladılar. Bazıları da hala onun ego psikolojisini tamamlamadan ölmüş olduğunu söylüyorlar. Birçok psikanalist bugün bu hareketten radikal şekilde ayrıdırlar ve yeni Freudçu ego psikolojisini kurdular.

Dediğimiz gibi, bu hareket şahsiyet teorisinde büyük öneme sahiptir. Bir yetişkinin bütün iktisaplarına (diğergamlığı, idealleri, olgun zevkleri, ve onun mecburiyet ifade eden vicdanı) 'tali olarak, veya Freud'un dediği gibi id oluşumlarının 'açık süblimasyonları' olarak bakarsak, normal yetişkin şahsiyetinin mahiyeti hakkında hayvani bir görüşe sahip oluruz.

Fakat Freud'un asla değişmeyen bir id olabileceği ve olduğu hakkındaki görüşü sert şekilde meydan okumaktaydı. Psikanaliz tarihinin başında Jung Freud'dan katı şekilde ayrıldı. Kısaca hastalık-sağlık kökleri bazen gayrışuurda bulunması yüzünden, Jung diyordu ki, insan tabiatının daha derin bölgelerinin sadece kötü, kirli ve tehlikeli olanı ihtiva etmesi sonucunu çıkarmak gerekmez. (Hazırevaplılıkla denilir ki, gayrı şuurur keşfederken Freud herhangi bir başka psikoloğun indiğinden daha derinlere indi, bu noktada daha fazla kaldı ve kirlilikleri ortaya çıkardı.

Jung için gayrı şuur, tabulaşmış ve reddedilen anılarda gömülü bulunan saldırgan ve cinsel impulslardan fazlsını içerir. İnsan varlığına, bunlar gibi, düşünce şekillerinin temeli olan 'ırki anılar' (arketipler) sığınır. Bu yüzden anne, düzenli tabiat, ebedilik kavramları evrensel bir nizamı için gerekli kategorilerdir. Ve gayrışuurda gizli şekilde yeter gözükürler. Gayrışuura bu şekilde yaklaşmak için kullanışlı yaratıcı zorlayıcılar ve enerjiler vardır. Bundan başka gayrışuur, bizim alelade tabiatlarımızın karşılığı olan niteliklerin orada ikamet etmesi sebebiyle, günlük şahsiyetlerimizin tamamlayıcısını ihtiva eder: kuvvetle dışadönük bir şahsın içedönük bir gayrışuura sahip olması muhtemeldir.

Bu yüzden Freud'un gayrışuurla ilgiliunsurların değerlendirmesine meydan okunabilir. Onların yine hayat boyu hüküm süren takaddümüne de meydan okunabilir. Freud diyor ki, iç güdülerimiz, yeni objeler karşısında (cathexes) alakalar teşkil edebilir, fakat aynı içgüdüsel kuvvetler mevcut kalır –üstü yüklü ve esasen değişmeden. Şuurluluğa pasif ve tali bir rol atfeder. Modern psikolojinin doğrultmaya çalıştığı, işte bu tek yanlılıktır.

Tekrarlıyoruz, üzerinde durulan nokta, şahsiyeti teşkil ederken ve muhafaza ederken gayrışuur ve şuur fomksiyonlarının nisbi önemliliğidir. Şuurluluk her ne ise, açıkça, korteksteki metabolik faaliyetin en yüksek seviyesi ile ilgilidir. İnsan hayatının idaresinde oynayacak bir role sahip olmadıkça gelişemeyecektir. En azından içinde gayrışuuri alışkanlık veya içgüdü tarafından çözülemeyen problemlerin bir çözüm getiren kuvvetlerin (refleks, analiz, tasavvuri test, ve hüküm verme) karşılıklı tesirini aldığı bir düzenleyici saha sağlar. Kendisyle otomatik olarak uğraşılmayan problemli durumlar olduğunda oldukça şuurlu olduğumuzu not ediyoruz.

Yüz defadır cebimden anahtarı çıkararak kapıya yaklaştım ve akışta tamamen şuurlu olmadan kendime izin verdim. Yüzbirincide elim anahtarla karşılaşmadı ve kendimi dışarıda buldum. Derhal şiddetle problemin farkına vardım. Kapıcı etrafta yok mu? Oda arkadaşım nerede?

Pencereden girilemez mi? Bütün bu çözümler akla üşüşür ve bu şuurlu kargaşada problemi çözecek bir hüküm ortaya çıkar.

W.James'in işaret ettiği gibi, şuurluluk kendisini düzenlemek üzere fazlaca havaleli olmuş bir sinir sistemini yoluna koymak için gelişmiş gözükür.

Fakat bu düzenleme, sadece 'yapısı asla değişmeyen' bir idin hizmetinde midir? Fazlasıyla ihtimal dışı gözükür. Şuurlu tercihlerimiz izler bırakır; bir kendisi hakkında tasavvur inşa eder, genel bir vicdan teşkil eder, yeni alaka sistemleri ortaya koyar. Bu tarzda teşkil olan ego, nispeten iden bağımsız olur.

Diğerleri gibi ben de, şuurluluğun rolünün Freud tarafından kıymetten düşürülmesinin tenkitçisiyim, fakat formülünde fazladan ve baki kalan bir hakikat vardır –özellikle çok defa gayrışuuri motiv ve gayrışuuri çatışmalara dayanan bir şahsiyetteki nörotik temayüllerin değerlendirilmesinde.

Nörotik ve Normal

Hepimizin nörotik olduğumuzu, hiçbir şahsın normal olmadığını sadece başkalarına göre kabul olunurluk derecesi olduğunu tartışanlar vardır. Eğer ilişkilerimi idare edebilirsem, başkaları benden kaçınmaz veya beni bir hastane veya hapisaneye göndermezler. Böylece normal olduğum söylenir. Bu görüşe göre, herkesin nörotik, kriminal, ve hatta psikotik eğilimleri vardır; herkes bir parça kaçıktır, gerçi bazıları diğerlerinden daha az itiraza layıktır.

Bu görüş, Freud'un psikoloji ilmi için psikanalizin 'yekpare temel' teklif ettiğini hissetmesi dolayısıyla Freudçu pozisyonla ahenk içindedir. Formüllerinin hastalıklı oluşumlara sınırlandırılmadığını, insanın bütün zihni hayatını karakterize ettiğini gördü. Bu durum kesinlikle meydan okuduğumuz durumdur. Freud yıllarca bütünlüklerini kaybetmiş şahsiyetlerle uğraşmış olan bir klinikçiydi. Görüşleri sağlıklı fonksiyonda bulunan şahsiyetlerden çok bu vakalara tatbik edilir.

Normal şahsiyete benzemeyen nörotik, sağlıklı arkadaşlık için gereken dengeli verme ve alma ilişkilei ortaya koymaktan acizdir. Denge yerine zorlayıcı bir dengesizlik görürüz. Nörotik talep eder ve mütehakkimdir, kıskançtır, vesveseci ve çok titizdir, ve kendi kendine acır, histerik ve ithamkardır; fiziki semptomlar (konversiyon) geliştirebilir; ülser, ekzama, fonksiyonel sağırlık, topallık, hatta felç. Gerçi aşk hayatı düzensizlikleri sıkça, belki her zaman karışmış bulunmaktadır, fakat nörotik modelde diğer şiddetli ve yol gösterici olmayan motivler de vardır: nefret, korku, dargınlık. Nevrozlar hakkında en gerçek ve en genel ifadenin, onların kendi kendilerinde kontrolsuzca merkezleşmiş bir refleksiyon olduklarının olduğu gözükür. Denilmektedir ki, nörotik kendisini sevilir, cana yakın yapmaktan öteye sevilmek için herhangi bir gayret sarfedecektir.

Hiçbir nörotik yardım almamdan mutsuz davranışının köklerini tamamen anlamaz. Hayatta kötü bir başlangıçtan katlanıyor olabilir. Acı hatıralar, nahoş impulslar bastırılır ve gelişmenin tamamlayıcı kanallarından mahrum edilir. Her ne kadar muayyen karşılıkların tabiaten zayıf olmaları imkanını kullanamasak ve böylece histerik çatlaklar geliştirmek ve tam bütünlük kapasitesinin eksikliğini duymak eğiliminde olsak da, muhtemelen hakikattır ki, nörotik temayüller esasen zayıf zihni sağlığa dayanır –kötü çocuk eğitimine, kişinin ihtiyaçlarını, impulslarını, ve realite ile fikirlerini karşılamada bir başarısızlığa. Burada Freud'la mutabıkız.

Şimdiki halde hepimizin geçmişlerinde pürüzlü noktalar olmuştur. Bu yüzden bizler bir dereceye kadar nörotik miyiz? Belki, fakat umumiyetle iyi bütünleşmiş ve dengeli (küçük nörotik tehditlere rağmen) hayatlarla hükmeden, zorlayan, kötü şekilde anlaşılmış çatışmalarla hükmedilen hayatlar arasında hala büyük bir körfez vardır. Normal insanlar bencil, endişeli,

talepkar olabilir. Kişiyi nörotik yapan, hareketin niteliği değildir. Ayırım, daha çok nörotik hareketin otomatik, zorlayıcı, bozulmuş karakterinde yatar.

Normal ve nörotik arasındaki ayırım, kişinin kibirliliği veya tamahkarlığı, hırs ve duygusuzluğu, insafsızlığı veya tatlılığı, nezaketi, uygunluğu veya isyankarlığı, başarı veya başarısızlığı ima eden iyi veya kötü, temiz veya kirli, benlikçi veya alicenap, cesur veya korkak, suçlu veya faziletli, yapıcı veya yıkıcı, aktifliği veya tembelliği olup olmadığına dayanmaz. Hareketin sağlıklı veya nörotik olup olmadığını tayin eden, hareketle irtibatlı olan değer değildir, hareketin sık sık veya ender olarak yapılması da değildir. Herhangi bir hareketin sağlıklı veya nörotik olup olmadığı, sadece onu tayin eden güçlerin burcunun mahiyetine bağlıdır. Bu kuvvetler hateketin otomatik tekrarını, herhangi bir telakkiden tarafsızlığını önceden tayin eden bir mahiyette ise, bu hareket nörotik bir harekettir ve onu tayin eden kuvvetler nörotojeniktir. Bu insan davranışında psikopatolojik bir özdür.

Bu yüzden hakiki bir nevroza ziyadesiyle şuuraltı tarafından hükmedilir. Uygunsuz hareketler, herhangi bir telakkiyi hesaba katmadan ısrarlıdır. Hareket, sadece çocuklarını kendisinden uzağa iterken başarılı olan fazlaca mütehakkim bir annenin vakasında olduğu gibi, umumiyetle kendi kendini bozar mahiyettedir. Aksine normal şahıs, umumiyetle impulslarını dengeleyebilir ve bütün ilgili telakkilere uyabilir:hareketini uygun yer ve zamana uydurma, uygun vasıtaları kullanma, kendi vicdanının ölçülerine ve başkalarının uygun gördüklerine hareketini bağlama.

Bu, motivasyon teorimiz için oldukça önemli noktadır. Nörotik bir motivasyon teorisi kördür, oldukça gayrışuuridir, otomatiktir ve hayatın kalanıyla irtibatsızdır. Bu sebeblerden dolayı, umumiyetle kendi kendini bozandır. Muhtemelen kökleri hayat başlangıçlarında bulunur, ve gerçi tesirleri daha sonraki yıllarda devam eder. Fakat çocuksu bir tarafı vardır. Aksine, normal motivasyon esnektir, oldukça şuurludur, ve 'yaşa uygundur' . Normal motivasyon hayat başlangıçlarıyla bağlarını koparır. İşleyiş bakımından otonomdur (Bl.10). Ve üzerinde arkaik id yapısı hakim değildir.

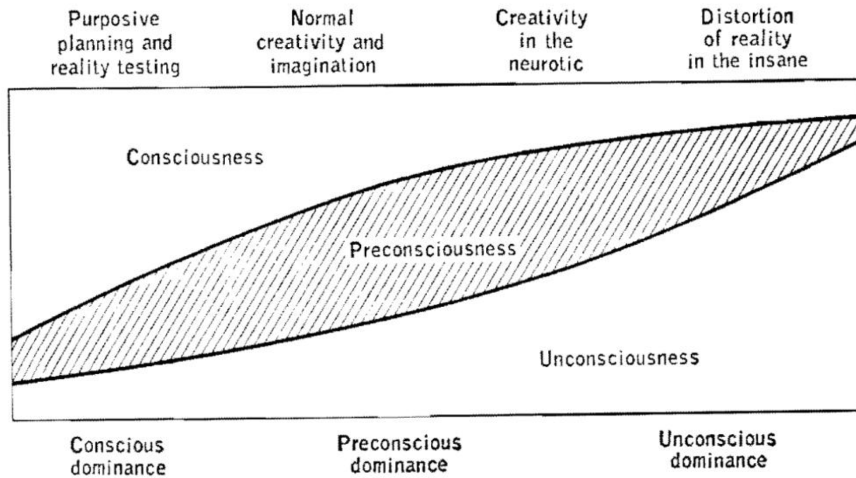

Figure 17. Varying Proportions of Conscious and Unconscious Dominance in Personalities (adapted from Kubie)

Kübie'den adapte edilmiş bir diyagram şuurlu planlar, maksatlar ve niyetler (otonom ego) le oldukça düzenli bir hal almış hayatlarla gayrışuuri zorlamalar ve nörotik teşekküllerle esasen harekete getirilmiş olan hayatlar arasındaki geniş farklılığı gösterir.

Diyagram, dikkati herkeste bulunan önşuurun varlığına çeker. Ve kullanışlı anılara ait olan bu bölgenin, özellikle yaratıcılıkta önemli olduğunu ileri sürer. Normal şahsın yaratıcılığı, ön

şuurla şuurun işbirliğine gayrışuurun daha zorlayıcı şekilde daha geniş nisbetlerde girdiği nörotiklerin vakasında olduğundan daha fazla bağlıdır.

Diyagram, hayatları birbirinden ayrılmış ve gayrışuuri sistemler tarafından giderek artan bir şekilde kontrollu olan açıkça anormal vakalardan daha az akıl, muhakeme ve daha az yekparelikle ve hem önşuur hem de gayrışuur fonksiyonları tarafından bir dereceye kadar daha fazla hakim olunan şahsiyetler yoluyla, realiteyle sürekli irtibat halinde olan şuurlu maksatlarıyla hemen hemen tamamen hakim olunan sürekli bir şahsiyetler serisi tanır.

Normal ve anormal arasındaki bu süreklilik hipotezi, artık bir anlamda kabul edilirdir. Çeşnisindeki kuvvetli nokta, sınır vakaların varlığıdır. Aramızda uysal nörotikler, yarı psikotikler, hudut paranoyaklar (şüpheli şahsiyetler) ve benzerleri vardır. Tavsifi olarak, ayrıca diyebiliriz ki, normallik-anormallik bir derece meselesidir.

Fakat bu kesintisiz süreklilik semptomlardan birisir,oluşumlardan değil. Normalliği ve anormalliği yapan oluşumlar çok farklıdır. Bir misal verelim. Dünya ve problemleri ile karşı karşıya gelmek, uygun intibak ve hakimiyet ihdas ettiğinden asli olarak yapılacak sıhhatli bir şeydir. Dünyadan kaçmak asli olarak yapılacak tehlikeli ve hastalıklı bir şeydir. Aşırı kaçış akıl hastalıklarının en şiddetli şekillerinde, psikozlarda bulunur. Fakat artık soruyoruz, hepimiz bir şeylerden kaçmıyor muyuz? Evet dahası, bu kaçıştan rekreasyon sağlayabiliriz ve sonuçta rüyalarımızı konstrüktif (yapıcı, müspet) bulabiliriz. Fakat böyle zararsız ve hatta faydalı sonuçlar, sadece hakim oluşumla karşılaşılırsa ortaya çıkabilir. Hayatın gerçeklerinden ve yüklerinden kaçmak için zihni muhayyel faaliyetlerle oyalama anormalliği heceler. Psikotikte (ve bazı nörotiklerde) bu oluşum zihni faaliyete sahiptir. Normal şahısta, aksine, karşılaşma kontrollü oluşumdur.

Murphy meselenin sade bir tasvirini teklif eder.

Biri sandalyesini geriye doğru biraz iterek onu arka bacaklarına yerleştirir. Sonra elini kaldırırsa, sandalye eski haline dönmek için öne doğru düşecektir. Fakat belli bir noktanın ötesine bir saç kalınlığında geçerse, eski denge yeniden kazanılamaz. Eskiye dönüş için hiçbir temayül olmayan tamamen yeni bir durumda kalmak üzere sandalye geriye doğru yere düşer.

Şahsiyet de böyledir. Mesele, bu kaçışın baskısı bizi geriye doğru dayanmaya götürür, ister istemez bu baskıyla karşılaşırız, ve derhal normal bir dengeye döneriz. Fakat baskı çoksa tamamen yola düşer ve yeni fakat anormal bir dengeyi realite dünyasından tamamen çekilerek benimseriz.

Asli olarak anormallik ve normalliği yapan oluşumların bir listesine geçelim.

Anormalliği yapan oluşumlar

Kaçış (Hayal dünyasına)

Tesirsiz bastırma (sonraki tesir, sıkıntı, endişe ile)

Kendini aldatma

Ayrılıp dağılma (çözülme)

Somut intibaka dair daralan düşünme

Kontrolsuz tahrik

Gençlik seviyesinde saplantı

Normalliği yapan oluşumlar

Karşı karşıya gelme (realite deneme)

Tesirli bastırma (istenilmeyen impulslar ve düşüncelerin tamamen reddi sh.158)

endi kendine vukuf

Bütünlük (ilerlemeye uygun organizasyon)

Soyutlama (eşya hakkında düşünme kabiliyeti)

Engellenme hoşgörüsü

Yaşa ve tecrübeye uygun otonomi

Niçin ikinci listeyi 'normal' oluşumlar olarak adlandırıyoruz? Muhakeme basittir ki, bu fonksiyonda bulunma tarzları ve onlar gibi diğerleri şahsiyette sürekli elastiki gelişme hasıl ederler. Kendileri tarafından alınan 'anormal' oluşumlar katı ve sıkı bir varoluş tarzına ve ferdileşme ve oluşma prosesinde kişiyi bir durdurmaya götürür. Hakikattır ki, normallik, sağlık, sağlamlık, olgunlukla ilgili bütün hükümlerin bir değer standardına katılır. Filozoflar bizi ikaz edeceklerdir ki, mesela, realiteyle yüzyüze gelmenin realiteden kaçmaktan daha iyi olduğunu denemek kolay değildir. Fakat herkes genellikle bunun böyle olduğunda mutabık gözükür. 12. Bölümde normal ve olgun şahsiyet ölçüsü meselesini ele alacağız.

Özetleyecek olursak, Freud, bütün hünerlerine rağmen, normal ve anormal zihni fonksiyonda bulunma arasındaki hudut çizgisini pürüzlü hale getirdi. Bunu (herkeste) antisosyal impulslar ve represyonlarla ağır bir şekilde yüklü bir gayrışuuru ispatsız ifade ederek yapmaktaydı. Mukabil kuvvet egoya, esasen zayıf ve tali (herkeste) olarak bakmaktaydı. Benim görüşüm epeyce farklıdır. Nispeten sağlam ve sağlıklı kişiler, Freud'un izin verdiğinden daha faal ve otonom bir egoya sahiptirler (gerçi izleyicilerinin çoğu şimdi bu noktayı kabul ediyorlar). Gelişme ve oluşumun normal prosesleri esasta, Freud'un şahsiyet teorilerinde ihmal edilir. Gerçi nörotik vasıfların izleri ve mekanizmalar, bir çok sağlıklı insanda bulunabilir, fakat bağlar sıhhatli gelişmenin daha sebatlı dokunuşu (örgüsüyle) mukayese edildiğinde en azdır.

Savunma Mekanizmaları

İzzeti nefsimizi korumak üzere hepimizin kullandığı koruyucu stratejilerin seçkin hesabını değerlendirmek için, Freud'un motivasyon ve gayrışuur teorilerini kabul etmek gerekmez. Kendi kendini sevme ve gurur insan tabiatında evrenseldir, olgun şahsiyetlerde ister istemez hakim durumda olmasalar da. Her gün izzeti nefsimizi tehdit eden ciddi tehlikeler yaşarız; eksiklik, suçluluk, güvensizlik, sevgisizlik hissederiz. Sadece büyükleri değil küçük şeyler de hataya, yanlış yola bizi sokar. Bir imtihanda yanlış yaparız, sosyal bir kılçık atarız (hatalı hareket ederiz), bir vesileyle yakışmaz surette giyiniriz. Ego ağır iş görür. Rahatsızlığa, belki endişeye katlanırız, ve narsistik yarayı tamir etmek için acele ederiz.

Freud'un deyişiyle, ego savunma mekanizmaları, rahatsızlık ve endişeyi atlatmaya çabaladığımız kurnaz araçlardır. Bu kendini koruyucu stratejiler ortaktır, fakat herhangi bir maksatla, normal şahsın intibak hareketlerinin bütün repertuarına karşılık değildir. Kişi çok defa zayıflık ve başarısızlıklarıyla yüzyüze gelir ve onlarla gerçekçi tarzda uğraşmaya çalışır. Hataları, korkuları, şaşkınlıklarıyla karşılaşarak onlarla hesaplaşır, onlardan tamamen ve şuurlu olarak bir hayat tarzı ortaya çıkarır ve daha entegre şahsi bir manevi yapı için onları yapı malzemesi olarak kullanır. Savunmanın zıddı, meselenin üzerine gitmedir. Nörotik daha fazla savunma gösterir, daha az taarruz. Sağlıklı şahsiyette meselenin üzerine gitme, ister istemez hakim durumdadır.

Freud'dan önce bir çok filozof başarısızlıklarımıza yan çizmek veya gözden uzak tutmak eğilimimizle meşgul oldular –aralarında Hobbes, Nietzsche, Bentham vardır- fakat şahsiyet ilminde bu bölüm için devamlı olarak kaydedilen önem Freud'a gider.

Bu yaygın kendini koruma motivinin mahiyeti nedir? Daha eski filozoflar, "kendini savunma tabiatın en eski kanunudur" veya " emreden müstebite her ne ad verirsek verelim, self her şeyde her şeydir" demeye alışmıştır. Freud için endişeye karşı kendini koruma, egonun meselesidir. Psikologlar arasında Koffka, "egoyu yukarı doğru süren bir kuvvet"ten bahseder. McDougall, her şahsiyetin merkezinde, "insanın daha yüksek hayatında tamamen yaygın en

güçlü rolü" oynayan bir kendine bakış dugusu bulur. Psikanalistler "temel narsizm"den söz ederler. Önceki bölümde izzeti nefise önemli bir rol verdik, gerçi onun şahsiyetin merkezi fonksiyonlarından sadece biri olduğunu da işaret ettik.

Savunma mekanizmasının asıl stratejilerinden bazıları nelerdir? Freud represyona haklı olarak ilk yeri verir.

Bastırma. Fert nahoş arzu ve düşünceleri için şuurlu mahreci inkar eder. "Şuurlu şahsiyetinin idare eden eğilimleri, arzuları, hasretleri ve ideallerine zıt olan her şeyin ve kişinin kendisinin sahip olmaktan hoşlanacağı iyi kanaatini bozacak olan her şeyin bastırılması uygundur."

Bastırma, listemizde ilk yere sahiptir, çünkü diğer bütün savunma mekanizmanları ona şu ya da bu yolla bağlı gözükürler. Bütün arzularımız, hatıralarımız ve çatışmalarımız şuurluluk için tamamen kullanışlı olsalardı, normal olarak savunmadan çok meselenin üzerine gitmeyi tercih ederdik. Kesinlikle, çünkü bastırmaya müracaat ediyoruz, meselenin üzerine gitmeyi zor buluyoruz. Ve çatışmanın hakiki mahiyeti derinlemesine anlaşılmadıkça, kendi kendini kandırmanın yeni stratejileri için harekete geçeriz.

Bir misal vermek üzere, kolejlere müdürler ve bölüm başkanları çok defa kolej çalışmalarından ötürü ikaz mektupları almış olduklarını 'unutan' akademik bakımdan kusurlu öğrencilerin sayısıyla şaşkınlığa uğrarlar. Onlara göre, kolejden uzaklaştırma tehdidi nahoştur ve yapılacak en iyi şey bu düşünceyi bastırmaktır. Uygun şekilde tehdidi unutan öğrenci, iyi bir vakte sahip olma ve keza bir takım yollarla izzeti nefsini geliştirmek için serbesttir. Önceki başarısızlıklarından özür dileyebilir, öğretmenlerinden utanabilir, tembelliğini akla uygun hale getirebilir –trajik hadise sonunda gerçekleşinceye kadar. Gerçekte ikazı unutmasa bile, hiç olmazsa onun ehemmiyetini donuklaştırmış ve bazı sebeblerden dolayı kendisine tatbik edilir olmadığını kendisine temin etmiştir.

İnkar. Kişi bir tehdidi haddizatında unutmasa bile, onun varlığını hala reddedebilir. Ortak bir misal, ani bir felaket veya keder haberi sonrasında olur. Hiç olmazsa şimdilik, "Tamamen öyle olamaz" dememiz ve buna inanmamız muhtemeldir.

Üç yaşındaki bir çocuğua annesinin başka bir bebeği olacağı anlatılır. Kıskançlık duygusu canlanır, çocuk demektedir ki, "Bebek olmasın", ve bu sözü haftalarca tekrarlar. Bebekle karşılaştığında, onun varlığını görmemezlikten gelerek ısrar etmekte, nağmesini hala okumaktadır. "Bebek olmasın, bebek olmasın."

Bastırma teorisine dönelim. Bazan bastırma teşebbüsü tesirsizdir, bazen başarılı olur. Nevrozlarda zorlayıcı ve anlaşılmaz davranışa sebeb olduğundan tesirsizdir. Fakat bir başka represyon çeşidi vardır ki, tamamen mülayim olup normal uğraşma fonksiyonuna hizmet eder. Hergün düşünerek faydalı olmayan ve bizim tercih ettiğimiz hayat tarzı ile uygun kılmayı yasaklayan bir çok materyali bastırırız. Ve hiçbir hastalık silsilesine de katlanmayız.

Bir tecrübe meseleyi açıklar. McGranahan deneklerini, bir kelime çağrışım testinde bir renk adı söylediklerinde elektrik şoku alacaklarına dair uyardı. Uyarı kelimesi 'çimen'e "yeşil" deme temayülüne ket vuramayan bir kişiye rahatsız edici bir şok verilmekteydi. Olumsuz emirlerin hakiki mahiyeti sebebiyle, tecrübeci tesir bakımından renk için bir zihni seti çağrıştırarak davet ediyordu, fakat deneklerinden bu seti bastırmalarını da istiyordu. Deneklerinden çoğunun görevle ilgili hiçbir zorluğu yoktu. Onlar renk setine renk seti olmayan birini benimseyerek bastırdılar. Böylece üst tertip terimler veya eşanlamlıları, veya zıt kelimeler vermek için kendilerini hazırladılar. Emin bir zihni seti benimseyerek tehlikeli ve istenmeyen setten kaçınmaktaydılar. Onu unuttular ve bu bastırma istenilen için her şeydi. Şoktan kurtuldular. Diğerleri hernasılsa tesirli şekilde yasak renk düşüncesini, nahoş bir şok alarak mütemadiyen cezalandırılsalar bilr, durduramadılar.

Bastırma ayrıca, şuurluluktan bir çatışma durumunun tamamı veya bir kısmınınçıkarma oluşumudur (Bu tecrübede olduğu gibi, hadise ekli ise, men etmekten söz ederi,z; akli değilse, unutma, bastırma). Men etme veya unutma münasebetsiz ve istenmeyen impulsları ve anıları yasaklayarak uğraşı alakalarına hizmet ederken mülayimdir. Bazan her nasılsa, gördüğümüz gibi, yasaklama sağlıksızdır; bastırılan impulslar ve anılar şahsiyeti bozmaya devam eder. Yanan çöp sepeti emin bir şekilde bir klozete bırakılamaz ve bu kapı da kapalıdır

Aklileştirme. Aklileştirme terimi, genişçe herhangi bir kendini aldatma şekline uygundur. Terimin rasyonelin ve muhakemenin zıttı manasına gelmesi İngiliz dilinin bir saçmalığıdır. Muhakeme kişinin inanç ve davranışlarını dünya hakkındaki bilgisine uydurmak üzere şekillendirme kapasitesidir, ve kişinin bilgisi yetersizse, kontrol altındaki hareket için uygun daha fazla bilgi sağlama kapasitesidir. Muhakeme kişinin impuls ve inançlarını realite dünyasıyla uydurur, tamamlar; aklileştirme kişinin realite kavramını impuls ve inançlarına uydurur. Denildiği gibi, muhakeme gerçek sebebleri keşfeder, aklileştirme ise, yaptıklarımız için iyi sebebleri.

Bir tecrübede denekler kendileri hakkında medih kabilinden olmayan kanaatlerle yüzyüze getirildiler. Bazan bir yabancının onlar hakkında sert bir hüküm verdiği söylendi, bazen bir arkadaşın. Bir çok insan bu bilgiyi deruni bir şekilde kabul ettiler ve ciddi bir şekilde aşağı doğru bir istikamette kendileri hakkındaki hükümleri gözden geçirip geçiremeyeceklerini düşündüler. Fakat daha çok durumu aklileştirmeyle kurtardılar. Dmekteydiler ki, yabancı başkaları hakkında iyi hüküm veremiyor, veya “beni tam olarak bilmiyor”. Dostun hükmü daha çok keder vermekteydi, ve bazıları iddia etmekteydi ki, “O bunları söyleyemezdi” veya “O aslında farklı bir şeyi kastetti”. Ve bir müddet sonra, bir çok denek, arkadaşlarının söylemiş olduklarını tahrif ettiler ve hüküm verenin hakikatte olduğundan daha lehte olduğunu bildirdiler.

Aklileştirmeler saçmalıklardan, önemsiz şeylerden gösterişliye doğru sıralanır. Kötü hareketlerimizi haklı çıkarmak için impulslara yükleniriz. Emerson’un dediği gibi, “Başkalarının günahını konuşmak, bizim için tecrübedir”. Aşırı hassaslığımız veya tembelliğimizi bu ateş veya rutubet üzerinde isteyerek ayıplarız. Çocuğumuz komşunun penceresini kırdığında ona keçi yavrusu diye bağırarak, hareketi küçümseriz. Bir müddet sonra kendimiz ve ailelerimiz hakkındaki iyi olan kanaatimizi savunma yollarını buluruz.

Daha karmaşık bir seviyede ince hayaller ve ideolojiler inşa ederiz. Lotze’a göre kişinin felsefi itikadı, hayatın başında her şey için bir defa benimsenen eşya hakkındaki temel görüşü haklı çıkarma teşebbüsünden daha fazla bir şey değildir. İzzeti nefis ve ekonomik avantajların “Zencilerin yerlerinde” kalmasına bağlı olduğuna dair zencinin doğuştan gelen eksiklik hissiyle ilgili inanç beyazlar için rahatlık verici bir aklileştirmedir. Bir tarihçi, sosyal ilimler, politika ve etikle ilgili olarak geçmişin yazılmasının, gelecek nesiller tarafından esasen aklileştirme olarak bir tarafa atılabileceğini söylemektedir.

Fakat bu düşünce çizgisi tehlikeli hale gelir. Bütün teoriyi aklileştirmeye indirgemek, altımızdaki zeminden her şeyi kaldırır, Darwin’in en uygunun hayatta kalacağına dair teorisi, XIX. Yüzyıl adam boğazlayan ekonomik rekabetin saf bir aklileştirmesi midir? Freudçu psikoloji, onun zeval bulmuş ve cinsiyetin ön planda olduğu hayatının bir aklileştirmesinden başka hiçbir şey değil mi? Kant’ın aklın rolüne verdiği önem, onun sadece hissi ve aktif hayatındaki başarı noksanlığından rahatlık veren bir kaçış mıydı? Düşüncenin asal objektif geçerliği olmadığı sonucunu çıkarmadan çok defa maksatlı olduğu kabul edilebilir. Akıl aklileştirmenin üstüne çıkar; fonksiyonu, yanlışı hakikatten ayırmaktır.; ve bu gerçeğe inanmadıkça bir psikoloji ilmini kurmayı ümit edemeyiz. –veya başka herhangi birini. Aklileştirme insan düşüncesinde şüphesiz ortaktır, fakat rolü mübalağa edilmeyecektir.

Projeksiyon. Önemli savunma mekanizmalarından biri olan projeksiyon, aklileştirmenin özel bir çeşididir. Esasen, kişinin istenmeyen düşünce, istek ve kusurlarını bir başkasına yüklediği bir kendini aldatma şeklidir.

Başkalarını ayıplayabilirsek, kendimizi ayıplama ıstırabından kurtuluruz. Hernasılsa başkalarının bizde bulunan kusurları hakkında rahat konuşurken, özelliklehaklılık ve günehten uzaklık hissederiz. Ben yalan söyler miyim? İyi, İpek'e bak. O müzmin bir yalancıdır! Bu özel projeksiyon şekline Ichheiser, "ışın mekanizması" adını verir. Diğer refakatçinin şeytani impulsları vardır, bende fazlası; fakat projeksiyon sağolsun, sadece onun gözündeki çpü görüyorum, ve kendi gözümdekini görmemezlikten geliyorum.

Şüphesiz bazen diğer refakatçinin tam bir kusuru yoktur –taammen masumdur. Bununla birlikte başarısızlıklarımı onda 'görebiliri'. Aşırı bir misal, kendisinin dışında herkesin çılgın olduğunu düşünen psikotik olacaktır. Daha ortak bir misal ise, kurban hakkında gerçek bir şey söylemeyen fakat dedikodunun iç çatışmaları hakkında çok şey anlatan temelsiz dedikoducudur.

Tamamlayıcı projeksiyonda, zihnimizdeki kendi durumlarımızı başkalarına isnat etmeyiz, fakat daha çok kendi dertlerimizi, sıkıntılarımızı açıklayacak veya tamamlayacak olan motivler ve davranışları yükleriz. Korkak, ürkek çocuk kendisine saldıracak olan köpeği, kapı arkasındaki çocuğu veya Çinli çamaşırcıyı düşünür. Paranoyak başkalarının onu ortadan kaldırmayı planladıklarına inanır. Tamamlayıcı projeksiyonla korkularımız, suçlarımız, kederlerimiz bir 'açıklama' kazanır. Kendimi çöküntü içinde hissediyor muyum? Tamam işte, bu başkaları bana dostça davranmadıklarından.

Yer Değiştirme özel bir projeksiyon şeklidir. Sinirli bir işçi ustabaşı tarafından fazla tahrik edilir, fakat o bu harekete ne karşılık verebilir ne de doğrudan doğruya bu hareketle uğraşabilir; ve sıkıntısını çocuklarına dışarı salar. I. Dünya Savaşında galibiyet için kapayıp saklanmış kırgınlıklar, tahkirler, utandırmalar sosyal bozukluklar ve şahsi çatışmalar birbirine eklenerek Nazi Almanyasına Yahudilerden, günahlarını çöle götürmek üzere başıboş bırakılan keçi görevini yapmaya yol gösterdi. Özellikle ilgi çekicidir ki, Hitler'in Yahudilere karşı hususi kararları kendi suçluluğundan çıkan asıl maddeleri ihtiva etmekteydi (iktidar hırsı, harp tacirliği, cinsel bozukluk). Azınlık gruplarına karşı peşin hüküm, çok defa kişilerin kendi hayatlarındaki engellemelerden dolayı ayıplamak, tahkir etmek, hakiki sebebleri araştırmak ve onlarla uğraşmaktan daha kolay gözükür.

Saplantı ve İlkele dönme. Az rastlanmayan bir savunma mekanizması da, kişinin asıl yaşında olmaktan kaçınmasıdır. Hiç kimse bir bebekten, bir çocuktan veya genç bir şahıstan fazlasını beklemez. Ve böylece çocuk bebeksi, genç çocuksu, yetişkin genç gibi davranışlarda bulunmaya devam edebilir. Bu çocuksu geride kalma, kişinin yaşına uygun sorumluluklardan kaçınma teşebbüsünü gösterir.

Kriz zamanlarında bazı insanlar ilkele döner. Evlilik öncesi hayatını daha heyecan verici bulan gelin, annesine dönebilir. Tamamen olgunlaşmamış olan koca yemek pişirme, evi temiz tutma, rahatlık verici oluşu gibi annesinin özelliklerinin bir beyanıyla karısını karşılaştırır. Bir yetişkindeki mizaç kararsızlıkları mahiyet bakımından ilkele dönme şeklindedir.

Nevrasteni (alışılmış, daimi hastalıklı hal) daha çok, ilkele yönelik bir kendini koruma olabilir. Hastaysam, hiç kimse bir yetişkin gibi, onun seviyesinde problemlerle uğraşmamı bekleyemez. Hayali hastalıklı hal, bu sebeble emin bir savunma haline gelir.

Reaksiyon teşkili. Reaksiyon teşkili, savunmanın farklı bir şeklidir. Çartışmanın kaynağını başkalarından ve hatta kendinden gizlemek için şahıs hissettiklerine tam karşı olan bir durumu kuvvetli şekilde taklit eder. Eserinden nefret etmez, fakat onları muhteris bir şekilde sever;

korkulu değildir, fakat macerasever bir gözüpektir. Ahlak veya adabı muaşeret meselelerinde çok fazla titizlik, sefih impulslarını gizlemek için bir reaksiyon teşkili olabilir. Çocuğundan hoşlanmayan bir anne haddizatında düşkünlükle bunu gizleyebilir. "Bir reaksiyon teşkili, ekseriyetle, mübalağa kabilinden bir gösterişlilikle ve zorlayıcılıkla işaretlidir. –şahıs çok fazla itiraz eder."

Yüceltme. Freudçu teoride, bastırılan içgüdüsel impulsların sosyal ve şahsi bakımdan kabul edilir kanallarda ifade edilmesi oluşumuna süblimasyon adı verilir. Cinsiyet ve saldırganlık, çok defa doğrudan doğruya ifade edilemdiğinden "gayesi ketvurulmuş istekler" olarak kalırlar, ve bedel çıkışlar ararlar. Bir hastabakıcı olarak bir kadın, annelik arzusunu yüceltebilir. Çocukların kulüp lideri bu faaliyetle bastırılmış eşcinselliği yüceltebilir; bir cerrah, sosyal bakımdan tasvip edilen biçimde insanları kesip biçerek bastırılmış sadizmini yüceltebilir. Şair annesinin göğsünden daha çok güzel çizgiler, satırlar emebildiğini ve düşünebildiğini bulur. Psikanaliz der ki, bu gibi yetişkin alakaları ferdin sık sık uğradığı hakiki istekleri için 'şeffaf karşılıklar'dır (fakat şimdi gayrışuurlu).

Gerçi bu çeşit formüllendirmeye ara sıra uygun düşen vakalar (nörotik) olabilir, fakat yüceltme doktrini çok daha fazlasını ima eder. Bütün olgun isteklerimizin bastırılmış içgüdüsel isteklerin bir gizlenmesinden başka bir şey olmadığını ileri sürer. Asli oluşum en üstte kalır, idin yapısı hiç değişmez ve olgun, sosyalleşmemiş bir şahıs olarak baktığımız kişi, koyun postunda bir kurttan çok az başka bir şeydir. 9. Ve 1o. Bölümlerde yetişkin motivasyonu hakkındaki bu yanlış görüşe karşı daha fazla tartışacağız.

Telafi. Daha önce tartıştığımız telafi kavramı, Freudçu değil Adlerci bir kavramdır. Her nasılsa savunma mekanizmaları hakkında şimdiki tartışmayı aşar. Telafi, bir şahsın eksiklik hislerine karşı alınan mukabil bir aktif ölçüdür. Bazı telafiler, hernasılsa açıkça uğraşma, meselenin üzerine gitme şeklindedir. Hatip Demosten, Usta Binici Rooswelt, çok zengin ve nüfuzlu iş adamı haline gelen muhacir meselenin üzerine giderek yapılan telafiye ait misallerdir. Kuvvetli adale için karşılık olarak beynini ortaya koyan atletik olmayan genç de, savunmadan çok uğraşmayı, meselenin üzerine gitmeyi ortaya koyuyor. Fakat bir çok telafiler, egoyu savunan telafiye ait misallerdir. Hayaller, yaygara ve kabadayılık, ekşi üzüm ve tatlı limon aklileştirmeleri nevrasteninin hastalıklı halleri hem telafi hem de ego savunmalarına misal olarak kusursuz uygunlukla düşünülebilirler.

Özet

Şahsiyeti yapısını tabaka veya katman terimleri çerçevesinde ele alan çeşitli yollar vardır. Bu yaklaşım özellikle harp sonrası Alman teorisinde moda olmuştur. Bir çok tabaka teorisi, fakat hepsi değil, daha az istikrarlı bir şuurluluk seviyesi ve şuurlu kontrolü, çeşitli ara seviyeler (mesela, ortak veya ön şuur) ve gömülü ve kullanışlı olmayan hatıralar kadar içgüdüsel hayat kuvvetlerinin merkezi gibi bakılan şuuraltı tabakasını kabul eder.

En meşhur tabaka doktrini Freud'unkidir. Bu doktrin sadece insan şahsiyetinin yapısına dair bir teoriyi değil, aynı zamanda ilave olarak gayet nüfuzlu bir motivasyon teorisini de içine alır. Bütün şahsiyet nazariyecilerine takip etmeleri için psikolojinin temel bir sistemi olarak teklif edilir. Hatta insanın tabiatı hakkında cesur bir felsefi kavramı tartıştığından dolayı daha cüretkardır.

Freud'un tenkitçileri esasen onun nispeten pasif bir ego hakkındaki görüşüne yönelirler. Freud'a göre bir şahsın şuurlu hayatının kendisinden hiçbir enerjisi yoktur; tabiatıyle sadece idin bir hizmetçisidir. Bir çok psikanalist bu tek yanlı ağırlıktan uzaklaştı ve bir ego

psikolojisini ileri sürdü. Keza şuurluluğun, Freud'un münhasıran tasvir ettiği gibi, antisosyal impulslar ve yıkıcı düşüncelerle techiz edilip edilmediği ciddi bir meseledir.

Umumiyetle Freudçu teorinin belli nörotik rahatsızlık tiplerini karşılayan en iti teori olduğu açıktır, fakat sağlıklı şahsiyet için bir formül olarak yetersizdir. Bu noktayı açıklığa kavuşturmak için normallikle anormalliğin aynı gelişimsel oluşumlar tarafından idare edilmediğini tartışmayı gerekli bulduk. Gerçi normalle anormal arasında semptomların bir sürekliliği vardır, fakat dengeyi sağlayan ve dengesizliğe sebeb olan mekanizmalar arasında bir süreksizlik vardır. Normal insanlarda dengeyi sağlayan mekanizmalar galip gelir; nörotiklerde ve psikotiklerde ise böyle değildir.

Freud bize ego-savunma mekanizmalarının faydalı bir analizini vermiştir: represyon, inkar, aklileştirme, projeksiyon, yer değiştirme, saplantı, ilkele dönme, ve reaksiyon teşkili. Bu kavramlar izzeti nefsimizi korumak için stratejilerimizi anlamada değerlidirler. Bu yardımları kabul etmek ve kullanmak için yapı ve motivasyonla ilgili bütün Freudçu dogmayı tasdik etmek gerekmez. Yüceltme değeri şüpheli bir kavramdır.

Ego savunma mekanizmaları herkeste mevcuttur. İnsanlar zihin gücüne sahip iken, kötü şekilde bozulmuş bir hayatla da uğraşıyorlar. Normal şahıslar, bu savunma mekanizmalarını tedbirli şekilde ve çok defa kendi içyüzüne vakıf olmanın ölçüsüyle kullanırlar.

8.BÖLÜM

Kültür, Sitüasyon, Rol

"REEL KÜLTÜR" VE "KÜLTÜR KONSTRÜKTÜ". KÜLTÜR VE ŞAHSİYET. KÜLTÜRÜN KAZANILMASI. TEMEL ŞAHSİYET. SİTÜASYON. ROL. KATASTROFİK SOSYAL DEĞİŞME. FERDİ YAPI VE KOLLEKTİF YAPI. ÖZET

Herkes kültürün, şahsiyetin şekil kazanmasında oldukça önemli olduğunu kabul eder. Hiçbir Avustralyalı yerlinin Amerikalı bir iş adamınınki gibi bir şahsiyeti olamaz. Bir Viyanalı bir Vietnamlıya, her ikisi de bir Venedikliye benzemez. İnsan bir Afrikalıyla Afrikada doğmuş bir Avrupalıyı birbirine karıştırabilir mi? Alt kültürdeki farklılıklar bile şahsiyette büyük farklılıklara sebeb olur. İncil'deki bir yerel çiftçinin, sanat kolonisinin mükerrer sakiniyle çok az benzerliği vardır. Bir Zenci pamuk işçisi zenci profesör gibi değildir. Bir film yıldızı ve bir öğretmenin şahsiyetleri nadiren birbirine benzer.

Kültürün tesiri şüpheden öyle uzaktır ki, bazı yazarlar ona en önemli faktör olarak bakar. Bu tesir hakkında bir çok tezler okuruz: "Sosyokültürel hayattan uzakta organizmalar veya psikobiyolojik egolar vardır, fakat şahıslar yoktur." Kültürün kazanılması, bir şahsı bir insan organizmasının dışında bir varlık haline getirir. "Şahsiyet, hastaları öldürecek bir cerrahi müdahale ile kişinin (kültürel) muhiti dışına çıkarılamaz." Ve sah.24'te şunu gördük ki, bir çeşit tarif de, şahsiyeti "kültürün sübjektif tarafından" daha fazla bir şey olarak görmez. Bize aşırı istekli görünseler de, bu kültürel ifadeler kıymetlidir.

Reel Kültür ve Kültür Konstrüktü

Linton tarafından yapılan bir ayırımı göz önünde tutmak önemlidir. Reel kültür elastikidir. Her ne kadar şahsi davranışın limitlerini ve gelişen şahsiyet için standart tespit eden kuralları teyit ederse de, geniş bir dizi hürriyete izin verir. Doğuştan her Amerikalı İngilizce konuşur, fakat geniş bir aksanlar sahası ve ihtisas derecelerine izin verilir. Her ne kadar elbiselerin şahsi tercihine izin verilmekteyse de, bir çok cemiyette erkekler ve kadınlar için umumi şekilde giyiniktirler. Bazı ülkelerde her çocuktan minimum devre okula gitmesi istenir, her ne kadar o bu minimumun çok ötesinde devam ederse de.Sonra, kültürel kalıp içersinde alakalı olduğu kadarıyla geniş bir kabul edilir tutum dizisi vardır. Netice, bu sebebten dolayı aynı kültürün farklı üyeleri arasındaki tek geniş ve uygun benzeyişler dünyasıdır.

Kültür konstrüktü kabul edilir davranış tarzı dizilerine hiçbir dikkat sarfetmez. Bize sadece umumi, müşterek yeni model, tatbiki olanı anlatır. Alman kültüründe, deriz ki, bireyler teknolojik bakımdan ehliyetlidir (fakat realitede bir çok Alman böyle değildir). Navajo kültüründe, deriz ki, büyüye inanılır (fakat inancın şiddeti şahıstan şahısa değişir ve bazıları böyle bir inançtan tamamen kaçınacaktır).Amerika, yine deriz ki, demokrasinin ücretini ödemiştir (fakat tatbikatların çoğu antidemokratiktir). Kısaca bir kültür "konstrüktü", aşırı basitleştirmedir. Bir modelin özünü verir. Fakat hakikatte, her şahsiyet bir kalıba alınarak tamamlanmaz.

Bu ayırımın büyük önemi vardır. Tarihçi, antropolog, sosyolog, haklı çıkarırcasına kültür konstrüktüne önem verecektir. Onların alakası münferit bir ferdin kaderinde yatmaz. Alakaları, böyle bir kültür sistemidir. Şahıslar doğar ve ölürken, bir cemiyet de bir kültür de

aynı şekilde doğar ve ölür. Sosyokültürel bir sistemin bekası için hiçbir özel kişi önemli değildir. Psikolog için ise tamamen önemlidir. Soyut kültür kavramı uzak görünür ve hatta psikolojik zaviyeden yanıltıcıdır. Hiçbir fert, model veya ortalama kültür modelinin yansıması değildir. Reel kültür tarafından şekillendiriliriz, antropoloğun süzgeçten egçmiş tasavvuruyla değil. Bu tasavvuru halka doğrudan doğruya tatbik etmek, herhangi bir münferit kültürde bulunan şahsiyetin farklılığını, başkalığını tahrif etmek demektir.

Şurası hakikattır ki, bazı cemiyetler için kültür konstrüktü, reel kültürü gözlemeye diğer cemiyetlerinkinden daha yakındır. Mesela primitif denilen toplumlar davranış benzerliğine, kültürel formlara, katı itaate, Batı geleneği olan cemiyetlerinkinden daha fazla önem verir. Batılı modelde ehemmiyet, hakikatte ferdin münferitliğine verilir. Çocuklarımızı okulda aynı sıralarda yetiştiririz, cemaatlere has peykelerde değil. Onlara yemek zamanlarında kendilerinin olan tabaklar, fincanlar veririz. Sadece kendilerinin olan ayırt edici elbiseler, ayrı gecelikler veririz. Onların diğerlerinden farklı olmasını isteriz, fakat çok da farklı değil. Bu özel vakada Batı kültürü konstrüktünün (ferdiyeti mükafatlayan) modal bir vasfı sıkı bir şekilde mevcut olan gerçek kültürel tutuma dairdir. Keza katı ilkel cemiyetlerde kültür konstrüktü ve gerçek kültür birbirinden pek fazla uzak değildir. Henüz şurası hala hakikattır ki, etnologların tarif ettikleri "kültür" hemen hemen kaçınılmaz surette gerçeklerin aşırı bir basitleştirilmesidir -muayyen maksatlar için haklı çıkarılabilir fakat mademki ferdi şahsiyet incelemesiyle ilgilenilmektedir, o halde yanıltıcıdır.

Kültür ve Şahsiyet

Kültür, esasen hayat problemlerinin çoğuna hazır ve önceden denenmiş çözümler sunması sebebiyle şahsiyete şekil verir. Kendi hayat tecrübesinin dışına çıkan bir çocuğun bir dil keşfetmesi, tıbbi bir tedavi yolu bulması kuvvetle umulabilirdi; veya bir ilim, bir etik veya bir dini inkişaf ettiremeyebilirdi. Irkının tecrübesine güvenmelidir. Kültür ona daima kesin olmasa da , depolanmış çözüm yolları teklif eder. Bunlar hiç olmazsa kullanışlıdır. Kültürün sorulabilen her meseleye verilecek cevabı vardır (bazen sadece kaba ve hazır). Bu hayat için önceden kararlaştırılmış bir hazırlıktır.

Mesela şahsi tecrübeden faydalanmakta olan fert için nadiren vukubulan episodlar alalım. Mutat olduğu üzere, hayat müddetinde sadece bir defa evlenir. Evlilik formülü (ve tek eşle evlilik reçetesi) onun için hazırdır. Evlilik lisansı, seremoniyi icra edebilen otoriteler, hatta düğün etiketinin en küçük teferruatları, onu önceden beklemektedir. Gerçek kültürde, hakikat şu ki, bu kişinin bir terc,h serbestliği vardır, fakat sadece izin verilen kültürel çatı içersinde. Başka bir misal: bir çok insan güneşin tam bir elipsini bir hayat müddetinde birden fazla görmezler. Kişinin kültürü, batıl itikat kabilinden veya ilmi bir yönelişle hadiseye nasıl bakacağını tayin eder.

Kültür, doğum, gelişme, ölüm, sağlıklı olma, huzur ve hayatın manası gibi kısmen aynı temel hayat problemleriyle mücadele eden ölümlülere hayatı elverişli ve idrak edilir yapmak için bu dünyanın (veya nüfusun alt gruplarıyla) muhtelif kısımlarında doğan bir icatlar setidir. Çözümler bir nesilden diğerine aktarılmaktadır.

Bir kültürün ferdi ihtiyaçları karşılayan bir araçlar seti olduğunu söylemek tamamen doğru olmayacaktır. Şüphesiz kültür bu fonksiyonunu, mesela yiyecek, boşaltım, dostluk, başkalarıyla sıkı münasebetlere girme gibi konularda yerine getirir ve (yakınlarımızla çatışma olmadan) ihtiyaçların nasıl tatmin edileceğini bize anlatarak yerine getirir. Eğlence ve izzeti nefis ihtiyacımızı nasıl karşılayacağımızı, mahrumiyetten sonraki üzüntümüzü nasıl bertaraf edeceğimizi bize anlatır. Fakat kültür zamanla bir 'hayat tarzı' haline gelir. Kültürden kazandığımız tatbikatları, değerleri ve yorumları sevmeye başlarız. Hopi, İtalyan veya Amerikan tarzını arzu ederiz (ihtiyaç duyarız). Kültür öncelikle bizi eğiten ve ihtiyaçlarımızı

gideren bir vasıtadır. Tedricen kendi doğrultusunda bir değer haline gelir ve kültürümüze olan sevgi ve sadakatimiz, kültürümüzden uzaklaştırıldığımızda en sert şekilde varlığını hissettiğimiz zorlayıcı otonom bir motiv olur. Kendimize "bu yaşayabileceğimiz tek tarz" demeye başlarız. Böylece kültürümüz, hiç olmazsa içleştiğimiz özellikler, hayatımızda birer motivasyon haline gelebilir.

Şüphesiz her kültürün her özelliğinin üyeleri tarafından sevildiğini kastetmiyoruz. Bir çok kültürel tatbikatlar, merkezde değil, şahsiyetin dış tabakalarında, şahıs için çevresel alışkanlıklar halinde kalır (sh.141). Belki Hopi, İtalyan veya Amerikan tarzını sevdiğimizi söylerken, bu kültür zihnen sahip olduğumuz kendi kültürümüzü tek hususi kültür konstrüktüdür.

Reel kültür terimleri çerçevesinde fert, mizaç ve gelişen self duygusuyla kendi hayat tarzını en iyi şekilde tamamlayan özellikleri kültürü tarafından izin verilen "tolerans tanınır dizi"den ayırır. Şüphesiz hemen hemen her özelliğinin ona uygun olduğunu bulur;böyle olursa, tam bir kopya gibi, aşırı cari fikirlere veya inançlara uyan bir kişi haline gelir. Diğer taraftan, bir çok insan tatbikatta ve düşüncede kültürel modellerden sapar ev sadece lüzumlu hududlar içinde kalır. Şüphesiz bazıları, tamamen uygunsuz ve asidirler. Çoğumuz aşırı uçlar arasında bulunuruz.

Mahatma Gandhi, bir çok Hindu kültür değerinin altını katı şekilde imzaladığını ve sadakatle öğrettiğini hatırlamak enteresan olacaktır. Bunlar arasındai Hindistan'ın bağımsızlık rüyası, geleneksel dindarlık, yogayla kendi kendisini disipline sokmak, ev endüstrisi ve benzerleri vardır. Fakat Gandhi aynı zamanda zorlu şekilde Hint kültürüne karşı çıktı –debdebeli nümayiş ve kast sistemi hususunda.

Kültürün Kazanılması

Eğer insan daima kendi içgüdülerine ve kabiliyetlerine bağlı kalsaydı, hayatını idame ettiremezdi. Diğer organizmalardan fazla isteklerine bağımlıdır ve başkalarının yardımına muhtaçtır. Bir maymun yavrusu, küçük kardeşi ağaçtan ağaca sıçrarken, kendisini ihmal etmiş olan annesine inatla sarılmaya devam eder. Bu yavru kafi derecede fazla sarılırsa, ihtiyaç duyduğu dikkati alabilir. Fakat insan yavrusu aynı şekilde tırmanamaz.

Çocuğun hayatta kalmak için doğuştan birkaç kaynağı olduğundan diğer organizmalara benzemeyerek, tamamen kültürünün bağımlı bir mahkumudur. Anne, bebeğin ihtiyaçlarını karşılarken kültürel tatbikatları yerine getirir. Ev durumu, öğrendiği dil, okul, ekonomik uygulamalar ve yeme, uyuma, boşaltım için reçeteler –hepsi de kültürel talepleri empoze eder. Hakikattır ki, çocuk "içinden" büyür (büyümenin başka yolu yoktur), fakat öğrenmenin modelleri tamamen kendisinin dışındadır. Erkenden kültürünün değerlerini öğrenmeye başlar. Bunların çoğu tekrar tekrar öğretilir –evde, kilisede, okulda, gazete, mecmua, radyo ve televizyonda. Hiçbir çocuk bu müşterek mirastan kaçıp kurtulamaz. Kültürel bir değer, cemiyetin bir çok üyesi tarafından arzu edilir bir kabul edilen hayat tarzıdır.

Kültürel modellerin benimsenmesinin, esasen hayatın ilk beş yılında görüldüğünü not etmek önemlidir. Ferdileşme ve isyankarlık daha sonra gelir. Revers, kültürün kazanılması hadisesinin üç safhada oluştuğunu ileri sürmektedir:

(1) Kültürel modelin benimsenmesi

(2) Bu modele karşı gösterilen reaksiyon,

(3) Olgun şahsiyetin bir ilk elde tamamlanması olarak, gözden geçirilmiş modelle bütünlük kazanma

Benzer bir kültürel modele, el yazısına dayanarak bu safhaları izah edelim.

Altı yaşındaki çocuk kitaptan veya kara tahtaya hocasının yazdığı yazıdan kesinlikle yapabildiği kadar harfleri ve sayıları zahmetle kopya çekecektir. Onun bu çalışmasının hakikatte hiçbir ferdi yanı yoktur. Sınıftaki tahtanın kopyası olan yazılı kağıtlar hemen hemen aynıdır. Bu çocuklar el yazısı hususunda, kültürlerinin esiridirler. Püberteye doğru el yazısındaki hakiki ferdiyet ortaya çıkmaya başlar. Çocuk bu şekilde kültürel formlara hükmetmektedir; bu formlar onun için ikinci tabiattır. Onlardan hürriyetini kazanmaya başlar (ama hudutları dahilinde). Harflerin, süslerin formasyonu kendisine aittir. Ara sıra, el yazısı tamamıyla okunamazlık bakımından kültüre olumsuz hale gelir. Bütün bu tecrübe kazanma durumunda şuurlu olmaya ihtiyaç duyar, fakat açıkça kültürel modeli de zorlar. Nihayette grafik stili yerleşir ve bundan sonra Revers'in "gözden geçirilmiş kültürel model" dediği şahsın ferdiyetine adapte edilen tarzı teşhir eder. El yazısı, hepimizin kültürel itaatle ferdi bütünlük arasında ulaştığımız uzlaşmadan sadece bir tanesidir.

Hakikatte aynı safhalar hayatın bütün dönemlerinde görülür. Herkes çocuğun takriben beş on yaşları arasındaki katı "moral realizmi"ni bilir. Her hikaye aynı "doğru" tarzda anlatılmalıdır, her oyun kurala göre oynanmalıdır; cemaatle ilgili ("meli malı") vicdanı en yüksek derecede hakimdir. Herkes veliler ve sosyal morlara dair adolesansların isyankarlığını bilir. Her ne kadar daha önceki yıllarda onu nihai olarak kabul ettiyse de, adolesans, diğer şeyler arasında, kültürel akımdan öğretilen dini de sormaya başlar. Kişinin ferdi kimliğini bulmak geleneğe uymaktan daha önemlidir. Nihayette, yetişkinlikte, geleneksel ve şahsi olan kültür ve kendisi hakkındaki tasavvurun başarılı bir mezcedilmesi ister istemez olacaktır.

Kültürden sanki grubun bütün üyeleri üzerinde aynı şekilde hareket eden bir örnek tesirler tevalisi imiş gibi bahsettik. Tesirin farklılaşabilmesi sebebiyle, sıkı sıkıya örülü komünoteler için bile böyle bir bakış yanlıştır. Okulda bir öğretmeniniz olacak, benimki başka; siz bir kitabı okuyacaksınız, ben farklı bir kitabı. Hatta aynı ailedeki çocuklardan farklı gelecekler beklenmekte ve her birine ayrı uygulamalarda bulunulmaktadır. Erkek çocuk için kültürün bazı hususları önemle beyan edilir, kızlar için diğerlerine ağırlık verilmektedir. Yaşlılar, orta yaşlılar ve genç çocuklar aile içindeki farklı durumları sebebiyle, farklı sosyal tesirler alırlar. Reel kültürün tesiri yekpare taştan yapılmış değildir; çarptığı şahsa ve şartlara bağlı olarak seçicidir.

Mamafih çocuklar kültürlerini öğrenirler (vukubulan hkiki değişken sebebiyle izin verilecek surette tarif edilen kültürlerini). Ve belli cemiyette takriben aynı kültürel yolları öğrenirler (fakat hiçbir zaman tam olarak aynı değil). Onları nasıl öğrendikleri tamamen ince bir meseledir. 5.Bl'de izah ettiğimiz prensiplerden her biri, bu hadiseyle yakından ilgilidir. Fakat muayyen prensiplerden her biri, bu hadiseyle yakından ilgilidir. Fakat muayyen prensiplere (mesela idantifikasyon) belli cemiyette yer alan gençlerin kültürü nispeten bir örnek kazanmalarında kullanılan metotlar şeklinde özellikle önem verilmektedir.

Temel Şahsiyet

Bir seyyah şu gözlemi yapmaktaydı. Bir Amerikan gemisinde US'yi terk ederken, yolcular arasında bir çok çocuk bulunduğunu gördü. Çocuklar her yerde dolaşmakta, gemiyi koşu alanına çevirmekte; ve hiç kimse de buna aldırış etmez gözükmekteydi. Şezlongunda otururken kucağına tırmanan acayip bir çocukla burun buruna gelmişti. Yabancı bir limanda bir İngiliz vapuruna geçti. Yeni teknenin güvertesine çıkınca, dikkati çeken bir yazı ile karşılaştı; "Bu salona çocuklar ve köpekler giremez." Bu gemide çocuklar yukarıdan gözetlenmekte, kontrol edilmekte ve Amerikalı zaviyesinden bastırılaktaydı.

Bunun diğerlerine ilavesiyle bu küçük kültürel tatbikat parçası, Amerika'nın "çocuğu merkezleştiren" bir kültür olduğu, halbuki Britanya'nın böyle olmadığı genellemesine yol

açar. İngiliz halkı ekseriya der ki, Amerikalılar çocuklarının vahşi tarzda yetişmelerine izin verirle, onları ihmal eder ve arada kaynamalarına göz yumarlar. Amerikalılar da diyebilir ki, İngilizler çocuklarına fazla ketum, ket vurulmuş, ve sınıf şuuruna sahip olarak yetiştirirler.

Bu tartışmadan taraf tutmadan, kültür modeli istikametindeki hazır baskının kaçınılmaz surette gelişen şahsiyetin takip ettiği yola tesir edeceğini, ve bir kültürün bir çok üyelerinde Temel ve müşterek olan muayyen vasıflara yol açacağını işaret ederiz. Büyüyen fert yetişkinliğe ulaşınca, muhtemelen (muayyen bir derecede) milli karakterini' yansıtan bir şahsiyete sahip olacaktır.

Temel şahsiyet tipi, Kardiner tarafından umumiyetle geçirdikleri ilk tecrübelerin bir neticesi olarak cemiyet üyelerinin çoğunluğu tarafından paylaşılan şahsiyet konfigürasyonu şeklinde tarif edilmektedir. Kavram şunları ihtiva eder.

- Velinin çocuğa öğreteceği dersleri ve öğretilen derslerde tutulan yolu kültürel geleneğin tayin edişi,
- Farklı kültürlerin çocuk eğitiminde farklı tarzları –ve farklı öğretim dersleri olduğu,
- Ve çocuğun ilk tecrübelerinin şahsiyetinde uzun süren bir tesiri olması,
- Benzer tecrübelerin kültürde benzer şahsiyetler ortaya koyma meylinde olması,

Kavram nesilden nesile nihayetsiz devrilik içinde süren bir devri kasteder. Kültür, çocuğun eğitim hedef ve metotlarını hazırlar (umumiyetle), bu ilk eğitim, kültürde temel bir şahsiyet tipini moda kılar (umumiyetle), ve yetişkinler alıştıkları ve uygun buldukları kültürel geleneği takviye eder ve ona devam ederler (umumiyetle).

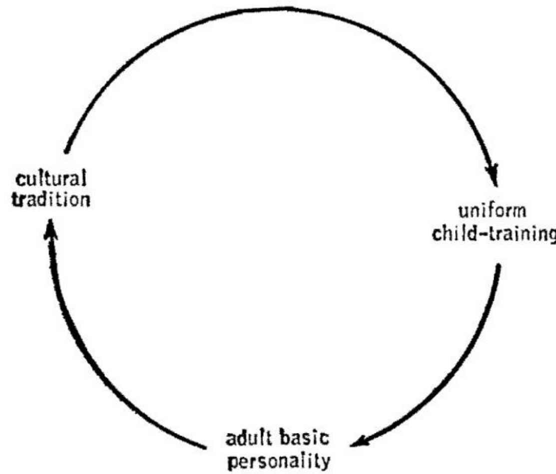

Figure 18. Culture-Personality Cycle

Mantık sağlamdır ve bize Buşmanla (Güney Afrika'da avcı göçebe bir ırka mensup kimse) Amerikalı iş adamının şahsiyetlerinin niçin farklı olduklarını anlamamıza yardım eder. Keza bir Buşmanın diğer bir Buşmana niçin benzediğini anlamamıza da yardım eder. Fakat şema, fert olarak Buşmanlar veya işadamları arasındaki farklılıkları değerlendirmede başarısızlığa uğrar. Diğer deyişle, formül sadece umumi ve tahminidir.

Bir Fransız çocuğunun nazari hikayesini ele alalım. Onun orta sınıf bir Parisli aileden geldiğini bilirsek, temizlik ve disiplin, tabular ve müspet değerler, saldırganlığın kontrolü ve mizah anlayışı, ekonomik alışkanlıkları ve genel görünüşünde muayyen bir eğitim tipine gireceğini (ihtimali olarak) kestirebiliriz.

Artık Henry büyürken onun tipik bir Franszı olacağını düşünebiliriz –canlı, ev işlerine bağlı, ufak şeylerde tutumlu olup büyük şeylerde müsrif, ateşli bir aşık, kısaca, Fransız "milli karakter"inin bütün vasıflarına malik biri.

Buradaki durum şudur, reel kültürle kültür konstrüktünü karıştırıyoruz. Henry'nin eğitiminin kesinlikle konstrükt modelini ortaya koymayacağını, ve onun şahsiyetinin son şekline, tipik bir Fransıza (konstrükt) tamamen benzemeyen neticeyi verebilecek fıtri mizacı ve seçici tecrübesiyle tesir edileceğini unutuyoruz. Temel şahsiyet, biz reel kültürde ve çocuk eğitiminde daima mevcut değişkeni göz önünde tutmadıkça yanlış yola götüren bir kavram olacaktır.

Temel şahsiyeti ele alan araştırma ve teori, umumiyetle Freudçu doktrine sıkıca bağlıdır. Freud'a göre karaktere rehberlik üç yaşla vazedildiğinden, temel şahsiyetin formasyonu içinde bulunması gerekenler, ilk hakiki çocuk eğitimiyle alınmaktadır. Üç yaşından önce bir çocuğun öğrendikleri esasen bedeni fonksiyonları ve ihtiyaçlarının düzenlemesidir. Bu gibi meselelerin cevapları, ilk yıllarda temel şahsiyetin moda kılındığına inananlar tarafından araştırıldı. Bu yaklaşım tarzının tenkitçileri, ona, yanlış yola sevkeden 'diaper (baklava şeklinde tezyinat) antropoloji' olarak yol verme eğilimindedirler. Teklifçileri muhtemelen daha fazlasını talep ederler, muhalifler de daha azını.

Şüphesiz temel şahsiyet kavramının –sırasıyla milli karakter kavramına yol açan- psikanalitik modeli takip etsek de etmesek de, istihkakı vardır. Hayatın herhangi bir safhasındaki öğrenme, herhangi bir çeşit tek örnek benzerliklere yol açacaktır.

Muhtelif zaviyelerden milli katakteri ele alan bir çok inceleme yapılmıştır. Fakat kültür tek başına milli çizgileri takip etmez. Irk, meslek, sosyal sınıf doğrultusunda ihtilaflar vardır, ve hiçbiri millilikle ilgili değildir. Sınıf farkları şümullü olarak incelendi. Mesela düşük sosyal sınıfların çocukları, zevk ve tatminlerini hemen ve anında istemek eğilimindedirler, yüksek sınıfların çocukları ise ertelemeyi öğrenmişlerdir. Yüksek tahsilli erkeklerin cinsel davranışları (ortalama olarak) düşük tahsilli erkeklerinkinden daha az tesadüfidir, tercih söz konusudur. Çeşitli testlere göre, zenci çocukları dünyayı beyaz çocuklardan daha az dostça ve daha düşmanca, tehdit edici olarak görürler. Umumiyetle düşünülenden daha az olmak üzere, ırki ve etnik gruplar arasında başka farklılıklar vardır.

Milli veya diğer grup farklılıklarını incelemenin bir metodu da, tutum veya vasıfları ölçen testler uygulamaktır, ve bu yolla averaj grup skorları arasındaki farklılıklar ortaya çıkar. Bir başka metot, bir ferdin vasıflarını sadece onun grup üyeliği hakkındaki bilgimize dayanarak önceden kestirirken nekadar başarılı olacağımızı görmektir. Bir kimsenin sadece profesyonel bir çavuş olduğunu bilirsek, (bütün ihtimaller içinde) onun şahsiyeti hakkında hemen hemen epey şey biliriz. Bir kadının evlenmemiş, orta sınıftan Protestan, orta batılı bir maziden geldiğini, bir hastabakıcı olduğunu bilirsek, muhtemelen onun şahsiyetinin diğer özelliklerini önceden kestirebiliriz. Tecrübeler gösterir ki, klinik psikologları sadece hastalarının grup üyelikleri hakkındaki bilgilerden istifade ederek oldukça başarılı teşhisler yaparla.

Temel şahsiyet veya grup (ya da milli karakter) kavramı içinde müfrit taraftarlar, ekseriya "paylaşılan" terimini kullanırlar. "Paylaşılan vasıflar", "paylaşılan tutumlar", "paylaşılan alışkanlıklar", "paylaşılan değerler"e dayanarak benzerliklerden bahsederler. Hatta "paylaşılan şahsiyet"ten söz ederler. Bu terimlerin kullanılışı, yanlış yol gösteren bir kullanılıştır. İki ordu çavuşu veya iki hastabakıcı veya iki İngiliz alışkanlık, vasıf veya değerlerinden herhangi birini "paylaşmazlar". Bu alışkanlık, vasıf, veya değerlerin her biri şahsiyetlerinin organizasyonunda yeganedir. Ekseriyetle onların şahsiyet yapılarındaki hususlarda benzerlik veya mukayese edilirlikten bahsedebiliriz.

Sitüasyon

Birkaç saat için buzluğa bir parça tereyağı koyduğumuzu farzedin. Sonra da onu buzluktan çıkarıp birkaç saatliğine güneşe bıraktığımızı düşünün. Kimyasal bakımdan o aynı tereyağıdır, fakat şekil ve yapısı sitüasyonla oldukça değiştirilmiştir. İnsan şahsiyeti de böyledir. Şahsiyete istikrarlı, sabit, değişmez olarak bakan herhangi bir teori yanlıştır.

Her ne zaman hareket etsek veya konuşsak, bulunduğumuz yeri, bizden beklenileni, kaçınılacak durumları, kendimizi ne kadar ele verdiğimizi, oyunun kurallarını (belki de ortak şuurlu olarak) göz önünde bulundurmamız gerekir. Bütün bunları otomatik olarak yaparız ve şahsiyetlerimiz buna binaen farklılaşır (hiç olmazsa başkaları tarafından idrak edildiği şekliyle).

Hiçbir zaman şahsiyeti bir sitüasyondan ayrı olarak düşünemeyiz. Kişi nefes aldığı zaman akciğerleri kadar dıştaki havayı da işe dahil eder. İçteki davranışta bir devir sağlamak için dıştan bir şey ister. John Dewey yazmaktadır:

Doğruluk, nezahet, kötülük, titizlik, huysuzluk, cesaret, saçmalık, çalışkanlık, sorumsuzluk kişinin malik olduğu özel haller değildir. Çevresel kuvvetlerle şahsi kapasitelerin uyumlarına çalışırlar.

Dewey şunu ilave eder. Şahsiyeti reel olmayan bir selfin reel olmayan gizliliğinin bir ürünü olarak düşünmek kolay bir hatadır. Aynı zamanda fiziki, sosyal ve kültürel çevrelerin bir yansıması olmayan şahsi hiçbir şey yoktur.

Bir öğrenci yazmaktadır: İstikrarlı bir vasfım olduğuna inanmıyorum. Pazartesi kendime güvenim vardı, fakat Salı bütün gün bir çok küçük başarısızlılarla karşı karşıya geliyorum. Çarşamba eksiklik hissediyorum ve alçak gönüllü ve itaatkar olmaktayım. Bazı dış şartlarla bir otokratım, fakat diğer durumlarda bir anarşist. Şahsi vasıflarım öyle istikrarsız ki, onların özle ilgili bir mevcudiyetleri olduğundan şüpheleniyorum.

Hakkında kanaatlerle kıymet takdiri yaptığımız insan grupları sayısınca selflerimiz olduğunu söylediğinde W. James'in çevresel değişkenliği kabul ettiğini hatırlıyoruz (sh.100).

Bazan davranışımız, doğru ya da yanlış konuşmayı tercih etmemiz yüzünden farklılaşır. Eğer muhtemel işveren Jim'e, "yabancılarla karşılaşmaktan hoşlanır mısınız?", diye sorsa, muhtemelen Jim işi almak için doğrulayıcı bir cevap verecektir. Aynı soruyu bu defa bir psikiyatrist sorsa, Jim "yabancılar beni sinirlendirir ve eksiklik duygusuna kapılırım", diyebilir. Eğer halkın kanaatlerini ölçen bir görüşmeci sormuş olsa, o zaman da, "bu, yabancılara bağlı", diyebilir.

Bir başka incelemede (bir şahsiyet tutumu olarak Yahudi aleyhtarlığını ölçmek maksadıyla) soru sorulmaktadır. "Yahudilerin US'de çok fazla gücü olduğunu düşünür müsünüz?" İki grup mülakatçı kullanılmaktadır: Yahudi adlarıyla bir Yahudi bakış, Yahudi olmayan adlarla Yahudi olmayan bir bakış. İlk mülakatçı grup, halkın sadece %6'sının bu soruya "evet" dediğini, ikinci grup da %%21'inin "evet" dediğini keşfetmiştir. Açıkça ilk gruptaki %15, gerçek tutumlarını gizlemekte, böylece Yahudi mülakatçıyı gücendirmek istememektedirler.

Fakat sitüasyonel değişkenlik kendisini hiçbir surette yalanlar söylemek ve asıl tabiatımızı maskelemek kapasitemize borçlu değildir. Ekseriya bir çok insan hakikatte ihtilaflı tutumları da yapısında barındırır. Mesela Schenk husus tutumların karşısında müessesevi olanları incelerken, bir çok insanın otantik olarak kendileriyle aykırı olduğunu buldu. Araştırmacı dini doktrinle ilgili meseleler sormaktaydı. Bir defasında meseleyi şu çatı altında vazetti. "Kilisenizin bir üyesi olarak (Piskoposunuz), (alkollü içki), (vaftiz için en uygun şekil), (buradaki gibi diğer meseleler) hakkında neler düşünüyorsunuz?", diye sorulduğunda, aynı

kişi kesinlikle ihtilaflı bir cevap vermekteydi. Kısaca, umumi ve özel tutumlar ekseriya farklılaşmaktadır, fakat fert gerçekte onları bir anlamda kendisini anında aynileştirdiği sitüasyona bağlayarak korur.

Mürekkepsizlik misallerini yığmak gerekmez. Hepimiz ihtilafın birbirine bağlı bir takım şey olduğunu görürüz. Temayül öyle hudtlandırılmaktadır ki, bazı nazariyeciler şahsiyette hiçbir dahili mürekkepliğin bilinmediğini söylerler. Her şey sitüasyonun çıkardıklarına bağlıdır. Biz bir sitüasyondaki temayüllerin bohçasıyız, bundan fazla bir şey değil. Bütünleşmiş olan biz değiliz, sadece içinde hareket ettiğimiz çevrelerin bir istikrarı vardır ve böylece belli sitüasyonlarda karakteristik olan davranışlar ortaya çıkar.

Bu zaviyeden sınıfta veya laboratuarda şahsiyet testleri kullanmak manasızdır, çünkü deneğinize daha geniş dünyaya çıktığında ne yapacağınızı anlatamazsınız. Hepsinden ötede, yeni ve umulmayan durumlarla karşılaştığınızda ne yapacağını söyleyemezsiniz. Hayatın tezahürleri şahsın tecrübesinde hiç bulunmayan kombinasyonları meydana çıkarır. Şahsın kendisi cesaretle davranıp davranamayacağını veya paniğe uğrayıp uğramayacağını bilmez, ansızın mahrumiyet, hastalık veya mali bozukluk içinde olduğunda ortaya çıkan sorumluluğu üzerine alacak veya kaçınacaktır.

Psikolojik teorinin derinin çok fazla altına baktığını söylerken sitüasyonel nazariyeci haklıdır. Fakat bunun gibi şu da gerçektir ki, sitüasyoncu derinin çok daha fazla dışına bakar. Sınıfta veya klinikte uygulanan şahsiyet testlerinin diğer durumlardaki davranışı kestirmekte tamamen başarısızlığa uğradığını söylerken hataya düşer (başarısız olmuşlarsa, hiçbir geçerliği olmadığından çok önce atılmaları gerekir). Ne de şu hakikattır ki, bir şahsın yeni durumlarda veya beklenmedik hallerde nasıl hareket edeceğini kestirirken tamamen yardımsızız.

Akılda tutulması gereken üç nokta vardır. Acayip bir durumla karşılaşıldığında, bir çok insan ihtiyaten geri çekilir, sessiz, geriçekilme durumunda olmak eğilimindedir. Eğer mümkünse, bir harekette kaçınmak meylindedir. Bir şahıs benzer durumlarda çok daha fazla aktif ve ifadelidir. Bu gerçek, yetişkinler için sitüasyonların, yapmaktan kaçınacağımız hareket kadar ne yapacağımızı da tayin etmeyeceğini belirtir. Kendimizin olmaktan hoşlanırız ve olmadığımız zaman geri çekilmeye meylederiz.

İkinci gerçek, genç çocukların yetişkinlerden daha fazla "sitüasyonla ilgil" olduklarıdır. Kendilerini neşeye, korku veya mevcut durumun ümitsizliğine bırakırlar, ve böyle yaparken "iş şahsiyetlerinin" eksikliğini duyar gözükürler. Dedik ki, çocuklar kültürlerinin mahkumudurlar (sh.169); bunun gibi içinde bulundukları durumun da esiridirler. Yetişkinler daha az bir dereceye kadar böyledirler.

Üçüncü hakikat, bir çok insanın tepkide bulundukları durumu yaratma oldukça ehliyetli olduklarıdır. Parti zihniyetli bir kişi bir parti verir. Bir sitüasyoncu gelmeli ve demelidir ki, "bakın, onun neşesi durumun bir fonksiyonudur". Fakat sitüasyonun kendisi bir fonksiyon mudur? Beyzbolu seven, bir beyzbol oyunu araştıracaktır. Kısaca, kendimizi içinde bulduğumuz durumlar, ekseriya önceki (ve devam eden) şahsiyetlerimizin direkt ürünüdür.

Artık davranışımızın ne kadarının "iç şahsiyete" ve ne kadarının dış "sitüasyona" bağlı olduğu meselesi, bir başarı ölçüsüyle, tecrübi incelemeye teslim edilebilir.

Küçük bir yabancı grubuyla birlikte yola çıkarak onlara yapmaları için ortak bir görev verdiğimizi farzedin. Grubun lideri kim olacaktır? Bazılarının doğuştan lider oldukları ve bazı şartlarda başa geçecekleri ve diğerlerinin "tabiatıyla" izleyici oldukları gerçek midir? Problemi başka şekilde vazedersek, "hepsi de birbirine yabancı olan yeni bir grup içinde

liderliği üzerine alacak bir şahsa, muayyen ölçülmüş şahsiyet vasıflarının mülkiyeti tasarruf eder mi?”

Bu problem üzerinde yapılmış dikkatli bir araştırmanın tetkikinde Mann, “iç şahsiyetin” gerçekte bir liderlik durumu olduğu neticesini çıkarır. Bu yüzdenşahsi bakımdan oldukça intibaklı ve dışa dönüklüğe mütemayil yüksek zekalı insanların lider olmaları diğerlerinden daha muhtemeldir; keza grupta popüler olmak ve grup hareketine müspet şekilde yardım etmek. Bunun gibi liderlik tavrında gözde olan baskınlık, erkeksilik, ve cömertlik gibi vasıflardır. Bu vasıfların (temayüllerin) hepsi de saf ve istatistik bakımından manalıdır; fakat hiçbir vesileyle de üniversel değildir. Dahili şahsiyet birdir, fakat kesinlikle liderliği tayin eden tek faktör değildir. (Ve şüphesiz bugünün “iç şahsiyeti”, kısmen, dünün sitüasyonuyla etkileşmenin bir neticesidir).

Şahsi vasıfların rolünün “yapılanmamış” durumlarda daha büyük olduğu ortadadır –mesela gruba verilen görevin hüner gerektiren aksiyondan çok tartışma olduğu durumlarda. Şahsi vasıflar, görevin, tartışma cinsinden olmayıp fakat mekanik veya teknik bir problemle ilgili olduğu zaman, daha az önemlidir. Emniyetle bir genellemeye gidebiliriz: içinde bulunulan durumla ilgili tayin ediciler, görev ve rollerle görev ve fonksiyonların oldukça tayin edildiği durumlarda önemlidir. Şahsiyet tayin edicileri ise, görevin en fazla açık, serbest ve yapılanmamış olduğu durumlarda önemlidir.

Şahsiyet (iç vasıfların bir sistemi olarak düşünüldüğünde) küçük gruplarda davranışın tek determinantı olmadığından bir ferdin nasıl icra edeceğini kesinlikle önceden tahmin etmek için, neleri bilmeye ihtiyaç duyarız?

Bu problemi kendisine soran Couch, şümullü tecrübeler yaptı.O da Mann gibi önce bir şahsın ihtiyaçları, vasıfları ve grup içinde yaptıkları arasında güvenilir (fakat geniş değil) ilişkiler olduğunu buldu. Ölçtüğü vasıflar endişeyi, içedönük heyecan ifadesini, saldırganlığı, otoriterliğe dair mutabakatı, iyimserliği, ve arzu tamamlayan hayali ihtiva etmekteydi.

Bu vasıflar üzerinde bir şahsın yerini bilmek yardım edicidir. Fakat şahsın bir grup içinde nasıl davranacağını daha büyük kesinlikle teşhis etmek için keza, (a) normal olarak şahsiyetini idrak ediş derecesini, mesela kullandığı ego savunmalarını; (b) gruptaki diğer kişileri nasıl idrak ettiğini –onlardan hoşlanıyor mu?, onların kendisinden hoşlandıklarını düşünüyor mu?; (c) kendisine yapılan fiili baskının ne olduğunu –yol göstermesi umuluyor mu? Eserin takdiri nedir? –bilmek gerekir. Bütün bu değişkenler toplam sitüasyona girer ve bir şahsi vasıflar bilgisinin ne yapacağının ötesinde davranışı doğrudan doğruya tahmin etmek için bunları da bilmek ihtiyacındayız.

Diğer deyişle, kullanılır delilden, bir şahsın ne yapacağı, hiç olmazsa dört durumun neticesi olarak görülür:

a.sebatkar şahsiyet karakteristikleri

b.şahus tarafından kullanılan savunmalar; kendi kendini ifşa derecesi,

c.mevcut durumu ve kendisiyle durum arasındaki münasebeti nasıl idrak ettiği; ve

d.çevresel belirleyicinin fiili olarak ondan istedikleri ve bekledikleri

Diyebiliriz ki, ilk iki durum şahsiyetin, son iki durum da sitüasyonun ürünüdür. Davranışı anlamak için her iki determinant setini de bilmemiz gerekir.

(c) ve (d) faktörlerini biraz daha inceleyelim. Hiçbir şahıs tamamen sahip olduğu kapasiteler tabirince ne mevcut durumu idrak edebilir ne de bu durumu haddizatında ondan beklediklerini çıkarabilir. Diğer deyişle böyle adlandırılan bir sitüasyonda şahsiyetin kendisi bir faktördür.

Hatta yeni ve beklenmeyen durumlarda sadece kabiliyet ve vasıflarımla müsaade edildiği nisbette şahsi bir değişkenlik dizisi içinde hareket edebilirim.

Böylece sitüasyonun davranışı oldukça tadil edebileceği neticesine zorlandık, sitüasyon bunu sadece şahsiyet tarafından sağlanan potansiyelin hudutları içinde yapabilir. Aynı zamanda şahsiyet vasıflarına, bütün durumlarda mekanik olarak aynı derecede işleyen sabit ve sitikrarlı olarak bakılmaması gerektiği neticesine de zorlandık. Vasıfları sitüasyonun taleplerine göre farklı noktalarda faaliyete sevkedilen muhtemel davranış dizileri olarak düşünmeliyiz.

İpek'in y miktarında endişe, veya dışadönüklük ya da saldırganlığa sahip olduğunu söylemek yanlıştır. Tercihan onun bu vasıflardan daha yüksek ve daha düşük limitlere sahip olduğunu söylemeliyiz. Bu onun hiçbir zaman x miktarından daha fazla, hiçbir zaman da z miktarından daha az göstermediği manasına gelecektir. Belli bir zamanda dizideki kesin yeri sitüasyonel ipuçlarının meydana çıkışına bağlı olacaktır. Meseleyi farklı şekilde vazetmek üzere, sitüasyonu potansiyeller skalasında bir şahsı daha yükseğe veya daha aşağıya fakat daima onun hususi limitleri içine itme şeklinde idrak edebiliriz.

Özetle, eğer sitüasyondan ayrı hiçbir şahsiyet yoksa şahsiyetten ayrı hiçbir sitüasyonun olmadığı da aynı derecede hakikattır. Fakat sitüasyonun çekimi öyle kuvvetlidir ki, şahsiyete hiçbir zaman sabit bir oluş veya model olarak bakmamaya ama belli bir zamanda kendisini çevreleyen muhtelif fiziki, sosyal ve kültürel şartlar tarafından (şahıs için ihtimaliyet limitleri içinde) çekilebilen davranışın potansiyel dizilerinin karmaşık bir sistemi olarak bakmaya zorlanırız.

Rol

Rol, sosyal hayatta yapılanmış bir katılma tarzıdır. Daha basit olarak, cemiyetin bir grup içinde belli bir mevkii işgal eden fertten beklediklerididir.

Batı kültüründe ortalama bir aile düşünün. Genel olarak babadan sabahları evden ayrılarak işe gitmesi, aile için kazanması, çocuklarına disiplin vermesi, onlarla oynaması ve çeşitli durumlarda anneye yardım etmesi beklenir. Annelik rolü önceden tasarlanmış iş ve görevlerin çokluğunu, hatta münasip hisler ve düşünceleri, ve hatta belki de birkaç imtiyazı kabul eder. Çocuğun "yapılanmış katılma şekli" umumiyetle itaati, en gözde imtiyazları da oyun ve bakımı kabullenmesidir. En büyük çocuktan daha küçüklere dikkat etmesi ve ev işlerine yardımcı olması beklenir. Erkek çocuk derhal erkekliğine uygun özel bir rol ile meşguldür;bir okul arkadaşıyla kavga dahil erkekçe şeyler yapması umulur. Kız çocuktan da ev bakımını öğrenmesi ve erkek kardeşinden (tabi umumiyetle) daha ağırbaşlı ve sessiz olması beklenir. Bütün bu rollerin karşılıklı etkileşmesi, ziyadesiyle ince bir meseledir ve bizim aile sosyal sistemi dediğimiz durumun karşılığıdır.

Çocuk kendi rolünü tamamlarken babasının, annesinin ve kardeşlerinin rollerini de öğrenir. Onların rolleri kendi rollerinin karşılıklarıdır, fakat aynı şekilde taklit edebileceği modellerdir. Kötü bir hareketten sonra iki yaşındaki çocuk kendisini tıpkı babasının dediği gibi"yaramaz" diye çağıracaktır çok kez; dört yaşındaki çocuk babasının aile arabasını sürerken yaptığı hareketleri taklit edecektir. Çocuğun kendi rolüne ilave olan bu rol tavırları, yetişkin hayatın talepleri için çocuğun sosyalleşme ve kültürü kazanmasında geniş yer alır.

Bazıları baba rolüne bağlı olan görevlerini yapmak üzere sabahleyin evi terk eden aile reisini takip edelim. O derhal kendisini devamlı hakim olarak görev yaptığı hastanede bulur. Süratle hekimin rolü davranışlarını kontrolüne alır (Baba rolü gizli olarak devam ederken). Öğleyin yeni bir sosyal sistemde yeni rol beklentilerinin onu karşıladığı Rotarien öğle yemeğine başkanlık eder. Daha sonra yaşlı annesini ziyaret ederve adet kabilinden evlada yakışır rol

içinde davranır. Rekreasyon için bovling partisine katılır ve bu spor organizasyonunda üyeliğine uygun rolü oynar. Akşam yemeğinde ailesine katılır ve saklı baba rolü tekrar hakim hale gelir.

Böylece herkesin gibi onun hayatına da sosyal sistemlerin karışık serilerindeki ferde dair rollerin bir tevalisi olarak bakılabilir. Kültürümüzde muhtemel "yapılanmış tarzların ve kodların" sayısı sonsuz gözükür; farklı hayat dönemleri (çocukluk, adolesans, genç yetişkinlik, orta çağ, emeklilik) ve iki cins için tayin edilen tarz ve kodlara ilaveten öğrenci, komşu, seçmen, araba sahibi, kilise üyesi, davacı, koca, karı, hakim, menajer, sekreter ve bu gibi roller tayin edilir. Hakikatte bütün kültürlerde erkek ve kadın için cinsiyet tipli roller hususiyetle sıkıdır.

Sayısız rollerimiz tekrar tekrar çatışır. Meşgul bir meslek sahibi kadın ki, aynı zamanda çocuklarının annesidir, bu iki rolün arasını bulmakta zorlanır. Bir okul idarecisi görevinde ekseriya çatışan rol münasebetlerinden bir ağ ile karşılaştığını keşfeder. İtaatsiz bir çocuğun disiplin altına alınmak zorunda kalındığını farzedelim. (Görüşleri çocuğun teşhir edilmesinden yana olan) öğretmenler, çocuğun sürgün edilmesini isterler. İdarecinin din görevlisi, çocuğa ikinci bir şans verilmesinden yanadır. Okul komitesi (resmi patron) geçici uzaklaştırma tavsiye eder. Üyesi olduğu PTA, çocuğun öğretmenini ayıplar ve top böylece gider gelir. İdarecinin sayısız rolleri, onu şu veya bu yola iter ve çeker.

Tasavvuri bir tecrübe aynı fenomeni ispatlar. Stouffer ve Toby çok sayıda kolej öğrencisine bir sürü soru sorar. Sorulardan biri şudur, bir imtihanda gözcü olarak görev almış olsalar ve sevdiği arkadaşlarından birini kopya çekerken görseler ne yaparlar? Yönetmelik gereği durumu idareye bildirirler mi? Yoksa arkadaşlık rolü bir arkadaşı korumayı gerektirdiğinden, bildirmezler mi? Benzer rol çatışmasına giren bu ve diğer sorulardan ortaya çıkarlmıştır ki, bazı öğrenciler uygun şekilde 'evrensel' ölçüyü tercih ederler, yani, resmi adalet kodunu izlerler ve arkadaşları için de olsa hiçbir istisna yapmazlar. Fakat diğerleri, rol çatışmasını arkadaşlık rolü ilişkisini göz önünde tutan özel menfaat kodu lehinde uygu şekilde çözerler.

Rollerin önemi münakaşız bu kadar çok. Artık şahsiyete dair rol kavramıyla nasıl münasebet kuracağız? Kültür ve sitüasyonla hadiseyi göz önünde tutarken, bazı sosyal ilim adamlarının şahsiyet teorisinde role seçkin bir yer vererek kavram üzerine çok istekli olduklarını buluruz. İki misal verelim.

Şahıs yüzyüze geldiği rollerden mürekkeptir.

Hayat yolunda bir fert bir çok farklı rolleri başarıyla veya aynı anda yerine getirir; bütün bu sosyal rollerin sentezi onun sosyal şahsiyetinin karşılığıdır.

Sorumuza cevap vermeden önce, rolün dört manasını dikkatli bir şekilde birbirinden ayırmalıyız –hepsi de akla uygun, fakat fazla tekrarlı şekilde zihni karıştıran manalardır bunlar.

1. Rol Beklentileri. Rol beklentileri sosyal sisteme yerleştirilir. Onlar baba, anne, öğrenci, doktor için kültür veya alt kültürün koyduğu, emrettiği, tatyin ettiği, tespit ettikleridir. Yürürlükteki herhangi bir sosyal sistemde muayyen bir pozisyonu işgal eden üyeden o cemiyetteki insanların çoğunun bekledikleridir ve oyunun kurallarıdır.

2. Rol Kavramı. Bir baba veya öğretmenin oynadığı rolün görünüşü, beklentilere uygun düşebilir veya düşmeyebilir. Şüphesiz umumiyetle bir baba veya öğretmen, başkalarının kendisinden ne beklediklerini bilir. Fakat buradaki mesele, onun kendisinden ne beklediğidir? Rolünü kendi tarzında ifade eder. Bir baba oğlunu sıkı bir şekilde takip etmesi gerektiğine inanır. Bir diğeri ise, çocuğa serbestlik ve genişlik

tanıyacaktır. Bir öğretmen iyi öğretmeden, sıkı talim ve şiddetli cezayı anlar, bir diğeri ferdi proje çalışmasına ve serbestliğe izin veren metotların lehindedir.

3. Rol Kabulü. İnsanlar bazen rollerini severler (başkalarının beklentisi veya kendi anlayışları çerçevesinde tarif edildiği şekilde); bazı insanlar rollere göre farksızdır; diğerleri ise çağrılmış oldukları hayat sitüasyonundan nefret ederler. İstekli anneler ve isteksiz anneler vardır. Bazı kolej başkanları ve bazı maden ocağı işçileri işlerinden hoşlanırlar; bazıları nefret eder. Bazıları kendi rol kavramlarından (anlayışlarından) hoşlanırlar, fakat başkalarının onlardan beklediklerine gücenirler. Rolün şahsiyet için sıcak ve merkezi olup olmadığına veya onun sadece çevresel veya uzlaşmaz bir kültürel emir, tavsiye, tespit, kural olup olmadığına karar veremeyiz.

4. Rol İcraatı. Ferdin fiili olarak tayin edilmiş rolü ile yaptığı, bütün bu ön şartlara bağlıdır. Geyretli midir, yoksa yarı istekli mi? Öğrenci işbirliğine yanaşıyor mu, yoksa gönülsüz ve itaatsiz mi? Rol beklentileri tek başına bize bir şey anlatmaz. Öğrenciler, anneler, icra selahiyeti olanlar, tüccarlar, rol icraatlarında kendi aralarında oldukça farklılaşırlar. Beklenilenler tek örnektir, maddeleşmiş kesin şeylerdir, fakat farklı kavramlar (anlayışlar) kabul dereceleri ve şahsiyetin bütün beraberinde giden özellikler ve vasıflar yoluyla vukubulan değişiklik, fiili rol icraatını oldukça tadil eder.

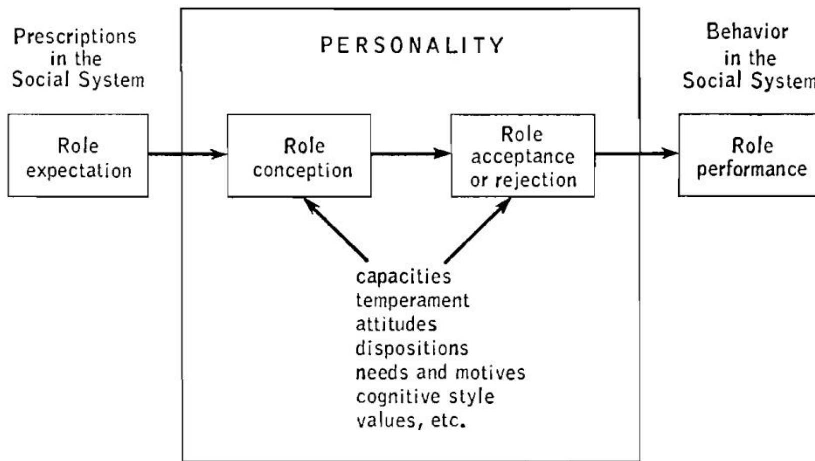

Figure 19. Four Meanings of "Role" in Relation to Personality

Şek. 19, bu muhtelif rol kavramlarının durumunu gösterir. Rolere sosyal sisteme (şahsiyete değil) aitmiş gibi iki anlamda bakabileceğimizi ileri sürer. Rol beklentisi sadece harici model ve uyarıcı (yeniden yorumlanabilen, kabul edilen, veya şahıs tarafından reddedilen) olarak hizmet eder. Rol icraatı, şahsiyet sistemiyle sosyal sistem arasında tekrar bir kesişme noktasıdır. İcraat şahıs yoluyla olur, fakat sosyal sisteme tesir eder ve bu dış sistemin parçası olarak değerlendirilebilir. Hernasılsa, iki anlamda da, rol kavramı şahsiyete aittir. Ferdin kendisi için rolünü nasıl tarif ettiği, onu kabul edip etmediği, ve onu üstün kılıp kılmadığı veya onu dikkatsiz, üstünkörü veya yetersiz bir tarz içinde yerine getirip getirmediği sübjektif bir meseledir.

Kural olarak, rollerini cemiyetin yaptığına inananlar ve onları mutlu şekilde kabul edenler, cemiyetin cari müessesevi yapısını desteklemek eğiliminde olanlardır. Rollerini şiddetle yeniden tarif edenler ve rollerinden hoşlanmayanlar –onların hem toplumsal hem de şahsi olan tariflerinde - asidirler. Rolünden hoşnut olan her şahsın bir muhafazakar, her tatminsiz

kişinin de bir radikal olduğunu kastetmiyoruz: fakat bu istikamette bir temayül olduğu gözükür.

Şahsiyetin sade bir roller toplamı olduğu düşüncesiyle mutabık olamayız –onun sadece kültürün sübjektif yanı olduğu, veya değişen durumların elinde bir kukla olduğu düşüncesiyle mutabık kalabileceğimizden fazla bir şeydir. Aynı zamanda, 'şahsi değişkenlik dizisi'nin büyük olduğunu kabul ediyoruz. Bu dizi içinde faaliyet kültürün, sitüasyonun ve rolün baskısına göre farklılaşır.

İyi ki, bu üç sosyal kuvvetin –kültür, sitüasyon, rol beklentisi- hepsi de şahsi hal ve gidişte daha çok serbestliğe izin verir. İngilizce konuşmada bir çok yolların bulunması gibi, aynı şekilde iyi bir anne, iyi bir polis, iyi bir öğretmen olmanın da bir çok yolları vardır. Bu yüzden, her iki yaklaşımın geniş bir değişkenlik dizisine izin evrmesi hakikatine dayanarak, 'sosyal sistem' (sosyoloji ve anropoloji tarafından tercih edilen) ve 'iç şahsi sistem'e (psikoloji tarafından tercih edilen) verilen ağırlıkları uzlaştırabiliriz. Sosyal sistem talepleri elastiki hale getirir; fert elastiki kapasitelere sahiptir. Normal olarak aralarında hiçbir öldürücü çatışma yoktur.

Felaket Kabilinden Sosyal Değişme

Bir problem duruyor. Dedik ki, kültür, sitüasyon ve rol hem şahsi davranışı hem de şahsiyetin yapısını derinden tayin eder. Bu hakikatse, sosyal ve kültürel sistemlerde ve sitüasyonlarda şahsiyette değişiklikler hasıl edecek bir değişmeyi umabiliriz. Şahsiyet 'kültürün sübjektif yanı'ndan veya rollerin toplamından fazla bir şey değilse, aralarındaki paralellik kusursuz olacaktır.

Mantık pürüzsüzdür: Şahsiyetlerimizi idame ettirmek için, içinde uzun süre yaşadığımız ve ondan mütemadiyen bizi tanıyanların varlığı ve anıları sayesinde yıllarca sürekli destek çıkardığımız istikrarlı bir çevreyle sağlanan gıdaya ihtiyaç duyarız. Bu çevre istikrarlı ve bütünleşmiş olmadıkça biz nasıl istikrarlı ve bütünleşmiş olabiliriz? Bu görüşün lehinde olmak üzere, 'duyum eksikliği'nin bir şahsın oryantasyonunu ve hatta onun kendiliğindenlik duygusunu oldukça bozduğu hakkındaki delili iktibas edebiliriz (sh.114). İlave bir inceleme de gösterir ki, bir çok kişinin hayatındaki tıbbi hastalık devreleri, ansızın psikolojik bakımdan tehditkar ve aşırı talepte bulunan bir hale gelen sosyal çevrelerindeki devrilme ve alt üst olmalarla sıkı bir şekilde aynı zamanda olur. İnceleme göstermiştir ki, sadece psikosomatik hastalıklar (ülser, astım, alerjiler, vb.) şahsi stres sıralarında daha fazla olmakla kalmaz, aynı zamanda her çeşit tıbbi rahatsızlıklar da artar.

Gerçi şüphesiz hakikattır ki, hal ve gidiş ve sağlığımız durumdan duruma farklılaşır, üstelik rollerimizdeki değişmelerle birlikte. Bununla beraber, umumiyetle bir çeşit inatçı bütünlüğü muhafaza ederiz veya hiç olmazsa muhafazaya çabalarız.

Ara sıra sosyal ilim adamları, felaket kabilinden sosyal değişme vakalarına ve onların fert üzerindeki tesirlerini incelemek fırsatını bulurlar.

Böyle bir inceleme, vaktiyle Polinezya'daki Manus kültürünü incelemiş ve bir çok fertleriyle iyice tanışmış olan antropolog M. Mead tarafından yapıldı. Mead yirmibeş yıl sonra onları tekrar ziyaret etti. Bu esnada bütün kültür şiddetli bir şekilde değişime uğramıştı. Aşiret, ilkel bir seviyeden karmaşık bir Batılı uygarlık şekline dönmüştü. Sosyal değişme asırları münferit bir nesilde toplanmıştı. Mead ferdi şahsiyetlerin hala istikrarlı olduklarını gördü. Şimdi orta yaşlı bir hakim olan bir kişi kendisini bir adolesans olarak belirleyen aynı azametli tavrı yansıtmaktaydı. Hayatın başlangıçlarında vesveseli, ketum ve soğuk olan bir diğeri bir nesil sonra aynı mizaç ve vasıflara sahipti.

Bu çeşit gözlemler şüphesiz büyük sosyal değişmenin şahsiyet üzerinde hiçbir sosyal tesiri olmadığını ispat etmez. Şüphesiz vardır, fakat şahsiyetin sadece kültürün bir yansıması olduğu kolay genellemesine karşı ikaz edilmekteyiz.

İkinci bir misal aynı şekilde öğreticidir:

Almanya'da Hitler döneminde binlerce insan sosyal sistemdeki adet kabilinden desteklerini tamamen kaybettiler. İşlerinden alındılar, eziyet çektiler, malları mülkleri soyuldu, tevkif edildiler, işkence çektiler, aileler koparıldı. Bazıları ülkeden çıkmayı ve hiçbir şekilde kendi kökleri bulunmayan yabancı ülkelerde ikamet etmeyi planladı ve toplama kamplarından nihai kaderini yaşamak üzere kaçıp kurtuldu. Onların şahsiyetine ne oldu? Bu çeşit doksan vakanın dikketli bir incelemesi, hem Almanya'yı terk etmeden önce hem de yeni vatanlarında kendi özel tabiatlarını muhafaza etmek üzere gösterdikleri gayretin ne kadar ısrarlı ve sert olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmacılar raporlarında vaka materyalinden elde edilen canlı bir intibaın, olağanüstü bir sürekliliği ve ferdi şahsiyetlerin aynı kalış halinin sürekliliği olduğunu bildirdiler. Ketum ve lakayd bir matematik öğretmeni işini kaybeder, Amerika'ya göç eder ve orada ketum ve lakayd bir öğretmen olarak işine devam eder. İyimser, neşeli, dışadönük, hatırşinas bir reklamcı, Naziler tarafından iflas ettirilir, fakat nihayette Güney Amerika'da iyimser, neşeli, dışadönük, hatırşinas bir reklamcı olarak ortaya çıkar. Oldukça şaşaalı hal ve tavırlarıyla oldukça kabiliyetli bir Yahudi kadın yazar, tehlikeli şartlar altında Avusturya'yı terk eder, fakat mutat gayretleriyle bir kitapta anılarnı topladığı İsrail'e yerleşir.

Bir çok fert için şahsiyetteki değişmelerin kültürde veya sitüasyondaki değişmelerle nispi olmadığı sonucunu çıkarmaya zorlandık. Hatta sosyal anomi (değerlerin dağılması) şartları altında şahıs şahsiyet sistemini az çok el sürülmemiş olarak korumaya çalışır. Ve bununla beraber muayyen bir noktanın ötesinde daha fazla böyle yapamaz. Mevcut rahatsız edici dönemde, gayretleri her nasılsa şiddetli olan bir şahsın her zaman için sosyal desteklerden tam bir çöküşe, mahrumiyete dayanmadığına dair canlı delillere sahibiz.

Beyinyıkama. Beyinyıkamada yabancıların, kişinin hayat boyu süren bir öğrenmeyle kurduğu sarsılmaz değer sistemlerini dehşetli bir şekilde değiştirmek istediği bir durum ile karşı karşıyayız. Kurban Kuzey Kore'de veya Çin'de esir alınmış bir Amerikalı misyoner veya bir gazeteci olabilir. Veya demokratik zihniyetli bir Alman olan kurban, siyasi görüşlerinden dolayı tevkif edilebilir ve bir Nazi veya Rus toplama kampına atılabilir. "Beyinyıkama" ve "Ruh cerrahisi" denilen bu vahşi tecrübeler –beyin yıkamayla ilgili daha ağırbaşlı adlandırma "ideolojik şekillendirme" veya "cebri ikna" olabilir –bizi sonuçları izlemekte ehliyetli kılar.

Şimdi bir çok rapora dayanarak konuyu yeniden yapılandırırken, oluşumun çok kez gece yarısı veya sabahın erken saatlerinde tabancaların veya diğer silehlerın savrularak işe karıştığı dramatik bir tevkifle başladığını görürüz. Mahkumun gözleri bağlanabilir, kelepçelenir ve bir hücreye yollanır. Sorgu, umumiyetle göz yorgunluğu ve beden yorgunluğuna sebeb olacak şekilde çok parlak ışıkta yapılır. Soruşturma, "Hükümet suçlarınız hakkında her şeyi biliyor, fakat şimdi siz de her şeyi itiraf edeceksiniz" ile başlar. Mahkum şaşkınlığa uğrar, zihni karışır, işlediği hiçbir suç bilmemektedir –özellikle rejimle ihtilafı dışında. Masumane itiraz eder, fakat kendisine söylenir ki, "Hükümet masum insanları tevkif etmez". Sorgulama esnasında görevinini, bu ülkede ne yaptığını, arkadaşlarının kimler olduğunu, sosyal hayatı ve ekonomik durumları hakkında bütün hakikatleri anlatmalıdır. Geçmişteki konuşmaları hakkında tüketici detayları yeniden hatırlamaya çalışmalıdır. İşbirliğine çalışırsa, "Daha. Bize her şeyi samimiyetle anlatmıyorsun", denilir. Yorgunluk artarken, itiraf etmesi ve böylece bu büyük sıkıntıdan derhal kurtarılacağı söylenir.

Fizyolojik açıdan diyebiliriz ki, kurbanın sinir sistemine yorgunluk ve hissi engellemelerin ürünleriyle aşırı yüklenilmiştir. Adet kabilinden alışkanlık ve inançlarına ketvurmalar başlar. Zihni kaçıp kurtulmayı araştırmakla meşguldür. Denilir ki, tek kurtuluş yolu itiraf etmektir. İtiraf edecek bir şey yoktur, fakat itiraf fikri kök salar ve yorgunluk ve fiziki işkence tehdidi daha büyük önem kazanırken daha çekici hale gelir. Çok defa giderek şaşkınlık ve emniyetsizliği artarken hücreye alınır ve uyumasına izin verilir –fakat sadece bir veya iki saat için. Bu kısmi dinlenme, adet kabilinden alışkanlık sistemlerinin daha fazla bozulmasına hizmet eder. Sorgulama –çok defa eziyet- tekrar başlar. Alışkanlıklarından hiç biri bu dayanılmaz durumdan kurtulmasına yardım etmez. Muhakeme sırasındaki bütün itiraz ve teşebbüsler, "İtiraf et. Gerçeği söyle. Seni itirafın kurtaracak" ile karşılanır. Kesin şekilde yerleştirilen bu düşünce ile yiyecek ve uyku eksikliği ile saatler ve belki günler sonra zaman, acı ve tamamen engellemelerle dolmaktadır. Kurban zayıflık hisseder ve kabul etmek ister. Bu kadar ısrarlı olan işkencecisine şüphesiz bu yolla kurtulabileceği için "yardım" etmek ister. Fakat söylediği hiçbir şey karşısındakini tatmin etmez. Sıkıntı ortadan kalkmaz.

Hücrede daha 'ileri' suçlularla bir aradadır. Beyin yıkamada ek olarak ve bu kişiler cebri olarak ona dönerler. Muhtemelen kendi ıstırap dolu mahkumiyetlerini ona yükleyerek "suçlarını tanımayı reddeden en büyük emperyalist" olmakla itham ederler.

Fiziki ıstırap devam eder:

Ellerinizi arkada tutan ayak bileklerinizdeki zincirlerle durmaya zorlanırsınız. Aşırı reaksiyoncu olduğunuz için size yardım etmezler… Bir köpeğin yaptığı gibi, ağzınız ve dişlerinizle yemeğinizi yersiniz. Fincan ve tası burnunuzla düzeltir ve günde iki defa çorbanızı emmeye çalışırsınız. Su dökmek zorundaysanız, pantolonunuzun düğmelerini onlar açar… Zincirlerden asla kurtulamazsınız. Kimse sizi yıkamaz. Bitleriniz büyüdükçe büyür…Size devamlı olarak her şeyi itiraf etmenizi söylerler, ancak böylece size daha iyi muamele edielecektir. Zincirlerinizden kurtulmanız gerekmektedir.

Bu çeşit işkencelerin hikayesi son yıllarda defalarca anlatıldı. Kopuş noktası ertelenmektedir, itiraflar aylarca yapılmayabilir. Fakat nihayette olan, bu çeşit işkencelerden aylar ya da yıllar sonra, tevkiften önceki varolan şekliyle şahsiyetin yapısının saf bir çöküşüdür. Acayip surette kafi, hakimlerden gelen ani bir şefkat, direncin çöküşüne yardım eder ve bu, kurbanın bir çocukluk seviyesine dönüşüne sebeb olur. Rahatı, şefkati ister ve ona layık olma için herhangi bir şeyi yapacaktır. İtirafın kendisi, sathi bir şey olabilir, fakat gardiyanlar bunu bilir ve kısımlara ayırıncaya kadar ve şahsi bütünlüklerini darmadağın edinceye kadar onu daha derine itmak niyetindedirler. Bir kurban demektedir ki, "onlar bir casus zihniyeti inşa ederler. Sizin icat ettiğiniz, bir realite haline gelir. Kırk casuslukla ilgili mesaj verdiğinizi itiraf edersiniz, daha sonra elli verdiğiniz, söylersiniz. Ve bu elli, sizin için bir realite haline gelir."

Kişinin hakikat ve sahtelik, adalet ve adaletsizlik hakkında önceki ölçülerini korumak, oldukça ıstıraplı hale gelir. Teklif edilen ölçüleri kabul etmek kolaydır: "Evet, bir casus, bir suçlu, bir halk düşmanıyım" demek, "Bana verdiğinize layıkım. Siz haklısınız ve ben hatalıyım. Siz büyük ve adil hakimlersiniz. Ben bir hiçim." Demek daha kolaydır. Çin'deki bir misyoner rahip bu tecrübeler silsilesinden sonra şu sonuca vardı ki, gerçekten bir casustu, din maskesi altında casusluk yapmak için Çin'e gitmek üzere misyoner okullarında eğitimden geçmişti; Vatikan casuslar için esas merkezdi, onun bütün mesleği Çinli halkın menfaatlerine karşı olmuştu.

Eski alışkanlık ve inançların bu şekilde darmadağın edilmesi oldukça zordur, fakat yapılabilir –hiç olmazsa bir çok vakalarda. Kurulmuş inanç ve değerleri alt üst etmek için fazla zaman ve felaket kabilinden katlanma, ıstırap gerekir. Bettelheim self duygusunu korumak üzere

Buchenwald'da toplama kampındaki aylarca süren kendi mücadelesinden bahseder. Der ki, “Bu işkence bedenime oluyor, bana değil.” Fakat Bettelheim bile direnç için üç yıllık bir harici sınır koyar. Çok defa bu süreden daha kısa geçmişe sahip olan eski mahkumlar, uzun ve sıkıcı nasihatlarıyla mutabakat içinde, hatta mukaddes bir fetiş gibi öteye beriye taşımak için onların elbise parçalarını araştırarak Nazi gardiyanlarının değersiz köleleri olmuşlardı.

Böylece fertler üzerinde maksimum baskıyı işleten tamamen kontrollü dış çevre şartları altında şahsiyetin (veya önemli bölgelerinin) alt üst olması gerçekleşir. Sonunda bu cebri çevreden kaçanların hemen hemen tamamen önceki inanç ve değer sistemlerini yeniden kazanıp kazanamayacakları henüz bilinmiyor.

Bazı araştırmacılar bu aşırı istihalelerin üç kuvvetle gerçekleştiği görüşünü geliştirdiler: zayıflık, bağımlılık, büyük korku. DDD teorisi diye anılan bu görüş, bu kuvvetlerin yoğun ve birlikte işleyişleri halinde ergeç işkenceciler tarafından ileri sürülen telkinlere karşı bütün direncin çökeceğini kabul eder. Teori muhtemelen kurbanın kendisini içinde bulduğu sosyal sistemin, sitüasyonun ve rollerin tamamen alt üst olması ve adet kabilinden sosyal desteklerin kaybının sağladığından daha fazlasına önem verir.

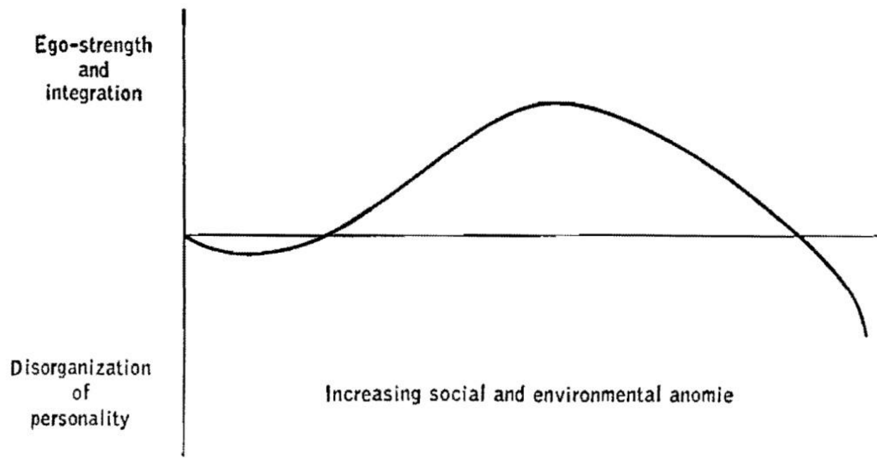

Figure 20. Generalized Relationship between Ego-Strength and Stressful Social Change

Şek.20, sosyal stres ve şahsiyete yapılan baskıya dair muhtelif incelemelerden elde edilen buluşları genellemektedir. Gözüken şudur ki, sosyal durumdaki stresli bir değişme normal olarak, öncelikle sh.154'te “esas bakımdan anormal” olarak listesi çıkarılmış mekanizmalardan bazısını canlandıran dağınık (bütünlüğünü kaybetmiş) bir tepki şekline sebeb olur. Ani hastalık, işini kaybetme, mahrumiyet veya tevkif olduğunda fert çöküntü ve istikametsizlik duygusu hissedebilir, savunmaya geçer, veya başına gelen durumu reddeder. Baskı artarken (Nazi kurbanlarında veya mahkumiyetin ilk aylarında olduğu üzere) daha büyük direnç vardır. Şahıs akılcı çözümler arar, bütünlüğünü korumaya ahdeder, eski inanç ve değerlerine devam etmeye çabalar. Sonunda her nasılsa, beyin yıkama vakalarında olduğu gibi, şahsiyet alt üst olacak şekilde bütünlük dağılabilir ve ziyadesiyle değişik şartlara (direnç olmadan) uyulabilir. Biraz daha önce veya sonra olmak üzere, bir çok şahsiyetler için, ihtimal ki, bir çöküş noktası vardır. İyi ki, bir çok kişi için nihai hudut asla denenmez.

Ferdi Yapı ve Kollektif Yapı

Bu bölümde sosyal sisteme göre şahsiyet sistemine dair zor görevi yüklendik. Tartışmamızda iki zıt hata şeklinden kaçınmaya çalıştık –ilki psikolog ve psikiyatristlerin çok defa içine düştüğü bir tuzaktır; ikincisi, fazla aceleci, tedbirsiz sosyolog ve antropologların içine düştükleri tuzak.

Ferdiyetçi yanlışlık, şahsiyeti tecrit halinde bulunan bir birim olarak görür ve onun sosyal çevresindeki yeri ve bağımlılığına dair hiçbir referansta bulunmaz. Şahıs mükemmel bir tecrit halinde yaşar ve ölür. Davranışı, durumdan duruma uygundur. Kültür, cemiyet, rol ilişkilerine, karakter yapısı, sabitleşmiş bütünlük, değişmeyen vasıflar ve sıkı hale gelmiş kendiliğindenlik lehinde bir tarafa süpürülmüş saf zahmetli teferruatlar olarak bakılır.

Kültürel yanlışlık, tesir itibarıyle şahsiyet olarak hiçbir şey olmadığını kabul eder. Biyolojik bir organizma vardır, evet, fakat bu organizmanın yaptığı her şey sosyal, kültürel, sitüasyonel kuvvetlerin bir ürünüdür. Bu görüş, şahıs için kendi kendine güvenmeyi, yeterliliği inkar eder, fakat kültürel müesseselere, sosyal sistemlere ve rol ilişkilerine dair yeterliliğe başköşeyi verir. Bu açıdan fert, sosyal ilim için sadece bir sıkıntı, bir derttir.

Bir çok yazar 'sosyal' ve 'fert'i diyalektik zıtlık içine yerleştirir. Onlara daimi bir çatışma halinde imiş gibi bakar. Jung bize arketiplerin ve sosyal geleneğin tesirinden kaçıp kurtulamayacağımızı anlatır; aynı zamanda her birimiz ferdileşmeye, aşiret tarzlarına menfiliğe ve kendisi olma arzusuna doğru bir dürtüye sahibiz. Buna binaen Angyal, iki zıtlaşan ihtiyaç ileri sürer; biri, kendimizi diğer insanlarla tamamlama (homonomi), diğeri, kişinin hayatında bağımsız olması (otonomi). Bir insan hem kültürünün aynasıdır, hem de kendisine bir lamba.

Fakat meselenin bu diyalektik uygulama tarzı, şahsiyetteki hiçbir şeyin safça sosyal ve ferdi olmadığı şeklindeki basit sebeblerden dolayı tatmin edici gözükmez. Böyle somut hiçbir ayırım yoktur. Şüphesiz bu yazarların söylediklerinde bulunan gerçeği tanıyoruz, fakat onlar bize ancak düalite problemini çözmede ilmi bir çatı sağlarlar.

İnanıyoruz ki, en iyi yaklaşım iki muhakeme çatısını birbirinden ayırmaktır. Deri içinde bulunan şahsiyet sistemini isteyerek benimseyebiliriz. O bizi 'ferdi yapı' problemleriyle karşılaştırır. Keza kültürde bulduğumuz müessese ve bir çok insanın rol ilişkilerinin katıldığı sosyal sistemleri benimseyebiliriz. Burada 'kollektif yapı' ile meşgul oluyoruz. Her iki yaklaşım muteberdir. Ve insan hareketinin (henüz hiçbir ilmin teşebbüs etmediği) tam bir değerlendirmesinde ikisine de ihtiyaç duyarız.

Bir misal verelim. Nazik bir bayan hastanedeki hasta arkadaşına çiçek alılr. Bu basit hareket, istersek, bizi 'iç yapı'ya götürür (Şahsiyet sistemi). Sorarız, bu karakteristik bir hareket mi? Evet, görürüz ki, bu bayan hemen hemen daima hareketlerinde düşünceli ve cömerttir. Hareket tabii olarak bayanın inanç ve değer sisteminden, alışkanlık ve vasıf yapısından çıkar. Şahsiyet değerlendirmemizde onun hareketini böyle ele almakla memnun kalırız.

Fakat aynı hareket, istersek, bizi 'dış yapı' veya kollektif yapıya (sosyal sisteme) da götürür. Çiçekçi dükkanında bir alıcı rolünü oynamadıkça ve böylece kültürünün ticaret sisteminde bir çark olmadıkça, çiçek satın alamayacaktır. Ziyaret saatlerine ve bu 'dış' sosyal sistemin kaidelerine uymadıkça hastaneye çiçek getirmeyecektir. Bir çok şekilde bu iyi bayanın şahsiyet sistemi, komünotesinin ticari, ulaştırma ve tıbbi sistemlerini ikiye bölmektedir.

Kısaca şahsiyet, 'daha geniş bir yapıda yer alan bir yapı, ve bu geniş yapının bir parçasının karşılığı olan bir küme içinde bir kümedir". Hangi yapının daha reel olduğunu sormak boşunadır. Öyle olur ki, psikologlar özellikle şahsiyette bulunan sisteme alaka duyarlar; sosyolog ve antropologlar dıştaki sisteme. Hepsi tercih ettikleri faaliyet merkezinde haklıdırlar. Fakat hepsi de –bu bölümde yapmaya teşebbüs ettiğimiz gibi- iki yapının yolunu gözleme, onları serbestçe tanıma, müteaddit karşılıklı kesişim noktalarını ve iki yapının karşılıklı bağımlılığını göz önünde bulundurma ihtiyacındadır.

Özet

Şahsiyet sosyokültürel sistemlerin kılıfında bulunan bir sistemdir. 'Dıştaki yapılarla' etkileşen ve onlara gömülü olan 'içteki yapı'dır. Eğer karşılığı olan şahsiyet sistemleri imha edilmiş olsa, dıştaki bu (kolektif) yapılar, hiçbir surette var olmazlar. Fakat çevresinde bulunan kolektif sistemler olmadan, herhangi bir şahsiyet sistemi ne ise o olamaz veya varlığını o şekilde sürdüremez.

Bazı teoriler harici sistemleri ihmal eder. Belki psikanaliz, egzistansiyalizm, ve personalizm bu şekilde itham edilebilir. Bir çok şahsiyet sisteminde kusur bulmak da müşterektir. Rol nazariyecileri, kültürcüler, Marksistler ve bazı sosyologlar suçu kabul etmek zorunda kalacaklardır. Uygun bir denge bulmak zordur. Ve her bir uzmanı kendi seçtiği değerlendirmeye imza atmasıyal itham ederek bir dereceye kadar tek yanlılıkla itham edebiliriz.

Bu bölümde makul bir dengeyi tutmaya çalıştık –gerçi kitabın kalanı esasen iç sistemlerle ilgilidir. Spesifik maksadımız kesişme noktalarını izah etmek olmuştur.

Çocuk kaçınılmaz surette kültürel yolları (öğrenme prensipleri vasıtasıyla) kazanır; kaçınılmaz surette ailesinde statüsüne uygun rolleri benimsemek üzere gelişir. Daha sonra kendisini bir çok sosyal sistem içinde bir çok tayin edilmiş rolleri oynar bulur. Davranışı, karşılaştığı her sosyal durumla ortaya konan sınırlar içinde değişir. Hayatı boyunca kültür ve alt kültürüne uygun 'temel' şahsiyeti yansıtır. Bir dereceye kadar sosyal değişme rüzgarlarıyla eğilir. Değişme cebri ve aşırı ise, beyin yıkamada olduğu gibi, bütün şahsiyeti değişmeye maruz kalabilir.

Aynı zamanda reel kültürün şahsi davranışla kabul edilir geniş bir değişiklikler dizisine izin verdiğini buluruz. Sosyal surumlar aynı vechile, dikkate layık bir dereceye kadar müsaadekardır ve rol beklentilerini icra eden bir den fazla yol vardır. Sosyal sistemdeki dikkate layık serbestlik, büyük (gerçi sınırsız değil) şahsi değişkenliğe izin verir.

Uygun şekilde, şahsiyetin yapısı da bir değişkenlik dizisine izin verir. Vasıflar ve tutumlar üst ve alt sınırlarla yapılanır. Bu serbestlik sebebiyle şahıs daha kolayca kültürünün, anlık durumların, rollerinin taleplerini karşılayabilir. Hem sosyal hem de şahsiyet sistemlerindeki bu esneklik yüzünden karşılıklı bir uyum ve başarılı kesişme normal olarak kurulur.

9.Bölüm

Motivlerin Gelişmesi

GENÇ KARŞISINDA YETİŞKİN. HEYECAN. DEĞİŞMEYEN MOTİV TEORİLERİ. DEĞİŞMEYEN MOTİV TEORİLERİNİN TENKİDİ. DEĞİŞEN MOTİVLER. ÖZET.

Motivasyon problemi, şahsiyetin psikolojik incelemesinde merkezi bir problemdir. Bazıları iki konunun özdeş olduğunda ısrar eder. Her ne kadar bu aşırı görüşü kabul etmek gerekmese de, bununla beraber hakikattır ki, herhangi bir şahsiyet teorisi motivasyonun mahiyetine dair analizin ekseninde döner. Motivle, hareket veya düşünceye sebeb olan şahıstaki her hangi bir iç şartı kastederiz.

Genç Karşısında Yetişkin

Umumiyetle hayat yolu çocuklukta tam bir bağımlılıkla başlar, gençlikte nisbi bağımsızlığa ilerleme, ve yetişkinlikte bir sosyal sorumluluk ölçüsü başarmaya doğru gider. Şahsiyetteki böyle bir durum değişikliği, motivasyondaki esas değişmeleri de içine alır.

Önce iki yaşındaki çocuğu ele alalım. Her nasılsa ne kadar seversek sevelim, onun sosyalleşmemiş dehşet bir şey olduğunu kabule zorlanırız. Mütemadiyen isteyen bu çocuk, impulslarını tatmin ederken hiçbir gecikmeyi kabul etmez. Hazzı araştırandır, sabırsızdır, tamamen yok edici, kırıp dökücüdür, şuurdan mahrum ve tamamen bağımlıdır. Kendi açlığı, yorgunluğu, bedeni zorlamaları, hareket, oyun ve rahatlık ihtiyacı, bütün bunlar onun yegane alakalarıdır. Başkalarının rahat ve huzurunu hiç düşünmez. Engelleme veya rekabete hiç gelemez. Onun açısından annesi, ailesi, dünyası, kendilerini onun kaprislerinin daimi tatminine tahsis etmelidir. Bir yetişkin iki yaşındaki gibi kendisinde merkezleşmiş olursa, psikopatik bir suçlu olarak düşünülecektir. Filozof Hobbes vaktiyle demekteydi ki, "kötü insan, kuvvetli hale gelmiş bir çocuktur".

Aksine olgun yetişkin kontrollü, sosyal bakımdan uygun ve planlı bir kariyerle tamamen bütünleşmiş motivlere maliktir. Chesterton'un Tolstoy'u tasviri, böyle bir şahsi çizer:

Meşhur bir yazar olmanın ötesinde Tolstoy, hakiki, sağlam ve ciddi bir hayat görüşü olan hayattaki birkaç kişiden biridir…Herhangi bir şeyde –ipekli bir şapka, bir Hoe Rule Bill, bir Hint şiiri, veya bir miktar tütün- onların kaçınılmaz görüşünü sağlayacak olduğumuz eşyaya dair kendilerini bu kadar tam olarak veren bir tutuma sahip olan Avrupa'da ik ya da üç kişiden biridir. Böyle bir tutuma sahip olan üç kişi var: Tolstoy, bay Bernard Shaw, ve arkadaşım bay Hilaire Belloc. Birbirlerine taban tabana zıttırlar, fakat bu temel benzeyişe hapsi de sahiptir, yani, düşüncelerinin muayyen temeli, itikatlarının gelişme ortamı, tabii olarak büyümüş bir tarladaki çiçekler gibi, her dünyevi mesele hakkındaki kanaatleri. Seçmek zorunda kaldıkları muayyen şeyler hakkında muayyen görüşleri vardır; onlar kanaat teşkil etmezler, kanaatler kendilerini teşkil eder. Mesela, Tolstoy'u ele alalım; yukarıda gelişigüzel yazdığımız ipekli şapka, Homr Rule Bill, Hint şiiri ve bir miktar tütün gibi muhtelif şeylerin sade bir listesi. Tolstoy diyecektir ki, "hayatın mümkün olan en büyük basitleştirmesi içinde inanırım ki bu yüzden bu ipekli şapka kara bir başarısızlıktır". Diyecektir ki, hayatın mümkün

olan en büyük basitleştirmesi içinde inanırım; bu yüzden bu Home Rule Bill birazcık önemsiz bir uzlaşmadır: Milletleri merkezi bir imparatorluktan ayırmak hiç de iyi değildir., milleti fertlere ayırmalısınız. Diyecektir ki, hayatın mümkün olan en büyük basitleştirmesi içinde inanırım: böylece bu Hint şirinin, Doğulular için etiğin bütün açık harikuladeliğinde Batılılar çok daha basit ve çok daha Tolstoycu oluşuyla ilgilenirim. Diyecektir ki, hayatın en büyük basitleştirmesi içinde: bu sebebten bir miktar tütün kötü bir şeydir, alıp götürün." İncil'den çizme çekeceğine kadar dünyadaki her şey, bu asli Tolstoycu prensibe, hayatın basitleştirilmesine Tolstoy tarafından indirgenir, olabilir ve öyledir.

Sadece "iki veya üç kişi" bu şekilde bütünleşmiştir şeklindeki Chesterton'un iddiasına edebi mübalağa olarak bakabiliriz. Herhangi bir şeye onların kaçınılmaz surette bakışı kazanılabilir. Tanıdıklarımız arasında siz veya ben daha fazla isim sayabilirdik. Ya da Tolstoy'un motivlerinin, yazarın iddiaları kadar kusursuzca münferit, hedefli ve bütünleşmiş olduklarına inanmaya gerek yok. Yine de skeç, yetişkinlerin motivasyon sistemlerinin ilk çocukluğun sert, irtibatsız, kendisinde merkezleşmiş motivlerinden ne kadar uzak olduğunu gösterirken, maksatlarımıza hizmet eder.

Heyecan

Motiv ve emosyon, aynı Latince kökten gelir (movere-hareket ettirmek). Emosyonlar bizi harekete sevkeder, aynı şekilde motivler de. Öyleyse aralarındaki irtibat nedir?

Heyecan en iyi şekilde, 'organizmanın canlandırılmış bir durumu' olarak tarif edilir. Bazı heyecanlar mevcut bir ihtiyaca göre, özeldir: ıstırap, açlık, korku, cinsel arzu; diğerleri daha yaygın ve daha uzun vadelidir; endişe, çöküntü, yumuşak yüreklilik, saygı gösterme. Hisleri hangi tonda veya sürede olursa olsun, heyecanlar bizimle uygun hareket etmeyen durumlara bir sinyal olarak veya kendilerinin teminatı olarak değerlendirilirler. Çok defa kişinin fiziki devamlılığı ve şahsiyetinin korunma ve daha fazla gelişmesi için ihtiyaç duyduğu ferdi emniyetine yardım ederken kuvvet vericidirler. Fakat zorlayıcı olduklarında yıkıcıdırlar ve hiçbir uyumlu maksada hizmet etmedikelri görülür.

Heyecanların mahiyeti hala tam olarak anlaşılmış değildir, gerçi genel psikoloji sahasında temel bir bölüm teşkil eder. Şahsiyetle ilgili olduğu kadar diyebiliriz ki, heyecan motivlerin, özellikle engellenmiş veya çatışmaya maruz kalan ya da hedeflerine doğru ani ve umulmadık ilerleme kaydeden motivlerin sübjektif rengidir. Görevimiz motivlerin yapısını sonuna kadar anlamak olduğundan, çok kez onlara eşlik eden karışık hissi durumun tartışmasını yapmayacağız.

Değişmeyen Motivlerle İlgili Teoriler

İki yaşındaki bir çocukla bir yetişkinin motivleri arasındaki açıkça büyük farklılığa rağmen, çeşitli önemli teoriler bize insan motivlerinin doğumdan ölüme kadar esasen aynı olduğunu söylerler. Aynı dürtüler, ihtiyaçlar veya içgüdüler bizi beşikten mezara kadar harekete getirir. Şimdi bu görüş noktasının temel ifadelerinden bazılarını açalım.

Haz ve ıstırap bizim hükmeden hocalarımızdır. Jeremy Bentham'ın bu meşhur sözü, eski Greklerden bugüne kadar daima bir çok destekçi buldu. Eski zamanlarda Kireneliler, bütün insanların müspet hazzı araştırmak üzere harekete getirildiğini iddia etmekteydiler; Epikürcüler insanın asli hedfinin ıstıraptan kaçınmak olduğunu anladılar. XIX. Yüzyılda ütilitarist düşünce ekolü Batı ekonomisinin çoğuna, sosyal teoriye ve politikasına hakimdi. Mill'in katıldığı bu düşünce, bir insanı düşüncesi haz verir olmadıkça herhangi bir şeyi arzulamakta fiziki bakımdan aciz olduğunu benimsemekteydi. Cari psikolojide önem, tekrar eski Epikürcülerde olduğu üzere ıstırap veya rahatsızlıktan kaçınmaya verildi. "Gerilimi

indirgeme" iddia edilen hakim motivdir. Denilir ki, bütün hareketlerimiz gerilimden dengeye, homeostasis veya kaçıp kurtulmaya doğru bir cehddir.

Psikolojik hedonizm diye adlandırılan bu teori, denizkızı gibi bir cazibeye sahiptir. İnsanın mutluluğu ve ıstıraptan kaçınmayı araştırdığını söylemek makul ve açık gözükür. Bu formül doğumdan ölüme kadar geçen bir süre için benimsenmez mi? İki yaşındaki hazzı araştırı; Tolstoy (hayatın karmaşıklıklarını indirgeyerek) hazzı araştırır; siz ve ben hazzı (veya mutluluğu) araştırırız. Her şey bu kadar basit. Yoksa değil mi?

Bir grup fabrika işçisi genç kız hayat motivlerini tartışıyorlardı. "Mutlu Olma"nın kendilerinin biricik motivi olduğu mutabakatına vardılar. Bir psikolog onlardan, biri, açıkça çalışan sınıftan gülümseyen bir kızı, diğeri, açıkça varlıklı fakat çöküntü içinde görünen bir kızı gösteren iki fotoğrafa bakmalarını istedi. Bütün kızlar öncekinin mutlu, sonrakinin mutsuz olduğunda aynı fikirde idiler. Psikolog sonra, "Bu iki kızdan en fazla hangisi yerinde olmak isterdiniz?", diye sordu. Hepsi de, mutsuz fakat zengin olan kızın yerinde olmayı seçtiler. Bazıları bu tercihe gülmekteydi. Biri dedi ki, "Biliyorum komik, çünkü mutlu olmak istiyorum, fakat nasıl hissettiğim ise, işte ortada". Bu açıklayıcı (az ustalık isteyen) tecrübe şunu telkin eder ki, sosyal statüler bu kızlar için mutluluktan daha kuvvetli ve daha somut birer motivdir.

Motivle olduğu gibi mutluluk kavramıyla da ilgili bir çok zorluklar vardır. Hepsinin en ciddisi şu basit gerçektir ki, kişi mutluluğun elde edilmesinde doğrudan doğruya hedef edinmez. Mutluluk bu yüzden somut bir motiv değildir. Kişi düşünebilir ki, iyi bir okul derecesi elde ederse, İpek'le evlenirse, iyi bir gelir kazanırsa mutlu olacaktır; fakat somut başarılar, duyulur, hssedilir akli gerçek, maddi hedeflerdir. Mutluluk nihayet başka türlü motivi olan, asıl gayeden uzak faaliyetin ürünüdür. Mutluluğu gaye edinen kişinin hiçbir şekilde hiçbir hayesi yok demektir.

Kendi şuurluluğumuzu açıklayalım. Bir işe kendimizi kaptırdığımızda bir motivi sonuçlandırırken, bir mutluluk dürtüsünün farkında mıyız? Biliriz ki, bir imtihanı başarmayı, bir şiir yazmayı, bir oyun kazanmayı gaye ediniriz. Başarının bizi tatmine ulaştıracağını muğlak bir şekilde umarız; fakat özel bir hedefe ulaşmayı hedefleriz; tatmin ümidinin kendisi, uzak bir yarı gölgeden başka hiçbir şey değildir.

Ve bu tatmin, çok defa anlaşılır herhangi bir duyum 'mutluluğu'ndan değil, merhametsiz bir düzenden gelir. Ani dalışla hayatını ülkesi için kaybeden bir bombacı için mutluluk nedir? Kendini vermiş fakat aşırı çalışmış, tedirgin ve taciz olmuş bir devlet adamı için mutluluk nedir? Kınanan bir suçlunun kendini oğluna vakfetmiş annesi için? Yapmamız icap ettiği için her ne zaman bir şey yapsak, sadece hedonizm inanvına aykırı hareket etmiş oluruz. Yapmak üzere motive olduğumuz bir çok şey, sadece gerilimlerimizi artırır, haz için şansımızı azaltır, ve bizi, hayatın gayret gerektiren ve riskli bir yoluna havale eder. Bismark bir defasında, "Bu dünyada haz için değil, fakat mahkumu olduğumuz görevimizi yapmak üzere bulunuyoruz", demekteydi.

Fakat bu tenkidi yorumlara rağmen, haz ve motiz arasında muayyen pozitif ilişkiler vardır. Şüphesiz hakikattır ki, haz veren bir duygu tonuna çok defa dürtülerin tatmini refakat eder; yiyecek, uyku, faaliyet, bertaraf etme, cinsel aktivite, hatta taze hava teneffüs etme. Yine hakikattır ki, küçük bir çocuğun davranışının çoğu empülsiftir (kontrollü dürtü) ve böylece bu anlamda 'hedonistik' diye adlandırılabilir. Daha sonra genç, haz araştıran bir yaştadır (partilerin, sporun, randevuların haz duygusunu süratle vermesiyle kısa vadeli hedefler olması anlamında). Hakikat yine şu ki, bir çok yetişkin, bütün hayatları boyunca dolaysız duyum tatminleri araştırmaları anlamında hedonisttirler. Bu gerçekleri kabul ediyoruz. Yine kabul ediyoruz ki, motivlerimizin kolaylaştırıldığı veya bloke edildiği haz ve ıstırap, bizim için

tabiatın sinyalleridir. Hatta görevi peşindeki bir şahıs haz ve tatminin geçici belirtilerini yaşar. Fakat insanın tekamüli gelişmesi ilerlediğinde, gözükür ki, tabiatın sinyallerinin (sinyaller motiv değildir) giderek güvenilirliği azalır. Bir mağara adamının motivleri hedonistik sinyallere kolayca ahenkli olabilirdi. Fakat zamanımızda bir fikrin, bir görevin, bir sorumluluğun gerçekleşmesiyle hazzın sinyal flaması arasında daha zayıf bir paralellik buluruz. Ve haz veren hadisenin çoğu, bir yetişkinin asli hayat hedefleriyle tutarsızdır.

Özetle, hedonizm üzerine bir motivasyon teorisi inşa edemeyiz, çünkü yetersiz derecede delille veya kendi içebakışlarımızla desteklenen muğlak bir prensiptir, ve yine çünkü, haz paraleli ile hedefe ulaşma birbiriyle sıkı sıkıya münasebetli değildir.

İçgüdüler. Motivasyon görüşü için ikinci bir basit fakat muhtemelen hatalı yol, tamamen içgüdülere dayanmaktadır. Üç içgüdü doktrini izah edeceğiz.

İsteğe uygun listeler. Kişinin ihtiyaçlarına göre içgüdüleri tespit etmek kolaydır. İnsanın ekonomik davranışını değerlendirmek isteyen bir ekonomist ustalık, rekabet, veya açgözlülük (tutumluluk) içgüdülerini süratle inşa edebilir. Kanaatlerine dayanarak bütün bir sistem inşa edebilir –fakat kanaatleri keyfi ve denenmemiştir. Bir eğitimci oyun, merak, düşünce içgüdüsüne "ihtiyaç" duyabilir –üstelik derhal! Bir sosyolog, teorisini kurmak için, insanın dört temel 'arzu'su olduğuna karar verebilir: yenilik, güvenlik, tanıma-kabul, ustalık. Ve bu tarzda. Yıllar önce L. Bernard psikoloji ve sosyal ilim literatürünü tetkik etti ve takriben ileri sürülmüş (ve keyfi olarak ortaya atılmış) ondört bin içgüdü keşfetti. Gerçi bu çeşit icatların pragmatik faydalılığı olabilir, fakat sağlıklı motivasyonel teoride yerleri yoktur.

Hormik Teori. Daha düzenli bir teori W. McDougall tarafından ortaya atıldı. Teorisinde hayvanların açıkça içgüdüleriyle yolgösterildiğini tartışmaktaydı. Eğer tekamülü kabul ediyorsak, şüphesiz etmeliyiz, insanlar da temel eğilimlere sahiptirler ki, bu eğilimler onların asıl hareket ettiricileridir. Bütün eğilimler doğumda açık olmayıp zamanla olgunlaşırlar, ve bütün insan hareketlerinin asli dinamosunu sağlarlar. Her içgüdünün kendisine rabıtası olan asli bir heyecanı vardır. Bı içgüdüsel enerjilerin birbiriyle ve daha sonraki öğrenme ile meczolması, insan motivlerinin bütün zengin farklılaşmasını hesaba katar. Misaller veli içgüdüsü (şefkat heyecanıyla), göç, uçma (korku heyecanıyla), kavgacılık (öfke), toplu yaşama (yalnızlık) dır. Alışılmış objeler bu içgüdülere irtibatlı olduğunda duyguları geliştiririz, ve şahsiyetin kendisinin terkibedildiği duygular tamamdır. Bu teori böylece bize motivasyon ve şahsiyet yapısının birlikte bir değerlendirmesini verir.

Gerçi McDougall'in sistemi sıkı bir şekilde müzakere edildi, fakat onu motivasyonun yeterli bir değerlendirmesi olarak benimseyemeyiz. Tamamen spekülatiftir., ve gerçekte hiçbir zama tesis edilmemiş olan insan tabiatındaki belli miktarda temel sebebi talep eder (bu miktar yazılarının muhtelif baskılarında sekiz ile seksen arasında farklılaşır.). Motivasyon gerçeği, şüphesiz daha karmaşıktır ve ferdi farklılıklar, teorinin izin vereceğinden çok daha fazladır.

Freudçu İçgüdü. Freud 'id'in yapısının asla değişmediğini söyler. İd içgüdüsel enerjilerle doldurulur. Bu enerjiler her ne ise, McDougall'in sisteminde daha az açık bir şekilde ifade edilmişlerdir; fakat, herkesin bildiği gibi, Freud cinsiyet ve saldırganlığı iki hakim içgüdü olarak kabul etmekteydi. Onlar aralarında insanın davranış ve karakterinin çoğunu hesaba katabilirler.

İçgüdüler hiç değişmezlerse, bizim ele avuca sığmaz iki yaşındaki canavarımızla Tolstoy arasındaki farklılığı nasıl değerlendirebiliriz? Yetişkin (misalimizde Tolstoy) ilk olarak afektif yükü olan fikir ve hayal obje sağlar. Saldırganlığını ve aşk hayatını tatmin etmek için şimdi farklı objeler ister. Fakat temel içgüdüler aynıdır. İkincisi, yüceltmede ehliyetlidir. Belki Tolstoy'un basit hayat için özlemi sadece 'ket vurulmuş bir gaye' idi. Anne bedeni rahatlığını

doğrudan doğruya istemek yerine (Ödip kompleksi) kendi annesi için ana toprağına karşılık koyduğu köylüyü oynayarak şimdi bu gayrışuuri olan arzuyu maskeler.

McDougall'in teorisinde olduğu gibi, Freud'un insanın temel motivlerinin listesini hazırladığına dair hiçbir delil yoktur, ne de ferd büyür ve gelişirken onun bu motivleri değişmeden kalır. İki yaşındaki çocukla olgun insanı karşılaştırırken tavrın fazlaca beklenildiği gibi olmadığı gözükür.

Tartışmasını yaptığımız üç çeşit içgüdü teorisi şunları iddia eder. (1) Bütün ibsanlar esasen aynı hareket dinamolarına sahiptir, (2) bunlar doğuştandır, (3) Muhtelif objelerle irtibatlı olmada kabiliyetlidir ve bu yüzden kanalize edilebilirler (ruhi hayatımızda afektif yükü olan hayaller ve fikirler halinde temsil edilirler, yer değiştirme, yüceltme). Kısaca her şahsiyette doğumdan ölüme kadar aynı kök motivleri buluruz, ve yetişkin şahsiyeti, tesir bakımından kanalize olan ve değişmeyen bu motivlerin bir meczoluş halidir. Bu mantık çocukla yetişkin arasındaki kalitatif farklılıkları (mesela sosyal sorumluluğa dair motivleri), ve yine her bir özel şahsiyette yegane olan yetişkin motivlerinin olağanüstü farklılıklarını hesaba katmada bize yetersiz gözükür.

Artık, kabaca içgüdü doktrinleriyle birlikte tasnif edilebilen iki ilave teori izah edebiliriz.

İhtiyaçlar. Birçok psikolog asli insan zorlayıcılarının kesin bir listesiyle hareket etmekten hoşlanır, fakat bu zorlayıcıların doğumdan gelme tarafına dikkatlidirler. Aslında derler ki, umumiytele temel motivlerin içgüdüsel olup olmadığına dikkat etmeyiz, fakat bu motivler öyle temel ve şümullüdürler ki, içgüdü gibi hareket ederler Onlara istek, arzu, iştiyak, eğilim, enerji, veya ihtiyaç deriz. Son terimin en fazla gözde olduğu gözükür. Çok sık incelenmiş olan ihtiyaçlar arasında başarı, yakın ilişki,iktisap, saldırganlık, otonomi, riayet, baskınlık, beslenme, cinsiyet vardır.

Bu tip teorinin avantajları fazladır. Öğrenmenin rolüne oldukça muğlak bir tarzda izin veren teori, tabiat-eğitim anlaşmazlığına yan çizer. Bir anda bir motive ya da kombinasyon halindeki motivlere dair araştırmayı teşvik eder. McDougall'in sistemi gibi, motivasyonla şahsiyet yapısını birbirine bağlayan ihtiyaçların duygulara doğru gelişmesine izin verir. Bastırma, yer değiştirme, afektif yüklü hayaller ve fikirler halinde temsil edilme, ve tüceltmede olduğu gibi, yine bu ihtiyaçlara Freudçu açıdan bakılabilir. Fakat sistem Freud'un yaptığından çok daha fazla temel motivleri kullanır ve şuurlu ihtiyaçlara daha çok görev tahsis eder.

Fakat önceki teoriler gibi, ihtiyaçlar doktrini de, gerçekte, arzu edilen objelerin şahıstan şahısa farklılaşabileceği temel arzu çeşitlerinin aynı kaldığını kabul eder. İnsanlar farklı şeyler isteyebilir, fakat onları niçin istedikleriyle ilgili sadece birkaç sebeb vardır. Mesela iki kişinin tevazu konusunda kuvvetli bir ihtiyacı olabilir; belki biri cinsel bir mazoşist, diğeri oldukça disiplinli bir keşiş olur. Bu iki kişi tarafından alınan istikametler öyle farklıdır ki, tevazu üzerine benzer skorları ob-nlara vermek oldukça suni gözükür. İçgüdü teorisi gibi, ihtiyaç teorisi de aktüel fertlerin işleyen motivasyonunu göstermek üzere fazla soyut, oldukça cisimden kurtulmuş ve kişisel ilişkiler kesilmiş gözükür. 'Tevazu'nun ayrı bir (ve denenmemiş) ortak kaynağından çıkan böyle farklı iki sistemin spekülatif türevi olmadan cinsel mazoşist ve oldukça disiplinli bir keşişin aktüel motivasyonel sistemlerini tasvir edecek olan bir teoriyi tercih ederiz. "Güvenilir Motivler". Buraya kadar teorilerin hiçbiri tam ve gerçek bir araştırmaya dayanmaz. Olsa olsa içgüdü ve ihtiyaçların kabul edilen listelerini destekleyen sağduyulu gözlemlerle veya hastalarla yapılan klinik çalışmalardan ibarettir. Fakat Klineberg, dünyanın bütün kültürlerinde insanoğlunun istisnasız ne istediği (veya neye ihtiyaç uyduğu)nu bulup ortaya çıkarmak için takdire layık bir teşebbüste (kültür kayıtlarını inceleyerek) bulundu. Bu antropolojik araştırma, 'kesinlikle güvenilir motivler'in bir listesini

verir; açlık, susuzluk, dinlenme ve uyku, ihtiyaç giderme, teneffüs, faaliyet, duyum eksikliği. Her kültürde bulunan 'oldukça güvenilir motivler' de vardır, fakat ferdi istisnalar kaideyi bozmaz; cinsiyet, annenin sonraki davranışı, kendini koruma davranışı. Sonra azalan tekrarla Klineberg saldırganlığı, göç, topluluk, mükteseplik ve diğer ortak modelleri bulur.

Bu araştırmanın en ilgi çekici yanı, keşfedilen 'kesinlikle güvenilir motivler'in karakteridir. Bunlar istisnasız, tatmini biyolojik hayatiyet için gerekli olan biyolojik dürtülerdir.

Dürtüler. Dürtülerin hayatta kalmak için gerekli olduğu gerçeği, bir çok psikoloğa motivasyonel teorinin tamamını üzerine kurmak için sonunda burada örnek ve hakim bir kavram olduğu tartışmasına götürdü. Dürtüler doğumdan ölüme kadar bizimledir; bütün başlangıç öğrenmelerimizin temelinde bulunurlar; şartlanma ve dürtülerin yaygınlığı için izin verirsek –bu yüzden tali dürtüler ortaya çıkar- insan motivlerinin hepsini içine almış oluruz.

Gerçi bir dürtü teorisi bir öğrenme teorisini davet eder (gerçekte, talep eder) fakat temel enerjilere daima dürtülerin kendisi olma şeklinde bakılır –ve böylece (bihevyoristler tarafındani yani S-R psikolojisi tarafından benimsenen) bu düşünme şeklini değişmeyen enerjiler kategorimizde tasnif etmemiz icap eder.

Beşinci bölümde bu bakış açısıyla ilgileniyoruz. Orada "yaygın" dürtüler vasıtasıyla şartlanma ve takviye kavramlarının nasıl insanın her çeşit tepki alışkanlıklarını hesap vermeye zorlandığını gösterdik.

Dürtü teorisinin yetersizliğine derhal işaret edeceğiz, fakat önce iki önemli nokta lehine olarak ileri sürülmelidir. İlk olarak, Klineberg'in açıça gösterdiği gibi, yeryüzündeki bütün insanların dürtüleri vardır, ve bunlar çok güçlüdür (canlandırıldıklarında umumiyetle diğer bütün motivler üzerinde öncelik kazanırlar). Biri çok acıkırsa, veya oksijen, su, veya dinlenmeye çok fazla ihtiyaç gösterirse, bu dürtü tatmin edilinceye kadar diğer bütün motivler söner. Hiçbir motivasyon teorisi, bu merkezi gerçeğe yukarıdan bakamaz.

İkinci olarak, çocuğun bütün davranışlarının aslı dürtüler için –şüphesiz faaliyet ve estetikle ilgili dürtüler dahil- gösterilemediğinden, o vakit dürtüler motivasyonel hayatımızın orijinal (fakat ister istemez sürekli olmayan temelini teşkil ederler. Şurası açıktır ki, çocuğun süt şişesini tutmak, sıcak radyatörlerden kaçınmak, annesini yiyecek ve diğer rahatlık veren şeyler için kontrol altına almak gibi öğrendiklerinin çoğu, tatmin tarzlarıyla ilgili olmak durumundadır. Diyoruz ki, dürtü teorisi hayatın ilk iki yılı boyunca karşılaşılan motivasyonun değerlendirilmesi için yeterlidir.

Şimdi göreceğimiz gibi, dürtülerin listesine gelince bir mesele ortaya çıkmaktadır. Hatırlıyoruz ki, "kesinlikle güvenilir motivler" arasına Klineberg bir faaliyet ve estetik dürtüsünü kattı. Bunlar açlık, susuzluk ve yorgunluk gibi gerilim indirgemeyi gerektiren spesifik 'nesiç gerilimleri' midir? Veya farklı bir tertibi olan motivasyonel donanımlar mıdır? Daha sonra bu probleme döneceğiz.

Değişmeyen Motiv Teorilerinin Tenkidi

Buraya kadar anlatılmış olan teorilerden hiçbirinin yetişkin insan motivlerinin geniş farklılığını –çok çeşitliliğini değerlendirmede yeterli elastikiyete izin vermediğini ve değişmediğini not ettik. Şimdi bir dereceye kadar daha tam detaylı olarak itirazlarımı, oldukça şümullü iki doktrin üzerine yapacağım; Freudçu ve uyarı-tepki (S-R) dürtü teorilerine.

Birincisi, faydalı bir arasöz olacağını ümit ediyorum. Hepsini değil ama bazılarını adlandırmak üzere, çağdaş psikolojide 're' önekiyle başlayan çok sayıda nihai kavrama bir bakalım: reseptör (alıcı), reaksiyon, respons, refleks, represyon, repetition (tekrar), reward (mükafat), reinforcement (takviye), regression (ilkele dönme). Bu terimlerin çeşni, (1) insan

tabiatında pasifliğini (dış baskıları alan ve tepki gösteren), ve (2) geçmiş durumların izlerinin takibi veya eski haline getirmeyi ifade eder. Bu açıdan haklı olarak bugün hakim olan bir çok psikolojik teorinin önem verdikleri konularda bir dereceye kadar receptive (alıcı, kabul edici), recapitulation ve (aksettirici, geri tepici) oldukları sonucuna varırız. Gelecek olanı, geleceğe yönelik faaliyeti işaret ederken terminolojik yardımın en az olduğu gözükür. Önek 'pro' psikolojinin teknik dilinde nadiren bulunur. Reaksiyonu çok işitiriz fakat şayet proaction olursa nadiren. Regresyonu işitiriz fakat progression'u değil. İnsanoğlunun hayatını gelecekle ilgili olarak meşgul yaşadığı, bir çok psikolojik teorinin bu hayatları geçmişe doğru ilgili olarak çizdiği sonucunu çıkarıyoruz. Ve bizim kendiliğinden aktif olduğumuz her birimize açık gözükürken, bir çok psikolog bize sadece reaktif olduğumuzu söylüyor.

İşlerin bu durumu ylgösterici motivasyon teorilerinde yansıyor ve zayıflıklarını işaret ediyor. Gerçi Freudçu ve S-R teorileri bir çok hususlarda birbirine benzemez, fakat her ikisi de motivasyonun reaktif mahiyetine vardikleri önemde mutabıktırlar.

Freudçu görüşe göre, organik gerilimlerin veya dürtülerin tamamı idi içine alır. Bu gerilim veya dürtüler bizim 'içgüdüsel enerjiler'imizdir, ve tek başlarına bizim hareket etmemize sebeb olurlar. Cinsiyet ve saldırganlık bu id dürtülerinin belki en önemlileridir, çünkü onlar dış dünyadan daha fazla muhalefetle karşılaşır ve bu yüzden bastırılırlar. Bastırma alevini artırır. Freud'a göre, mevcut şahsiyetimiz, hemen hemen en çok hem dış dünyadan hem de velilerimizle üzerimizde tesis edilmiş kuralların bir içleşmesi olan kendi vicdanımızdan gelen muhalefetin çehresinde id ihtiyaçlarını tatmin etmek için teşebbüs ettiğimiz çeşitli yolların yadigarıdır.

Psikanaliz içgüdüsel cinsiyet ve saldırganlık köklerine geri dönerek bütün yetişkin alakalarını, emellerini ve çabalarını çizmeye çalışır. Esas araç, yetişkin alakalarının (müzik, tıb, sanat, ziraat, siyaset ve din, eğitim veya herhangi bir şey) süblimasyon eseri olduğunu teyit etmektir. Yüceltme ket vurulmuş bir isteği gayeye yeniden yönlendiriyor. Şair güzel mısralarla hatiplik taslamaya kalkışıyor, çünkü çocukken 'oral tatmin' esnasında engellenmiştir. Yüceltme doktrininin delili azdır, yetersizdir ve şüphesiz bir şahsın benimseyeceği ketvurulmuş bir isteğin gayeye doğru yer değiştirmesinin bir çok muhtemel yollarını önceden kestiremez.

Freud yetişkin motivlerini taşımak için gerekli bir miktar enerjinin cinsel ve saldırgan dürtülerin birleşmesinden ortaya çıkabileceğini ileri sürmekteydi. Dürtüler birleştiğinde nötr hale gelir; yani, spesifik gayelerini kaybederler, ve gaye bakımından istikametsiz olurlar; serbest enerji bu nötr dürtüyü (dürtüyle ilgili) afektif yüklü hayaller ve fikirler halinde temsil edilmek üzere vukubulmuş olan herhangi bir hedefi araştırmak için ferdi canlandırmakta kullanılabilir.

Yüceltilmiş veya nötr hale gelmiş enerjilere dair bu teorinin bir özelliği not edilmelidir. Yüceltme idin enerjisinin muayyen bir nispeten fazlasını asla boşaltamaz, ne de saldırganlık ve cinsiyet dürtülerinin birleşmesi, bunlarla yapacak hiçbir şeyi olmayan bedel hareketlerle tamamen tatmin edilebilir. Bu yüzden kazanılmış yetişkin alakaları ısrarlıdır. Şairlik erotik oral ihtiyaçlarla tatmin olamaz ve bu sebeble bu ihtiyaçlar bu yarı değersiz yüceltmeyi baskı ve destekle korur. Cerrahlik cinsel ve saldırganlık ihtiyaçlarının sadistik birleşmesini gerçek olarak tatmin etmez, ve bu yüzden bu birleşmiş ihtiyaçlar cerrahı teşvike devam eder. Bu sebebten dolayı mesleğine olan alakası bir hayat müddeti boyunca ısrarlıdır.

Motivasyonun bu genel görünüşü şahsiyeti, hemen hemen tamamen bu iki arkaik gücün reaktif bir ürünü haline getirir. Engellemeler, bastırma ve afektif yüklü fikir ve hayaller ziyadesiyle inşa edildiğinde, asıl ağırlığı hayatın başlangıçları ğzerine de verir. Freud bir şahsın karakterinin rehberliğinin üç yaşlarında kurulduğunu öğretmekteydi.

Şüphesiz memnuyitle kabul ediyoruz ki, yetişkin motivleri çok defa cinsiyet ve saldırganlığı yansıtır ve çocuksu motivasyonun bazı izleri bazı (özellikle nörotik) yetişkin hal ve hareketlerinde bulunabilir; henüz Freud'un en çok yetişkin motivasyonunun farklılığı, yeganeliği ve yaşa uygunluğuna hakkını verdiğine inanamayız.

S-R teorilerine geçersek bir başka "gerilim-indirgeme" motivasyon görüşü buluruz. Burada dürtüler biricik harekete getiricilerdir; Freud'un içgüdüsel enerjilerinden daha az dönektir (her kalıba girendir). Onlara açlık, susuzluk, cinsiyet, acıdan kaçınma gibi kesinlikle beyan edilmesi mümkün ve ayrı gerilimler olarak hayvanlarla yapılan tecrübi çalışmalarda kullanılan mühim misaller şeklinde bakılabilir. Hull ve S-R yaklaşımının diğer müdafileri Freud'un bütün yetişkin motiv ve alakalarının son analizde nasıl ilkel dürtülerden türetildiğini açıklamaya çalışırken yaptığından daha fazla gayret sarfederler. Öğrenme teoride önemli bir parçadır. Anahatları itibarıyle aşağıdaki şekildedir. Burada 5. Bl.'de hemen hemen verilmiş tartışmayı yeniden ifade ediyor ve genişletiyoruz.

Bir asli dürtü, mesela açlık, her ne zaman tatmin edilse, motivin gerilimi indirgenir. (Bütün motivasyon gerilim indirgemeyi araştırır). Şu halde bu gerilim indirgemeye götüren (veya gerilim indirgemeyle sıkıca ilgili olan) her faaliyet kolayca kazanılır, çünkü asli takviye ile tesir edilir. Takviye kanunu, gerilimleri indirgerken kullanılan vasıtaların öğrenme yoluyla alıkonacağını ifade eder. Böylece yatağımızdan, kahvaltı listemizden, cinsi arkadaşımızdan 'hoşlanmayı' (onlara yönelik gözde alışkanlıklar kazanmayı) öğreniriz.

Fakat bazen hoşlandığımız şeyler gerilim indirgeme ile sadece uzaktan irtibatlıdır. Bu durumlarda tali takviyeden bahsederiz. Şimdi hayvan araştırmalarından iyi bilinen bir misali alalım.

Bir şempanze yerden bir çubuk parçasını alması ve onu bir satıcı makineye sokması için eğitilir ki böylece makineden bir üzüm bırakılmaktadır. Bunu kullanmanın asli takviye ile öğrenildiği söylenebilir. Fakat şempanze yiyecek için silsile içinde ilave bir hareketi öğrenmeye zorlanır. Hayvan keşfeder ki, çubuğu almak için onu serbest bırakan bir başka makinayı çalıştırmak zorundadır. Elde ettiğinde her bir çubuğu kullanacktır. Fakat böyle yapması engellendiğinde, alametlerini biriktirecektir. Sanki servet yığmaktan hoşlanmaktadır. Ve bu istifçilik, tali takviye prensibini açıklar. Gerilim indirgemeye götüren bir başka hareketle ilgili olan bir harekettir.

S-R nazariyecileri bir yerde bu model içinde bütün karmaşık yetişkin motivleri için açıklama bulacağımıza tamamen emindirler. Hatta her nasılsa, en ince motivler asli dürtü tatmininden uzak hadiseleri vaktinden evvel olmalarıdır. Çocukluğumuzda yemek yediğimiz odadaki kilimi severiz. Balığa gitmek isteriz, çünkü çocukluk isteklerimizin (asli takviye) çoğunu yerine getiren babamız tarafından balığa götürülmüşüzdür (tali takviye). Belli bir kasabaya nefretimiz vardır, çünkü orası bize muğlak şekilde bir çocukluk hastalığı ile uzun ve ıstıraplı bir ikamete katlandığımız bir kasabayı hatırlatır. Ve bu böylece devam eder.

Bu muhakeme çizgisine üç ciddi itiraz vardır –bunlardan herhangi biri kafi derecede ciddiyetle onun yanlış olduğunu söyler:

1. Teoriye göre bütün motivasyon asli dürtü gerilimlerinin indirgenmesine doğru baskı yapar. Böyle bir indirgeme yoksa, uzun vadede takviye eden değer kaybolur veya vasıta faaliyet ortadan kalkar. Yukarıda iktibas edilen şempanze tecrübesinde, şempanze bazen üzüm mükafatını almadıkça çubuk parçasına olan bütün alakasını kaybeder. İstifçi 'tecrübi sönme'ye uğrar. Fakat cimri insan bu şekilde davranmaz. Para başlangıçta dürtü tatminini satın almak için bir vasıta olabilir, fakat şimdi kendisi bir maksat haline gelir; cimri kullanışsız serveti yığmaya devam eder.

Tali takviyeyi inşa eden hemen hemen bütün tecrübi incelemeler, onlar gerçekte asli dürtü tatminine götürmedikçe vasıta alışkanlıkların ve tali alakalrın kybolduğunu gösterir. Asıl istisna, kaçınmaya şartlanma olarak bilinendir ki, elektrik şoku veya diğer şiddetli acıı veren uyarıcıların kullanılması, bir hayvanı hayatı boyunca şoka götüren durumdan kaçınmaya götürecektir. Açıkça kaçınma alışkanlıklarının hiçbir sönmesi yoktur.

Diğer tarafa zıplayıp geçmeleri için kafi alçaklıkta bir duvarla ayrılmış ikii bölmeden oluşan bir kutuya köpekler yerleştirildi. Bir zil çaldı ve hemen arkasından köpeklere şiddetli bir elektrik şoku verildi. Hayvanlar kaçıp kurtulmak için duvarı aştılar. Fakat ikinci bölme de aynı şekilde düzenlenmişti ve köpekler aynı uygulamayı orada da gördüler. Zil çalar çalmaz bir bölmeden diğerine atlayarak köpekler şoktan kurtulmayı başardılar. Tecrübenin püf noktası şudur, ilk birkaç denemeden sonra (ki alışkanlığın kurulması için yeterliydi) bölümler elektrikten arındırıldı. Artık başka şok yoktu. Faakat köpekler dörtyüzden fazla tecrübede de tam kuvvetle şartlı tepkiyi bildiren zil çalınca diğer bölmeye atlamaya devam ettiler. Artık tecrübeciler, şartlanmaya söndürme teşebbüsünde ümidi kestiler. Şartlanma çok fazla ısrarlıydı. Hayat boyu söndürülemez gözükmekteydi.

Bu sebebten kaçınma, asli takviyeye bağımlılığını kaybeden bir motiv haline gelir. Sonra daha tam olarak tartışacağımız bir çeşit "fonksiyonel otonomi"ye örnek teşkil eder.Hull, çok şiddetli şartlanmaların asli takviye olmadan kalabileceğini ayrıca hissetmiştir. Yazıyor:

Hipotez, asli ihtiyaç indirgemesinin desteği geri çekildiğinde, tali takviyenin ister istemez tecrübi sönmeye uğrayacağını ima etmez. Tali bir alışkanlık veya alakanın tesiri sırasında asli takviye yeterli şekilde derinde olmuşsa, asli mükafatın itimatla beklenmesi aktüel mükafatın yerini alması için kafi dereced şiddetli olabilir ve böylece sönmeye kesin şekilde direnç gösterir.

Henüz tali takviye' pozisyonunun bütün mantığı, Dollard ve Miller'in dediği gibi, 'kazanılmış dürtüler takviye olmayan herhangi bir yolu zayıflatabileceklerinde ve eninde sonunda takviyenin sadece asli dürtülerin gerilimini indirgeyerek gelebileceğinde ısrar eder.

Hayvan tecrübelerinde tecrübi sönmenin delili karşı konulmazdır (kaçınmayı şartlanmada istisna) halbuki kazanılmış yetişkin insan alakalarının delili böyle değildir. Yemek odasındaki kilime duyduğumuz sevgiyi kaybetmeyiz çünkü babamız hiçbir zaman bu kadar fazla asli dürtülerimizi tatmin etmemiştir. Para biriktirmeye ara vermeyiz, çünkü o yenir "üzümlere" döndürülmez. Müziğe alakamızı kesmeyiz, çünkü bu kadar uzun olumlu ve olumsuz takviyeleri kullanacak bir veli veya öğretmenimiz olmamıştır. Yaşlı bir kadın güzel elbiselere duyduğu alakayı kaybetmez, elbiseler uygun bir kocanın cezp edilmesi için artık bir araç olmadığında bile. Emekli bir gemici denize iştiyak duyar, geçimini ondan sağladığından bu yana elli yıl geçmiş olsa da.

2. İkinci itiraz daha az tekniktir ve daha çok sağduyuya dayanır. Şahsiyetin yaşa uygun alakalarının, geçmişteki tatminlerin yadigarı olduğunu farzetmek inanılır gözükür mü? Teori tesir itibarıyla der ki, şimdi balık tutmaktan hoşlanıyorum çünkü bir zamanlar babam beni rahat ettirirdi. Tarihi bir gerçek olarak bu ifade mana kazanır, fakat fonksiyonel gerçek olarak kazanmaz. Balık tutma için ihtirasımın enerjisi burada ve şimdi ortadadır, geleceğe yayılarak –bu Çarşamba balığa gitmeyi ümit ederim- ve geçmişe doğru değil. Yetişkin motivleri son derecede farklılaşır, kendi kendini destekleyen yaşa uygun sistemlerdir. Fosil değildir.

3. Sonuç olarak ve hepsinin en tehlikelisi, bir çok motivasyon asli dürtülerle hiçbir anlaşılır ilişkiye sahip değildir. Bedendeki nesiç değişmesinden, sinir uçlarının bozuk veya aşırı uyarılmasından doğan motivler olarak açlık, susuzluk, cinsiyet, yorgunluk, oksijen ihtiyacını tanımak kolaydır. Fakat yetişkinlerin karmaşık motivlerinin çoğunun bu dürtülerle, ne de aynı meseleden dolayı Freud'un içgüdüsel enerjileriyle ispatlanmış hiçbir ilişkisi yoktur. S-R psikoloğu veya psikanalist, yetişkin alakalarının kişinin tercih ettiği değişmeyen enerjilerin izini takip edebileecğini ileri sürebilir, fakat onları tahkik edemez. Bir yetişkin bir pul koleksiyoncusu, bir ilim adamı, bir seyyah, insansever, bir rahip olmak ister; Birleşmiş Milletleri desteklemeyi, çocuklarına fırsatlar elde etmeyi, sorumluluklarını yerine getirmeyi arzu eder. Bu alakalardan hiçbiri doğrudan doğruya dürtülere dayanmaz.

   Nörolog Goldstein demekteydi ki, dürtüleriyle harekete geçen kişi hasta gibidir. Yiyecek, konfor, artık ürünleri çıkarma, cinsi tatmin ihtiyaçlarıyla saplantılı olan kişi, sadece akıl hastasıdır. Normal insanlar bu dürtüleri yerlerinde kullanırlar, fakat onlar Goldstein'ın 'kendini gerçekleştirme' adını verdiği hal ile daha fazla ilgilidirler – yetişkinliğin asıl alaka sistemlerini koruyan bir terim.

Değişen Motiv Teorileri

Bu aksi tesiri kabul eden teorilerle çatışarak şimdi Woodworth'un 'davranış önceliği teorileri' diye adlandırmış olduğu görüşleri açıklıyoruz. Bunlar, ısrarla günlük faaliyetlerimizden asıl payın, temel dürtüleri tatmine yardım etmediklerini ileri sürerler. Davranışımız ekseriyetle çavremizle ilgili alışveriş, keşfediş ve intibak tarzında olmak mecburiyetindedir. Çocuğun 'oyunu' –onu tamamen içine alan bir motiv- iyi bir örnektir. Hatta asıl dürtüleri tamamen güçlü iken, çocuk oyuna devam eder. Ara v ermek için bir çocuk ancak çok aç olmalıdır. Dürtüler yüksek bir şiddete ulaşınca, kendisini çok susuz, veya yorgun veya sıkışmış vaziyette bulur, oyunu geçici (fakat sadece geçici) olarak engellenir.

Asli dürtülerin aksine, bu tip motivi tatmin etmenin imkansız olduğu gözükür. Bir oyuncak bıktırmaya başlayabilir fakat çocuk istirahatte olmaz (gerilim indirgemede olduğu gibi) ve yeni keşfedici ve oyun faaliyetlerine döner. Yetişkin de esasen ustalıkla idare etme, gözleme, keşfetme, gevezelikle çevresi arasında irtibatı muhafazaya motive edilir.

Hiç kimse organik dürtülerin motivasyonda önemli faktörler olduklarını inkar etmez. Mesela, onların kişinin donanımıyla yaptığı her şeyi muhtemelen açıklayıp açıklayamayacağı meselesidir! Bir müzisyenin alaka ve kabiliyetinin birleşmesi derin bir şekilde motivasyonla ilgilidir; ilim adamının, hastabakıcının, kaşifin de. Her biri dünyasıyla kendi uğraşı tarzıyla enerji dolu hale gelir. Dürtü teorisi, denilir ki, motivasyonda esaslara dikkat eder; fakat "değersiz esası olmayanlar"a dikkatte başarısızdır.

Keşfedici Temayül. Hayvan psikologları yıllarca hayvan davranışlarının aralıksız araştırılmasının potansiyel önemine tepeden baktılar. Açlık, susuzluk, cinsiyet, yorgunluk gibi asli dürtüleri incelemekle fazla meşguldüler. Son yıllarda, her nasılsa bu keşfedici temayülle diğer dürtüler arasındaki temel farklılık not edildi.

Keşfetme sürekli bir faaliyettir, bir çok öğrenmenin temelidir ve 'gerilim indirgeme' dürtülerinde olduğu gibi doyurulamazlar. Bu gerçek bizi 'estetik ve faaliyet' dürtülerinin münasip surette hiçbir şekilde dürtü olmadığı, fakat tamamen farklı bir motivasyon kavramı altında sınıflandırılabileceği sonucunu çıkarmaya götürür.

Yeterlilik. R. W. White, çocuğun rahatsızlık, kuvvetli dürtüler, veya tehlikelerin hazır tesiri altında olmadığı sırada yaptığı her şeyi kapsamak üzere yeterlilik kavramını teklif eder. Çatışmadan uzak faaliyet, keşfetme, idare etme, bakma, dinleme, objeleri çekme, itma, bı-

rakma, koşma, tırmanma, bir şeyler ‘yapma’, büyükleri taklit etme, ve oyun arkadaşlarıyla karşılıklı etkileşmeyi içine alır. Bu spontane hareketlerden hiçbiri, dürtü tarafından tahrik edilmiş hareketlerin yaptığı gibi, ‘gerilimi indirgemez’. White’ın söylediği gibi, “bir çocuk odasında oyun oynamaya başlar başlamaz bilir ki, gerilim indirgeme hipotezi yanlıştır”. Bu yazar, 6-12 yaşlarının gizli bir devrenin karşılığı olduğuna dair Freudçu doktrinin gerçekte acayip bir miti olduğunu ekler. Çocuğun bu dönemdeki gelişmesi ‘gizli’ olmaktan uzaktir. Yeterliliğini atlayış, sıçrayışlarla kazanıyor. Mit, hayatta (umumiyetle) asıl motivin cinsel olduğu ve yine Freud’a göre, psikocinsel gelişmede hiçbir çarpıcı değişmenin bu yaşlar arasında vukubulmadığı tavrı üzerine doğdu.

Bir çocuğun ulaşmaya çabaladığı yeterliliğin çoğu sosyal saha içindedir. Dikkati çekmek ister. Sevgi ister, diğer çocuklarla oyundan zevk alır. Bu durumlarda şüphesiz kısmen başkalarından aldığı mükafat ve reddedilmelerle öğrenir. Fakat en sosyal olmayan meselelerde çocuk (ve yetişkin) kendi başarısı hakkında en iyi hüküm veren kişidir. İzzeti nefsini neyin artırdığını, bir başarısızlık veya değerli bir başarı olarak ona neyin geldiğini, kendisi hakkındaki tasavvuru neyin tamamladığını bilir. Bundan dolayı, takviye teorisi açıklayıcı bir değere sahipse, bu oldukça kendi kendini mükafatlandırma ve cezalandırma terimleri çerçevesinde düşünülmelidir.

Yetişkinliğe geçerken tam çocuklukta olduğu kadar bu yeterlilik kavramına ihtiyaç duyarız. Bir yetişkinin yaptıklarının çoğu, onun şahsi beceri ve alakalarının haznesinden çıkar. Çocuk gibi yetişkinin de alakalarının içinde eriyebilen veya alakalarından çıkabilen bir çok biyolojik ihtiyaçları (yiyecek, korunma, cinsiyet) vardır. Fakat bunlar estetik, entelektüel, dini, veya ekonomik faaliyetlerin dayanıklı çekiş hareketini açıklayamazlar.

Gerçi normal olarak sağlıklı yetişkin alaklarını tamamen kişinin uygulamalı çocuksu içgüdüsel problemlerinden (Freud’un yüceltme ve ego savunma teorisinin benimseyecek olduğu gibi) çıkaramasak da, henüz yetişkinin şiddetli alakalarından çoğunun, gayruşuurlu saldırganlık veya sembolik cinsel gücünün bir ilavesini ihtiva edebileceğini inkar etmemeliyiz. Gerçekten, en şiddetli (ısrarlı) alakanın en çok gayrışuurlu cinsel veya saldırgan baskılarla tesir edildiğinden şüphelenebiliriz. Fakat normal olarak yetişkinin merkezi motivleri daha soğuk bir alaka çeşidi içinde temellere sahiptir –yeterliliği kasteden alaka.

Yeterlilik ihtiyacının hayatın örnek ve hakim motivi olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Her nasılsa, bütün biyolojik gelişme hikayesini özetlemek için yeterlilik, herhangi bir ihtiyaç kadar önemlidir (cinsel ihtiyaçtan daha önemli). Yeterlilik sayesinde baki kalırız, yeterlilikle gelişiriz, yeterlilikle kendini gerçekleştirir hale geliriz.

Keşfetme ve yeterliliğe dair başka cri kavramlar vardır. Bunlarda insan motivlerindeki karşı tesiri ön planda tutan görüşlerden geleceğe yönelik görüşlere doğru önem değişir.

Zarar ve Gelişme Motivleri. A. H. Maslow telkin gücü oldukça fazla bir teori teklif eder. Çocukluk gelişmesinde her şeyden önce önemlidir ki, temel motivlerin tatmini sayesinde (zarar motivleri) çocuk daha sonra daha az kendinde merkezleşmiş motivlerini (gelişme motivleri) benimsemek için serbest bırakılabilir. Bu sebeble yiyecek, bakım, emniyet ve sevgi yeterliliğine sahip olan bir çocuk, büyüdükçe, bu temel ihtiyaçlara ısrarla bağımlı olmaktan kurtulur. Emniyeti hissedecektir ki, böylece yaygın hedeflerin ötesine uzanabilir. Temel dürtü tatmini ve emniyeti hissedip yaşadıysa, hayatının daha sonraki döneminde bu dürtülerden doğan bir engellemeye, bütün şahsiyeti asla yeterli şekilde tatmin edilmemiş olan ihtiyaçlara daimi surette yerleştirilmiş bir kişiden, daha isteyerek tolerans gösterebilir. (Bazı hayvanların, hayat başlangıçlarındaki yiyecek tatmininden mahrum bırakılmaları halinde, daha güçlü bir istifçilik alışkanlığı geliştirecekleri bilinir.)

Maslow, bu teoride yaptığımız gibi, asli dürtülerin çocuklukta merkezi bir yer işgal ettiklerini kabul eder; başlangıçtan daha olgun motivasyona dönüşün yer alabileceği bir yolu da işaret eder. Teorisi, fonksiyonel bakımdan otonom olan motiv sistemlerini geliştirmek başarısızlığına uğrayan –bütün haytaı boyunca çocukluk komplekslerinin tesiriyle hareket edebilen –'nörotik' şahsı açıklamaya çekmekteydi. Fakat Freud'a benzemeyerek Maslow, normal insanlara gelişme yollarındaki bu bağımlılıktan kurtulmaları için izin verir.

Kendini Gerçekleştirme. Maslow'un adlandırdığı gibi, gelişim motivleri kendini gerçekleştirmeye götürür. Gerçekte, Goldstein bütün motivasyonun bu karakteri paylaştıklarında ısrarlıdır (motivasyon her ne çeşitten olursa olsun). Kendini gerçekleştirme aslında insanın tek motividir. Kavram spesifik değildir, fakat motivasyonun nihai ferdiyeti için hedef değerine sahiptir; her bir şahsiyet bütün diğerlerinden farklıdır, bütünlüğünü korumaya çabalar ve kendi kaderini kendi tarzında tamamlar. Kavram keza, her şeyi baskılar, dürtüler, çatışmalardan çok motivasyonda görme avantajına sahiptir. İma eder ki, bu kuvvetler şahsın tepki göstermesine sebeb olurken, çatışmadan uzak gelişme ve kendini gerçekleştirme için tamamıyle aksi tesir hasıl etmenin ötesinde geniş bir görevi vardır. Kavram kesinlikle geleceğe yöneliktir, halbuki aksi tesiri kabul eden teoriler geçmişe, olsa olsa hazır duruma işaret ederler.

Ego Psikolojisi. Şüphesiz Ortodoks Freudçu psikolojide temel hata, onun "egonun kendisinden hiçbir enerjisi yoktur" iddiasında yatar. Bugün bir çok belki de en çok izleyicisi, hatayı kabullenirler ve Freud'un ego teorisini bitirmeden ölmüş olduğunu söyleyerek özür dilerler. 7.Bl'de gördüğümüz gibi, tek enerji kaynağının id olduğunu reddeden bir neoFreudçu düşünce ekolü gelişmiştir. Uygun şekilde yetişkin alaka ve motivlerinin tamamen cinsel ve saldırgan içgüdülerin yüceltilmesi yoluyla veya olsa olsa cinsel ve saldırgan gayelere ket vurmaktan ortaya çıkan nötrleşmiş ve cinsi tarafı ortadan kaldırılmış bir enerji sayesinde beslenip kuvvet verildiği inkar edilir.

Ego (veya neoFreudçu) psikolojisi, şejsiyetin kendi kendine şuurlu bölgesinin tamamen id impulslarına ve çevresel baskılara bir köle olmadığı manasına gelen ego otonomisinden serbestçe bahseder. "Çatışmadan uzak ego fonksiyonları" şeklinde bazı şeyler vardır. Hayatımızı hiç olmazsa kısmen şuurlu alakalarımıza, planlarımıza ve niiiyetlllerimize göre yaşarız. Motivlerimiz hiç olmazsa nispeten dürtülerden, içgüdülerden ve çevre durumlarından doğan baskılardan otonomdur. Çatışmadan uzak ego fonksiyonlarının varlığını kabul etmek, işin başında geleneksel Freudçu psikolojiye dönmek demektir. Bu kabul, hayatımızın çoğunun sadece ilkel içgüdüsel kuvvetlere karşı çatışmalı bir savunma olarak değil, değerlerin ve maksatların olgun ve hakkında bilgi verilir şemaların temelinde yaşanması demektir. Gelişmenin bu safhasına ulaşan kişiye Fromm "üretken şahsiyet" adını verir.

Egonun içgüdüsel id kuvvetleri ve çevresinden nisbi bir otonomi geliştirebilmesi nasıl olur? Bu soruya cevap araştıran Harman, asli otonomi cihazını birinci postüla kabul eder. Bu cihaz, çevresiyle uygun olmak için kişiye yardım eden, hepsi de dirak, hafıza, hareket etme kapasitesinin fonksiyonunda gösterildiği gibi, insanın uyumlu güçlerinden başka bir şey değildir. Uymak demek, problemleri çözmek, engelleri aşmak, gayeleri araştırmak, ve genellikle kişinin beynini kullanması demektir. Bu motivasyonla diğer yazarların keşif ve yeterlilik adını verdiği motivler arasındaki ilişki sıkıdır. Diğer yazarlar meseleyi farklı şekillerde ortaya koydular. Çok önceleri Graham Wallas, insanın motivleri arasına bir 'düşünce' içgüdüsü'nün katılması gerektiğinde ısrar etmekteydi. Bartlett 'gayeden sonra gayret'te temel bir dinamizm görmüştü. Gestalt psikologları önemli bir dinamik temayül olarak "hudutlar" telakki etti; Festinger, öotive eden bir güç olarak 'kognitif ahenksizlik'ten bahseder. Cantril ve Frank gibi egzistansiyalistler, insanın gaye araştırmasını hayatındaki nihai –belki de belli olan nihai- bir motiv olarak bu niçin tecrübesini görürler.

Entelektüel fonksiyonlara, hayatın zihni tarafına dinamik kuvveti dayandırmak, önceden tartıştığımız muhtelif 'değişmeyen enerji' teorileri üzerinde büyük önemi olan bir ilerlemedir. Şu demektir ki, insan maksatları, dürtü veya içgüdülerinin sıkı bir listesiyle hudutlandırılmaz, fakat onlar farklı durumlarla değişirler, ve kişinin oluşum yolu ile yarışı korurlar.

Hartmann aynı şekilde başlangıçta mevcut olmayıp fakat türev olan bir tali otonomi cihazından bahseder. Ego çok defaiçgüdüsel dürtülere hizmet eder (Freud'un ileri sürdüğü gibi), gelişim yolunda vasıta olan faaliyetler ve alakalar kendi içgüdüsel kaynaklarından 'yabancılaşmış' olabilir. Vaktiyle egonun bir hizmet fonksiyonu, veya bir ego-savunma bir fonksiyon değişmesine uğrayabilir. İlk baba saplantısı sebebiyle politikacı olmak isteyen genç adam kendisi için politikayla ilgili hale gelebilir; kendi oluş tarzını başarma vasıtası olarak, kendi potansiyellerini gerçekleştirme tarzı olarak.

Bütün modern Freudçuların ego otonomisini kabul ettiklerini söylemek yanlış olacaktır. Bazıları onu birlikte inkar ederler; diğerleri nisbi otonomiden ihtiyatla bahseder. Ve onlar ego motivlerini kendi itibari değerleri içinde kabul edileceklerini inakr ederken haklıdırlar. Birçok motivasyon, tekrarlıyoruz, çocuksudur, kişinin kendisinden gizlidir. Önemli nokta, bu motivasyonun, özellikle normal, sağlıklı, olgun diye düşündüğümüz şahsiyetlerde fonksiyonel bakımdan özerk oluşudur.

Özet

Motivasyon şahsiyetin enerjisidir ve bu yüzden en merkezi problemimizdir. Psikologlar hangi iç şartların aksiyon ve düşünceye sebeb olduklarına dair değerlendirmelerinde mutabık değildir. Bazıları diyor ki, bütün hal ve gidiş değişmeyen içgüdü veya dürtülerle sağlanır. Bu teoriler insan davranışının reaktif yanına önem verirler. Şiddetli sınırlamalar bu tip teorilere mahsustur (psikanalitik veya S-R tipi) Çocukluktan olgunluğa motivlerdeki yolun istihaleye veya yetişkinlikte bulduğumuz motivlerin aşırı farklılığına izin vermede başarısızdır. Cari teoriler ilave bir prensibi tanıma meylindedir: yeterlilik, kendini gerçekleştirme, ve ego otonomisinin aynı derecede insan motivasyonunun temel özellikleri olduğunu ileri sürerler. Son bir motivasyon teorisi, bütün bu görüşlerin içinde yatan hakikati tanımak zorunda kalacaktır.

10. BÖLÜM

Motivlerin İstihalesi

YETERLİ BİR MOTİVASYON TEORİSİ İÇİN TALEPLER. FONKSİYONEL OTONOMİ. İKİ OTONOMİ SEVİYESİ. HANGİ OLUŞUMLAR FONKSİYONEL BAKIMDAN OTONOM DEĞİLDİR? FONKSİYONEL OTONOMİ NASIL MEYDANA GELİR? TRAVMATİK İSTİHALELER. ÖZET

Diğer canlı varlıklar gibi şahsiyet de gelişirken değişir. Ve motivler şahsiyetin dinamosu olduğundan, motivlerin de gelişme ve değişmelerini beklememiz gerekir. Çocuklukla yetişkinlik arasında meydana gelen geniş istihaleyi değerlendirmek kolay bir iş değildir. Oluşm tedrici, üstelik incedir. Bütün motivlerin aynı derecede değiştiğini söyleyemeyiz. Dürtüler bizimle kalır. Ve hatta karmaşık yetişkin motivlerinde geçmiş, ara sıra, bir dereceye kadar hala, halihazırda canlıdır. Fakat görevimiz, geçmişin ne kadarının canlı, alevli, sıcak ve ne kadarının külle örtülü olduğunu keşfetmektir.

Önceki bölüm, analiz için temel atmaktaydı. Ve okuyucu hatırlayacaktır ki, değişmeyen enerjileri kabul eden teorileri değişen enerjileri kabul eden teorilerden ayırmaktaydı.

Yeterli bir Motivasyon Teorisi için Talepler

İnsan motivlerine dair yeterli bir teorinin aşağıdaki talepleri karşılaması gerektiğini ileri sürüyoruz.

1. Teori motivlerin yaşa uygunluğunu tasdik edecektir. Bizi hareket ettiren her ne ise, şimdi hareket ettirmelidir. Böylelikle motivasyon teorisi organizmanın mevcut durumuna yönelik olmalıdır. Mevcut durumda dinamik bakımdan aktif olduğu, her nasılsa gösterilemedikçe, geçmiş önemli değildir.

   Mesela aşağıdaki vakayı ele alalım. George genç bir suçludur. Hırsızlık, silahlı soygun yapmış ve polislere saldırmıştır. Sebebin onun başlangıçtaki sefil ev hayatında yattığını görmek kolaydır. Sevdiği annesi o beş yaşındayken ölmüştür. Bu trajediden sonra sadece zalim ve ayyaş olan ve sıra ile George'u reddeden ve kötü muamele eden babasıyla yaşamıştır.

   Bu hikaye George'un bugünkü hareketlerini açıklar mı? Bir anlamda evet, çünkü George'un hayat yolunun anlaşılması için gerekli olan tarihi gerçekleri verir. Fakat aynı korkunç tarihi geçmişi olan diğer çocuklar bugün suçlu olmayabilir. Aslında, tanıdık bir Cizvit misyonerin buna çok benzeyen bir aile geçmişi vardır. Peki farklılık nedir? Cevabın, hala çatışmalarının aktif şekilde tesirinde kalmasında ve hala bugünkü durumda, babasına olan düşmanlığını yaşıyor (ve bu düşmanlık yer değiştiriyor) olmasında yattığı gözükür. Diğer taraftan misyoner, her nasılsa çatışmayı alt etmiş ve önceki düşmanca motivlerin yerini daha müşfik bir düzene sahip diğerleriyle değiştirmiştir. Bu yüzden mazinin, otomatik olarak yaşa uygun motiivlerin enerjisini

tayin ettiğini söyleyemeyiz. Dediğimiz gibi, mazinin motivleri halin motivleri olmadıkça, hiçbir şeyi açıklamaz.

Bu sebebten dolayı, 'tali dürtüler' doktrini, kaçınılmaz mantığa aykırılıklarla kuşatılır. Hatırlıyoruz,doktrin mevcut motivlere, enerjilerini geçmiş takviyeden çıkarmışlar gibi bakar. Balık tutmaktan hoşlanıyorsanız, babanızın bir zamanlar sizi balığa götürmesinden ve siz bir çocukken asli dürtülerinizden çoğunu babanızın tatmin etmesinden dolayı mı? Tarihi olarak bu hakikat olabilir. Fakat şimdi, bugün, balık tutma için bir isteğiniz var, ve bu isteğin enerjisi çocukluğun asli dürtülerinin 'enerjisi' değildir (babanızla daha sonraki balık tutmanızın birbiriyle irtibatlı olduğu).

Dinamik anlamda hiçbir 'tali motiv' yoktur. Bütün mevcut motivlerin önceki motivlerden hasıl olması sebebiyle, vakti (yle) nde taliye evet. Keza, şahsiyette tali önemliliği olan motivlerden bahsedebiliriz. Fakat bir motivin enerjileri veya dinamiklerinden bahsediyorsak, onların tamamen 'asli' oldukları neticesini çıkarmalıyız. Hiçbirimizin geçmişten gelen enerjisi yoktur, fakat daima ve sadece halde bulunan enerjiye sahiptirler.

2. Birçok tip motive izin veren çoğulcu bir teori olmalıdır. (Geçmiş olaylat çerçevesinde mevcut motivasyonu tarif eden) anakronizm hatasına ilaveten, bir çok motivasyon teorisinin bir başka kusuru, konuyu aşırı basitleştirmeleridir. Muhtelif yazarlar bütün motivlerin bir tipe indirgenebilir olduğu hususunda bizi temin etmektedirler: dürtülere veya haz-aramaya, veya gayrışuurluluğa veya güç aramaya, ya da kendini gerçekleştirmeye. Hepsinde de bir miktar hakikat bulunduğundan dolayı, bu formüllerden hiç biri yeterli olamaz. Kişinin yanağından bir sivrisineği kovalaması motivli bir harekettir, fakat böylece kişi hayatını sarı humma veya malaryaya karşı koruyor demektir; bir bardak su peşinde koşmak, yüzmede olimpiyat şampiyonluğu peşinde koşmaktan hiç de daha az motivasyonel değildir.

   Maslov'un faydalı ayırımını hatırlıyoruz. Zarar ve Gelişme motivlerinden bahseder. Birincisi dürtüleri ve asli psikolojik ihtiyaçları –susuzluk, açlık, uyku, emniyet, konfor, temel emniyet gibi- içine alır. İkincisi normal olarak gelişen yetişkinin hırslarını, alakalarını aşırı faaliyetlerini içerir. Yeterli bir teori her ikisini de içine almalıdır.

   Bazı motivler geçici, bazıları tekrar tekrar ortaya çıkan motivlerdir; bazıları anlık, diğerleri sürekli; bazıları gayrışuuri, diğerleri şuurlu; bazıları fırsatları kollayan, bazıları merkezi; bazıları gerilimi imdirgeyen, diğerleri gerilimi sürdüren. Motivler tip bakımından öyle farklıdırlar ki, ortak isim bulmak zordur. Hepsi hakkında diyebileceğimiz, kişinin motivlerinin (şuurlu veya şuursuz, refleksli veya düşünerek) yapmaya çabaladığı her şeyi içine aldığıdır.

   Bu çoğulculuk prensibini kabul edersek, hayvanlardaki motivlerin insanlardaki motivler için yeterli bir model olmayacağı hakikatıyla yüzyüze gelmeye hazır olmamız gerekir; ne de yetişkinlik motivlerinin her zaman çocuk motivlerinin devamı olacağı; ve sonunda, bir nörotik şahsiyette motivasyon ister istemez normal kişideki motivasyonu tarif etmeyeceği hakikatıyla. İnsan motivasyonunun karmaşık çilesini açmayı uman bir çok araştırıcı makine, hayvan, çocuk, veya patolojik üzrine basitleştirilmiş model için bağları azaltmaya çalıştılar. Hiç biri yeterli değildir.

3. Dinamik kuvveti planlama, niyet gibi zihni oluşumlara vermelidir. İnsan motivasyonu kör irade ile (Schopenhauer), hayatta kalma mücadelesi ile (Darwin), içgüdülerle (McDougall ve diğerleri), idin buhar kazanıyla eşitlendiğinde aşırı bir irrasyonalizmle hareket ediliyor demektir. Bu doktrinlerin güçlü etkisi altında 'akıl'ın rolü ihmal

edildi. Nihayet bir motivi icra etmek için bir araç olarak görüldü. Zihni fonksiyonlar sadece hizmetçilerdir. Fizyolojik terimlerle, merkez sinir sistemine otonom sinir sisteminin amili, mümessili olarak bakılır.

Tedrici olarak cari bir itiraz yükseldi. Kırk yıldan fazla bir zaman önce McDougall'in içgüdü teorisini tetkikten sonra Graham Wallas, listeye bir düşünce içgüdüsü ilave etmemizi teklif etti. Daha yakın zamanlarda Gestalt psikologları, dinamik gücü zihni operasyonlara atfetti. İdraklerimizi şekillendirir, hatıralarımızı değiştirir, problemlerimizi çözeriz, çünkü dürtüler, içgüdüler veya diğer harekete zorlayıcılarla hiçbir gerekli irtibatı olmayan beyin bölgesindeki dinamik 'kendi kendine dağıtım yapan' temayüller vardır.Bartlett bu çeşit kuvvetleri 'gayeden sonra gayret' başlığı altında toplar –bu kavram tecrübeci, kognitif nazariyeci, ve egzistansiyalist olmak üzere bir çok modern psikoloğun yazılarında geniş bir rol oynar.

Şüphesiz insanın, bir bütün olarak mevcut tecrübelerinin ve kendi mevcudiyetinin manasını bilmeyi hırsla araştırması vardır, fakat bu çeşit kognitif motivleri, geleneksel olarak gayret ifade eden veya duygusal olarak adlandırılanlardan kesin bir şekilde ayıramazdık. Daha tipik olarak buluruz ki, insanlar isitekleri ve planlarının ister istemez işbirliği içinde bir şeyler yapmaya çabalıyor.Amir ve hizmetçi şeklinde birbiriyle ilgili olma yerine istek ve akıl, "niyet" diyebileceğimiz münferit bir motiv içinde birleşir.

Niyet, motivin fazla ihmal edilmiş bir şeklidir, fakat şahsiyetin anlaşılmasında merkezi önemi olan motivlerden biridir. Bizi motiv ve düşünme zıtlığının üstesinden gelmekte ehliyetli kılar. Bütün motivler gibi niyet de, ferdin yapmağa çabaladığı şeye dayanır. Şüphesiz, dolaysız ve kısa vadeli niyetler vardır (bir bardak su alma, bir sineği kovma, herhangi bir dürtüyü tatmin etme), fakat terim şahsiyetteki uzun kapsamlı istidatları işaret ederken özel değere sahiptir. Varlığımıza bir mana vermek üzere ahlaki prensiplerle hayatımızı düzene koymaya niyet edebiliriz. Dini bir maksat, nihayette kudsi bir görünüşe ulaşma ümidiyle hayatımızı düzene koymaya götürür.

Niyet kavramı motivasyonun ayrı ayrı önemli özelliklerini tanımada ehliyetli kılar: (1) Şahsiyetteki zihni ve tessüri olumlar bütünleşme ile ilgili bir zorlayıcıda bir araya gelmiş olur. (2) Her çeşit motivasyon gibi niyet de, halihazırda vardır, fakat gelecekle ilgili güçlü bir yönelişe sahiptir. Bu kavramın kullanılması bize insan hayatı fiilen yaşanırken, bir çok teorinin yaptığı gibi, geçmişe geri dönerek değil, gelecekle ilgili olarak motivasyonun takip ettiği yolu çizmeye yardım eder. Bize şahsın ulaşmaya çabaladığı geleceği anlatır ve bu da hehangi bir fani için sorabileceğimiz en önemli sorudur. (3) Terimin gerilimi muhafaza eden bir çeşni vardır, ve bu yüzden bütün uzun vadeli motivlerin hakiki durumunu yansıtır. (4) Kişinin hayatındaki asli niyetleri teşhis ederken, perspektif bakımından yardımcı temayülleri tesbitte bir vasıtaya sahip oluruz.

Genç bir kolej öğrencisi bir cerrah olmak niyetindedir. Bu temel bir motivdir. Niyet kaçınılmaz surette muayyen kabiliyetleri keskinleştirmek, diğerlerini de ihmal etmek üzere seçicidir (Bu yüzden kişiyi sadece mevcut kabiliyetlerini inceleyerek bilemeyiz). Niyet oğlu için mesleki bir kariyeri planlamış olan velilerini oldukça hayal kırıklığına uğratabilir (Bu yüzden kişinin şahsiyetini onun başkaları üzerindeki tesirlerini gözlemleyerek anlayamayız). Niyet zıt motivlere de ket vurur. Kişi evlenmeyi isterse de, tıbbi niyeti bu hedefini tehir edebilir; futboldan hoşlanırken, çalışmalarına onu kurban eder (Bu yüzden kişiyi sadece dürtülerinin ve isteklerinin listesini çıkararak bilemeyiz).

Gerçi bir şahsın ne yapabileceğini, başkaları üzerindeki tesirlerinin neler olduğunu, ve impuls ve isteklerinin neler olabileceğini bilmek faydalıdır, fakat kişinin niyetinin ne olduğunu, ulaşmaya çabaladığı geleceğinin nasıl bir gelecek olduğunu da bilmedikçe, görünüş her zaman tamam değildir.

Psikanalizin keşifleriyle mutabık olarak kabul ediyoruz ki, bir fert her zaman kendi niyetlerinin neler olduğunu kesinlikle bilemeyebilir. Şuurlu olarak kendi gayretlerinin çizgisini yanlış yorumlayabilir. Bir nörotik daha sık olarak böyle yapar. Gayrışuuri olarak çocuğuna kızan ve ondan nefret eden bir anne, anlaşılır şekilde şuurlu vesveselerle dolu olabilir, ve sevgisini aşırı şekilde gösterir (reaksiyon teşkili). Annenin niyetleri, psikiyatrik yardım yoluyla aydınlığa ihtiyaç duyar. Fakat bir çok ölümlüde impuls ve planlama, istek ve niyet, ç.atışmalar ve uygunsuz niyetlerin kişinin şuurlu bildirimlerinde gereği gibi kusursuz yansıtıldığını görürüz.

Ne yazık ki, niyet kavramı cari psikolojide revaçta değildir. Sebeb, kavramın, insanın gelecek hakkındaki tasavvurunun mevcut hareketlerini işlettiği maksat, şuurlu planlamanın faydası ve bir 'çekişi' ifade etmesidir. 5.Bl.'de işaret edildiği gibi, en gözde 'fizikalistik' kavram, kişinin motivleri tarafından itildiği (niyetleri tarafından çekilmediği) ni söyleyecektir. Bir çok psikolog dürtülerin bizim burada niyet dediğimize tam dikkat ettiğini, karşıladığını söyleyecektir. Ama bu çeşit dürtüler hürdür. Zihni tutumlar, basiret, kortikal kontrol sebebi ile bütünlük ve istikamete izin cermezler. Yine fakat, bütün bu psikolojik fonksiyonlar tamamen motivasyona bağlıdır.

Hareketteki nokta, iki farklı psikolog tarafından şu şekilde izah edilir. "Bir şahsın şahsiyetini anlamak için sorabileceğiniz en önemli soru nedir?" Bir 'derinlik' psikoloğu olan birincisi, "Bu kişinin ne tip hayali olduğunu sorardım (böylece gayrı şuuri itilmeleri kaydedilecektir)". Uzun tecrübesi ile bir danışma psikoloğu olan diğeri, "Beş yıl sonra nerede olmak istediğini, ne yapıyor olmayı istediğini sorardım" (böylece uzun-vadeli niyetleri kaydedilecektir).

Niyet kavramını bir tarafa bırakmadanönce şu da söylenmeli: terim kabul edilmez gözüküyorsa (belki Brentano'ya hatta St.Thomas'ya kadar inmesi, veya 'mentalistik' bir çeşne sahip olması sebebiyle), mesela, önemin alaka kavramına verilmesiyle ikna edici şekilde korunabilir. Bir şahsın niyetleri, nihayet onun her karakteristik alakalarıdır. Diamond alakayı, 'istidadın sade egzersizi yoluyla olmaktan çok ve herhangi bir tali tatmin için bakmaksızın kültürel bakımdan inceliği olan bir faaliyetle meşgul olma istidadı' olarak tarif eder.

'Kültürel bakımdan inceliği olan' ibaresi, dikkati bir alakanın kamaşıklığıyla bir dürtünün nisbi basitliği arasındaki farklılığa çeker. Bir alaka asli dürtü unsuru içerebilir veya içermeyebilir, fakat fazlasını daima içine alır. Hatta bir ferdin yiyecek veya cinsiyetle ilgilendiğini söylerken, bunların dürtü olmadıklarını fakat alakayı tarif eden dürtülerin kazanılmış tatmin yolları olduğunu tanıyor, kabul ediyoruz. Ve karşı uçta alaka olarak mimariden, Birleşmiş Milletler'den, veya dinden bahsediyoruz. Bu vakalarda hiçbir şekilde taranabilen dürtü unsuru bulunmayabilir.

4. Teorii motivlerin somut yeganeliğine izin vermelidir. Somut ve soyut motiv arasındaki fark nedir? Sol sütunda fiili hayatları inceleyerek bulduğumuz şekliyle muayyen motivlerin listesini çıkarmakta, sağ sütunda onların çeşitli soyut teorilere nasıl yerleştirilebileceğini görmekteyiz.

Somut	Soyut
Mary’nin profesyonel bir hastabakıcı olmak için kuvvetli bir isteği var.	Gayesi ket vurulmuş bir cinsel arzuyu sembolleştiriyor (Freudçu).
Jim aşırı müzik düşkünüdür.	Onun alakası, başlangıçtaki asli dürtülerini tatmin eden annesinden geliştirdiği tali bir dürtüdür (S-R).
Williams en iyi derecede bir mekanikçi olmayı ümit ediyor.	Böylece ihtiyacı karşılamasını ifade ediyor (ihtiyaç teorisi).
Irene’in açık yerlerden korkusu var (agora fobi).	Uçma içgüdüsü, kök motivdir (İçgüdü teorisi)
Thomas kulübünün başkanı seçilmeyi ümit ediyor.	Hakimiyet arzusu kök motivdir.
Sam daima methedilmeyi araştıran bir kişi olarak gözüküyor.	Terbiye eksikliği var.
Patricia evinde misafir ağırlamaktan hoşlanır.	Yeterlilik arzusu köktür.

Bu misaller, soyut ve somut motivlere dair görüşler arasındaki farklılığı göstermek için yeterlidir. İkinci sütun daima nazari bir sisteme tamamlanır, ve iddia edildiği gibi, insanın temel ve ortak motivlerinin sınıflamasından türer. Ve kitle içindeki genel şahsiyetle ilgilidir. Somut vakalara sağlam bir şekilde dayanmaz. Ne dört arzu, ne onsekiz içgüdü, ne otuz ihtiyaç, ne de herhangi bir kombinasyon veya bunların türevi, ölümlülerin nihayetsiz çeşitliliğiyle ulaşılmaya çalışılan hedeflerin sonsuz çeşitliliğini değerlendirmede yeterli gözükmez.

Serilerdeki son misali alalım. Patricia’nın misafir ağırlamada ‘yeterliliği’ bildirmesi bir anlamda hakikattir. Fakat Patricia’yı hayatta hiçbir şekilde ilgilendirmeyen muhakkak ki, bir milyon çeşit yeterlilik vardır. Onun motivi oldukça somuttur. Soyut yeterlilik olmayan misafir ağırlama onun için hayatın tuz, ekmeğidir, ve herhangi soyut bir şema, bu noktayı tamamen gözden kaçırır, bu yüzden fiili olarak fonksiyonda bulunurken şahsiyetini aydınlatmaz. Alakalarına sadece ortak bir model üzerinde ses veren değişmeler olarak bakmak, bir şahsın karikatürünü çizmek demektir.

Gelişmiş motivlerin yeganeliğe verilen bu önem, şaşkınlığa sebeb olacaktır. Sorabilirsiniz, “Genelleme yapmadıkça, bir motiv ilmine daima nasıl sahip oluruz?”. Bu itiraza cevap şudur, genel motivasyon prensipleri (bu ve önceki bölümde üzerinde durulduğu gibi) bize yeganeliğin nasıl ortaya çıktığını anlamak için yardım edebilir. Genel bir motivasyon prensibinin, sadece herkes için ortak motivlerin üniform bir şemasına götürebileceğini farzetmek bir hatadır.

Fonksiyonel Otonomi

Artık tamamen şahsi motivlerin somut yeganeliğine izin veren ve yeterli bir motivasyon teorisi için bütün diğer kriterleri göz önünde bulunduran genel bir motivasyon kanununa geçiyoruz. Bu, katiyen insan motivlerinin gelişmesine uygun

tek geçerli prensip değildir; ne de bütün motivasyonu izah eder. Her nasılsa bir örnek, katı, soyut, geriye dönük teorilerin sınırlamalarından kaçıp kurtulmak ve bir çok yetişkin motivasyonunun emniyetle sahip olduğu spontane, değişen, ileriye dönük, somut karakterini tanımak için yapılan bir teşebbüstür.

Fonksiyonel otonomi yetişkin motivlerine, farklılaşmış ve kendi kendini destekleyen, yaşa uygun, fakat fonksiyonel bakımdan bağımsız sistemler olarak önceki sistemlerden hasıl olmuş anlayışıyla bakar. Bir çocuk velilerine olan bağımlılığından tam derece derece kurtulurken, kendi kendini tayin eder hale gelir ve velilerinden fazla yaşar. Bu böylece bir çok motivlerle olmaktadır. Geçiş tedrici olabilir, fakat bununla beraber şiddetlidir. Fert (veya motiv) olgunlaşırken geçmişle olan bağ koparılır. Bu bağ tarihidir, fonksiyonel değildir.

Böyle bir teori açıkça 'değişmeyen enerjilere' dair bütün kavramlara karşıdır. Yetişknlerin enerjilerine mahiyet bakımından çocuksu ve arkaik olarak bakmak üzere sapma gösterir. Motivasyon daima yaşa uygundur. Modern Atinalıların hayatı antik şehrin hayatı ile süreklilik gösterir, fakat hiç ibir manada şimdiki 'enerjisi' için geçmişe bağlı değildir. Bir ağacın hayatı tohumuyla süreklilik arzeder, fakat tohum hiçbir suretle tamamen büyümüş olan ağacı besleyip kuvvet vermez, ve ona mesnet olmaz. Daha önceki teklifler daha sonrakinin çeşni içersinde öncekiler terk edilir.

Birkaç basmakalıp misal verelim. Emekli bir denizcinin denize bir özlemi vardır, bir müzisyen mecburiyet karşısında ara vermeden sonra enstrümanına dönmeyi kuvvetle ister, bir cimri kullanışsız servetini yığmaya devam eder. Denizci hayatını kazanma mücadelesinde tesadüfen deniz aşkına tutulmuş olabilir. Deniz, geçmişte açlık dürtüsü için 'tali takviye' olmuştur. Fakat artık deniz emeklisi, belki de zengin bir bankerdir; orijinal motivi yok edilir, ve henüz denize olan açlığı ısrarlıdır ve hatta bu açlık şiddet bakımından artar. Müzisyen başlangıçta, enstrümanını kullanmasında eksik icraatı üzerine iftira kabilinden bir hareketle incitilmiş olabilir; fakat şimdi bu olayların emniyetle ötesindedir ve dünyada herhangi bir şeyden fazla enstrümanını sevdiğini anlar. Cimri belki de korkunç bir ihtiyaç içinde tasarruf alışkanlığını kazanmıştır, fakat cimrilik ısrarlı olur ve ihtiyaç karşılandıktan sonra bile yıllar içersinde daha kuvvetli hale gelir.

Zenaatkarlık iyi bir misaldir. İyi bir zenaatkar, geliri yüksek standartları karşılamaya kafi olmasa da, biçimli bir görevi yapmaya zorlandığını hisseder. Gerçekte, adi harçla bina ettiği bir günde işçilik standartları ekonomik dezavantajlarına göre olabilir. Öyle de olsa baştan savma bir iş yapamaz. Zenaatkarlık bir içgüdü değildir, fakat kişi üzerindeki etkisi öyle kesindir ki, onu yanlış kullanmak imkansızdır.

Ekonomik bakımdan uzunca bir süre emniyet içinde olan bir iş adamı, hastalık sağlık demeden, belki yoksulluğa uğrasa da planlarını muhafaza etme hatırı için kendini işe verir. Başlangıçta hedefe ulaşmada bir vasıta olan sıkı çalışma, bizzat bir hedef haline gelir.

Ne zarıret ne de mantık kişiyi aktif, enerjik bir şehir hayatına intibak ettikten sonra, tecrit edilmiş bir köy çiftliğinde mutluluğu bulmuş bir şahıs haline getirebilir. Şehirleşmeenin getirdiği alışkanlıklar onu, sağlığı daha basit bir hayatı gerektirse de çılgın bir varoluş haline zorlar.

Edebi hayat peşinde koşma, giyim kuşamda zevklerin gelişmesi, kozmetiklerin kullanılması, şehir parkında gezintiler, Miami'de bir kış geçirme cinsin alakalarına başlangıçta hizmet edebilir. Fakat bir hayat müddeti benimsenen, hatta hiçbir şekilde

erotik motive hizmeti olmasa da vasıta kabilinden faaliyetlerden her biri kendi kendine bir alaka haline gelebilir.

Bazı anneler gelecekteki ağır ve sıkıcı durumların düşüncesiyle korku içinde çocuklarına isteksiz tahammül ederler. Veli içgüdüsü tamamen eksiktir. Anne çocuğuna, tenkitçi komşularının ne diyeceği düşüncesiyle, veya kanun korkusuyla, ya da belki de çocuğun kendisine yaşlılığında emniyet sağlayacağı bulanık ümidiyle bakıyor olabilir. Bu motivlerin hemen hemen hepsi, anneyi içinde tedrici olarak, kendini verme yoluyla mesuliyeti, sıkıntıyı zevk haline gelinceye kadar tutar. Çocuğuna sevgisi gelişirken, daha önceki pratikle ilgili motivler kaybolur. Sonraki yıllarda bu orijinal motivlerden biri bile işlemeyebilir. Bu vakada olduğu gibi orijinal olmayıp kazanılmış bir motiv olduğu gösterildiğinde bile, annelik duygusunun sağlamlığı herkesçe bilinir.

Bir misal daha verelim. Birçok çocuk babalarını takip ederek mesleklerini seçer. Yine, bir çok genç hırslı bir ‘baba özdeşleşmesi’nden geçer. Diyelim ki, Joe ünlü bir politikacının oğludur. Gençken babasının yaptığı her şeyi taklit eder, hatta ‘nutuk atarken’ bile. Yıllar geçer ve baba ölür. Joe şimdi orta yaştadır. Ve derin bir şekilde politikaya gömülmüştür. Belki babasının yapmış olduğu mesleği seçer. Joe’yu bugün harekete getiren nedir? Onun önceki baba saplantısı mıdır? Makul surette evet. Joe için asla Ödip kompleksi /annesinin sevgisini kazanmak için babası gibi olmaya çabalama) rahatsız edici hale gelmemiştir. Joe’nun bugün siyasi faaliyeti bu nörotik çeşitten ise, onu muhtemelen zorlayıcı, katı, hatta uyumsuz bir tarz içinde davranıyor bulmamız gerekir. Fakat bu ihtimaller, politikaya olan alakasının ‘baba özdeşleşmesi’ndeki köklerini terk etmesi demektir. Tarihi süreklilik vardır ama herhangi bir fonksiyonel süreklilik yoktur. Politika şimdi onun hakim hırsıdır; hayat tarzıdır; Joe’nun şahsiyetinin geniş bir kısmıdır. Orijinal tohum bir tarafa atılmıştır.

Bütün misallerimizde ortak bir özellik vardır. Tasvir ettiğimiz yetişkin alakası başka bir şey gibi başladı. Bütün vakalarda daha sonra motivasyonel hale gelen faaliyet başlangıçta diğer bir maksat için vasıta kabilinden idi (yani, önceki bir motiv). Başlangıçta dıştan gelen (harici olan) ve vasıta kabilinden olan, sonradan içten gelen ve harekete getiren, sevkeden olur. Faaliyet başlangıçta bir dürtü veya basit bir ihtiyaca hizmet etmektedir; şimdi, kendisine, veya daha geniş bir anlamda, şahsın kendisi hakkındaki tasavvuruna (nefis ideali) hizmet eder. Çocukluk hiçbir şekilde kalınacak yer değildir; artık esas olan olgunluktur.

Fonksiyonel otonomi, kazanılmış bir motivasyon sistemine dayanır ve ondaki gerilimler kazanılmış sistemin getirdiği başlangıçtaki gerilimlerle aynı cinsten değildir.

Otonominin İki Seviyesi

Fonksiyonel otonomi misalleri sonsuz ve gayesiz bie şekilde çoğaltılabilirdi. Daha iyisi, mesele hakkında nasıl daha sistematik olunacağı. Problem üzerinde yıllarca düşündükten sonra, şimdi hadisenin iki seviye üzerinde yoklanabileceğine inanıyorum. (1) Kararlı fonksiyonel otonomi ve (2) asıl fonksiyonel otonomiden bahsetmekle yerinde hareket etmiş olacağız. Birinci seviye basit nörolojik prensiplerin neler olduklarıyla çok yakından ilgilidir. İkinci seviye, her nasılsa insan şahsiyetinin mahiyetiyle ilgili muayyen felsefi tavırlara samimiyetle bağlıdır –bu tavırların herhangi bir tarzda bilinen nörolojik gerçeği inkar etmeyip sinir sisteminin işleyiş tarzı hakkındaki mevcut bilginin ötesine ulaşırlar.

Kararlı fonksiyonel otonomi. Evvela muayyen hayvan tecrübelerinden bahsedelim. Ancak ağırlıklarının ne kadar olduğu bilinir. Bir taraftan insanda bulunan temel nöral ve emosyonel esaslara maliktir. Diğer taraftan, daha yüksek kortikal merkezler öyle zayıf bir şekilde gelişmiştir ki, sembolleştirme, geciktirme, ve kendi kendine referans kapasiteleri ziyadesiyle veya tamamen eksiktir.

1. Hayvan delilleri. Bir tecrübeci bir fareyi düzenli aralıklarla besler. Fae tam beslenme öncesinde en fazla hareketlidir. Bir müddet sonra tecrübeci fareyi aç bırakır. Fakat fare artık her zaman açsa da, önceki maksimum faaliyet ritminde (alışılmış beslenme zamanının tam öncesi) ısrar eder.

   Kumsalda toprağı kazma alışkanlıkları olan ve med ve cezir hareketlerine bağlı olarak tekrar ortaya çıkan bir molluska, kumsaldan laboratuara götürüldüğünde, med ve cezir olmadan aynı harekete devam edecektir.

   Açlık sebebiyle bir labirenti öğrenmiş olan bir fare doyduğu ve kan dengesi sağlandığında bile, labirenti doğru bir şekilde kat edecektir –yiyecek için değil, fakat açıkça eğlence diye.

   Bir araştırıcı bir farenin kulaklarına temizlik hareketlerine sebeb olan kolodyum tatbik etti. Tecrübenin başlamasından bir ay sonra mikroskopla incelendiğinde farenin kulaklarında tahrike sebeb olacak hiçbir kolodyum izi bulunmazken bile, temizlik hareketlerinin sayısı hala çok yüksekti.

   Bu ve bu gibi bir çok tecrübe kararlılıkla neyi kastettiğimizi gösterir. Bir motivin hiç olmazsa bir müddet için kendini ‘beslemeye’ devam etmesiyle, bir mekanizma harekete başlar. Burada fonksiyonel otonomiye dair en asli misale sahibiz.

   Şimdiye kadar bu tip kararlı fonksiyonel otoomi için temelde bulunacak nörolojik bir esası adlandırmak mümkün olmamıştır. Aşağıda listesi çıkarılanlarda olduğu gibi, tamamı tamamına açıklanan fenomen, hiçbir şekilde uyarı-kontroluna dışarıda bırakıcı şekilde ayar edilmiş olmayan ve kendi kendini destekleyen devrelerin veya alt yapıların varlığını işaret eder. Nörologlar fenomeni tanırlar ve burada işin içine katılan sinir mekanizmalarına dair spekülasyonda bulunurlar.

2. İtiyatlar. Hiç kimse tütün, alkol, veya uyuşturucu alışkanlığının kazanılmış bir zevk olduğunu inkar etmeyecektir ve bu alışkanlık çok şiddetli olabilir. Tedavi altındaki bir alkolik şunları yazar:

   Bu uyuşturucu alışkanlık nöbetleri, üç haftada bir birkaç gün süren düzenli aralarla olur. Zayıf, yavan, tatsız şeyler değildir. Likörle hafifletilmezse, fiziki ve zihni hastalık krizlerine dönüşür. Ağzımda salya akar, mideme ve barsaklarıma kramp girmiş gibi olur, ve ben zayıf, sinirli, bir korku içinde safravi, ters, aksi, tiksinti içinde olurum.

   Denilir ki, (suni olarak ilaçla başlatılan) bu çeşit fiziki açlık hoş bir misal değildir. Gerçi alışkanlıklar üzerine yapılan son çalışmalar, meselenin içindeki dinamizmin oldukça psikolojik olduğuna işaret eder. Bu yüzden, uyuşturucu enjekte edilen maymunlar ve hastalar alışkanlık kazanmış hale gelirler ve ‘geri çekilme’den oldukça katlanır, ıstırap duyarlar; fakat tedavi olduktan sonra tekrar bu ilaçları kullanmak için hiçbir istek göstermezler. Diğer taraftan gerçek müptelalar, tedaviden sonra bile, bütün geri çekilme semptomları ortadan kalktıktan sonra, hala olayların büyük bir çoğunluğunda, alışkanlıklarına geri dönerler. Fizyolojik açlık sebebiyle olmaz, fakat şahsiyetin bir alt sisteminin, narkotikleri alarak hayatın engellemelerine karşı koyma

şeklinde teşkil edilmesi sebebiyledir. Böylece, ‘kanca atılmış’ şahıs, kazanılmış ve otonom bir motivasyonel yapıyı geliştirmiş olan kişidir.

3. Devri Mekanizmalar. Bir çocuk tarafından yapılan hemen hemen sonsuz hareketler tekrarını herkes gözlemiştir. İyi tabiatlı veli bir bebek tarafından mütemadiyen fırlatılan kaşığı alır. Veli oyundan çocuk bırakmadan çok önce usanır. Çocuğun mırıltıları, ilk el hareketleri ve oyun, aynı kendi kendini idameyi gösterir. Her bir faaliyet duyum kanallarına başa tepki şeklinde gözükür, böylece yapısında bir ‘devri refleks’i muhafaza eder. Herrkesçe teslim olunduğu vechile, bu örnek sadece geçici bir fonksiyonel otonomiyi açıklar. Her nasılsa her hareketi bir dürtü motive dayandırma ihtiyacı duymaksızın faaliyet modellerini muhafazada nöral bir mekanizma olduğunu göstererirken , bu önemli bir misal teşkil eder.

4. Görev Kararlılığı. Bir çok tecrübe göstermiştir ki, tamamlanmamış görevler görev tamamlanıncaya kadar kişiyi iş başında tutan ve ne kadar süreceği belli olmayan gerilimlere sebeb olurlar. Hatta önemsiz bir görev, önemli bir zaman için rahatsız edici hale gelebilir. Bir denekten bir saat düşünmesini ve sonra c harfi ile başlayan bütün kelimeleri yazmasını isteyin. Tecrübe odasını terk ederken, hatta uykusu esnasında, ve belki ertesi gün bu yaptığı işteki ısrarı devam edecek, ve böyle yapmayı istemeden c ile başlayan bir çok kelimeler hatırlayacaktır. Artık burada fonksiyonel otonomi kısa sürelidir. Fakat mesele şudur, hiçbir kendi kendini teyit, rekabet, veya herhangi bir başka temel ihtiyaçla ilgili hipotez, bütün kuvvetiyle geçici olarak kendi kendini idame eden bu dinamik sistemi açıklamak üzere talep edilmez.

   Gestalt psikologları, bir görevin tamamlanmasına kadar ısrarlı olan ‘sonuçlandırıcı eğilim’den bahsederler. Bilinir ki, tamamlanmamış görevlere dair hafızai tamamlanmış (gestaltdrang) görevlere dair olandan daha kuvvetlidir. Herhangi bir bitmemiş tayin edilen şey üzerine çalışmaya devam etmek için baskı vardır.

   Woodworth orijinal olarak ‘dürtü haline gelen alışkanlıklar’dan bahsetmekteydi. Bu ifade sadece kısmen kabul edilebilir. Bir defa öğrenildiğinde bir çok alışkanlıkların sadece vasıta kabilinden hünerler haline geldiği gözükür. Sadece aktif motivlerin hizmetinde olmak üzere daktilomuzu, otomobilimizi, veya dilimizi kullanırız. Gerçi kendi kazancı peşinde olan biçimlenmiş alışkanlıklarımız oldukça dinamiktir. Tam konuşmayı veya yürümeyi öğrenen çocuk, bu hünerleri tamamlamak için onları önüne katıp sürer gözükür. Adolesans paten yaparken, dans ederken veya araç kullanırken hünerini tamamlayıncaya kadar daima yanında bulunulur, taciz edilir. Şüphesiz bazı marifetler asla gerçek olarak tamamlanmaz. Konser piyanisti uygulama saatleri için hergün tahrik edildiğini hisseder. Meseleyi şu şekilde sonuçlandırabiliriz: görev kararlılığı ne mükemmel bir kabiliyettir ne de harekete getiren gücü olan otomatik alışkanlıktır, fakat mükemmel kabiliyet ve oluş halindeki alışkanlıktan çok fazla bir şeydir.

5. Serbestlik ve rutin. John Dewey yazmaktaydı:

   Kendi devamı için ısrar etmek rutinin özüdür. Onun ihlali bir doğrunun, hakkın ihlalidir. Ondan sapma haddi aşmadır, suçtur. Özellikle çocuklukta gördüğümüz gibi, tekrarlılığın zorlayıcı bir niteliği vardır. Bir genç özellikle bir çocuğa bir hikaye anlatırsanız, onun tekrarlanışında farklılaştırmanıza izin vermeyecektir. Tanınmış oyuncaklar, yiyecekler, aile adetleri tercih edilir. Belki bir yaz kampı için olduğu gibi evden kısa ayrılmalar, çok defa şiddetli ev hasrerti getirir. Çocukluk ahlakı, Piaget’nin işaret ettiği gibi, ziyadesiyle adet, itaat ve rutin ahlakından ibarettir.

Okuyucu itiraz edebilir ki, tanıdık bir çevre sadece dürtülerimizin karşılanacağı şartlı bir teminattır. Bu yüzden adet kabilinden yatağımız, insanı canlandıran uyku ile irtibatlıdır; ondan hoşlanırız çünkü dinlenmenin 'tali takviyesi'dir. Fakat bu izah tatmin edici değildir. Alıştığımız bir yataktan gelen rahatlık, her uykulu halin verdiği haz değildir, fakat basit tabii bir hususiyetten gelen rahatlıktır. Bir çocuk yenisinden aldığı tamini her zamanki aynı yiyecekten az olarak almaz, fakat daima aynı olanı ister. Ve bir hikayenin kesinlikle tam olan tekrarı hangi dürtüyü tamin eder?

Rutin dinamizmi, hiçbir dürtünün halihazırda bulunmadığı bir noktada bulunabilir – karşı gidildiğinde bile. Bazen, mesele olur ki, yeni bir şehre gider ve orada istikamet dugumuzu kaybederiz. Doğunun kuzey, veya kuzeyin güney olduğunu düşünürüz. Bu 'etrafı dönmüş' olma durumu rahatsızlık vericidir ve şüphesiz hiçbir dürtüyü tatmin etmez; fakat ısrarlıdır. Bir referans çatısı süratle kurulur ki, bu bizim için rutin hale gelir, ve onu düzeltmek hemen hemen imkansızlaşır. Bunu istemeyiz, fakat ondan da kurtulamayız.

Bir seri tecrübede Maslow göstermiştir ki, insanlar önceden karşılaşmış oldukları sanat eserleri ve hatta yabancı isimlerle ilgili tercihlerini süratle geliştirirler. Önceden bir iki defa işitmiş oldukları bir Rus ismini tamamen yeni bir Rus isminden kulağa daha hoş gelen bir isim olarak düşünür ve hoşlanırlar.

Farzedin ki, sabah ve öğleden sonra devam eden bir konferansı takip ediyorsunuz. Sabahleyin zihni meşgul eden, öğleden sonra ise yardım eden bir role sahip oturulan herhangi bir yer bulmaz mısınız? Ve eğer konferans günlerce sürerse, bu yer alışkanlığı kesinleşir. Bu rutin hale gelme, aynılık arzusunun (tanıdıklık, bildiklik) kendisi bir dürtü haline gelmedikçe, hiçbir dürtüyü tatmin etmez.

Gardner Murphy, kısmen, fakat sadece kısmen, fonksiyonel otonomiyi aşan bir kavram getirdi. Bunu kanalize etme diye adlandırdı. Bu yazar işaret etmekteydi ki, teklifsizlik (serbestlik) çakişi çok kez dürtülerin tatminiyle sıkı sıkıya bağlıdır.

Dürtülerimizin bildik bir tarzda tatmin edilmesini isteriz. Çoğumuz günde üç öğün yemek yeriz, iki veya beş değil. Bu yemek zamanı ritmi, açlık dürtüsünden bağımsız değildir, fakat onu sınırlar ve ona kazanılmış bir tercih empoze eder. Bazı insanlar bir yastıkları, iki yastıkları, veya bazen hiçbir suretle yastıkları olmadıkça iyi uyuyamazlar. Herkes oksijene ihtiyaç duyar, fakat bazıları taze havanın müptelasıdır ve yatak odalarını iyice havalandırmaktan hoşlanır; bazıları sadece filtreden geçirmek suretiyle havalandırmayı tercih ederler. Yemek yeme, içme, bertaraf etme ve cinsi faaliyet için seçtiğimiz zamanlar, yerler ve mevsimler oldukça kişiseldir ve bütün motivasyonel model içinde derinden önemli unsurlardır.

Fakat tam manasıyla konuşmak gerekirse, bu çeşit kazanılmış bağlılıklar, temel bir dürtü motivinin daima halihazırda bulunması sebebiyle, fonksiyonel bakımdan otonom değildirler. Aynı şekilde bazen bu dürtüler, oldukça ferdi olan kazanılmış tarzlar gerçekleşmedikçe, hiçbir suretle işleyemez. Ve böylece şu sonuca ulaşırız, sathi bir benzeyiş olduğunda, kanalize etme kavramı esasen 'değişmeyen enerjiler'e ait teoriler arasında yer alır ve fonksiyonel otonomi değildir.

Asıl, özel fonksiyonel Otonomi. Şu ana kadar dikkatimizi, daha önceki dinamizmlerin daha sonraki dinamizmlere bir dönüşmesini bildiren nispeten 'düşük dereceli' proseslere verdik. Sonraki öncekinden çıkar, gerçi hiçbir şekilde önceki dinamizmlere bağlı değildir. Bütün misallerimizde kabul ettik ki, bir çeşit başa tepki mekanizması aynı seviyedeki yaşa uygun sistemleri desteklemek için, bu sistemler iç değişmeyi geçirirken bile, yardım etmek üzere iş başındadır.

Fakat bu noktada kalırsak, bütün yetişkin motivlerini değerlendirmede başarılı olamayız. Herhangi bir şeyden dolayı, böyle yapmış olsaydık, son haliyle şahsiyet, birbiriyle ilgisiz, kendi kendini dinlendiren nöbetçilerle, bekçilerle tamamlanan bir mücevherat tamirci dükkanı gibi olacaktı. Gerçi şahsiyet bir çok bu çeşit kendi kendini koruyan sistemler içerir, fakat onun asli enerjileri, şahsiyette ayrı, kararlı sistemlerin yapabileceğinden fazla üniteyi sağlayan büyük motivasyon sistemleridir. Bu yüzden değerlendirmemiz, şahsiyetin asıl fonksiyonları için, fonksiyonel otonomi kavramıyla karşılaşıncaya kadar tamam olmayabilir (sh.126-128). Şimdi bu fonksiyonel otonomi seviyesinden birkaç misal alalım.

1. Kabiliyet çok defa alakaya dönüşür. Kabul edilmiş bir hakikattır ki, ekseriyetle insanlar iyi yapabildikleri şeyi yapmaktan hoşlanırlar (kabiliyetlerle alakalar arasındaki korelasyon yüksektir). Bir hüneri öğrenmedeki orijinal sebeb hiçbir şekilde alaka olmayabilir. Mesela, başlangışta istenildiği için veya velilerini hoşnut etmesi veya münasip bir saatte ortaya çıkması sebebiyle okulda bir çalışma sahasını yüklenmiş olan bir öğrenci, konuya kendini tamamen belki de hayatı uğruna vermiş bularak sonuçlandırabilir. Orijinal motivler tamamen kaybolabilir. Bir hedef için vasıta olan, kendi kendine bir hedef haline gelir.

   Hakikattır ki, mükafatlar çok defa kabiliyetlerini denemesinden dolayı kabiliyetli bir şahsa verilir. Fakat bu kişi onları sadece bir mükafat kazanmak için dener mi? İhtimal dışı gözükür. Bu çeşit hiçbir motivasyon, dürtüyü dehanın gerisinde hesaba katmaz. Dahi için yaratıcı ihtirasın kendisi motivdir. Eserinde kendisini vakfetmesinin kökü olarak, Pastör için mükafatı sağlık, yiyecek, uyku, veya aile alakasını düşünmek ne kadar boş olur. Uzun zaman dönemleri için, kendisini araştırmanın akkor sıcağında kaybeden Pastör, bunların hepsine biganeydi. Ve aynı ihtiras, hayatlarında eserlerinden dolayı az mükafat gören veya hiç almayan dehaların tarihinde de görülür: Galileo, Mendel, Schubert, Van Gogh, ve diğer bir çoğu.

   Şunu not etmek önemlidir, temel hayat alakaları açıkça nadiren çocuklukta teşkil edilir veya hatta ima edilir (müzik harikaları bir istisnadır).

   10. ve 12. Sınıflardaki çocuklara dair bir inceleme, üç yıllık peryod üzerinde alakaların gücünü, sadece .57 korelasyonla göstermekteydi. Halbuki aynı test, okuldan mezuniyeti takiben 22 yıllık bir dönem içinde daha yüksek bir derecede alakaların kararlılığını gösterdi; .75.

   Açıkça gençlik alakaları yetişkin alakalarından daha az kararlıdır. Ayrıca bir çok çocuğun, hatta 13-19 yaş arasındakilerin alakaları, diğer çocuklarınkine çok fazla benzemektedir. Halbuki yetişkinlerin hakim hırsları oldukça farklıdır. Birinin ticaret ve golfle zihni meşguldür; diğerinin din ve sanatla. Yaşlılar evindeki yaşlı bir kadın, hayatını, ancak "bazı insanların beni nezaketle hatırlayabileceleri" ümidiyle mil üzerine yerleştirilir.

   Bu özel motivleri alaka, duygu, değer veya başka herhangi bir şey olarak adlandırıp adlandıramayacağımız henüz mesele değildir. Nasıl adlandırırsak adlandıralım, onlar kazanılmış seçkin motivlerdir. İşin içindeki gerilimler aynı çeşitten olmadıklarından, tarifimiz vechile, fonksiyonel bakımdan otonomdurlar.

2. Kazanılmış alaka ve değerler seçici güce sahiptir. Takibeden bölümde göstereceğiz ki, kişinin algıladıkları, hatırladıkları ve düşündükleri büyük oranda kendi özel formasyonları tarafından tayin edilir. Bir alaka gelişirken, uygun hal ve tavra yolgösteren devamlı bir gerilim durumu meydana getirir, ve yine bu alakayla ilgili olan seçici ve yönlendirici sessiz bir müessir gibi hareket eder. Böylece kuvvetli bir

estetik alakası olan kişiler, bu alakayla ilgili kelimelere, eksikliğini duydukları alakalara dair kelimelere olduğundan daha süratli tepkide bulunurlar. Bir gazeteyi inceden inceye okuyan, sanata dair olan itemlere estetik tarafı olmayan insanlarınkinden daha çok dikkat edecektir. Aynı seçici temayül test edilmiş olan bütün alaka şekillerinde görülür.

3. Kendisi hakkındaki tasavvur ve hayat tarzı faktörleri organize ediyor. Alakaları münferit ve ayrı asıl Saikler olarak düşünmek hata olacaktır. Onlar birlikte, keza fonksiyonel bakımdan otonom olan karmaşık bir kendi hakkında tasavvur veya hayat tarzı teşkil ederler. Giderek hayat yolunda gelişir ve gün be gün kişinin hayatla bütün veya hiç olmazsa bir çok işlerine yol gösterir ve onları birleştirir.

   Burada şahsiyetteki organizasyonun en yüksek seviyelerinden bahsediyorum. Bir çok şahsiyet teorisi (özellikle "değişmeyen enerjiler"i kabul edenler) daha yüksek seviyedeki formasyonların motivasyonel gücüne yukarıdan bakar ve önem vermezler. Burada aldığım tavır, her ne kadar daha düşük seviyede kendi kendini koruyan (kararlı) sistemler varsa da, fonksiyonel otonominin daha önemli misalinin bir olgun hayat sisteminin "total duruş, hal ve gisişini" tayin eden karmaşık özel organizasyonda bulunduğunu kabuldür.

   Bu hakim dinamizmin göze çarpan bir unsuru, kişinin kendi hayatı için yüklendiği sorumluluk duygusudur. Kişinin hayattaki rolü ve görevlerini kendisinin tayin ettiği tarz, onun günlük gidişatının çoğunu tayin eder (McDougall bu organizasyon seviyesine "kendi kendine itibar eden, dikkat eden duygu" der; başkaları bunu, "nefis ideali" diye adlandırır).

Hangi Oluşumlar Fonksiyonel Bakımdan Otonom Değildir?

Umumiyetle şahsiyet yapısının içgüdüsel tarafını tartışıyorduk. İnsanın şahsiyeti tamamen doğuştan gelen dürtüler tarafından hükmedilmez; ne de normal olarak olgunlaşmamış, gençliğe mahsus komplekslerin başlangıçtaki formasyonlarıyla hükmedilir. Freud ve Adler'e benzemeyerek, şahsiyetin rehberliğinin ekseriyetle üç veya beş yaşında kurulduğu düşüncesine katılmıyorum.

Gerçi bütün motivlerin fonksiyonel bakımdan otonom olduğu söylenemez. Mesela şunlar.

1. Dürtüler. Doğumdan ölüme kadar insanoğlu biyolojik dürtülere konu teşkil eder. Yemeli, soluk almalı, zararlı maddeleri çıkarmalıdır ve bedeni hayatın hassas dengesini korumak için sayısız homeostatik uyumlar yapmalıdır. Yukarıda emniyetle işaret edilmiştir ki, bir çok dürtüler kanalize olmuş ifade şekilleri geliştirir ve tercih edilen bir tarzda tatmini araştırır. Fakat kanalize etme, hakiki fonksiyonel otonomi değildir. Bizim için ilk genelleme şu olacaktır. Diyelim ki, bir motiv esasen dürtü-gerilimleri için iz bırakabilir ise, bu fonksiyonel otonomiye misal değildir.

2. Refleks Hareket. Göz kırpmak, diz sıçraması, hazma ait oluşumlar –gerçi fonksiyonda bulunma kişiselliğini de bildirirler- fonksiyonel bakımdan otonom olarak düşünülmezler. Bunlar otomatik tepkilerdir, sadece ince değişikliğe kabiliyetli, spesifik uyarılmaya ayarlıdır, ve şüphesiz hiçbir şekilde motivasyonel olarak tasnif edilmezler.

3. Mukabil Donanım. Bazı kapasite ve formasyonlara hayat yolunda nispeten sabit ve değişmeyen şeklinde bakılır. Esasen fizik, zeka, mizacın ham materyallerine dayanırız (Bl.4). Burada bedeni güç ve sağlığa dair ferdi

sınırları katabiliriz. Aynı sıra içinde gelişmenin muayyen mukabil kanunları vardır (yaşla kapasitelerin olgunluğu, pübertenin zuhuru, vb. gibi). Gerçi bunlardan hiçbiri doğrudan doğruya 'motivlerin' karşılıkları değildir, fakat motivlerin istihalesinde onların sınır koyan tesirlerini akılda tutmak yerinde olur.

4. Alışkanlıklar. Gerçi 'kendi kazancı peşinde olan alışkanlıklar'ın kararlı fonksiyonel otonomi kavramımızı incelikle tamamladığı tartışıldı, yine de umumiyetle alışkanlıkların fonksiyonel bakımdan otonom olan motivasyona misal olduklarını benimsemek akıllıca olmaz. Gerçekten bir çok alışkanlıklar hiçbir şekilde motivasyonel değildir. Onlar motivlerin hizmetinde rol almak üzere getirilmiş vasıta kabilinden sistemlerdir.

5. Asli Takviye. Asli takviyeyi gerektiren hal ve gidişin bütün modelleri fonksiyonel otonomi kavramının dışına çıkar.

   Küçük bir komşu çocuğu kapımıza gelir ve bisküvi alır. Tekrar tekrar döner. Yeni bir motiv (fonksiyonel bakımdan otonom) kazanmış mıdır? Cevap vermek için bisküviyi kaldırmak zorunda olacağız. Çocuk gelmeyi keserse, bu gösterir ki, motivasyonu tamamen onun tatlıya olan sevgisine bağlıdır. Bizde bulunan yeni bir alaka teşkil etmemiştir.

   Bir işçi standartlarını korumak için övülmeye bağımlı olursa, işçiliğin onun için kazanılmış bir motiv olduğunu söyleyemeyiz. Aynı şekilde, bir miras alırsa ve çalışmayı bırakırsa, emniyetle diyebiliriz ki, mesleği onun için sadece esaslı olmayan bir alışkanlıktır (hayatını kazanmak ihtiyacını karşılayan) ve fonksiyonel bakımdan otonom dahili bir motiv değildir.

   Ümit ediyoruz ki, takviye konusundaki durumum, artık açıklığa kavuşmuştur. Yukardaki misallerde olduğu üzere, orijinal dürtüyü tatmin etmediği müddetçe, her ne zaman bir davranış şekli ortadan kalksa, hiçbir şekilde motivlerin istihalesinden söz edemeyiz. Fonksiyonel otonomi işin içine katılmaz. Tali takviyede olduğu gibi, 5. Ve 9. Bl'lerde gösterildi ki, motivlerin istihalesi ile ilgili bu izah oldukça muğlaktır, ve olgun alakalarının gelişmesine dair tatminkar bir teoriyi sağlamakta 'değişmeyen enerjilere' fazlasıyla bağlıdır.

6. İnfantilizm ve Sapplantılar. Her ne zaman bir şahıs bir çocuk ya da genç çatışması içinde hareket etse, fonksiyonel otonomiden bahsedemeyiz. Bu kişi ilk yıllardan gelen ve esasen değişmemiş olan bir şiddetli saiki takip ediyor.

   Oniki yaşındaki bir kızın bir dakikada defalarca dudaklarını şapırdatarak görünüşünü fazlaca bozan bir alışkanlığı vardı. Analiz sonuç olarak gösterdi ki, sekiz yıl önce annesi ona, havayı içine çektiğinde bu havanın "iyi", fakat dışa verdiğinde bu havanın ise "kötü" olduğunu anlatmıştı. Ahlaki mahiyeti olan bu terimler, dört yaşında ona sıkıntı vermekteydi. Çünkü bu kelimelerden kendisinin havayı kötü yaparken yaramaz, münasebetsiz olmuş olduğunu anladı. Derin bir şekilde zihni karışan çocuk, hiçbir şekilde soluk almamaya çalıştı. Bu kahramanca gayrette başarısızlığa uğrayan kızcağız, dışarıya verdiği havayı 'tekrar iyi yapmak' için öpme alışkanlığını keşfetti. Alışkanlık ısrarlı oldu, fakat bu iş öyle rahatsız ediciydi ki, olayın anısını bastırdı (unuttu), fakat tik hala ısrarlıydı. Gömülü çatışmayı şuur alanına getirmek ve tiki tedavi etmek bir psikanalizi gerektirmişti.

Bu vakada oniki yaşındaki çocuğun durumu, dört yaşında iken çözülmemiş bir çatışmanın realitedeki tesirinden ileri geliyor.

Dirayetli okuyucu sorabilir. “Burada kararlı bir fonksiyonel otonomiye sahip değil miyiz? Küçük kız dağını, kendi kendini koruyan bir motivasyonel sistemden ıstırap çeker gözüküyor.” Gözlem iyidir, mükemmeldir. El yıkama, yüze ait tikler, tırnak kemirme, kaşınma, parmak emme şüphesiz kendi kendini besleyen sistemler gibi hareket eder. Ancak zorlu hareket aynı zorlu hareketin tekrarından yola çıkar gözükmeden tamamlanır. Zorlu nevrozlar teorisinde kararlı fonksiyonel otonomi kavramına bir yer bırakmakla iyi ederiz.

Aynı zamanda önemli bir farklılık vardır. Not ediyoruz ki, küçük kız sekiz yıllık çatışması kaldırıldığında tedavi oldu. Ayrıca nörotik davranışı esasen kendi kendini destekleyen davranış değildi.

7. Bazı Nevrozlar. Misalimizde görüldüğü üzere, nörotik davranış problemi, fonksiyonel otonomi açısından karmaşıktır. Esasen nörotik bir şahsın mevcut davranışları evvela geçmiş telakkilerle yüklü olması sebebiyle, nörotik modellerin fonksiyonel bakımdan otonom olmadıklarını benimsememiz gerekir. Hayatın başlangıçlarından gelen bir yankı, kişinin gidişini başlatır. Nörotik, hal veya geleceği yeterli şekilde mihraka getirmekte ehliyetsiz gözükür. Freud bir nevrozun köklerinin çok kez hayatın ilk yıllarında yettığını öğretmekteydi.

   Fakat şimdi görünüşün bir başka yanı ortadadır. Herhangi bir nevroz zor şartlar altında hayatı idme ettirmek üzere hazırlanmış manevraların karmaşık bir kilit sistemidir. Kazanılmış bir hayatta kalma tarzıdır ve ona daha önceki zamanlara ait tamamlanmamış ihtiyaçlar için referans olmaksızın bakılabilir. Nörotik bir hayat tarzı için katı bir şekilde temel olması mümkün gözükür ve geçmişin çatışmaları, hiçbir şekilde sığınılacak yer olamaz. Özellikle bir “karakter nevrozu” diye adlandırılan, realiteye kötü bir şekilde uymuş bir kendisi hakkındaki tasavvuru yansıtır. Fakat bununla beraber ısrarlı ve daimi surette lisanda üsluba aittir (stilistik). Bu sebeble fonksiyonel bakımdan otonom değil midir?

   Hiç olmazsa karar vermede bize yardım edecek nazari bir ayırım vardır. Psikanalizde hasta geçmişten kurtulur (on iki yaşındaki kızımızın yaptığı gibi), ve bastırılan olayların keder veren bir şey olduğunu öğrenirse, ve bir geri planda bulunan bu iz tedavide tesirli olursa (çünkü hasta görür ki, keder unsurunun cari motivasyonel sistemde hiçbir yeri yoktur), o vakit nevrozun fonksiyonel bakımdan otonom olmadığı ortaya çıkar. Diğer taraftan, eğer bir ‘karakter nevrozu’ bu kadar katı şekilde yapılanırsa ki, bu artık hayat modeline karşılık olur, ve eğer onu hiçbir şey tard edemezse, o vakit onun kazanılmış, fonksiyonel bakımdan otonom, motivasyonel bir sistem olduğunu kabul etmekten başka tercihimiz kalmaz.

   Burada psikoterapi için ahlaki bir taraf vardır. Hastanın semptomlarının, problemin köküne giderek kurtarılıp kurtarılamayacağı, veya ümit edilebilen en fazla şeyin hastayı kendi gelişmiş hayat tarzıyla arasını bulmak olup olmadığını tayin etmek, terapist için akıllıca, tedbirli olacaktır. İlk misalde, nevrozun fonksiyonel bakımdan otonom olmadığını farzediyor. Sonraki vakada mesela, kurtarmaktan çok yeniden eğitimle daha iyi olduğu ve muamele edilebildiğidir.

   Psikozlara aynı noktadan bakılabilir. Bazı psikotik bozukluklar geçicidir, mevcut motivasyon sistemlerindeki dengesizliği yansıtır. Bozukluk fonksiyonel bakımdan otonom değildir. Hernasılsa, bazı zihni hastalar varlıklarını idame etmekte tamamen ehliyetsizdir ve daimi surette “bir başka dünyaya” geçer. Böyle bir hasta daimi hayat

tarzı olarak vehimlerle dolu bir modeli ve çekinik, ürkek, itirazcı bir davranış dizisini benimser, ve onun için bu yeni varlık seviyesi fonksiyonel bakımdan otonom hale gelir. Hastalığına alışır ve hayatını onun çevresine kurar.

Sonuç olarak babasının yolunu takip eden plitikacı vakasına dönelim. Orada meseleyi bir yetişkin olarak mesleki alakasının sadece başlangıçtaki baba ynileştirmesinin nörotik bir temsil ve tesiri olup olmadğını ele aldık (onun zorlayıcılık ve katılığıyla gösterildiği şekilde) ise, artık bu alakaya fonksiyonel bakımdan otonom olarak bakılmayacaktır. Fakat çok önceleri gençlik bağımlılığı yoluyla çalıştıysa, ve şimdi kendi hatırı için politikaya alaka duymaktaysa, bu motivasyon fonksiyonel bakımdan otonomdur. Burada bu vakayı, fonksiyonel otonominin ne derecede ve ne tarzda işin içine katılabileceğini tayin etmek üzere her bir spesifik misali izah etmenin gerekli olduğu hakikatine önem vermek için açıklıyoruz.

8. Yüceltme. Freud'un bilinen teorisi, bütün yetişkin motivlerinin –hatta sosyal bakımdan en mükafat vaad eden ve idealistik olanlar bile –cinsiyet ve saldırganlığa dair ilkel motivlerin "şeffaf, açık yüceltmeleri olduğunu benimser. Doktor, artist, misyoner 'gayesi ket vurulmuş istekler'ini teşhir ediyorlar"; hayattan gerçek olarak istedikleri şeyler için karşılıklar buluyorlar. Şüphesiz şeffaf, açık yüceltmeler bazen var olurlar, fakat bütün yetişkin motivlerini hesaba kattıklarını önemle reddederiz.

Fonksiyonel otonomi kritikçileri kendi noktalarını ispat etmek için özel vakalr iktibas ederler. Biri bu konuda şunları yazar:

Benim temayülüm biyolojik, mekanistik, ve Freudçudur. Temayülümü hazırlayan ve fonksiyonel otonomiyi reddeder gözüken bir vakayı tasvir edeyim.

Kuvvetli bir estetik değerle harekete getirilir gözüken bir arkadaşım var. Yaptığı her şeyin bu tamamen bütünlük kazanmış motivasyonel sistemle ahenk içinde olduğu gözükür. Kolsuz Afrodit fotoğraflarını mütalaa ederek bakar ve "Ah, bugün hayatta sadece bunlar gibi insanlar olsa", diye iç çeker. Her hafta sonu kusursuz biriyle karşılaşacağını umarak, farklı bir kıza randevu verir. Böyle bir buluşmadan dönerken demektedir ki, "bu kız mükemmel, fakat büstü yok". Şiiri sever. Okurken kelimeler ağzından mermer gibi dökülür. Noel Coward'dan ikitibas eder. Ve diğer bir çok şekillerde güzel sanatlara düşkün bir kişidir. Güzelliğe olan aşkı, fonksiyonel bakımdan otonom bir motivin karşılığı mıdır? Sanmıyorum.

Adı Lara'dır. Boşanmış olan annesi ve o kendilerini birbirlerine oldukça fazla ayırırlar. Onun 'ideal kızı', nihayet annesidir. Onun göğüslerle ilgili zihin meşguliyeti, şairin güzel çizgilerinin "çiğneme ve emmesi" bütün bunlar annesine malik olmak (veya ona dönmek) arzusunu gösterir. Lara'nın estetizmi nörotiktir –hakiki motivlerin saf, şeffaf, açık bir yüceltmesidir.

Eğer vaka esasen ifade edildiği gibi ise, Lara'nın estetik hayat tarzının fonksiyonel bakımdan otonom olduğunu kabul etmek için hiçbir temel yoktur. Mahiyetinin esası ile ilgili değildir, fakat daha kuvvetli bir diğerinin hizmetinde mevcuttur, ve olsa olsa yarı şuurlu bir motivdir.

Burada fonksiyonel otonomiyi şüpheyle karşılayan bir diğer yazarın başka bir vakasını alalım. Yakın zamanlarda karşılaştığım bir rahibin durumuyla ilgilenmekteyim. Birçokları bana onun hayatta münferit bir motivi olan biri olduğunu söylemekteydi; inşa etmeyi ümit ettiği bir manastır için para bulmak. Onunla karşılaşıncaya kadar bütün hareketlerinde bu tek motivin aşırı gücünün hakimiyetini tasavvur bile edemezdim.

Mesela onunla işim 13-15 yaş grubuna bir dans için okulunun dinlenme salonunu kiralamak üzere görüşmek olmuştu. Manastır projesi için alacağı karın yüzdesini sordu. Rekreasyonel bir kolaylık için adolesansların ihtiyaçlarını tartışmaya çabaladı; ilgilenmedi. Cemaatin dini ihitilaflarını tartışmaya çabaladım, onları umursamadı. Konuşmadaki her manevraya, "manastır için ne kadar alacağım?", karşılığını vermekteydi.

Onları para için insaniyetsizlikle itham ettiğinden, kasabadaki insanlarla ilişkileri zayıftı. Ofisinde teklif edilen manastır için büyük bir resim vardı, fakat dikkat çekici şekilde duvarda asılı olmayıp bir resim sehpasında durmaktaydı. Hatta başpiskopos rahibin projesinin kuvvetle lehinde gözükmezdi, çünkü bu maksat için onun mıntıkasındaki fonun bir kısmına uygunsuz şekilde sahip olduğu düşünülürdü.

Şimdi onun maksadının münferitliliğini nasıl açıklayabiliriz? Bu bekarın cinsel bakımdan unutulduğu ve böylece onun hakkında, rahibeleri bir araya getirmenin daha kolay olduğu şeklindeki psikanalitik yorumu kabul edecek miyiz? Anlaşılır şekilde geçerli iken, davranışında cinsel alakaya dair başka hiçbir delil olmadığı için, bu açıklamadan şüpheleniyorum ve rahip çok aşlı biri. Ancak nahoş ısrarı ve popüler olmayan biri olması sebebiyle hedonistik açıklama kabul edilebilir; hakikatte, fazla ilerleme yapmıyor. Davranışı mükafatlandırmadan çok cezalandırma yönündedir.

Belki bu amir hırsın fonksiyonel bakımdan otonom olduğunu söylemek, yapabileceğimiz en iyi ifadedir. Fakat bu ümitsizlik doktrini değil midir? Merkezi motivini açıklamaya bike teşebbüs etmez.

Diğer birçoklarında olduğu gibi, bu vakada da basitçe açık bir hükme ulaşmak meselesinde kişinin hayatı hakkında kafi bilgiye sahip değiliz. Bir taraftan rahibinin davranışının oldukça saplantılı mahiyeti, gayesi ket vurulmuş bir isteği (belki cinsel) gösteren zorlayıcı bir nevrozun işin içine girip girmediği meselesini ortaya koyar. Diğer taraftan, yaşlı Faust gibi, birçok insan kendilerini benzer bir görevin sınırlı projesinde hayatları için tam bir mantık, muhakeme bulmaktadır. Rahibin hayatındaki proje, sadece dini motivin ve hayat tarzının bu somut mihrakı olabilir. Gelişen ihtiyaç ve alakalarıyla bütünleşen karmaşık hayatın tesirlerindeki tarzın, özel cehdin yegane modeline dönüştüğü şeklindeki bir açılamayı kabul edebiliriz. Bu açıdan onun manastır inşa motivi fonksiyonel bakımdan otonomdur. Haddizatında bu vakada "süblimasyon"un veya fonksiyonel otonominin bu vakaya en uygun olup olmadığını söyleyemeyiz –çünkü kısaca ele aldığımız kişinin hayatı hakkında kafi bilgiye sahip değiliz.

Yazarın fonksiyonel otonomi doktrininin, merkezi motivi açıklamaya teşebbüs bile etmediği şikayetine dair bir kelime eklemeliyiz. Yazar rahibin mevcut amir hırsına götüren hayatındaki adımlar çerçevesinde tarihi bir açıklamadan hoşlanacağını kastederse, hayat hikayesini yeniden inşa etme teşebbüsüne hiçbir itiraz olamaz. Fakat tarihi açıklama fonksiyonel açıklama değildir. Tam manasıyla fonksiyonel bakımdan otonom bir motiv şahsiyettir. Başka herhangi bir indirgeme yapamayız. Hayatın kendisi enerji ve 'açıklama'dır. Motiv fonksiyonel bakımdan otonom değilse, 'daha derine' bakmaya gerek görmüyoruz ve bakamayız.

Fakat fonksiyonel bakımdan otonom olan herhangi bir motivi bütünle ilgili bu özel sisteme bağlayabilir ve onun nisbi önemini hayat tarzı içinde keşfedebiliriz. Fonksiyonel otonomi bir ümitsizlik doktrini değildir. İnsan motivasyonunun tercihan önemli ve oldukça ihmal edilmiş doğru bir etiketidir, görünüşüdür.

Özetleyecek olursak: Şeffaf, açık veya başka türlü bir şey olan yüceltme ile uğraşıyorsak, artık fonksiyoel otonomi vakasına sahip değiliz demektir. Diğer taraftan bütün yetişkin alakalarının, insanın gerçek istekleri için (esasen cinsiyet ve saldırganlık) sahte tavırlar olduğunu delilsiz deklare etmek, ihtimali olmayan su oluklarıdır.

Fonksiyonel Otonomi Dereceler. Tartışmamız şuna açıklık kazandırdı ki, belli bir motivin dürtülerde, çocuksu saplantılarda, yüceltmelerde, veya hayatın tamamen yetişkin şekillerinde kökleşmiş olup olmadığını tayin etmek her zaman için mümkün değildir. Aynı meseleden dolayı, bir kuvvetler kombinasyonunu yansıtır: çocuk ve yetişkin, içgüdüsel ve maksatlı, şuurlu ve şuuraltılı, harici ve asli. Gördüğümüz gibi, dürtüler kanalize yoluyla, tamamen yeni ve oldukça ferdi çeşniler sağlar. Bu sebeblerden dolayı bir motivin daima ya/ya olduğunu söyleyemeyiz. Hayat motivlerinin fonksiyonel otonomiye göre saflık ve karışıklığın bir çok derecesini gösterebileceği imkanına izin vermeliyiz.

Bundan dolayı "O ne zaman böyle değildir?" sorusuna gelince,kategorik hiçbir cevap olmayabilir. Hüküm, sadece her bir ferdi hayatın kesif bir incelemesinden gelebilir. Pratik olarak, hüküm vermek çok defa zordur. Prensip itibarıyle, hernasılsa, diyebiliriz ki, bir dereceye kadar mevcut bir motiv, fonksiyonel bakımdan otonom olan yeni hedefler araştırır (yani, geliştirdiği motivlerden farklı bir çeşit gerilim bildirir).

Fonksiyonel Otonomi Nasıl Meydana Gelir?

Fonksiyonel otonominin nasıl meydana geldiği sorusuna sade bir cevap verebilseydik, ilmi bakımdan tatmin edici olurdu. Ne yazık ki, iki sebebten dolayı bunu yapamayız. İlk olarak, eski sistemlerin istihalesinde ve motivasyonun yeni sistemlerinin idamesinde işin içine girebilen nörolojik oluşumlar hakkındaki bilginin eksikliğini duyuyoruz. İkinci olarak bugünün psikolojisi insanın mahiyeti hakında hiçbir sabit, ahenkli, insicamlı bir teoriye sahip değildir. İlgili nörolojik mekanizmalar ve motivlerin maksada ait mahiyetinin doğru formüllendirilmesi hakkında daha çok bilgi sahibi oluncaya kadar, fonksiyonel otonomi fenomeni asla açıkça anlaşılmayacaktır.

Şu anda bu yüzden, sadece genel istikamet olarak bize haklı gözüken cevabımızı işaret etmeye çalışacağız. İlk grup anlayışları 'yarı mekaniksel' ikinci grup anlayışları 'özel' diye adlandıracağız.

Yarı Mekanik Telakkiler. Fonksiyonel otonominin nispeten düşük bir seviyesini göstermek üzere çeşitli kararlı sistemlere dikkati çektik. Gerçi bu kendini koruyan sistemler hiçbir suretle fonksiyonel bakımdan otonom olan motivlerin dizisini tüketmez, fakat cari öğrenme teorisi için şimdiden zorlukları verir. Bu konudaki değerlendirmeyi yapan Miller şunları yazmaktadır:

…Deriz ki, dikkate layık surette tecrübelere rağmen, kazanılmış kuvvetli bir dürtünün söndürlmez gözükmesi gerekir, ve mamafih nihayette söndürülebilir. Genelleme, daha yüksek seviyede takviye, ve takviye eden bir faktörden bir diğerine olan değişmeler bu imkana eklendiğinde, fiili olarak bir alışkanlığın fonksiyonel bakımdan otonom olup olmadığını tayin etmenin karmaşık insan sitüasyonlarında ne kadar zor olduğu görülebilir.

Bu pasajın bize gösterdiği, S-R teorisinin, benzer S-R terimleri içinde fenomeni açıklayarak fonksiyonel ptpnpmiyi inkar etmekten mümkünse hoşlanacağıdır. Ne

yazık ki, bu terimler Miller'in 'karmaşık insan sitüasyonları' adını verdiği durumlara uygulandığında oldukça muğlaklık kazanır.

İlgili olan ve yardımcı olabilen birkaç yarı mekanik anlayışı gözden geçirelim.

1. Gecikmiş Sönme. Yukarıda iktibas edilen pasajda Miller, kararlı kazanılmış bazı sistemlerin gerçekte sönme için yolda olduğunu benimser. Böylece babasından sevgi ve ihtimam almasıyla ilgili olması sebebiyle balık tutmaktan hoşlanmayı öğrenen çocuk bir müddet için balık tutarken alakasını muhafaza edebilir, fakat babasından bu dikkatle takviye edilmezse, nihayette bu alakayı kaybedecektir. Bu olursa, şüphesiz, balığa duyulan alaka fonksiyonel bakımdan otonom hale gelmektedir. Bu noktayı kabul ediyoruz, fakat kazanılmış alakaların hiçbir zaman söndürülmediği sayılı durumlara dikkati çekmemiz gerekir.

   Bu rabıta içinde, bir defa kazanıldığında kaçınma motivlerinin sönmeye meydan okur gözükmeleri hakikatinin sağlam kurulmuş olduğunu hatırlarız. Bu hakikat S-R nazariyecileri tarafından kabul edilir. Açıklama, hayvanın (veya insanoğlu) ilk defa incindiği şoka (yanma, hastalık) katlanma durumu içinde olmaya kendisine asla izin vermeyecek bir tarzda 'emin hareket ettiği' şeklinde gözükür. (Eli yanan çocuk ateşten kaçınır). Hepimizin bu çeşit kaçınma motivlerine ait geniş bir repertuvarı vardır, ve bu kaçınmaları ispatlamak için ilk ıstıraplı tecrübeye dönmeye ihtiyaç duymayız. Bir hayat süresi devam ederler ve sönmezler.

   Zamanın akışıyla kazanılmış bir alaka kaybolursa (sönerse), fonksiyonel otonomi vakasıyla uğraşmıyoruz sonucunu böylece çıkarırız; fakat bir çok gecikmiş sönme vakasıyla görünüşte daimi surette geciktirilir ve bu vakalarda da şu sonuca varırız, bu sebebten fonksiyonel otonomi işin içindedir.

2. Kendi kendini koruyan Devreler. Modern nörolojik teoride bildik bir terim, başa tepkidir. Hedefle ilgili hal (bir tepki)'in nöral impulsları beyne geri göndermesi gerçeğine dayanır. Bu dönüşlü impulslar açık yollarda boşalır, ve böylece işleyen sistemi devri bir tarzda (veya az tadil edilmiş tarzda) korumaya meyleder. Evvelce bu çeşit refleks devirlere adir asli bir misal olarak, çocuğun anlaşılmaz mırıltılarını ve diğer tekrarlı hareket silsilesini açıkladık.

   Bilmediğimiz, böyle bir sistemin ne kadar sürekli olabileceğidir. Şu anda söyleyebileceğimiz her şey, kendi kendini idamenin temel nöral bir hususiyet olarak gözükeceğinden ve fonksiyonel otonomi kavramı için bir temel teklif etmesinden ibarettir.

3. Kısmi Takviye. Şurası keşfedildi ki, sadece bazen mükafatlandırılan faalieyetlerin, bir mükafatı daima alan faaliyetlerden sönmeye karşı daha dirençli olduğu gözükür. Sonraki vakada mükafat artık daha fazla verilmediğinde, faaliyet süratle tükenir.

   Bir hayvan örneği alalım. Her zaman bir ışıkta beslenen güvercinler isteklerine kolayca derhal devam ederler. Bir müddet sonra hiç yiyecek elde etmezlerse, gagalama alışkanlıklarını değiştirirler. Fakat bazen beslenir bazen beslenmezlerse, alışkanlık sürer. Bu düzensiz takviye ile Ferster ve Skinner, hiç yiyecek almadan bile, güvercinlerin uzun ve gayretle, istekle gagaladıklarını bulmuşlardır –binlerce denemeye rağmen.

Kumar oynama, insan seviyesinde iyi bir örnektir. Müzmin kumarbaz sadece ara sıra kazanma ihtiyacını duyar. Kazanma ümidi hırsını destekler gözükür. Aynı şekilde, oltayla balık avlarken önceden kestirilemez faktör, balıkçının şevkini desteklemekte yardımcı olabilir.

Güvercinler vakasında görürüz ki, her ne kadar 'peryodik olmayan takviye' sönmeyi önlerse de, dürtü tatmini açıkça hala işin içindedir. Kumar ve balık vakasında, diğer taraftan, bilinen elemanter hiçbir dürtü tatmin edilmez. Gözüken şudur ki, eğer bazen ulaşılır bazen ulaşılmazsa hedefler daha çekici olur. Bu risk unsuru, şüphesiz, bir çok olgunluk alakalarında açıkça vardır. Bu yüzden hal ve gidişin yolu üzerindeki 'oynadığımız kumar', otonomiyi sağlarken bir faktör olabilir.

4. Yeni ve Aşinanın Meczolması. Belki kısmi takviyenin dinamik tesirleri Hebb tarafından ilan edilen daha geniş bir prensibe dair özel bir vaka olabilir. Bu yazar aşina ile meczolduğunda yeninin, kendini destekleyen alakaların zihin meşguliyetini yansıtır gözüktüğü hakikatine işaret eder. Bir ilim adamı aşina olanla bir kombinasyon içinde bulunan bu yeni olanla büyülenir; müzisyen kabiliyetinin toplam ranjı içersinde yeni ve daha zor parçaların hakkından gelirken kendini işine verir;, bir çocuk beklentilerinden bir kısmını, fakat hepsini değil, doğrular, yerine getirirse, bir oyuncaktan hoşlanır. Yürüme ustalığına hükmetmek onbeş aylık bir çocuk için kendini vermeyi gerektiren bir motivdir, çünkü bu iş çocuğun mevcut kapasitelerine yayılır. Hünerlere sahip olunduğunda artık onların motivasyonel bir karakteri yok demektir. Bunlar kendi kazancı peşinde olan alışkanlıklardır, veya aşinanın içine yeninin katılmasıdır, ve otonomi ile nörofiziki sistemi bahşeder gözüken alışkanlıklardır.

   Bu merkezi harekete getiren durum tipi –gerçi onun nöral mahiyetini bilemeyiz- "görev kararlılığı adını verdiğimiz bu fonksiyonel otonomiyle tamamen mutabıktır (sh.232). Görevler yerine getirilinceye kadar rahatsız edici şekilde zorlayıcıdır –ve not ediyoruz, hayat müddetimizde bazıları asla çözülmez. Kaşifler, ilim adamları, nihai dini hakikat için araştırıcılar kendilerine aşina çevreler içinde yeni görevler vazederler; ve ölünceye kadar hedeflerini kovalarlar. Motivasyonel hayatımızın çoğuna işaret koyan bu aşina (rutin) için bir çeşit tercihe evvelce istinat ettik (sh.233). Bu dinamizmi tekzip etmeden, Hebb'in düzeltmesini kabul etmek belki doğru olur: Rutinin motivasyonel karakteri, kendi içinde yeniliğin karmaşık stresini içerirse, fazlasıyla artırılır.

5. Yüksek Seviye Kapı önceliği. Kabul edilen nörolojik bir prensiptir ki, yüksek seviyede organizasyonlar bütün özel tepki tiplerini seçer, korur ve 'kapı' teşkil ederler. Haddizatında bu prensip fonksiyonel otonominin gelişmesi lehindedir.

   Şu tarzda tasvir edebiliriz: Kabul ediyoruz, açlık dürtüsü doğumdan ölüme kadar bizimledir. Fonksiyonel bakımdan otonom değildir. Fakat gelişmenin takip ettiği yolda, her nasılsa, bir çok özel kanalize şekiller geliştirmekteyiz (bu yiyeceği tercih eder, diğerini yemeyiz) ve temizlik, görünüş, gıdalarımızın kalitesi için çok genel olan bazı tutumlar geliştirdik. Bazı yiyiciler baştanbaşa oburdur; diğerleri yeme olayına ciddiyetle titiz yaklaşırlar. Şimdi, aç kişi her ne zaman canlandırılsa ve yiyecek harcansa, açıkça kazanılmış tarzlar faaliyete geçer ve kesinlikle yeme tarzını kontrol eder ve yönlendirir.

Yukarıda açıklanan fonksiyonel otonomiye dair tenkitte, Miller 'genelleme'den ve "daha yüksek seviyede" takviyeden bahseder. Bize bu faktörleri, spesifik dürtülerin takviyeleri olmaktan çok, spesifik alışkanlık ve tepkilerin daha yüksek bir düzen içindeki kazanılmaları yoluyla 'kapı'şeklinde düşünmek uygun gözükür. S-R teorisnin hatası, binlerce spesifik dürtü ve takviye edilmiş ayrı alışkanlıklar bohçasına göre tertiplenmiş nöral organizasyonun eski moda imajında yatar. Fiziğin cm, sn, gr'ın bir terkibi şeklinde tabiatı düşünmeye ara vermesi gibi, modern nörofizyoloji de özel takviyeli alışkanlıkları spesifik tepki alışkanlıkları üzerinde önceliği olan dinamik nöral sahaya geçer.

Bu rabıta içinde Piaget'nin genetik zeka teorisine dayanabiliriz. Bu yazar hayat yolunda yeni ve daha yüksek-düzene sahip bir şemanın gelişriğini benimser – böylece düşüncemiz de yeni sistemler yoluyla kontrol edilir. Haklı olarak daha eski şemanın cansız kaldığını ve çok defa yeniden kullanılabileceğini ifade eder. Zamanla onlardan 'geri çekiliriz'. Fakat normal olarak onların öncekileriyle tercih durumunda, kazanılmış sistemlerimizle çalışırız.

6. Çoklu Mekanizmalar. Hayatta kalmanın aşırı şekilde tayin edilmesi memeli davranışının bir prensibidir; yani, iyi bir uyum tarzı biir çok mekanizmalar tarafından desteklenir. Bir mekanizma başarısızlığa uğrayacak olursa, bir düzine diğeri aynı sonucu desteklemek üzere kalır. Tabiat bütün yumurtaları bir sepete koymaz. Bu yüzden, fonksiyonel otonominin, şimdi üzerinde duracağımız ilave prensipler kadar, nazarı dikkate arzettiğimiz prensssippplerrrden herhangi birine ya da hepsine borçlu olabileceğini veya onlar tarafından yardım edilmesi oldukça mümkündür.

   Gelişme Felsefesi: 'Fonksiyonel Otonominin nasıl meydana geldiğini' anlatma gayretimizde devam etmeden önce, okuyucu bütün psikolojik teoride şu en nihai hareket için ara verecek ve üzerinde duracaktır.: insanın mahiyetine dair mesele.

   Adet kabilinden görüş bize şöyle bir şeyler anlatır: insan dengeyi araştıran bir hayvandır. Bir çok büyük uygunsuz dürtülerden meydana gelmiştir. Her biri kendi kendine gerilimin indirgenmesini araştırır. Özel bir başarılı intibak tarzı bulunduğunda (mesela, bir hareket mükafatlandırıldığında) bu tarz kazanılır. Böylece insan mükafat alınana tepkide bulunma tarzlarının bir bohçasından ibaret demektir.

   İnsanın bu portresinde, sanki onlar kendilerine yeterli imişler gibi varlığının ayrı bölümlerinin uygulama gördüğünü buluruz. Böylece deriz ki, bir faaliyet mükafat görür, şahıs değil. Bir dürtünün tatmin edildiğini söyleriz, bir şahsın değil. Her bir sisteme ayrı olarak uygulama yaparız ve bütün olarak hayatın oynadığı fonksiyona bakmayız.

   İnsanın bu görünüşüne homeostatik teori adını verdik (sh.88-90). Homeostasis kavramı, organizmadaki 'kararlı durumların' muhafazası veya restoresine dayanır. Salgı bezleri, metabolik sistemler, ve biyolojik dürtü ve ihtiyaçlar arasındaki denge hareketi öyle karışık ve dikkate layıktır ki, Cannon onlardan "bedenin aklı" diye bahseder. Fakat nihayet, mevcut bir düzenin muhafazasında sonuçlanırlar.

Bir çok psikolog insan şahsiyetinde bu kanunun ötesinde hiçbir şey görmez. Bunu formüllendiren Cannon ona, henüz bütün insan hal ve hareketleri için değerlendirme olarak bakmaktadır.

Yazıyor:

Homeostasis yoluyla karşılanan asli ihtiyaçlarla kıymeti biçilmez esası olmayanlar araştırılabilirdi.

Diğer deyişle, insan sağlıklı bir biyolojik denge ile dürtülerinin tatmini ötesinde hayattan çok şeyler bekler. İşten eve dönen adam kendisini aç ve yorgun bulur, yiyecek ve istirahat ister, hobilerine döner, harekete getiren bir kitap okur, veya gece için dışarı çıkar.

Hastalık veya şiddetli yoksulluk kişiyi safça bir dürtü, homeostatik, dengeyi araştıran bir varlık seviyesine indirgemedikçe, Cannon'un hayatın 'kıymet biçilmez esassızları' dediği, insan şahsiyetinin en önemli özelliğidir. Homeostasis hakikatini reddetmeksizin, insan motivasyonu için değerlendirmede ona hayati bir ilaveye ihtiyaç duyarız.

Temel Anlayışlar. Fonksiyonel otonomiye dönerek, böylece kısmi açıklama olarak yukarıda teklif edilen yarı mekanik telakkilere ilaveten, hiç olmazsa şahsiyetin ana fonksiyonlarıyla tamamen sıkı sıkıya ilgili üç ilave prensibe ihtiyaç duyacağımızı teyide hazırız. Birlikte ele alınan bu prensiplerle, insanın maksatlı tarafının çekirdeği veya özü olması sebebiyle fonksiyonel otonomi meydana gelir.

1. Enerji seviyesini organize eden prensip. İyi bir akşam yemeği ve istirahatten sonra fethedilecek yeni dünyalar araştıran kişiyi düşünün. Bütün sağlıklı insanlar gibi, enerjisiyle bir şeyler yapmalıdır. Rutin motivleri enerjisini sarfetmezse, 'motivler icat etmek' zorunda kalacaktır. Orta yaşa ulaşan ve bakacak çocukları olmayan sağlıklı bir kadın, büyük sabırsızlıkla yapacak bir şey araştıracaktır. Böyle bir kadın politika, sosyal hizmet, sanat çalışması, inceleme veya benzer hedeflerde yeni alakalar geliştiremezse, gerçekten bahtsızdır.

   Gerçi bu düşünce çizgisi özel bir motivin nasıl canlandığını açıklamaz, fakat bize kazanılmış motivlere dair bir teori için önemli bir temel plan sağlar. Kişinin kullanışlı enerjisini sarfedeceği motivler olmalıdır; mevcut motivler yetmezse, yenileri gelişecektir. Aylak adolesans zamanını meşgul etmek için yapıcı alakalara sahip olmazsa, kolayca isyankarlığa, güzel sanat eserlerini vs.'yi kırmak veya bozmak ihanetine, veya suça enerjisinin bir mahreci olarak geçer.

   Diyoruz ki, yeni motivlerin sağlıklı hayatlarda homeostasisin bu yetersizliğine ek olmak üzere büyümesi insanın mahiyeti gereğidir.

2. Üstünlük ve Ehliyet Prensipleri. Burada "değişen enerjilere izin" veren motivasyonel teorilerin tartışmasına dayanıyoruz (sh.212-217). Onlardan bazısı, üstünlüğün (davranış önceliği) farklı yaşlarda yeni ve değişik şekiller alan, hayattaki temel zorlayıcılar olduğunu kabul eder. Ehliyet veya yeterlilik prensibi birbirine yakındır: böylece, 'gelişme motivleri' ve 'kendini gerçekleştirme' kabulü zaruri olan bir mesele haline eglir. Kısacası, bir çok şahsiyet teorisi, insanın hayat enerjisinin, bu açık varlık seviyesinin ötesindeki

uygulamalar yoluyla sürdürürken, asli dürtüleri ve onların türevlerini tatmin ederken olduğu kadar fazla kesilmediğini kabul eder.

Olgun motivlerin gelişmesini izlerken Charlotte Bühler çok kere karşı karşıya gelen bir sonuca, bir sıraya işaret eder. Birincisi, yeni ve acayip objeler endişeye sebeb olur (bir çocuk bir elektrik düğmesinin klik sesiyle ürkütülebilir) veya bir yetişkin yabancı olduğu yeni ve acayip bir şehirde istikamet duygusunu kaybetmiş ve endişeli hale gelebilir). Fakat, hemen bu endişeden sonra normal bir nekahat devresi, sonra yeni ve 'tehlikeli' objeyi veya şartları "bilme ve kontrol etme ihtiyacı" gelir. Son olarak, önceki yeterlilik ve kontrol alanını genişletmek için kişiyi muktedir kılan onun yapıcı kullanılması vardır. "Diğer deyişle, kişi çevresine uymaktan kendisine uymaya doğru bir ilerleme gösterir".

Böylece, açıktır ki, bir çok yazar insanın 'reaktif' görünüşünü reddeder. İnsan tepki göstermek için duyduğu ihtiyacın ötesinde kendisini emniyetli bir yola ulaştıran kullanılacak enerjilere sahiptir. Herşeye rağmen, kendisi hakkında yaygınlaşan bir tasavvura (olmak isteyeceği bir kavram) sahiptir ve bu hedefin peşinde koşma onun hal ve gidişinin en çoğunu olmasa da çoğunu yönlendirir.

3. Ana Model Prensibi. Fonksiyonel otonomi kavramı, olgun modelde her bir motivin diğerinden otonom olduğunu kastetmez; ve, özel yapıya bağımlılık olmadan bu kadar çok bağımsız asıl Saikler şeklinde motivlerin uçup gitmesi demek değildir. Tecrit edilmiş muayyen kararlı sistemler dışında, fonksiyonel bakımdan otonom motivler oldukça merkezidir, yani, self için demir atılacak çok iyi bir yerdir. Gerçekten, geniş bir dereceye kadar selfe karşılıktır (bl.6).

   Bu sebebten fonksiyonel otonominin nasıl meydana geldiği sorusuna cevabımızın önemli bir kısmı, insanın self yapısının onu talep ettiğidir. Genç bir şahıs bir hekim, bir dünya vatandaşı, bir politikacı, veya bir rahip olmak niyetindedir. Bu hırslardan hiç biri doğuştan değildir. Hepsi de kazanılmış alakalardır. Şunu söylüyoruz ki, uzak takviyeler sebebiyle şu anda mevcut değildirler. Ayrıca, tedricen teşkil olan bir kendini tasavvurun bu özel motivasyonel odak noktasını talep etmesi sebebiyle, mevcutturlar.

   Ayrıca onun fonksiyonel otonomiyi açıklayan "self"in varlığı olduğunu söyleyecek miyiz? Bu cevap, esrarlı bir iç müessirin (bir ruhun) nihai olarak bir hayatın dinamik kuvvetlerine şekil verdiğini ima ettiğinden, tehlikelidir. Ayrı bir self doğrultusunda bu meselede araştırıcı açıklamalrın istediği uygulamaya karşı, şimdiden kuvvetli bir vaziyet aldık.

   İnsanın asli mahiyetinin (asla tamamen başarılmayan) hayatın nisbi bir birleşmesine doğru baskı taptığını söylemeyi tercih ederiz. Birleşmeye doğru olan bu temayülde bir çok merkezi psikolojik özellikleri teşhis ederiz. Aralarında katlanma, suç, ölüm problemlerinin trajik üçlüsüne insanın cevaplar araması vardır. Görürüz ki, kendi 'kimliğni' kurmak için dünyadaki yerini keşfetmeye çabalıyor. Bu araştırmanın neticesi olarak –ki insanın mahiyetinin asıl özrüdür –not ediyoruz ki, insanın hal ve gidişi geniş bir derecede kendisine göre proaktif, niyetle ilgili ve yeganedir. Kendiliğindenlik duygusu veya kendisi hakkındaki tasavvur işin içine katılır. Henüz onu (ayrı bir müessir olarak) tertip eden, bu self değildir. Kendiliğindenlik, oluşa dair bu asli insan prosesinin yansımasıdır.

Bu açıdan fonksiyonel otonomi sadece, hayat yolunda insanın motivlerinin değişme ve gelişmesini ifade eden bir yoldur, çünkü insanın mahiyetidir ki, başka türlü hareket etmesi beklenmez. Sadece reaktif, homeostatik, yarı kapalı insan modeline sıkı sıkıya bağlı olan nazariyeciler, bu noktada mutabakatı zor bulurlar.

Travmatik İstihaleler

Motivlerdeki değişmeler çok defa öyle tedricidir ki, birinin nerede bitip diğerinin nerede başladığını söyleyemeyiz. Kendisi için müzik bilgisi sadece tedrici olarak uysal uygulamaların yerine geçebilir; dini şevk dini alışkanlıklardan yavaş yavaş gelişebilir; başkalarına alaka duyma çocukluğun kendinde merkezleşmesinin adım adım yer değiştirmesi olabilir. Değişmeler, ansızın yüzer hale gelinceye kadar karada oturmuş bir gemiyi kaldıran akıntı gibi, derece derece işleyebilir.

Ve henüz bazı istihaleler ani ve geniş ölçüdedir. Birkaç ünlünün hayatı kati bir olay üzerine yerleşmiş görünüyor. St. Paul veya Tolstoy'un dünyevi işleri bırakıp maneviyata dönerek ahlakı ıslah etmesi, Goethe'nin İtalya seyahati, veya Nietzsche'nin bir fahişeden enfeksiyonu gibi, bu çeşit travmalar fonksiyonel otonomiye özel misal teşkil ederler.

Travmatik değişmeler, hem ısrarlı fonksiyonel otonomi tipi hem de temel tip olabilirler. Kısaca her biri üzerinde duralım.

Israrlı, Kararlı Travma. Kaçınma motivlerinin asla sönmediğinin görüldüğünü not ettik. Eli yanan çocuk ateşten korkar –daima. Eğer bu korku alışılmadık şekilde derin ve zorlayıcı ise, bir fobiden söz ederiz. Bir çok insanın bu çeşit irrasyonel, üstelik sökülemez, yok edilmesi imkansız korkuları vardır.

Geçici olarak annesinden ayrıldığı sırada, üç yaşından küçük bir çocuk üzerine gelen bir lokomotiften öyle korkutulur ki, bütün haytaı emniyetten ayrılma korkusuyla hükmedilir. Bir yetişkin olduğunda evinden birkaç blok öteye ancak seyahat edebilmekteydi. Bu durum yaşı ilerledikçe en kötü şeklini aldı. Sonunda bir öğretmen olan bu kişi, bu korkusuyla kolej sınıflarını kendi evinde tutmaya zorlandı.

Bir çocuk psikiyatristi olan David Levy, "kayıtlarıma göre, hayatın ilk iki yılında endişe dolu bir olay sık sık vukubulur", diye yazar. Çevrelerini henüz anlayamayan ve kontrol edemeyen çocuklar korku veren durumların eline kalmıştır. Cerrahi bir operasyon, bir şehir caddesinde 'kaybolmuş' olma, elektriksel fırtınalar, veliler tarafından düşüncesiz red hareketleri –bütün bu ve diğer spesifik olaylar- çocuğun tarafından belki de meraklı, tuhaf, garip tedbir alışkanlıklarıyla bütün fobik reaksiyonlar için sebeb olabilir. Ve bu sistemler bazen bir hayat boyu olmak üzere yıllarca devam edebilir. Bazı psikiyatristler (mesela O. Rauh) doğum travmasının her fani üzerinde daimi bir yara izi bırakması muhtemel felaket kabilinden bir olay olduğunu tartışmıştır. Her nasılsa, doğumda sinir sisteminin doğum olayının sonuna kadar süren bir tesire dayanmak için yeteri kadar olgun olup olmadığı sorulabilir.

Çocuğun tecrübeleri sözle ifade edebilmesinden önce özellikle anlayamadığı veya hakim olamadığı veya hatta tartışamadığı şoklara karşı hassas olabileceği noktasında Levy ile mutabık olmak makul gözükür. Yeni bir bebeğin sebeb olduğu tali kıskançlık hisleriyle, bir erken mahrumiyet tecrübesi, veya bir

yabancı aileye evlat olarak verilmesi, travmatik tecrübe için hepsi de yeterli vesilelerdir.

Altı yaşlarındayken çocuk, okulun ve oyun sahasının daha sert çevresi için evinin emniyetini terk ederken başarısızlık ve alaylarla dolu yeni tecrübeler onu bekler. Özellikle sakat olan veya görünür bir kusuru bulunan (veya bir azınlık grubuna ait olan bu çocuk) diğer çocukların merhametsiz alaylarına tahammül edebilir. Bu çeşit travmalar uzun süren tesirler bırakır. Daha sonraki yıllarda ses veren bir başarı kazansa da, hassas bir çocuk daimi olarak hastalıklı büyür veya ömür boyu süren bir eksiklik hissi geliştirir. Bunlar muayyen, bilgi verir bir sebebe dayanan acılı psişik tarih yaraları nüfuzuna kendisini borçlu 'ısrarlı-kararlı' fonksiyonel otonomi misalleridir.

Amerikalı çocuğun hayatında özel önemi olan bir dönem, kendini erkekliğin yükselen merdiveninde gerçekleştirmesi gerektiği zaman olan pübertedir. Kritik 'korkak kız' gibi oluş engelinin hakkında gelmelidir. Belki bir yumruk döğüşü, bir koşu yarışı, veya uzamış saçların kesilmesi, veya cesareti gerektiren bir hareket bu engelin aşılmasını sağlayabilir. Böyle olursa, 'normal bir çocuğun' hayatı onun için hazırdır. Engel başarıyla geçilmediyse, sonuç, kişinin hayatında köklü bir değişiklik olabilir; yeni telafiler, yeni bir kendisi hakkındaki tasavvuru geliştirebilir.

Daha sonra karşı cinsle ilişkiler dahil akran grubundan başka talepler gelir. Dini alaka gelişir. Başarı ve başarısızlık, pişmanlık ve suçluluk, konversiyon, köpek sevgisi tecrübeleri en yüksek önemde olabilir. Fethedilecek yeni dünyalar, geçilecek imtihanlar, seçilecek bir meslek, kazanılacak bir hayat vardır. Bütün bu nihai safhalarda travmatik tecrübeler vukubulabilir.

Meslek hayatındaki başarısızlık, hastalık, mahrumiyete dayanan yetişkin yıllarındaki şoklar da çabuk ve derin değişikliklere tesir edebilir. Fakat bir kural olarak otuz yaşından sonraki şahsiyet, bu yaştan öncekinden ani karışıklıklara çok daha fazla konu olur. Kritik ve ani değişmelerin, adolesans esnasında en fazla olduğu gözükür.

Herkesin bazı travmatik değişikliklerle hudutlandırıldığını farzetmemeliyiz. Bütün insanlar canlı ve etkileyici hissi tecrübeleri işaret edebilseler de, aksine, bir çok kişinin hayatında değişme sadece derece derecedir. Haddizatında, travmatik ve tedrici istihale arasında kesin bir çizgi çekmek mümkün değildir.

Kolej öğrencilerinin otobiyografilerinde, % 10'dan fazla olmayan bir kısmı, kendi şahsiyetlerinin temel bir bölgesinde herhangi bir tarzda ani bir istihaleye açıkça tesir eder gözüken travmatik olayları bildirirler. Soru doğrudan doğruya sorulduğunda, % 48'i alışılmadık şekilde etkileyici hissi tecrübeleri olmuş olduğunu iddia etmekteydi. Fakat birkaç vakada kişinin hayatının ani bir yeniden yönlendirilmesiyle bu sonuçlanmaktaydı.

Esas Travma

Dediğimiz gibi, etkili münferit vaka, en üstteki kararlı bir sisteme havale edebilir (bir fobi, bir nefret, bir ritüel). Fakat böyle vakalar, kişinin kendisi hakkındaki tasavvurla yeniden merkezleşmeyi başlatabilir, ve böylece fonksiyonel bakımdan otonom olan esas sistemlerin gelişmesine tesir eder.

Bazı travmalar, sadece korkuları dondurur ve gelişmeye sınır koyar; diğerleri gelişmenin istikametini değiştirir.

sAntropolg Ruth Benedict, henüz iki yaşındayken babasının ölümü karşısında uğradığı ciddi şoku anlatmaktadır. Her nasılsa, acısına rağmen, babasının tabutundaki trajik görünüş ona ölüm dünyasının barışçı ve güzel olduğu intibaını vermiştir. Daha sonra altı yaşında kendi mezarı olarak ahırdaki gizli yerine bakmaktadır. Yazıyor, "Daima başarıyla kendime arkadaş olabileceğim düşüncesi, şimşek gibi kafamda aydınlanıverdi, bu meseleyle ilgili konularda herhangi biri ile konuşmazsam, hiç kimse onları benden alıp götüremezdi. Sanırım otuz beş yaşıma kadar, bu asli kanaati yaşadım".

İki ve altı yaşlarına ait bu parçaların dışında Ruth Benedict yıllar süren bir hayat tarzını incelikleriyle yaşadı. Aşağıdaki iki parça okulda yaşanan travmatik tecrübelerle ilgilidir.

Şimdi altmış yaşında olan bir kadın şiir sanatına hayat boyu bağlılığını lisedeki Virjil'e ait bir parçayla takip eder. Rutin, zor ve sıkıntılı bir tercüme yapıyordu. Onun görevine mana vermesi için yüzlerce defa çaba gösteren öğretmen, parçanın İncil'de nasıl ifade edilmesi gerektiğini sordu. Mutlu bir şekilde konuyu yakaladı, ve "Niyazıma kulak ver", dedi. Bu vesile ile artistik başarısı, ondan sonra bağlandığı şiirsel güzelliğin bir doğuşu, bir travmatik tecrübeydi.

Kolejde kültürsüz bir evden gelen bir ilk sınıf öğrencisi, bütün entelektüel faaliyetlere hakir gören bir bakışla bakmaktaydı. Okula kötü şekilde intibak etmiş, zayıf çalışma alışkanlıklarıyla ve bir kolej öğrencisinin olabileceği kadar cahil olarak İngilizce kompozisyonunda derslerle ilgili özel zorlukları vardı. Birgün üzerine bıkkınlık gelmiş olan öğretmeni onu azarlıyordu, çocuk alışılmış savunmasıyla karşılık verdi: "İngilizce'den hoşlanmıyorum, hiç hoşlanmadım ve hiçbir zaman da hoşlanmayacağım". Canı sıkkın fakat kararlı olan öğretmen, "Mesele İngilizce değil", dedi. "Ben şu durum hakkında konuşuyorum, mesele senin hayatın." Tesiri tamamıyla önceden kestirilmezdi. Bu tahriğin hernasılsa yüreğe işleyen bir tesiri oldu. Delikanlı sadece esassız, güvenilmez tarzını değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda konuya tamamen bağlanarak yüksek bir başarı derecesi olan Pfi Betta Kappa'yı aldı. Nihayette bir İngilizce öğretmeni oldu.

Söylemek gereksiz, bu çeşit travmatik tecrübeleri kabul etmek ve onlardan faydalanmak için kişinin hayatında daima bir hazırlık olmalıdır. Muhtemel gözüken şudur, şahsiyetteki bu eski materyaller yeni bir mana ve önem ile birdenbire yeniden grup teşkil eder ve onlara malik olunur. W. James, 'kişinin hayatını yeniden merkezleştirme' olarak tesirli dini hidayet bulmadan söz etmektedir. Terim, travmatik istihalenin bütün vakalarında muhtemel olanı en iyi şekilde tasvir eder.

Özet

Bu uzun bölümde çok şey üzerinde duruldu. Basit bir homeostatik motivasyon teorisinin yetersiz olduğu tartışıldı. Yetişkin motivlerinin sadece çocukluktaki köklerine geri dönüp izini takip ederek oynadığı rolü anlayamayacağımız da tartışıldı. Genç ile yetişkin motivleri arasındaki farklılıklar geniştir.

Gerilimlerdeki herhangi bir kazanılmış motivasyon sistemini kasteden fonksiyonel otonomi dediğimiz istihale fenomeni, kazanılmış sistemin geliştirdiğinden önceki gerilimlerle aynı çeşitten değildir.

Fonksiyonel bakımdan otonom olan sistemler, yerel, kendi kendini destekleyen sistemler olmaları anlamında sebatlı, kararlıdırlar; diğerleri hernasılsa, hayatın temel temayülleri için merkez teşkil ederler ve onlara, insanın hakiki mahiyetinin bir karakteristiği olarak, esas gelişmenin terimleri içersinde bakılmalıdır. Böylece, fonksiyonel otonomiye giren yarı mekanik fonksiyonlar vardır, fakat esas fonjsiyonlar da. Bir çok istihaleler tedricidir, yine de bazıları travmatik ve birbirini tutmazdır.